

Doktori (PhD) értekezés

Egy főúri portré a 19. századból

—

Andrássy György gróf a reformkorban

Brigovác László

DEBRECENI EGYETEM

Bölcsészettudományi Kar

2011

EGY FŐÚRI PORTRÉ A 19. SZÁZADBÓL
—
ANDRÁSSY GYÖRGY GRÓF A REFORMKORBAN

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a *Történelemtudományok* tudományágban

Írta: *Brigovác László* okleveles történelem szakos tanár

Készült a Debreceni Egyetem *Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája*
(*Történelem* doktori programja) keretében

Témavezető: *Dr. Velkey Ferenc*
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 201.. ..

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 201.. ..

Nyilatkozat

Én, Brigovác László, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be, és azt nem utasították el.

Debrecen, 2011.

Brigovác László

Tartalom

I. Közelítés	6
II. Fiatalság Felső-Magyarországon	16
Szülői örökség, gyermekkor.....	16
Vidéki élet, vidéki impressziók.....	24
III. Rendi politizálás – nemzeti reform	31
Ellenzékiek között.....	31
Széchenyi irányadása	42
Akadémia, Casino, Lóverseny.....	46
IV. Korélmények.....	53
Vidéki próbatételek.....	53
Nyugat-európai tanulmányút	58
V. Reformországgyűlésen	73
Utoljára követként.....	73
„Entrée” a főrendeknél.....	88
VI. Egyesületek – közcélok.....	92
Középpontban: a gazdaság	92
Lánchíd, Akadémia, Casino	102
Vidéken: kaszinó, mecenatúra, tudomány.....	106
VII. „Jó érzelmű” politikus.....	110
Adminisztrátori kinevezés	110
Újra Pozsonyban.....	114
A programviták időszakában.....	124
VIII. Vármegyék élén.....	127
Új állomáshely.....	127
Királyi biztosság	131
Sáros főispánja	136
IX. Tekintély	147
Állagörzés a diétán.....	147
Politikai szervezkedés.....	156
Atyai szigor	158
X. Egy főúri gazda.....	160
Birtokok és adózók.....	160

Fejlesztési törekvések és eredmények	166
Erdőgazdálkodás	175
XI. A „masiniszta gróf”	180
Utazások a vasművek Európájában	180
Modernizáció Dernőn	183
XII. Andrássy György – biográfusa látószögében	195
Rövidítésjegyzék.....	199
Források és irodalom	200

I. Közelítés

Sokoldalú önmegvalósítás. Születésük, társadalmi státusuk, neveltetésük, szellemi képességeik révén számosan rendelkeztek a régebbi korokban és rendelkeznek manapság is ennek esélyével. Egyszerre az élet megannyi színterén, különféle létmódokban teljesíthetik ki önmagukat. Többnyire persze csak kevesen büszkélkedhetnek azzal, hogy éltek a kínálkozó lehetőséggel. A felsorolt feltételek mellett ugyanis nélkülözhetetlenek ehhez az anyagi eszközök, a megfelelő kapcsolati háló, az akaraterő és természetesen jó adag szerencse is. Andrassy György grófnak, a 19. században élt magyar főnemesnek megadatott, hogy életpályája szerepekben bővelkedve teljesséjen ki. Az őt és pályáját vizsgáló történész válogathat a lehetőségek közül. Közelíthet hozzá egyrészt a főnemesség tradicionális szerepköréit elemezve, hiszen közcélú adományozóként és kulturális mecénásként is tevékenykedett. Másrészt elhelyezheti Andrassyt a modern ipari vállalkozók, s a kísérletezés és a gondos tervezés gyakorlati elveit valló „racionális” mezőgazdászok körében.¹ Harmadszor vizsgálhatja mint széchenyiánus reformmágnást, aki a gróf baráti körébe kerülve lett egyik létrehozója és működtetője a társadalmi-gazdasági-művelődési vállalkozásoknak. Negyedszer a konzervatív főrendek között, mivel pályája derekán ő is főispáni, adminisztrátori hivatalokat vállalva igazodott a kormányzat politikájához s lett a Konzervatív Párt tekintélyes politikusa. Hosszú pályája mindennek tükrében példát ad egy sajátos, a polgári átalakulás megalapozó időszakának változásait különösen jól jelző jelenségre. Arra, hogy bár akkoriban viszonylag még ritka volt a hagyományok és a modernitás egyazon személy általi megjelenítése, de már számos területen lehetett észlelni azt. Disszertációnkban Andrassy szerepeinek gazdagságában mutatjuk be, de ahhoz, hogy vállalásunkat és módszerünket pontosan megjelöljük, át kell tekintenünk a vonatkozó történeti irodalmat.

Dolgozatunk könyvészeti forrásbázisának kialakításához kezdettől fogva igen széles területen folytattunk kutatásokat. Ezért már korán nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy történesekben, fordultatos eseményekben bővelkedő életútja ellenére a magyar történelem kevéssé vizsgált szereplői közé tartozik a gróf. Nem készült róla az említett közelítési szempontokra és az ő gazdag, változatos szerepkészletére építő nagymonográfia, de még részletes politikai pályakép sem. Az Andrassyakról szóló tematikus kötetekben szintén kevés helyet szenteltek személyének. Kétségtelen persze, hogy többségük nem a nemzetség 19-20.

¹ Jó példa erre, hogy egy Egerben működő közgazdasági szakközépiskola a gróf nevének felvételével a gazdasági téren jelentős életműve előtt fejezte ki tiszteletét. Lásd: *Az Andrassy György Közgazdasági Szakközépiskola Évkönyve az iskola fennállásának 85. évfordulójára 1921-2006*. Szerk. Birinyi Aranka et al. Andrassy György Közgazdasági Szakközépiskola, Eger, 2006.

századi képviselőinek szereplésével foglalkozik, hanem a kora újkoriakéval. Külön kiemelhető mindenesetre közülük Berényi László munkája, ami a családi levéltári források nagymértékű bevonásával, részletesen mutatja be a 16. századi Andrásyakat.²

Más nemzetségtörténetek György grófról is tartalmaznak rövid életrajzokat. Így a dr. Csucsomi álnevet használó Maurer Artur műve, valamint a gr. Vay Sándor név mögé rejtőző Vay Sarolta döntően Maurer adataira építő, és szintén személyi portrékból álló kismonográfiája. S meg kell említeni Basics Beatrix gazdag illusztrációs anyagot tartalmazó munkáját is.³

Ezen önálló kötetek, illetve monográfia-fejezetek mellett rendelkezésünkre állnak még lexikoni szócikkbe sűrített életrajzi adattárak, melyek összefoglaló képet adnak a gróf politikai-közéleti tevékenységének főbb eredményeiről. Mellettük a leszármazási rend és alapvető élettörténeti adatok miatt nem hagyhatók ki a felsorolásból a különböző genealógiai kiadványok sem.⁴

² Berényi László: *Csik-Szentkirálytól Krasznahorkáig. Egy évszázad az Andrásyak történetéből*. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2009. Az első, kéziratos vagy nyomtatott nemzetségtörténetek közül megemlíthetjük még itt: [Ismeretlen szerző]: *Andrási nemzetség története és származása*. (kézirat). OSZK Kt. Quart. Hung. 2188. 8 negyedrért íven. (a 19. századból származó mű elé kötve olvasható egy, az Andrásyak életének fontosabb eseményeit tartalmazó kronológia, szintén ismeretlen szerzőktől, 5 nyolcadrészt folión). Bartholomaeides László: *Incltyi superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica*. Lőcse, 1805-1808. 149-158. p. [alább Bartholomaeides]. Okleveles forrásanyagra épülő, jó áttekintést ad róluk legújabbban: *A csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrásy család nyomában*. Szerk.: Gál Mária, Russu Tibor. Csíkszentkirály, 2007. [Online: MEK, <http://mek.oszk.hu/04600/04690urn:nbn:hu-7108> – 2009. 02. 09.].

³ Dr. Csucsomi [Maurer Artur]: *A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrásy nemzetség története*. [Eredeti címe: *A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrásy nemzetség történetére vonatkozó adatok gyűjteménye*.] Rozsnyó, 1900. [Maurer névvel ezután a Méry Ratio kiadó gondozásában megjelent reprint kötetre hivatkozom (Méry Ratio, Somorja. 2., szerkesztett kiadás, 2005.)]. Gr. Vay Sándor [Vay Sarolta]: *Az Andrásyak*. In: *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája). A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*. 8. kötet. Gömör-Kishont vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Apollo Irodalmi Társaság, Bp., [1903]. 593-631. p. [a továbbiakban Borovszky 1903]. Basics Beatrix: *Bettér és Krasznahorka. Az Andrásyak világa*. Rubicon-Ház Bt., Bp., 2005. [ezután Basics 2005]. (a kötet művészettörténeti főtémájához életrajzok, ill. gazdaságtörténeti vonatkozású kiegészítő tanulmányok kapcsolódnak, így például: Soós István: *A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrásy család*. I. m. 12-43. p.).

⁴ A lexikonokra, almanachokra részletesebben nem térek ki. A teljesség igénye nélkül az alábbi kötetek tartalmaznak önálló szócikk formájában életrajzi adatokat a grófról: *Magyar Nagylexikon*. II. kötet. Főszerkesztő: Élesztős László. Akadémiai Kiadó, Bp., 1994. 23. p. *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002*. Főszerkesztő: Glatz Ferenc. I. kötet. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Bp., 2003. 42-43. p. *Az 1848-49. évi első népképviselői országgyűlés almanachja*. Szerk.: Pálmány Béla. Magyar Országgyűlés, Bp., 2002. 1082. p. Markó László: *A magyar állam fölméltóságai*. Magyar Könyvklub, Bp., 2000. 255. p. A genealógiai munkák közül említendő: Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I. Bp. 1857. 34-40. p. [később Nagy Iván 1857]. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. I. kötet. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Bp. 1911. 107-110. p. [alább Kempelen 1911]. Leszármazási táblákat közöl, és a család néhány tagját röviden bemutatja: Mihályfalusi Forgón Mihály: *Gömör-Kishont vármegye nemes családai*. [h. n.], 1909. 44-49. p. [reprint kiadás: Méry Ratio, Somorja, 2001.]. Nem teljes leszármazási rendet közöl: *Magyar nemzetségi zsebkönyv*. I. Főrangú családok. Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. Budapest, 1888. 21-24. p. III. *Magyar császári és királyi kamarások ősfői 1740-1918*. I. kötet. A-G. Összeáll.: Vásárhelyi Miklós és Szluha Márton. Heraldika Kiadó, Bp., 2005. 35-43. p. [ezután Vásárhelyi – Szluha]. Itt jegyzem meg, hogy a Magyarország monográfiája c. sorozatnak, Nagy Iván és Kempelen Béla családtörténeti munkáinak, illetve a Magyar nemzetségi zsebkönyvnek a digitalizált változatait is használtam az adatközlésekhez, azonban az

Nem túlzottan hosszú azonban azoknak a műveknek a listája, amelyek a lexikoni adattáraknál részletesebben próbálják bemutatni az életét. A dualizmus korában ráadásul, hasonlóan Maureréhez és Vayéhoz, olyan alkotások születtek róla, amelyeket nem történészek írtak, hanem publicisták, ismerősök. Részint újságoldalakon, részint könyvekben jelentek meg, s lényegében véve kortársi visszaemlékezés formáját öltik magukra. Némelyikük ráadásul tartalmi jellemzői és terjedelme alapján is alig mutat túl a szócikk kategóriáján. Dolgozatunk keretén belül mégis célszerűnek látjuk biográfiákként kezelni őket.

Az Andrassy-kép, az Andrassy-ábrázolás szempontjainak változása kapcsán kiemeljük, hogy nem reflektálnak a pálya fordulópontjaira, például a gróf politikai szerepváltásaira. Igaz ez először is a *Vasárnapi Ujságban* megjelent két, rövid életrajzra. Közülük az első 1859 októberében, még Andrassy életében, a második pedig 1873 januárjában, már a halála után, nekrológgént látott napvilágot. Ezek főképpen nemzeti-közületi szerepvállalásait méltatják, politikai aktivitásáról szólva viszont csupán a konzervatív, kormánypárti időszakát említik meg. Ugyanez mondható el Vereby Soma a grófról írt, s az 1860-as években kiadott mágnastrótré-sorozatban megjelent életrajzáról.⁵

Szintén a politikai tendenciózusság miatt érdemel említést két későbbi munka. Az elsőt Galgóczy Károly publikálta az Országos Magyar Gazdasági Egyesület történetének meghatározó személyiségeiről szóló biográfia-gyűjteményében. Az egy évtizeddel Andrassy halála után készült mű terjedeleme szempontjából kiemelkedik a dualizmus korabeli Andrassy-életrajzok közül. Nagyrészt hallgat viszont Andrassynak a negyvenes évek, a szabadságharc és az abszolutizmus időszaka alatti, egyértelműen kormánypárti szerepvállalásairól. Amennyiben pedig mégis szót ejt róluk, akkor egy „*mérséklett*” konzervatív politikusnak a hazája érdekében tanúsított erőfeszítéseiként látatja azokat.⁶

A kormánypárti megnyilvánulásokat még Galgóczynál is erősebben próbálta átértelmezni vagy elhallgatni Maurer Artur. Az Andrassy Györgyről írt életrajza a gróf reformkori munkásságára összpontosít, s azt hangsúlyozza, hogy az időszak politikai

egyszerűség érdekében mindenhol csak az eredeti, nyomtatott példányok oldalszámaira hivatkozom. Valamennyi digitalizált kiadványt lásd: Arcanum DVD könyvtár IV. Családtörténet – heraldika – honismeret. Arcanum Adatbázis Kft., Bp., 2003. [alább Arcanum DVD IV.].

⁵ [a szerző megjelölése nélkül]: Gróf Andrassy György. *VU*, 1859. október 2. 469-470. p. [– r. – s. szignóval]: Gróf Andrassy György. *VU*, 1873. január 12. 13-14. p. [Online-változat: EPA, <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=30> – 2010. 10. 06.]. Vereby Soma: *Magyar mágnastrók életrajzi s arcképcsarnoka*. I. évf. Pest, [1860?]. Az általunk használt hasonmás kiadás: Méry Ratio, Somorja, 2006. 7-41. Andrassyról: 38-41.

⁶ Galgóczy Károly (szerk.): *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Emlékkönyve. A hazai mezőgazdaság előmozdítása s az e célra alakított egyesület sikere körül szerzett érdemek hálás emlékezetben tartására*. III. füzet. Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Bp., 1883. 40-46. p. [a továbbiakban Galgóczy 1883.]. A vonatkozó rész: 44-46. p.

küzdelmeinek egyik „nevezetes bajnoka” mindig a közjó érdekében cselekedett, s „*pályáján karöltve járt*” Széchenyivel. Az 1840-es évekbeli Andrássyt egy apolitikus viselkedésű főúrként láttatja (holott konzervatív főrendként a politikai élet egyik meghatározó személyisége volt), akinek életében nem fordulópontot, nem változást jelentettek akkori politikai cselekedetei, hanem csupán még jobban elősegítették részéről a modernizációs törekvések támogatását.⁷

A gróf politikai tájékozódását illetően ellentmondásosan fogalmaz Vay Sarolta. Két, egymást követő megállapítása szerint a gróf a „*mérsékelt konzervatív párthoz tartozott*” s „*mindazoknak az átalakító reformkérdéseknek, a melyeket az 1830-32-iki országgyűlés törvényekké emelt, nemcsak egyik legbuzgóbb támogatója, de a felső táblán egyik első zászlóvivője is volt*”.⁸

Közös vonás még az említett öt élettörténetben, hogy Andrássy politikai tevékenységével kapcsolatosan felidézik a Széchenyivel ápolt baráti kapcsolatát. Ez pedig egyértelműen hozzájárul ahhoz, hogy kevesebb figyelmet fordítanak a szabadságharc és az abszolutizmus korában tett szerepvállalásaira.

A 2. világháború után készült egyes politikatörténeti összefoglalások vagy forrásgyűjtemények lapjain ellenben éppen ez a jelleg került középpontba. Amiről viszont még utalásszerűen sem emlékeznek meg, az a nemzeti-közeleti aktivitása. Nyilvánvalóan persze az ideológiai elfogultság, s egy Galgóczyéval ellentétes célú politikai tendenciózusság rejlik e mögött. Különösen Andics Erzsébet esetében. Ő a háromkötetes forrásgyűjteményében csupán a szabadságharcot megelőző esztendőket, illetve ’48-49. évi aulikus politikusaként nevezi meg a grófot. Szemében csak a konzervatív agytröszt munkatársa, a legszűkebb döntéshozó testület bizalmas tagja, akinek célja az állagörző törekvések sikerre vitele.⁹

Dénes Iván Zoltán ugyancsak megemlíti Andrássyt a reformkori magyar konzervatívok politikai szerepéről és értékvilágáról készült monográfiáiban. Bemutatja őt a vármegyéjükben a kormány befolyását biztosító főispánok egyikeként, a szabadságharc császári biztosaként és zászlósúrként. Úgy véljük azonban, hogy jóllehet a politikai reprezentáció e formái nem ítélték meg a nemzeti-közeleti reformhoz kötődő aktusok függvényében, a felsorolt tisztségek vállalásának, s főként a politikai csoportosulás genezisének bemutatásával összefüggésben mégis érdemes lett volna kitérni az életút korábbi állomásaira.¹⁰

⁷ Maurer, 99-100. Maurerről uo. 113-114. p.

⁸ Borovszky 1903, 622. p.

⁹ Andics Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben*. I. Bp., 1981. 72. p.

¹⁰ Dénes Iván Zoltán: *Közügyvé emelt kiváltságörzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1989. 87, 168, 174. p. [ezután Dénes Iván Zoltán 1989]. Átdolgozott kiadása:

Nem mellékesen és nem véletlenül, 1945 után nem keletkeztek újabb életrajzi írások Andrássyról. A rendszerváltást követően Zsámboki László „*Vérrel, vassal, értelemmel*” – Gróf Andrassy György (1797-1872) és az Andrassyak az ország fölemelkedéséért c. munkája révén jelent meg a legújabb, egyben legterjedelmesebb, és valamennyi korábbi műnél alaposabb szakmai megállapításokat tartalmazó kismonográfia.¹¹

Szerzője nagyrészt Andrassy reformkori pályaszakaszát tekinti át, s kevesebb helyet szentel a szabadságharc utáni időszakának. Politikai tevékenységével összefüggően országgyűlési követi munkájára koncentrált, kiemelve az alsótáblán képviselt reformtámogató, ellenzéki magatartását. Kitér a Széchenyihez fűződő barátságára, reformkezdeményezéseinek támogatására is. Utóbbihoz kapcsolódóan pedig a gazdasági életben betöltött szerepére. Ez a téma adja az életrajz gerincét. Így főként a vasgyárának korszerűsítése, valamint a felső-magyarországi bányaművelők érdekképviselete kerülnek ismertetésre.

Ez az életrajz valamennyinél jobban kiemeli Andrassy reformer főnemes attitűdjének jellegzetes vonásait. Hasonlóan ugyanakkor a legtöbb korábbi munkához, nem mutatja be a grófot konzervatív politikusként. Szintén azt a szakaszt nem tárja föl eléggé, amely alatt egyértelműen a rendi struktúrák megőrzéséért tett erőfeszítéseket a politika világában.

Az áttekintett életrajzokon kívül számos, a reformkor neves politikusairól szóló műben tesznek említést Andrassy pályájának jelesebb eseményeiről. Különösen a Széchenyi-bibliográfiában találkozunk rá vonatkozó utalásokkal. Tartalmaznak ezen kívül egy-egy, főként a politikai szerepvállalásaihoz kapcsolódó információt a más kortársakkal, így például Deák Ferencsel vagy Kossuth Lajossal foglalkozó kötetek is.

Az Andrassy Dénesné, szül. Hablawetz Franciska grófné életéről a régi századelőn megjelent emlékkötet szerzői pedig családi események kapcsán ejtenek szót róla, s rávilágítanak szigorú erkölcsére, a más társadalmi rétegekhez tartozók irányában tanúsított távolságtartására. Emellett bemutatják a grófi származására büszke, s régi, rendies magatartásmintákat követő főúrként is.¹²

Ellentétben közpályájával és családi életével, ez idő szerint nem áll rendelkezésre olyan munka, amely a családi levéltárban őrzött birtokigazgatási és vasipari iratanyag bevonásával, részleteiben mutatná be széleskörű tevékenységét az agrárium és az ipar területén. Néhány

Liberális kihívásra adott konzervatív válasz. Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, Bp., 2008. A hivatkozott rész: 121, 236, 243. p.

¹¹ In: Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémia megalapításáról (MTA Miskolci Akadémiai Bizottság, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolci Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár közös kiadványa). Szerk.: *Dobrossy István*. Miskolc, 1997. 91-116. p. [a továbbiakban Zsámboki 1997]. Megjelent még: *Gömörország*, 2010. XI. évf. 3. sz. 45-53. p.

¹² *Boldog emlékü csikszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrassy Dénesné életéről és haláláról emlékezés 1838-1902.* Összeállította Sulyovszky István. Bp., 1908. [a továbbiakban Sulyovszky 1908].

monografikus jellegű szakcikk, tanulmány azonban bevezet bennünket a témába. Ezek jó összefoglalást nyújtanak a grófnak a kora átalakuló gazdasági életében betöltött szerepéről, valamint vállalkozásairól, gazdasági érdekeltségeiről. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy számos műben kerülnek említésre uradalmainak és vasművének modernizációja érdekében tett erőfeszítései, illetőleg különböző ipari kiállításokon elért sikerei. Vasipari tevékenységének vonatkozásában kiemeljük Rempört Zoltán és Katus László munkáit. Bennük hangsúlyosan jelenik meg egyfelől a legújabb európai kohászati eljárások iránti fogékonysága. Másfelől az a tény, hogy elsőik között alkalmazta e módszereket a magyarországi gyakorlatban, amivel jelentős mértékben járult hozzá a hazai vasgyártás újkori fejlődéséhez.¹³

A bányászattörténet terén Eisele Gusztáv és Münnich Adolf neve érdemel külön is említést. Közülük utóbbi kimerítő jelleggel írt Andrásynak a felső-magyarországi bányaművelők egyesületének elnökeként folytatott több évtizedes tevékenységéről.¹⁴

Mindezek után adódhat a kérdés: mit vállalhat e biográfia formáját öltő doktori értekezés? Ismertek ugyanis az életút fontosabb állomásai. A kismonográfiák és a lexikonok lapjain helyet kaptak a gróf tevékenységének legfontosabb politikai, gazdasági és kulturális eredményei. Andrassy György ismert széchenyiánus arisztokrataként, konzervatív politikusként és a gazdasági reformok támogatójaként is. Amennyiben viszont helyükön kezeljük az eddigi életrajzeit, s csupán főbb vonásokat rögzítő vázlatoknak tekintjük őket, akkor a feladat nem lehet más, mint az egész alakos portréfestés és a széles látóteret engedő pályakép-(re)konstrukció.

Igen korlátozottan értelmezzük persze az újraalkotást. Erre csupán egyes, a fentebb említett kötetekben főként a gróf politikai értékvilágával összefüggésben nyitva hagyott vagy nem egyértelműen megválaszolt kérdés körül nyílik lehetőség. A többi esetben csak azt vállalhatjuk, hogy részletgazdag képekké formáljuk a vázlatokat.

¹³ A Magyar Gazdasági Egyesület tagjaként végzett munkájáról: Galgóczy 1883, 41-43. p. Vári András: Angol játék a magyar gyepen – A Magyar Gazdasági Egyesület előtörténete. In: *Korall* 2005/19-20. sz. 99-131. p. [később Vári 2005]. Illetőleg uő: *Urak és gazdaszok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821-1898*. Argumentum Kiadó, Bp., 2009. [ezután Vári 2009]. Különböző világkiállításokon elért sikereiről: Gál Vilmos: *Világkiállító magyarok 1851-2010*. Holnap Kiadó, Bp., 2010. 8-9, 18-21. p. Rempört Zoltán: *Magyarország vaskohászata az ipari forradalom előestéjén (1800-1850)*. Bp.-Dunaújváros, 1995. (különösen 131-132, illetve 296-297, utóbbi Andrassy György rövid, főként gazdasági jellegű életrajza miatt) [alább Rempört 1995]. Katus László: Az Andrassyak mint ipari vállalkozók. In: *Rubicon*, 2004. (XV. évf.) 12. sz. 22-26. p. Rajtuk kívül lásd még: Mérei Gyula: *Magyar iparfejlődés 1790-1848*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1951. 203, 327-329. p. [később Mérei 1951].

¹⁴ *Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monográfiája. Első rész. Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének bányászati monográfiája*. Szerk.: Eisele Gusztáv. Selmecbánya, 1907. [Online-változat (2 részben): MEK, <http://mek.niif.hu/06200/06206/pdf/index.html> – 2009. 02. 05.] Bár az Interneten hozzáférhető változatot használtam, a dokumentum közlési formátuma lehetővé teszi, hogy pontosan igazodjak az eredeti, nyomtatott példány oldalainakhoz. Az egyszerűség érdekében tehát a továbbiakban is mindenhol arra hivatkozom [alább Eisele 1907]. Münnich Adolf: *A Felsőmagyarországi Bányapolgárság története*, Igló, 1895. [Reprint: Érc- és Ásványbányászati Múzeum, Rudabánya, 2003.]. [ezután Münnich 1895].

Dolgozatunk tárgyát a gróf életének az 1820-as évek derekán, a politikai-közéleti színtéren történt megjelenésével kezdődött és a rendi korszak végével lezárult szakasza képezi. Főként azért esett választásunk erre a negyed századot átfogó szakaszra, mert ez alatt vált sokoldalú egyéniséggé, s járt be igazán fordulatos közpályát.

A változatos életút bemutatása persze számos módszertani problémát vet fel. Kiemelnénk itt a gróf és a társadalmi környezete közötti kapcsolat ábrázolását, valamint a megalkotandó pályakép és portré érdekében a meghatározónak ítélt események közül történő szelekciót. Az első ezek közül az arányeltolódás lehetőségét hordozza magában. Ahogyan arra Patrice Gueniffey rámutatott: ha a dolgok rendje felé fordul a figyelem, s a vizsgált személy és a kortársai által megszerzett tapasztalatok közti hasonlóság alapfeltevésére épül a rekonstrukció, az életrajz alanya elveszhet környezetében. A kontextusnak az életrajzba történő beemelése ekkor azt eredményezheti, hogy a történelmi/társadalmi összefüggésrendszer végül átveszi a biográfia helyét.¹⁵

Ezért döntően kisebb részletekben végezzük el a kontextualizálást. Teret engedünk mind a keretszerű formának, azaz a fejezeteket vagy alfejezeteket felütő vagy azokat lezáró bekezdéseknek, mind a szövegegységeken belül elhelyezett magyarázatoknak. Azokat pedig egy-egy társadalmi, politikai, gazdasági vagy kulturális kérdés, jelenség köré építjük föl. S jórészt csak a gróf tevékenységével összefüggően kívánjuk a háttérre irányítani a figyelmet. Ezt igényli a dolgozat struktúrájának fenntartása, s a szövegírás stílusa is. Benne ugyanis többnyire az elbeszélésnek (amely jobban megfeleltethető a biográfia műfaji sajátosságainak, mint az interpretáló-problémafelvető megközelítés) engedünk teret.¹⁶ Andrassy politikai pályája egyes állomásainak, így a konzervatívokhoz történt csatlakozásának bemutatása kapcsán ugyanakkor legalább ennyire igyekszünk középpontba helyezni az elemzést és az értelmezést. Kerülendőnek érezzük azonban – különösen a fiataalkori évekre vonatkozóan – az egyes élethelyzetek és pályállomások oly módon történő bemutatását, hogy azzal megfosszuk a személyiséget a választás lehetőségétől.

A pályakép felvázolásánál az élet vizsgálható színtereinek kijelölése képezi a másik problémát. Az szinte „természetes”, hogy mi sem tudjuk elkerülni a szubjektív válogatást. Vizsgálódásainkat döntően a gróf politikai aktivitására, egyleti és magánérdekű gazdasági tevékenységére, társadalmi és kulturális szerepvállalásaira, valamint családi és társasági életére

¹⁵ Az életrajzírás módszertani nehézségeiről: Patrice Gueniffey: A biográfia a megújuló politikatörténetben. In: *Aetas*, 2000. 3. sz. 136-150. p. A vonatkozó rész: 144-148. p. Életrajz és kontextus viszonyáról lásd: Giovanni Levi: Az életrajz használatáról. In: *Korall*, 2000. Tél. 81-92. p. A vonatkozó rész: 86-87. p. [Online-változat: EPA, <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00002/pdf/glevi.pdf> – 2010. 11. 12.].

¹⁶ Patrice Gueniffey: i. m. 137. p.

terjesztjük ki. Utóbbiak indokolják egy másik döntésünket. Azt, hogy, habár a tartalomjegyzék tanúsága szerint is a politikai vonatkozású részek kerülnek relatív túlsúlyba a dolgozaton belül, ne csupán a gróf részletesebb politikai életrajzának megírására tegyünk kísérletet. Igyekszünk ezért megalkotni róla egy, a történesekben gazdag pályaszakaszát minél teljesebben visszatükröző munkát. Amellett, hogy kitérünk politikai életútjára, valamint a gazdaság és a kultúra területén végzett tevékenységére, törekszünk róla képet festeni Európát járó utazóként, racionálisan gazdálkodó nagybirtokosként és ipari vállalkozóként is.

Minden igyekezetünk mellett sem valósítható meg persze a pontos, „teljes” karakter-ábrázolás. Kevés olyan forrásunk van ugyanis, amelyek betekintést engednek Andrássy lelki életébe (napló, magánéleti vonatkozású információkat tartalmazó levelek). Ezáltal többnyire úgy kell számolnunk belső változásának folyamatával és így személyiségének inkoherenciájával, hogy legtöbbször csupán mások róla alkotott véleményén, vagy a szerepein, cselekedetein keresztül közelíthetünk hozzá. Kevéssé kerül előtérbe gondolkodó, s így a személyiségének egyfajta „belső magvára” önmagától rávilágító emberként. Kerülni kívánjuk tehát a pszichologizálást. Ez persze szűkebb értelemben kérdésessé teszi a címben feltüntetett portré fogalmának használatát. Inkább csak a fentebb megjelölt másik fő feladat, a pályakép-rekonstrukció elvégzésére vállalkozhatunk.¹⁷

Talán nem véletlenül. A gróf a gyakorlat embere volt, aki életének magán- és nyilvános színterein egyaránt inkább a dolgok rendjéhez fordult, s konkrét cselekvési lehetőségeket keresett magának. Ezért sem hagyott hátra jelentős mennyiségben az érzéseit, gondolatait visszatükröző dokumentumokat.

Más a helyzet a nemzeti reform jegyében fogant társulati-egyesületi tevékenységével, továbbá a gazdálkodásával és vállalkozásaival kapcsolatos iratokkal. Ezek legfontosabb lelőhelye a Lőcsei Területi Állami Levéltárban őrzött, igen nagy terjedelmű krasznahorkai családi levéltár. Ebben több mint 100 iratfolyóméter (a másik levéltárral, a betlérivel együtt a teljes nemzetségi archívum 180 folyóméter nagyságú), döntő részben feldolgozatlan anyag fekszik. Az Árpád-kortól az 1940-es évekig húzódó időszakból származó irategyüttes összesen 748 dobozba van rendezve, s gazdasági vonatkozású dokumentumok képezik mintegy kilencven százalékát. Ez utóbbi tényező egyúttal arra kényszerített bennünket, hogy erősen

¹⁷ A személyiség inkoherenciáját feltételező életrajzírói módszerrel, megközelítéssel kapcsolatosan röviden lásd: K. Horváth Zsolt: Lehetséges-e a szinoptikus biográfia, s ha nem, hogyan? In: *A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére*. Századvég Kiadó, Bp., 2009. 88-99. p. A vonatkozó rész: 88-89. p. A történelmi személyiség rekonstruálásának kettős, a szerep- és a személyiség legbelső magvára, vagy másként a „karrierre és karakterre” épülő előfeltevéseiről: Kövér György: Biográfia és történetírás. In: *Aetas*, 2000. 3. sz. 150-157. p. Az idézett rész: 151. p. Itt jelezzük egyúttal, hogy dolgozatunkban a korabeli szövegek idézésénél többnyire háttérbe szorítottuk a filológiai szempontokat, és a mai magyar helyesírás szabályait követve törekedtünk az olvashatóságukat elősegítő emendálásukra.

szelektáljunk az anyagban. Az uradalmaival, erdőgazdaságaival, ipari üzemeivel összefüggő, hatalmas mennyiségű iratanyagot nem láttuk feldolgozhatónak a disszertáció keretében.¹⁸

Elsősorban magáról a grófról, mint gyakorlatelvű birtokosról és „mintagazdász”-ról kívánunk portrét festeni. Ezt tartottuk szem előtt már forrásfeltáró munkánk során is. Döntően azokra a dokumentumokra koncentráltunk, amelyek az ő személyes elképzeléseiről, különféle kísérletezéseiről, és egyes eredményeiről adnak információt. További kutatásokat igényel tehát uradalmainak a földvagyon nagysága, a saját kezelésű és az úrbéres földek aránya, vagy a birtokok kormányzata szerinti részletes bemutatása. Illetőleg a paraszti termény- és munkaszolgáltatások pontos ismertetése. Eltekintve ezektől, szót ejtünk természetesen az uradalmairól, a hozzájuk tartozó települések táji-természeti környezetéről, földjeik minőségéről, használhatóságáról, és a rajtuk folyt gazdálkodásról is.

A lőcsei kutatások során vizsgáltunk közigazgatási levéltári anyagot is. Ennek egy része 1838-48 között keletkezett, Andrassy adminisztratori, főispáni és királyi biztosi hivatalviselésének időszakában. Egyfelől a felsőbb kormányzati és végrehajtó szervek: a Kancellária és a Helytartótanács leiratai révén. Másfelől a megyei ügyvitel, különféle Gömör és Sáros megyei ügyek nyomán. Utóbbiak irataihoz tartoznak a nyilvántartási célú adatrögzítéseket dokumentáló rablajstromok, perlajstromok. A grófhoz intézett beadványok (kérelmek, folyamodványok), beszámolók országgyűlési és megyei ügyekről. Közgűlési jegyzőkönyvek, komisszáriusi munka során készült feljegyzések és nyilatkozattételre felszólító levelek.

Mellettük, elsősorban Andrassy gróf politikai pályájára, egyesületi tevékenységére, társas- és magánéletére vonatkozóan, információkkal szolgáltak még számunkra a Kassai Állami Levéltár, a Magyar Országos Levéltár, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára, az Országos Széchényi Könyvtár, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának anyagai.

Primer forrásaink közül kiemelendő a Széchényi-hagyaték, főképpen a naplók és a levelezés. Minthogy pedig Andrassy a politikai, a gazdasági és a kulturális élet tevékeny, szinte a pályája kezdetétől fogva országos ismertségnek örvendő résztvevője volt, ugyancsak fontos

¹⁸ Az Andrassy-levéltárak régi, részleges ismertetése: Thaly Kálmán: A gróf Andrassy-család levéltárai. In: *Századok*, 1874. VIII. évf. 4. sz. 248-272. p. Újabb leírásuk: Kosáry Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete – Tankönyvkiadó, Bp., 1970. 613-615. p.* A nemzeti archívumok iratállományának terjedelme elérhető online-fondjegyzéken: <http://www.minv.sk/?supis-archivnych-fondov> ill. <http://www.geni.sk/statny-oblastny-archiv-v-levoci/>. Levéltári útmutató: L. Andráši, M. Feňešova, J. Oravszky, I. Chalupický: *Štátny Archív v Košiciach. Spríevodca po archívnych fondoch*. Bratislava, 1965. A krasznahorkai levéltár III. részéről fasciculus szintig terjedő tájékoztatást nyújt a Lőcsei Állami Levéltár kutatótermében hozzáférhető, 1957-ben készült gépelt levéltári segédlet.

információs bázisunknak számítanak az egykorú sajtóorgánumok. Utóbbiak különösen a gróf hivatali tevékenységének színhelyeiül szolgáló megyék politikai eseményei miatt. Nem mentesek ugyan az elfogultságtól, s ezért erős forráskritikát feltételezett a kutatásba történő bevonásuk, ám többnyire igen részletesen tudósítanak a történetekről. Sokkal alaposabban, mint a közgyűlési jegyzőkönyvek formális, és a különféle politikai csoportosulások konfrontálódásáról gyakran hallgató szövegei.

Mellettük bevontunk a kutatásba egyéb kvalitatív forrásokat is. Így a gróf gyermekkori diáriumát, vagy az utazási emlékeit, élményeit rögzítő, egészében még kiadatlan, és a fentebb említett kismonográfiák egyikében sem hivatkozott naplóját. Továbbá az utóbbi adatait kiegészítő költségjegyzékeket, útvonal-leírásokat.

Ezek egyúttal erősítik azt a szándékunkat, hogy munkánkkal bővítsük azon monográfiák sorát, amelyek az elmúlt mintegy két évtizedben, a nemesség iránti növekvő érdeklődésnek köszönhetően olyan arisztokrata vagy birtokos nemesi származású politikai-közületi személyiségekről láttak napvilágot, akikről addig nem állt rendelkezésre átfogó életrajz.¹⁹

A biográfia önmagán túlmutató céljának látjuk egyrészt, hogy vizsgálható legyen: miként válhatott modellértékűvé egy széchenyiánus arisztokrata magatartása abban az esetben is, ha nem azt a pályát futotta be, amit Széchenyi kijelölt neki az 1820-30-as évek fordulóján. Másrészt szolgáltathat néhány adalékot a konzervatív politikusok 1840-es évekbeli tevékenységének kutatásához. Különösen, hogy a történeti irodalom nélküli róluk a csoport megszerveződéséhez, valamint az egyéni életutak, s áttételesen a kor politikatörténetének vizsgálatához is újabb szempontokat nyújtó nagymonográfiákat.

¹⁹ A teljesség igénye nélkül: Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Osiris, Bp., 2005. Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Bp., 1991. [Második, átdolgozott kiadás: Osiris, Bp., 2000]. Cieger András: *Lónyay Menyhért 1822-1884 – Szerepek – programok – konfliktusok*. Századvég Kiadó, 2008. Szendrei Ákos: *Justh Gyula politikai pályája. A liberális függetlenségi 48-as politika lehetőségei a XIX-XX. század fordulóján*. PhD-értekezés. DE-BTK. 2009.

II. Fiatalság Felső-Magyarországon

Szülői örökség, gyermekkor

Andrássy György a csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy nemzetség szülötte volt. Egy olyan nemzetségre, amely nem tartozott a régi arisztokráciához. A betléri és monoki ágra különülő Andrássyak csak a 17. század első felében léptek be a jómódú magyarországi birtokos nemesség soraiba, s jórészt a török háborúknak köszönhetően felemelkedésüket. 1676-ban nyerték el a bárói, 1766-ban és 1779-ben pedig a grófi rangot.¹

Nem számítottak a legvagyonosabb mágnások közé sem. Adományok és anyagilag jövedelmező házasságkötések révén viszont fokozatosan gyarapítani tudták földvagyonukat. Kapcsolatba kerültek például a Batthyányakkal, a Festetickekkel, a Nádasdyakkal, a Pálffyakkal, a Zichyekkel. A 19. században már mind a két ágon tekintélyes nagyságú birtokállománnyal rendelkeztek, döntő részben Gömör, Torna és Zemplén megyékben.²

Kiemelt jelentőséggel bírt számukra a katonai pálya s az azzal összefüggő mintakarrier. Krasznahorkai megtelepedésüket követően részt vállaltak az ellenreformációban, s számottevő társadalmi és kulturális aktivitás, továbbá gazdasági tevékenység jellemezte őket. Eleinte Felső-Magyarországon, a 19. századtól pedig már a Magyar Királyság életében is.³

Különösen fontos szerepük volt a vasgyártás területén végbement fejlődésben, mivel fogékonyak bizonyultak a technikai és gyártástechnológiai újításokra. Ezzel aztán elősegítették, hogy a neoabszolutizmus koráig az uradalmi vasmű maradjon Magyarországon az egyik legfejlődőképesebb üzemtípus.⁴

¹ A bárói rangra emelésről: Magyar Országos Levéltár. A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri Regii. 16. kötet. 81-84. [Online-változat (itt jelöljük minden egyes, alább hivatkozandó bejegyzést): Királyi Könyvek, <http://mol.arcanum.hu/digilat/opt/a100513.htm?v=moldigilat&a=start&a1=>] [ezután Libri Regii]. A betléri ág 1779-es grófi címszerzéséről: Libri Regii, 51. kötet. 122-125. A monokiról részletesen lásd alább.

² A házasságkötésekről lásd a következő leszármazási táblákat: Maurer, 30, 49, 92.

³ Az ellenreformációs szerepvállalásról: Ila Bálint: *Gömör megye I. A megye története 1773-ig*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1976. 349. [alább Ila 1976]. Krasznahorka II. Andrássy Mátyás alatt, 1642-ben került végleg az Andrássyak birtokába, III. Ferdinánd császár révén. Libri Regii, 9. kötet. 479-481. Maurer, 32. p. Erős szociális érzékenységről, és a felekezeti kötődésen való felülemelkedéséről tett például tanúbizonyságot II. Andrássy György azzal, hogy olyan szegényházra tett alapítványt, ahol vallási hovatartozásukra való tekintet nélkül kaphattak ellátást az emberek. Maurer, 42. p. Borovszky 1903, 605. p. Azt is meg kell említeni, hogy az Andrássyak igyekeztek könnyíteni – természetesen saját érdektől hajtva is – a joghatóságuk alá tartozott agrármélesség anyagi helyzetét, s rendszeresen engedtek el az uradalmihoz tartozó községek lakosai számára különféle szolgáltatásokat (például a robot egy részét). A krasznahorkai uradalomban pedig a 17. század első felétől egyre nagyobb számban engedték megváltakozni, ill. tették szabadossá őket. Ezt persze nagyrészt a törökök elleni védekezés indokolta, hiszen a megváltakozók fegyveres szolgálatra kötelezték magukat. Annnyira előrehaladt mindenestre a folyamat, hogy I. Miklós 1668-ban már arra panaszkodott, hogy apja, II. Mátyás annyi jobbágyságot manumittált, hogy alig maradt adófizetője. Ila 1976, 384-385. p.

⁴ Zsámboki 1997, 94. p.

Andrássy Györgyöt tehát sokra kötelezte a neve. Gazdag örökséget hordozó mágnásházból származott, amely megkövetelte tagjaitól a katonai vitézséget, a katolikus hitelvekhez való hűséget, az uralkodó iránti lojalitást. Továbbá a szellemi javak ápolását, s a hozzáértéssel végzett gazdálkodást.

Apja a nemzetség ifjabb, monoki ágához tartozó III. István gróf volt. Olyan főúr, aki hosszú hivatali tevékenységgel büszkélkedhetett. Pályájának az 1776-ban elnyert Bihar megyei adminisztrátorság, majd a Borsod megye főispáni székében eltöltött évek voltak a legfőbb állomásai. A monoki ág felemelkedését tekintve külön érdeme, hogy már 1766-ban grófi címet kapott szolgálatai jutalmául. Lojalitása további honorálásaként pedig 1780-ban kinevezték belső titkos tanácsossá. A politikai tisztségekben reá hárult teendők ellátása mellett jutott ideje társadalmi kapcsolatok létesítésére, művelődésszervezésre is. Egyfajta kulturális centrumot, társaséleti központot teremtett például kassai házából, ahol a helybelieken kívül megfordultak a Felvidék más részeiről, sőt, az ország távolabbi területeiről érkezett műkedvelő vendégek is.⁵

A közösségteremtésen túl nagy figyelmet szentelt még anyagi helyzete megerősítésének. Ennek jele, hogy jövedelemforrásainak növelése érdekében egy 1758 januárjában kelt szerződéssel 1400 forintért visszaváltotta a dernői vashámort akkori bérlejétől, Rhäell Györgytől. A kedvező piaci folyamatok kihasználásának szándékáról tanúskodó lépés azután lehetőséget nyújtott egy hosszú távú üzemfejlesztésre.⁶

Kezdetben ugyanakkor számos problémával járt az ipari tevékenység. Ezt igazolja, hogy a gróf az 1760-80-as években – elődeihez hasonlóan – többször került összetűzésbe a

⁵ Maurer, 98. p. Vö. Borovszky 1903, 621-622. p. Nagy Iván tévesen, második Istvánként említi (Nagy Iván 1857, 39-40. p.). A probléma abból ered, hogy Istvánnak nevezték az I. Miklós második házasságából származott III. Andrássy Mátyás 1760-ban elhunyt fiát is. Ő azonban idősebb volt a monoki ághoz tartozó rokonánál (minthogy apja még 1723-ban meghalt, legkésőbb abban az évben született). Így tehát ő volt II. István, amiből következik, hogy III. György fia volt a harmadik ezen a néven a családban. III. István a grófi címet 1766. szeptember 17-én nyerte el Mária Teréziától. *Libri regii*, 47. kötet, 609-612. p. Lásd még: *A Királyi Könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, czimer, előnév és honosság adományozásoknak, 1527-1867*. A M. Kir. Orsz. Levéltár felügyelete alatt összeállították Dr. Illéssy János és Pettkó Béla. Bp., 1895. 16. p. [Reprint: Heraldika Kiadó, Bp. 1998.]

⁶ Magyar Országos Levéltár, Filmtár. C483. doboz: Kassai Állami Levéltár, Lőcsei Fiók, Andrássy család krasznahorkai levéltára, II. rész [vaskohászat-történet 1800-ig, összeállította: Heckenast Gusztáv – alább C483]. 15. doboz. B. d. Fasc. 3. No. 154. Dernő akkoriban az egykori Torna vármegye nyugati határán, a Csermosnya-patak völgyében elterülő falu, mely a 17. század óta állt az Andrássy nemzetség birtokában. Régóta folyt itt vasgyártás, amihez az érclelőhelyek és az erdők közelsége mellett kedvező feltételeket biztosított a hely viszonylag jó vízellátása. A környék patakocskái közül ugyanis éppen Dernőnél folyt a Csermosnyába, s növelte ezzel hozamát a Ragasztó- és az Arany-patak. Szentandrásí Virág: A Csermosnya-völgy vízrajza és népi vízgazdálkodása 3. In: *Gömörország*, 2009. X. évf., 2. sz. 37-50. p. [alább Szentandrásí 2009]. A Csermosnya dernői szakaszáról, az ott belé ömlő patakokról lásd: uo. 39, 40, 44-46. p. A magyarországi főnemességhez hasonlóan a brit nagybirtokosoknak is már jóval az ipari forradalom kibontakozása előtt voltak érdekeltségei a vasiparban, noha csak kevesen akadtak köztük, akik ténylegesen is bekapcsolódtak a termelésbe. A legtöbb esetben inkább abból a célból létesítettek vasüzemeteket, hogy aztán bérletbe adják őket, bár arra is volt példa, hogy saját kezelésben tartották azokat. Francois Crouzet: A brit nagyiparosok társadalmi eredete az ipari forradalom korszakában. In: *Történelmi Szemle*, 1981. 2. sz. 245-251. p. (a hivatkozott rész: 247. p.)

birtokain fekvő bányákat művelőkkel. A részükre kiszolgáltatandó faizás megtagadása, vagy munkájuk megzavarása miatt pedig meg is intette őt az illetékes királyi bányabíróság.⁷

A pénzügyi biztonság megalapozását persze nemcsak a vastermelésen, illetőleg az ősök révén bírt privilégiumok kihasználásán keresztül próbálta elérni. Gondot fordított még birtokaira és a joghatósága alá tartozott jobbágynépesésre is. Zemplénben például a kevesek egyikeként már az úrbérrendezést megelőzően adott ki urbáriumot. 1763-ban bekecsi jobbágynakapták ezt meg tőle.⁸

Öt évvel később, 1768 tavaszán került sor közte, valamint a betléri ághoz tartozó I. Andrássy Károly báró között a család két ágának tulajdonában állt krasznahorkai uradalmat érintő osztályra. Ezen, a birtokok tulajdonjogi helyzetének rendezését illető fontos lépéshez kapcsolódik egy 1768. március 30-án a szomolnoki bányakamara fiskálisa által készített összeírás. Eszerint Krasznahorka domínium állt a várból és az ahhoz tartozó következő birtokokból: Krasznahorka-Váralja, Pacsa, Uhorna, Jólész, Krasznahorka-Hosszúrét, Betlér, Nagy- és Kis-Veszverés, Henczkó, Alsó-Sajó, Gócs és Oláhpatak Gömör, továbbá Dernő, Kovácsi, a köztük fekvő Kornalappa prédiom, illetve Hárskút Torna megyében.⁹

A birtokokból báró Andrássy Károlyt megillették Alsó-Sajó és Henczkó, 15 lakos Dobsina mezővárosból, Oláhpatak fele. Egy korábbi, 1695. évi családi osztály alapján pedig Krasznahorka-Váralja, Pacsa, Jólész és Uhorna fele, Oláhpatak negyede, valamint Nagy- és Kis-Veszverésnek, Andrássy Mátyás csetneki részének, a krasznahorkai várnak, s Betlérnek a fele – utóbbi a vár egyik tartozékaként. Andrássy István grófhhoz tartoztak: Dernő, Kovácsi, a Kornalappa prédiom, Hárskút, Krasznahorka-Hosszúrét és Gócs. Ezeken kívül az 1695. évi osztály folytán – Károly báróhoz hasonlóan – Krasznahorka-Váralja, Pacsa, Jólész és Uhorna fele. Mindketten bírtak a felsoroltak mellett olyan részeket is e javakból, amelyek a másikat illették volna. Károly báró az István grófhhoz tartozó oláhpataki negyedet, Nagy- és Kis-Veszverésből, s Betlérből a második felerészt. A gróf ezzel szemben Krasznahorka-Váralja és Pacsa felét, Jólész és Uhorna negyedét, valamint Henczkót. Mindketten lefizették ugyanakkor az eme birtokrészek értékének megfelelő összeget. A báró a maga részéről 37665, István gróf pedig 33000 ezüstforintot.¹⁰

⁷ MOL, Filmtár. C483. 51. doboz. E. i. Fasc. 1. No. 19, 31, 42.

⁸ Ifj. Barta János: „*Ha Zemplén vármegyét az útas vizsgálja...*” (*Gazdálkodás és társadalom Zemplén megyében a 18. század végén*). Debrecen, 2009. 157. p. [alább Barta János 2009].

⁹ Uec 142: 38. Említik ugyanitt az Andrássyakat illető csetneki uradalmat, ami akkor két mezővárosból (pontosabban a Csetneken és Dobsinán bírt részekből), prédiomokból és más birtokokból állt. Az adatokat a magyar fordítás digitalizált változata alapján közlöm: *Urbáriumok és összeírások a Magyar Országos Levéltárban. (Urbaria et conscriptiones)*. CD-kiadvány, Arcanum Adatbázis Kft. Bp., 2004.

¹⁰ Uo. A báró ezután, nagy valószínűséggel a kincstár részére történő elzálogosítás vagy eladás szándékával, összeírást és becslést készíttetett – István gróf tiltakozása mellett – a krasznahorkai, valamint a csetneki

A birtokosztály fontos aktus volt István gróf nem mellesleg igen hosszú és eseménydús életében. Egyike a hivatali előrelépést és az anyagi biztonság megteremtését hozó esztendőik sikereinek. Azok után azonban gyásszal teli időszak köszöntött rá 1788 tavaszán. Gyors egymásutánban ugyanis elhunyt első felesége, gróf Döry Terézia, s közös gyermekük, az utód nélküli III. Miklós. Az öregedő főúr ezután nemsokára nőül vette a tizenhét esztendőes Festetics Máriát. A fiatal grófnő pedig lányaik, Jozefa és Mária után 1797. február 5-én a kassai családi házban világra hozta György fiukat. Így az akkor már 66 éves apa bizakodhatott, hogy lesz, aki továbbviszi az Andrássy nevet a nemzetség monoki ágán.¹¹

A kései fiú, IV. György Felső-Magyarországon, városi rezidencia, vidéki birtokok és ott emelt kastélyok világában töltötte gyermekéveit. Arról az időszakról a legfontosabb forrásunk az ő 1803 és 1808 között szerzett élményeit, tapasztalatait tartalmazó háromkötetes naplója.¹² Ennek első könyvében gondosan, szinte rajzolva készített írásjegyek követik egymást. A helyenként bizonytalan tollvezetés arról árulkodik, hogy a gyermek gróf még jószerével csak ismerkedett a betűvetéssel. A kötetekbe németül írt, ami arra utal, hogy e nyelv közvetítésével folyt az ismeretszerzés és a családtagokkal való kapcsolattartás.

Az úrfi a legkülönbébb, számára fontosnak tetsző benyomásokat rögzítette a könyvekben. Lépten-nyomon akadunk bennük a császári sarjakról és a Habsburg-család más tagjairól szóló, a velük való találkozást, vagy csak egyszerűen a megpillantásukat lehetővé tevő eseményekkel összefüggő feljegyzésekre. Szintén azok tanúskodnak róla, hogy bár György Kassán töltötte ideje legnagyobb részét, néha azért ellátogatott a család vidéki birtokaira is.

uradalomban általa bírt javakról. Uec 111: 47. Az 1775. február 12-én, a kamarai számvevőség által végzett becslés során a következő jószágokat vették számba a krasznahorkai és a csetneki uradalmakban: Betlér, Kis- és Nagy-Veszverés, Alsó-Sajó, Oláhpatak, Göllnicz prédiüm, a báró részének bevétele a csetneki kastélyból, Dobsina, Felső-Sajó, Rédova, Fekete-Lehota, Ochtina, Restér, Pelsőc (Plesivec), Markuska, Gencs, Rekenye, Korotnokardó, Szén possessio, Perkupa, Fekete Füz, Doboktér (Dobódél) prédiüm, Jósavfő, Szalonna. Uec 189: 5. Akkorra tehát már véglegesen István grófhhoz (és így a monoki ághoz) kerültek a még az 1768. évi osztozkodás alkalmával a báró birtokjoga alá tartozónak ítélt krasznahorka-váraljai, pacsai, jóléshi és uhomai jószágrészek, s Henczkő. Károly báró, s ezzel a betléri ág tulajdonában maradtak viszont a gróftól illető oláhpataki, betléri, nagy- és kis-veszverési javak.

¹¹ Maurer, 92, 98-99. p. Maurer Artur, Nagy Iván, és Kempelen Béla sem szólnak a második leánygyermekről, Máriáról. Pontos forrásmegjelölés nélkül ugyan, de említi őt: <http://genealogy.euweb.cz/hung/andrassy2.html> – 2010. 09. 21. Az online genealógiai adatbázis szerint Jozefa 1790-ben, Mária pedig a következő évben született.

¹² OSZK Kt. Oct. Germ. 232. 1-3. Az első kötetet lásd *Unterschiedliche Merkwürdigkeiten, seit ich zu lernen angefangen hab', von mir selbst aufrichtig beschrieben*, a másodikat *Unterschiedliche Merkwürdigkeiten, seit ich zu lernen, angefangen hab' von selbst aufrichtig beschrieben* címmel. A harmadik kötet *Kleines Reis-Journal, geschrieben von Grafen Georg Andrassy angefangen anno 1808* címet viselő útikönyvecske. Ebben a felső-magyarországi utazása során szerzett élményeit rögzítette. Alább egységesen UM-mel, valamint a közölt adatot tartalmazó könyv számának jelzésével hivatkozom a naplókötetekre, s a nyomdai számozás szerint követem az oldalakat. Kosáry Domokos utalt rá, hogy Bártfai Szabó László tévesen Károlyi György műveként mutatta be a naplót (Kosáry Domokos: *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. II. (1711-1825). A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete – Művelt Nép Könyvkiadó. Bp., 1954. 400.). A téves közlést lásd: Bártfai Szabó László: Naplók, emlékiratok és feljegyzések Magyarország történetéhez, 1815-1867. I-II. In: *Háborús felelősség*. Első kötet, 1928-1929. 5. sz. 399-418. p. Ill. 6. sz. 480-497. p. A vonatkozó rész: 416. p.

1805-ben leutazott például Halmajra és Monokra, ahol látogatása idején már állt apja szép kerttel övezett kastélya. Diáriumában mindezekén túl helyet kaptak a napóleoni háborúkkal kapcsolatos emlékképek is. Az austerlitz-i csatavesztést követően kelet felé visszavonuló oroszok Kassára érkezése, valamint a franciák elől a városba menekített Mária Klementina főhercegnővel és a trónörökösrel történt találkozás. Utóbbit, miután művészetpártoló apja jóvoltából helyet kapott életében a kulturált szórakozás, vendégül is látták a kassai rezidenciájukon tartott egyik színelőadáson. Látogatásának aztán nemcsak a házi teátrumbéli közös művészeti élmény lett a hozadéka. Ferdinánd 1806 áprilisában egy, a portréját ábrázoló rézmetszetet ajándékozott Andrássy Györgynek.¹³

Az ünnepi alkalmak és a korosztályához tartozó gyermektársaival való találkozások az abaúji és zempléni birtokok felkereséséhez hasonlóan változatosságot vittek György gróf kassai mindennapjaiba. Új kapcsolatain keresztül új impulzusok érték őt az ismert, de zárt városi környezetben. Éppen a gyermekkorának java részét kitöltő tanulóéveiben. Magántanulóként ugyanis már 1802 novemberétől kezdve tanult prefektusa, tanfelügyelője irányításával. 1803 márciusában már saját kezűleg írt a Bécsben tartózkodó nővérének, Jozefának, április 14-én pedig letette az első vizsgáját. Augusztus 1-jén kezdett el zenét tanulni, majd 31-én teljesítette a második féléves egzámient.¹⁴

Tanulóidejében többnyire a kassai rezidencia nyugalmas szobáiban, a házitánító vezetésével folytatott írási-olvasási gyakorlatokat. A főúri magántanulók a korban igen népes társaságának tagjaként azonban hiányzott életéből a közösségi élmény. A városi palotába kényszerülve, a számára adott körülmények között nem szerezhette meg mindazokat a tapasztalatokat, amelyek egy tanintézmény falain belül vártak volna rá. Nem kerülhetett közeli kapcsolatba a tanulóifjúsággal, nem vehetett részt annak játékos, vagy olykor durva szórakozásaiban.

Ebben a zárt világban kellett felkészülnie a középiskolainak megfelelő tanulmányi követelmények teljesítésére: az öt gymnasiumi és két bölcsészeti év tananyagából teendő vizsgákra. A kétosztatú rendszerben működtetett gymnasiumban három *grammatikai* és két *humanitas* osztály tudnivalói vártak a gyermekekre. A grammatikai iskolában, bár a magyar

¹³ A Habsburg-család tagjaival kapcsolatos bejegyzések olvashatók például: UM, 1. kötet, 3, 5-6. p. A halmaji és monoki látogatások: uo. 27-28. p. A monoki kastélyról a századelőn keletkezett rövid leírást lásd: Szimay Antal: *Notitia topographica, politica incliti comitatus Zempléniensis*. Buda, 1803. 230. p. Az oroszok Kassára érkezéséről: UM, 1. kötet, 33. p. A császári sarjakkal történt találkozásról: UM, 2. kötet, 4-5. p. A trónörökös színelőadáson való fogadásáról: Borovszky 1903, 621. p. Az ő ajándékáról: *A magyar orvosok és természetvizsgálók 1867. augusztus 12-től 17-ig Rimaszombatban tartott XII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai*. Szerk. Batizfalvy Sámuel és Rózsay József. Pest, 1868. 431. p. [alább Batizfalvy – Rózsay 1868]. Vö. Borovszky 1903, 621. p.

¹⁴ UM, 1. kötet, 1-2, 4-5. p.

volt az általános tanítási nyelv, a latin számított főtárgynak. Elsajátíttatásához a gyökszavaktól a szócsaladokon át Cicero és Seneca műveiig ívelt a három év tananyaga a nyelv beszéd szintű használata érdekében. Mellette hittan, számtan, természetrajz, földrajz, történelem vártak a diákokra. Közülük a hittanból ismerniük kellett a bibliai történeteket s a keresztény hitelveket. Számtanból pedig mások mellett a hármasszabály, az arányok, az összetett számítások és a mértékek adták a penzumot ezen idő alatt.¹⁵

Az oktatási módszerek akkoriban nem voltak túl változatosak. Ferenc császár uralkodása ugyanis konzervatív fordulatot hozott a művelődéspolitikai terén is. Különösen az 1806-ban kibocsátott második *Ratio Educationis*nak köszönhetően. A jogszabály a régi, latinos műveltség elsajátítását helyezte előtérbe a nyelv és a retorikai készségek fejlesztésén keresztül.¹⁶

Jobbára ezt az elvet tükrözte a főgymnasium (humanitas) két osztályának tanrendje is. A rendes tárgyak ott a hittan, latin, számtan, természettudományok, történelem, földrajz, természetjog és a német vagy más hazai nyelv voltak. A latin központi szerepét stilsztika és régiségtan, kötelező olvasmányokon keresztül a grammatika, majd logika, retorika, poétika, mitológia és próza biztosították a két év alatt. Döntően arról tanúskodik ez a rendszer, hogy a művelődéspolitikai igyekezet akadályozni az önálló gondolkodásra nevelést, a megfelelő érvelési (vita-) képesség kialakítását. Megértésre serkentő gyakorlatok helyett a memoriterekre összpontosult az oktatók figyelme. Többnyire tehát nem a felfedező megismerésre, hanem a biflázásra ösztönözték tanítványaikat.¹⁷

A záró, kétéves rendszerű *philosophiai* tanfolyam alatt ugyanakkor bevezették őket mennyiségtanból a földmérésen, vízműtanon, építészetben keresztül az alkalmazott matematikába. Természettudományokból pedig mezőgazdasági és ipari tekintetben a természetrajz és a fizika világába.¹⁸

Andrássy gróf a házitánító vezetésével folytatott tanulást követően rendre Kassán számolt be a grammatikai osztályok, majd a humanitas évek tudnivalóiról. S szintén a városban összetűlt vizsgabizottság előtt kellett bizonytságot tennie a záró *philosophia* évek alatt megszerzett tudásáról.¹⁹

¹⁵ Vízota Gyula: Gróf Széchenyi István a gymnasiumban. In: *Századok*, 1907. XLI. évf. 912-920. A vonatkozó rész: 912-914. p. [alább Vízota 1907].

¹⁶ *Magyarország története a 19. században*. Szerk. Gergely András. Osiris Kiadó, Bp., 2005. 164. [ezután Gergely 2005].

¹⁷ Uo. 165. Vízota 1907, 915. p.

¹⁸ Vízota 1907, 917. p.

¹⁹ SAL – AKH. III. část. 23. Rodinné doklady a pamiatky. 668/507. doboz. Fasc. 3. Ebben a dobozban őrzik a különféle tanulmányaival, vizsgaeredményeivel összefüggő dokumentumokat. Itt jegyzem meg egyúttal, hogy a kettős jelzet kizárólag a dobozokon van feltüntetve, s hiányzik a levéltár III. részéről 1957-ben készült géptelt

Iskolai bizonyítványai alapján valamelyest nyomon tudjuk követni tanulmányi előrehaladását. Azt legalábbis tanúsítják az okmányok, hogy a két philosophiai osztályban nem jeleskedett úgy hittanból, filozófiából és történelemből, mint a természettudományos tárgyakból. Hittanból például csak *eminens undecimust* kapott az első philosophiai év első szemeszterében. Később ugyan fokozatosan javított (a következő félévben már *eminens octavust*, a második évben pedig *eminens quintust*, illetve *eminens quartust* jegyezték be bizonyítványába), de nem tudta megszerezni az *eminens primus*, azaz az első *eminens*, a legkiválóbb minősítést. Az első philosophiai osztály tanulmányi követelményeinek teljesítését tanúsító végbizonyítványban ugyanakkor ez utóbbi szerepelt például az algebra és a geometria mellett. A következő évi testimóniumban pedig a fizikánál és a *mathesis applicatánál*, azaz az alkalmazott matematikánál. Jól elsajátíthatta tehát a reáliák ismeretanyagát.²⁰

Lehetséges persze, hogy a különböző kiváló minősítések nem mindig tükrözték a ténylegesen megszerzett tudást. Olykor inkább szóltak a nevének, s grófi címének. Példaként szolgálhat erre a második philosophiai évben a magyar irodalomból szerzett fokozat nélküli *eminens*. E tekintetben tanulmányi előrehaladása rokonítható a – saját maga szerint – tanárai által túlértékelt Széchenyi Istvánéval.²¹

Mindazonáltal, ha a bizonyítványok nem is vallanak róla, de a tanulóévei alatti olvasmányélményei, valamint a tanáraitól szerzett ismeretei bizonyára hatással voltak jellemfejlődésére. Éppúgy, mint szülei intelmei. Apja, a sokat látott, hosszú hivatali pályafutással büszkélkedő István gróf hajlott korban járt már fia gyermekéveiben. Így elsősorban a társadalmi státusából eredő kötelezettségek és a főnemesi rangjához illő attitűdök felé irányíthatta György figyelmét. Mivel életének java része a Habsburg uralkodók szolgálatában telt, alighanem az ezzel összefüggően rögzült lojális-aulikus magatartást tárta gyermeke elé követendő példaként. Egyúttal viszont – feleségével közösen – intette fiát az ország érdekében történő cselekvésre is. Ahogyan Andrássy 1838 nyarán, az adminisztrátori beiktatásán elmondta: „szüleim csepegtették szívembe, mi szerint kiki azon körben, melybe helyeztetik, honja józan 's jól átgondolt törvényes előmentén, minden személyes vágyak feláldozásával, részt venni köteles”. István gróf és Mária grófnő tehát igyekeztek őt kötelességtudó emberré nevelni. Az apának azonban nem nyílt alkalma végigkísérni fiát a

segédletből, ami minden esetben csak a második számot (tehát pl. 507.) tartalmazza. A levéltár egyes tárgyi csoportjaira való többszöri hivatkozás esetén az egyszerűség kedvéért csak az első alkalommal utalok cím szerint is a használt anyagra, a továbbiakban csupán sorszámommal fogom jelölni.

²⁰ SAL – AKH. III. čast'. 23. 668/507. doboz. Fasc. 3. 16-17.

²¹ Uo. 17. Széchenyi tanulóéveiről: Vizsota 1907. III. Csorba László: *Széchenyi István*. Officina Nova, Bp., 1991. 16-19. p. [a továbbiakban Csorba 1991].

felnőtté érés útján. 1812 februárjában, 81 évesen elhunyt. György tizenöt éves volt akkor, így azután édesanyja gyámkodása alatt teltek fiatalkorának még hátralévő évei.²²

Az özvegségre jutó anya eleinte természetesen egyedül látta el a reá hárult gazdasági teendőket, nagy tettekkészségről és rátermettségről téve tanúbizonyságot. Kiváltképp a családi kezelésben álló dernői vasgyártó telep korszerűsítésével szerzett érdemeket. Az 1810-es években tudniillik ő indította el az addig csak bucavas-termelést folytató üzemben a technológiaváltást. Átalakító munkálatainak legfőbb eredménye a nagyolvasztó volt, melynek megépítésére vonatkozóan még férje kért szakvéleményt 1803-ban. A 28 láb (8,5 m) magas kohó 1817-re készült el, s a beindítása lehetővé tette a családi birtokok vasérckincsére és egyéb nyersanyagaira alapozott, egyre növekvő mértékű nyersvas-termelést. Az ugyancsak üzembe állított 5 új, ún. frisstűzzel, frisselőkemencével, valamint a 3 új nyújtóhámmal pedig komoly lépéseket tettek a finomítás, a minőség javítása, illetve a feldolgozási folyamat hatékonyabbá tétele felé.²³

Akkor is talpraesettnek mutatkozott a grófnő, amikor 1817-ben, egy villámcsapás nyomán keletkezett tűzben leégett a krasznahorkai vár egy része. Az ősi rezidencia a súlyos károk következtében alkalmatlanná vált a bentlakásra. Festetics Mária az épület sorsáról döntő családülésen hajlandó volt azt átvenni fia részére, s vállalta, hogy gondoskodik

²² Méltóságos Csik Szent Királyi és Krasznahorkai Gróf Andrássy György cs. kir. Arany Kulcsos a' Magyar Tudós Társaság' egyik alapító s' igazgató tagja' Ő Nagyságának mint T. N. Gömör és Kis-Honth t. e. Vármegye Fő-Ispáni Helyettesének az 1838-ik év' Kis Asszony Hava 1-ső napján fényes hivatalába történt ünnepélyes beiktatása' alkalmával mondott beszédek. Rozsnyó, [1838]. 11. p. [ezután Főispáni székfoglaló 1838]. Kiadta: Gömörország, 2010. XI. évf. 3. sz. 54-58. p. Az apa halálával kapcsolatos iratokat lásd: SAL – AKH. III. část'. 23. 668/507. doboz. Fasc. 4.

²³ 1771-ben, az úrbérrendezéshez kapcsolódó, kilenc kérdésből álló felmérési ív 4. pontjára adott válaszok szerint „az Földes Uraságnak kétt kemenczére való vas Hámora, ehez Határjában alkalmas vass Bányái” voltak Demőn. Mária Terézia-kori úrbérrendezés. A kilenc kérdőpontra adott válaszok (1771). Az anyagot őrzi: Státny Archív v Košiciach. XI. 1. Tumianska Župa. Urbárske záležitosti (Urbarialia). 199. doboz, 431-458. A forrásnak a szöveggözléshez, valamint a levéltári jelzet megadásához felhasznált publikált változatát lásd: *Torna vármegye és társadalma 18-19. századi források tükrében*. Szerk.: Rémiás Tibor. Bódvaszilás – Miskolc, 2002. 113-195. p. [alább TVÉT]. Az idézett rész: uo. 128. Nem mellékes, hogy már a századelőre jelentősen kibővült a vasgyártó telep, hiszen négy-négy bucakemence és hámor működött ott. Bartholomaeides, 348. p. István gróf a kohó építéséről 1803 októberében, Enszer Ferencről kapta meg a gróf a kért állásfoglalást. MOL, Filmtár. C483. 18. doboz. B. e. Fasc. 6. No. 207. Andrássy György az 1845 júliusában a birtokaira ellátogatott Döbrentei Gábornak részletesen beszélt a dernői vasműről, az abban folyt különféle átalakításokról, a bevezetett technikai újításokról. Az „interjú” megjelent: *H*, 1845. október 28. 961-966. A nagyolvasztóról, a frisstűzről és a nyújtóhámról uo. 963. A frisstűz a nyersvas kovácsvassá történő átalakításához alkalmazott frissítés eszköze volt. A kovácsütőhelyekhez hasonló, nyitott kiképzésű izzító szerkezet, amelyben oxidáció zajlott a nyersvas olvasztása során. Ez lehetővé tette, hogy kiégjenek a vas kísérőelemei (szilícium, mangán, stb.), majd elegyedjenek a tűzhely olvasztóterében elhelyezett salakkal. A frissítés során több hőmérsékletmező keletkezett a tűzhelyen, melyek közül a legmagasabb hőfokú a levegőellátást biztosító fűvoka környékén terült el. Ott a fűvósél hatására megolvadt a vas, majd lefolyt, lecsepegett a tűzhely fenekére, miközben lezajlott benne az említett oxidációs jelenség. A folyamat utolsó fázisában aztán fokozatosan megszilárdult és térsziaszerű anyaggá gyűlt össze az olvasztótér alján. A tökéletesebb tisztulás érdekében sokfelé alkalmaztak többlépcsős frissítést. Ez azonban nagyon időigényes volt, s persze rengeteg tüzelőanyagot emésztett fel, ezért megindultak a kísérletezések az egyszerűsítésére. Rempert 1995, 45-51. p.

karbantartásáról. Ennek fejében a betléri ág tagjai, akiknek egyébként sem voltak birtokaik a vár közelében, lemondtak az addig a két ág közös tulajdonában állt erősségről. Mindössze azon jogokat tartották fenn maguknak, hogy a várhegyről mészkövet fejtethessenek a betléri vasolvasztóhoz, Krasznahorkán őriztethessék rabjaikat, s hogy a várkápolnában miséket lehessen bemutatni az idősebb ágból elhalálozottak részére.²⁴

Élénk érdeklődést tanúsított Mária grófnő a birtokügyek iránt is. 1818 nyarán például rendszerinti ügyésze, Dióssy Antal (aki egy évvel azelőtt végezte el a családi levéltár iratrendezési munkálatait) útján ellene mondott Berzété község határtérképének, kifogásolva, hogy fölkerült arra a jölési határ negyedrésze. A nemzetség másik ágához tartozó Lipót gróffal közösen pedig ellentállásbeli perbe bonyolódott – felperesként – a Rokfalussyakkal. Ugyancsak Lipót gróffal együtt kérelmezte Gömör megyénél, hogy vegyék bírói zár alá a Hankovát, Rédovát és Rochfálvát környező erdőket, megóvandó az ottani faállományt.²⁵

Mindeközben pedig nevelte az akkoriban utolsó monoki Andrassy grófot. Míg azonban István gróf főként politikai pályájához kapcsolódó tanulságokat tárt György elé, addig ő – nyilván abból adódóan is, hogy a közéleti szerepléshez anyaként nem adhatott személyes tapasztalatain alapuló tanácsokat – inkább a gazdálkodáshoz, az ipari vállalkozáshoz nyújtott számára erős ösztönzést.

Vidéki élet, vidéki impressziók

A fennmaradt dokumentumokból az tükröződik, hogy Andrassy György felsőmagyarországi arisztokrataként – miképpen a kényszerűen vagy önként vállalt visszahúzódás miatt sok kortársa – jórészt gömöri és zempléni birtokain élt a rendeleti kormányzás éveiben. A vidéki otthonok csendes, nyugalmas légkörében jobbra csak a gazdálkodás gondjai zavarhatták őt. Nagykorúvá válásának idején ellenben sor került már a vármegyei politika világával való kapcsolatfelvételre is. Az 1818 szeptemberében tartott restauráción b. Eötvös Ignác, a megye adminisztrátora kinevezte őt *honorarius*, azaz tiszteletbeli, másként becsületből szolgáló aljegyzővé, s egyúttal táblabíróvá.²⁶ Szokványos eljárása volt ez a kornak, egyben

²⁴ Maurer, 98-99. p. Vö. Batizfalvy – Rózsay 1868, 427. p. A tűzkárt az utóbbi kötetben 1818-ra teszik, ám Maurerhez hasonlóan nem jelölnék meg forrást. Valószínűbb ugyanakkor, hogy a munkájához a családi levéltárban őrzött iratanyagot felhasználó Maurer közölte pontosan az évet.

²⁵ MOL, Filmtár. C1470. doboz. Besztercebányai Területi Állami Levéltár. Gömör-Kishont Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1818. év. I. kötet. 1159-1160, 1190-1191. C1473. doboz. Besztercebányai Területi Állami Levéltár. Gömör-Kishont Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1819. év. 1524.

²⁶ MOL, Filmtár. C1470. doboz. Besztercebányai Területi Állami Levéltár. Gömör-Kishont Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1818. év. II. kötet. 1357. Vö. OSZK Kt. Quart. Hung. 2188. A fent említett, a szerző megjelölése nélkül készült nemzetségtörténet elé kötött kronológia 5. foliója. A kéziratban ugyan nem szerepel a

gesztusértékű lépés is. Nem az arra érdemesek irányában respektussal viseltető rendek kezdeményezésének következménye, hanem a báró hivatali jogköréből származó döntés. Eredményeképpen azonban a gróf közel került a megyei ügyvitel, ügykezelés vérkeringéséhez.

Címei persze nem kötelezték az adminisztrációban való tényleges részvételre. S egyébként is a birtokai, illetőleg a családi kör szolgáltak számára fő életterekül. A külső kényszeren kívül ez jórészt annak volt következménye, hogy legtöbb ősével szemben – bár egy, a bécsi akadémista Carl von Sales által 1820-ban festett „stúdiókép” huszáregyenruhában ábrázolja őt – nem lépett katonai pályára. Így nem kellett alakulatánál tartózkodnia, hadgyakorlatokon részt vennie. Ez nem mellékesen nagymértékben tükrözi valószínűleg Mária grófnő szándékait.²⁷

Azt sem szabad persze figyelmen kívül hagyni, hogy Felső-Magyarországon távol volt a bécsi társasági élettől. Ezért nem is adódott lehetősége bekapcsolódni az ottani főúri körök világába.

Ehelyett folytatta például az anyja által elindított dernői üzemfejlesztéseket. Először is 40 lábra (több mint 12 m) magasította a nagyolvasztót egy brit származású, Sziléziában tevékenykedő mérnök, William Baildon segítségével. Ez után Gleiwitzben készült öntöttvas fűjtatókkal szereltette fel, hogy növelni tudja a nyersvas-termelést, javítva egyúttal a vas minőségét is.²⁸

A monoki ág örökségeként reá szállt birtokainak ügyeivel eleinte anyjával közösen foglalkozott. Kiemelt figyelmet szentelt a krasznahorka-váraljai, a csetneki, továbbá a monoki jószágoknak (itt jegyezzük meg, hogy később bővebben szólnunk a birtokairól, ezért ehelyütt inkább csak, mint a grófnak elfoglaltságot adó dolgokról, teszünk róluk említést). A húszas évek elején kiváltképp a különféle határ-, zálogosítási, valamint repozicionális perek látták el tennivalókkal. Anyjával együtt több határvitát kellett megoldania, például a Krasznahorka-Váralján élt Gotthardt-családdal szemben. Rokona, id. (II.) Andrássy Károly ellen pedig belebonyolódott egy, a nemzetség két ága által közösen birtokolt monoki jószágot érintő, s hosszú huzavonába torkolló visszahelyeztetési perbe. Ugyancsak repozíciós igénnyel nyújtott

megye neve, s nem aljegyzőként, hanem jegyzőként említik a grófot, de Gömörre utal, hogy egy 1819 májusában Palóczy László, Borsod megye főjegyzője által írt és kiadott, az édesanyja nevét a Miskolcra költözött Magyar Színjász Társaság állandó székhelyének megépíttetése érdekében felajánlást tettek között felsoroló jegyzéket már mint Gömör-Kishont vármegye nótáriusának, küldtek el neki. SAL – AKH. III. část. 28. Snemové (Dietalia). 696/535. doboz. Fasc. 1. 132.

²⁷ Az említett Andrássy-portré a krasznahorkai vár nagy üléstermében látható, nyomtatásban közreadta: Basics 2005, 199. p.

²⁸ Volny József: Gömör megye bányáipara. In: *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása*. Szerk. Hunfalvy János. Pest, 1867. 256-296. p. [a továbbiakban Hunfalvy 1867]. A hivatkozott rész: 274. p. A technikai eszközökről lásd még: H, 1845. október 28. 963.

be keresetet (édesanyjával együtt) Esterházy Miklós ellen a Torna megyei Jablonca határában megnyitott gipszbánya kapcsán. Az ügy végleges rendezése azonban szintén elhúzódott a számukra kedvező ítéletet ügyvédje útján megfellebbező herceg miatt.²⁹

Mindezek az ügyek számos kérvény megfogalmazását, s perbeli iratok sokaságának benyújtását követelték meg tőlük s fiskálisuktól. Emellett sokszor jártak-járhattak kedvezőtlen eredménnyel.

Egyszerűbben zajlott viszont, s az urasági jogaik érvényesítésével zárult egy Csetnek mezővárosban 1821 folyamán megtartott úriszékük. Az eljárás során felmentették a taksafizetés (robotváltság) alól a csetneki uradalomhoz tartozó községekben élt úrbéreseiket. Ennek fejében azonban a munkajáradék teljesítésére kötelezték őket.³⁰

A peres ügyek mellett foglalkoztak birtokaik fejlesztésével is. 1811-től kezdve (először természetesen anyja döntései nyomán) jelentősebb összeg került felhasználásra a hegyaljai, valamint a monoki uradalom szőlőinek műveltetése érdekében. 1811-1819 között csaknem 44000 forint. Ennek ellenére ők is igen gyenge termést könyvelhettek el a Tambora-kitörés évében, 1815-ben, és az azt követő hideg és viharos esztendőben.³¹

Tágabb környezete mindenestre érzékelte, hogy a fiatal főúr birtokügyeinek szentelte ideje legnagyobb részét. Rávilágít erre egy 1823-ból származó, az ismert műgyűjtő és mecénás, Jankovich Miklós által Kazinczy Ferencnek írt levél. Ebben előbbi említést tett arról, hogy Andrássy életében a gazdálkodás játssza a legfontosabb szerepet. Olyannyira, hogy teljesen eltávolodott a tudományokkal való foglalatosságtól, a művelődési javak élvezetétől.³²

Állításának némileg ellentmond azért, hogy a gróf 1817-től 1820-ig, majd 1823-1825 között előfizetője volt a *Tudományos Gyűjteménynek*.³³ Így legalább értesülhetett a korabeli tudományos élet fejleményeiről. Emellett pedig, ahogyan azt Jankovich – értesülései alapján – megemlítette Kazinczynak, „szorgalmatos, és fáradhatatlan tántzos”-ként rendszeres

²⁹ A Gotthardt famíliával a mezőváros körül fekvő kaszálók kiterjedésével kapcsolatos viták, illetve a jobbágyaik ebből eredően gyakori összetűzései miatt kényszerültek határrendezésre. Lásd erről: SAL – AKH. II. část. 2. odd. 47/19. B. e. VII. 245. 1-3. Az Andrássy Károly elleni repozicionális per későbbi szakaszára vonatkozó közléseket lásd: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára. [alább BAZML SF]. IV-1001/g. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1823-1847 (1850). 1824. év, 31. 211. Az Esterházy herceg elleni keresetről: SAK – TKJ. 50. [1824. év], 400-401. p.

³⁰ MOL, Filmtár. C1477. doboz. Besztercebányai Területi Állami Levéltár. Gömör-Kishont Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1821. év. I. kötet. 1263-1264. p.

³¹ SAL – AKH. III. část. 26. Štát. a verejně hospodárstvo. Doprava. 675/514. doboz. Fasc. 2. 161. Az indonéziai Tambora vulkán kitörésének Európát, és benne Magyarországot érintő hatásairól: Soós István: „Nyár nélküli esztendő” 1816-ban. A Tambora vulkán kitörésének következménye. In: *História*, 2010. (32. évf.) 4. sz. 24-27. p.

³² Jankovich Miklós Kazinczynak [k. és h. n. (1823)]. In: *Kazinczy Ferencz Összes Művei. Harmadik osztály – levelezés. Kazinczy Ferencz levelezése*. Kiadta: dr. Váczy János. 18. kötet. 1822. január 1. – 1823. december 31. MTA-kiadás, Bp., 1908. 486. p. [ezután KFL, a megfelelő kötetszámmal].

³³ Lásd az előfizetői névjegyzékeket a lap 1817 és 1825 közötti évfolyamainak XII. köteteiben.

résztevője volt a különböző ünnepeknek, multságoknak.³⁴ Nem zárkózott el tehát a társasági élettől. Ez sokat számított a kapcsolati háló kiépítése szempontjából, s bizonyára hozzájárult az első jelentősebb politikai megbízatásainak elnyeréséhez.

Azokat részint Gömör (ahol, amint arra a fentebb említett kinevezései következtetni engednek, már az 1810-es évek végétől lehetősége volt részt venni a megyei ügyvitelben), részint a szomszédos Torna vármegye kínálta fel számára.

A tornai rendek például reprezentációs jellegű feladattal bízták meg 1824 májusában: bevásztották az Abaúj megyében a hónap végére kitűzött, b. Eötvös Ignác főispán elnökletével megtartandó tisztválasztó gyűlésre indított küldöttségükbe. Két hónappal később, júliusban pedig Gömörben adódott hasonló természetű kötelezettsége. Akkor a megyében törzsbirtokos magyar kancellár, Koháry Ferenc herceg fogadására és búcsúztatására választott deputációk egyikébe nevezték őt rokona, Andrássy Károly társaságában. A politikai kapcsolattartás és a tiszteletadás efféle, akkoriban szokványos eseményei persze jó alkalmat nyújtottak az ismertebbé válásra, új összeköttetések létesítésére, vagy a régiek megerősítésére. Tanúsítják egyúttal, hogy a 27 éves gróf már megbecsült személy volt Gömörben és Tornában.³⁵

Egy évvel később aztán Zemplénben is nagyobb figyelmet kapott személye. Bevásztották tudniillik a megye táblabíráinak sorába.³⁶

S mivel éppen az adó- és újonchátralékkal kapcsolatos rendeletek, valamint a királyi biztosok tevékenységének az időszakában kezdett közelebbről megismerkedni a megyei politika világával, a szóban forgó események révén szerezhette meg első fontos korélményeit.

A diéta évek óta tartó szünetelésének ellenére is igen aktív maradt ugyanis a politizáló közvélemény. Okot adott erre, hogy Ferenc császár 1821. áprilisi pátensével előírta a megyéknek a még 1813-ban és 1815-ben kiállítani rendelt újonckontingens maradék részének, 28000 főnek a besorozását. 1822 augusztusában pedig az 1811-12. évi diéta által váltócédulában megszavazott kontribúció ezüstforintban való beszédésére adott utasítást. A két rendelet végrehajtása azonban országos szintű ellenállásba ütközött. Különösen az újoncok kiállítása ellen tiltakoztak a megyék, de az adó ügyében is éltek ellenvetéssel. Végül mégsem érték cél. Tiltakozó felirataikra megismételt parancsok, keményebb hangú leiratok érkeztek válaszul. Azok nyomán a többség legkésőbb a harmadik felszólításra engedelmeskedett az

³⁴ KFL. 18. kötet, 486. p.

³⁵ A tornai megbízatásról: SAK – TKJ. 50. [1824. év], 252-253. p. A gömöriről: MOL, Filmtár. C1483. doboz. Besztercebányai Területi Állami Levéltár. Gömör-Kishont Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1824. év. 1181-1183. p.

³⁶ A táblabírói kinevezésről lásd: BAZML SF. IV-1001/g. 1825. év, 244.

uralkodónak. Huszonnégy megye ugyanakkor megmakacsolta magát, s ott királyi biztosoknak kellett föllépni a rendeletek végrehajtása érdekében. Ezt tizenegy törvényhatóság esetében csak kényszerítő eszközökkel, katonai alakulatok bevetésével és a megyei tisztikar őrizetbe helyezésével tudták elérni a komisszáriusok.³⁷

Gömört és Tornát szintén elérte a rendek tiltakozási hulláma, s éltek a *vis inertiae* lehetőségével. Sőt, a gömöriek 1822 decemberében megkeresték a nádort is. Közbenjárását kérték annak érdekében, hogy elháruljanak róluk s új adminisztrátor-komisszáriusukról, Zichy Ferenc grófról a végső esetben az ő fellépése árán is végrehajtatni rendelt újonckiallítás „súlyos, s a törvényekkel [...] meg nem egyező” terhei. S mind ők, mind a tornaiak ellenálltak még a két pátens ügyében másodszorra érkezett leiratoknak is. Csupán a királyi biztosok megjelenése után hagytak fel a renitenciával. A gömöriek végül engedelmeskedtek Zichy Ferenc grófnak, aki így kényszerítés nélkül érvényt tudott szerezni a rendeleteknek.³⁸

S noha a két megye rendei nem tartottak ki a végsőkéig, szolidárisak maradtak az ellenállást választó törvényhatóságokkal. Ott találjuk őket azok sorában, akik feliratokban tiltakoztak a királyi biztosok eljárása ellen, kiváltképp a katonai erő alkalmazását követően. A gömöriek pedig még pártjára is keltek a Wenckheim báró által megregulázott Nógrádnak.³⁹

Határozott fellépésük nyilván nem maradt rejtve a velük érintkezésbe lépő Andrássy előtt sem. S amint azt a gróf későbbi szereplése igazolta, befolyással bírt politikai tájékozódására, elterelve őt az északkeleti országrészben tradicionálisnak számító rendi ellenzékiesség felé. Ez természetesen ellentétben állt a gyermekkorában mintaként kapott lojális-aulikus attitűddel. Még inkább pedig azzal, hogy már 1820 óta birtokolta a királyi kamarási címet. Ezt a titulust persze nem a legfeljebb alkalomszerű udvari szolgálat tette jelentőségteljessé, hanem a monarchia nemesi elitjében elfoglalt hely megerősítése. Ennek révén töltötte be igazán presztízsemelő funkcióját. Különösen, hogy a megszerzéséhez kérvényezési eljáráson keresztül vezetett az út. Ez pedig azt bizonyítja, hogy a grófban is amalgamizálódtak a monarchikus (birodalmi) érzelmek és a rendi nemzettudat.⁴⁰

Hiába adódott azonban lehetősége teljes korúvá válásától kezdve a közszereplésre, s hiába ösztönözték őt erre neveltetése, a hivatali pályán hosszú időt eltöltött atyja személyes példája. Számára is csak 1825 nyarán, az országgyűlés egybehívásával érkezett el az igazán jó

³⁷ Gergely 2005, 149-150.

³⁸ Gömör megyének a nádorhoz történt folyamodásáról: MOL, Filmtár. C1480. doboz. Besztercebányai Területi Állami Levéltár. Gömör-Kishont Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1823. év. 1-2. p. A rescriptumoknak az egyes megyékben történt foganatosításáról, illetve a megyék magatartásáról lásd: Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora 1815-1847. In: *A magyar nemzet története*. Szerk. Szilágyi Sándor. IX. kötet. Bp., 1897. 92. p. [alább Ballagi 1897]. Zichy gróf gömöri fellépéséről: uo. 116. p.

³⁹ Uo. 112, 114. p.

⁴⁰ Andrássy kamarási címéről: Vásárhelyi – Szluha, bevezető, ill. 37. p.

lehetőség. Ismert, hogy habár végül mindenhol kihirdették a királyi rendeleteket, s megkezdték a végrehajtásukat, lassan mégis visszakozni kényszerült a kormányzat. Eleinte hangulatjavító intézkedések születtek (a kiviteli vámtételek mérséklése, a tilalmak megszüntetése), 1825 nyarán azonban – voltaképp beismerve politikájának kudarcát – Ferenc császár végre rászánta magát a törvényhozás gépezetének újraindítására.⁴¹

A döntést követően Máramarostól Zaláig, Árvától Krassóig a közelgő diéta s vele együtt a rendi alkotmányosság helyreállításának reménye tartotta lázban a politizáló közvéleményt. Országszerte zajlottak a követek választására és az utasítások kiadására egybehívott megyei közgyűlések. Nem volt ez másképpen a kicsiny Torna vármegye esetében sem. Ott augusztus 2-án a tapasztalt Ragályi Ábrahámot választották első követnek, s mellé került másodikként a huszonnyolc éves Andrássy. A gróf előtt ezzel megnyílt az út az országos politika fő színterére.⁴²

Felmerülhet persze a kérdés, hogy vajon milyen mértékben játszott szerepet Andrássy saját igyekezete a követi tisztség elnyerésében? A válaszadást segíti az 1826. szeptember elején Ragályi Ábrahámmal küldött, és a szeptemberi tornai közgyűlésen is felolvasott egyik levele. Ebben kifejtette: a hosszúra nyúlt követi megbízatása miatt nem jut elegendő ideje otthoni elfoglaltságaira, s nem tudja támogatni a gazdasági ügyekkel egyedül maradt édesanyját. S bár vállalta, hogy mindaddig, míg a rendek vissza nem hívják, „*saját dolgainak s házi körülállásának félre tételével is azon áldozatot megtenni kész leszen, [...] követségét félbe nem szakassza*”, reményét fejezte ki arra nézve, hogy követtársának „*ismeretes nagylelkűsége őt a minél előbbi visszatérésre ösztönöztén, ezen terhes s áldozatokkal teljes kötelesség alól feloldozni sietni fog*”.⁴³

Nem ítélte tehát mindennél fontosabbnak a diétai szereplést. Különösen, hogy a követi napidíját felajánlotta a megyei parasztság javára. Úgy tekintett azonban a feladatra, illetőleg a

⁴¹ Nem jegyzetelem az alapvető köztörténeti tényeket. Megemlítendő ugyanakkor, hogy Bécsben arra számítottak, hogy Karolina Augusztia császárné magyar királynévá koronázásában a rendi alkotmány uralkodó általi elismerését fogják látni a döntően monarchikus érzelmű magyar rendek. Erről, illetve az országgyűlést elrendelő, 1825. július 3-án, Bergamóban kelt királyi levélről, s a császár döntése mögött rejlő okokról: Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*. I. kötet. Genf, 1864. 144. p. [ezután Horváth 1864].

⁴² Ragályi Ábrahám már az 1808 őszi tartott diétára is kapott követi megbízatást, szintén Tornától (akkor éppen főszolgabírói tisztséget töltött be a vármegyében). *Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Várossába 1808dik Esztendőben Kiss-Asszony Havának 28dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve*. Pozsony, 1808. IX. Andrássyt tévesen, Gömör vármegye követeként mutatja be: *Széchenyi István Válogatott Művei*. 1. kötet, 1799-1840. Szerk.: Spira György. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1991. 860. p. [később SzIVM]. Borovszky 1903, 640. p. Galgóczy Károly pedig csak azt említette meg róla, hogy vármegyei követ volt, de nem nevezte meg a küldő megyét. Galgóczy 1883, 44. p. A követválasztás napját, 1825. augusztus 2-át, az 1826. szeptember eleji Torna megyei közgyűlésen tartott beszédében maga Ragályi Ábrahám említette meg. SAK – TKJ. 51. [1826. év], 321-322. p.

⁴³ A levél tartalmi kivonatát lásd: SAK – TKJ. 51. [1826. év], 320-321. p. Az idézett részek: 321. p. A kiemelések tőlem – B. L.

rendek választására, mint gesztusértékű lépésekre. Illendőnek látta ezért viszonzni azokat a megbízatás elfogadásával és teljesítésével.⁴⁴

Jelentős indítatást adtak persze ezen kívül az országos politikába való bekapcsolódáshoz más tényezők is. Így a családi tradíciók, korélményei, főnemesi identitása, bontakozó rendi nemzet- és magyarságtudata, s a társadalmi állásából adódó nagyobb felelősségvállalási kötelezettség átérezése.

Követsége ugyanakkor jól példázza, hogy az eltökéltség, a saját politikai ambíciók mellett elengedhetetlen választási előfeltétel volt a főurak rendszeres érintkezése a megyei nemességgel. Pulszky Ferencet idézve „*csak az, ki részt vett a gyűlésekben, kit a nemesség közlelről ismert, ki közte élt és vele mulatott, bírhatott kilátással a megválasztásra*”. Ez különösen jellemző volt az ország északi-északkeleti térségére. Ott a politikai kapcsolati hálók túlnyúltak a társadalmi válaszfalakon, azaz erős érdekszövetségek, összefonódások keletkeztek a főnemesség és az alsóbb nemesség között. Természetes volt, hogy a megyei rendek bizalmukba fogadnak egy arisztokratát, s a társadalmi állásából eredő politikai súlyára építve országgyűlési követükké választják őt. Nem véletlen, hogy 1825-ben Andrássyval együtt 10 főnemes (például gr. Csáky Sándor Szepesben, gr. Dessewffy József Szabolcsban, b. Perényi Gábor Ugocsában, b. Perényi Zsigmond Beregben, gr. Schmidegg Ferenc Zemplénben) nyerte el a régióban a követi tisztelet. Ebben nyilvánvalóan szerepe volt az említett főurak aktívabb, a politikai kezdeményezésre nyitottabb hozzáállásának is. Hisz nem a személyre szóló királyi meghívólevél alapján, születésük jogán, némileg kényszerből, hanem vármegyei követként léptek színre Pozsonyban. Ez ráadásul hatással járt az alsótábla erőviszonyaira.⁴⁵

⁴⁴ A napidíjra vonatkozóan lásd: SAK – TKJ. 58. [1831. év], 4-5. p.

⁴⁵ Pulszky Ferenc: *Jellemrajzok. Eötvös, Széchenyi, Deák, Dessewffy Aurél*. Bp., [1888.]. 66-67. p. Noha a főnemesek alsótáblai szereplésére az 1825 előtti időszakból is akad példa, s 1790-től kezdve átlagosan 2-3, bárói vagy grófi címet viselő vármegyei követ volt jelen a diétákon, az adatok ingadozást mutatnak e téren. 1790-ben 3, 1792-ben 4, de 1796-ban és 1802-ben egyaránt csak 2, 1805-ben viszont ismét 4, 1807-ben 3 mágnás vett részt a megyei rendek megbízásából az üléseken, míg 1808-ban egyetlen főúri származású megyei követ sem foglalt helyet a teremben. 1811-től ugyanakkor újra erősödött a politikai kezdeményezőkézségük, hiszen hatan vállaltak követi feladatot. 1825-ben pedig 10-re emelkedett a számuk. Akkor persze minden bizonnyal a rendeleti kormányzás, illetőleg a királyi biztosok tevékenysége indított arra többeket is, hogy követi pályára lépjenek. Az 1790-1812 között tartott országgyűlések főúri követeivel kapcsolatosan – az egyszerűség kedvéért – itt csak forrástípusra, az említett diéták jegyzőkönyveinek (több kötet esetén az elsőben közölt) követi névsoraira utalunk. A diáriumok részletes kiadási adatai a bibliográfiai jegyzékben. A többszöri hivatkozás miatt külön megnevezzük: *Felsőes Első Ferentz Austriai Császár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Posony Szabad Királyi Városába 1825-dik esztendőben, Szent-Mihály Havának 11-dik Napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve*. [...] [*Diarium Comitiorum Regni Hungariae*...] I-VI. Posonyban, 1825, 1826, 1827. [alább Jegyzőkönyv 1825-27]. Az 1825-ben Észak-Északkelet-Magyarországról az alsótáblára került mágnasokról: uo. I. XXI. p.

III. Rendi politizálás – nemzeti reform

Ellenzékiek között

Azzal, hogy 1825 szeptemberében részesévé vált a törvényhozásnak, Andrássy politikai tevékenysége az ország északi régiójából áthelyeződött egy általa még nem ismert színtérre. A váltás persze nemcsak egy felelősségteljesebb munka miatt volt lényeges. Pozsony változatosabb kapcsolatépítési lehetőségeket is kínált számára a vitáktól hangos ülések és társasköri összejövetelek révén.

Bár nem volt példanélküli a korban, mégsem tekinthető szokványosnak, hogy a húszas éveiben járva kapott követi megbízatást. Minthogy pedig azok közé tartozott, akik életkoruk miatt legfeljebb kívülről figyelték az előző diétákat, nem mozgott otthonosan a politika e színterén. Főként tehát származásának, családi múltjának tudható be, hogy fiatal kora és az előzetes tapasztalatok hiánya ellenére már követi pályafutásának nyitányán, amikor jobbára csak szemlélője volt az országgyűlési eseményeknek, mindjárt reprezentatív feladatokat bízta rá.¹

Előbb a szeptember 16-i 2. (elegyes) ülésen bevásztották azok közé, akik a királyi főajtónálló mester helytartójának vezetésével csatlakoztak a császári pár díszkíséretéhez a Pozsonyba történt bevonulás alkalmával. Később pedig bekerült a Karolina Augusztia királyné koronázási ajándékának összegyűjtésére, illetve a gyűjtésről készült alsótáblai végzésnek a főrendekkel való közlés érdekében létesített küldöttségbe.²

Ezek a feladatok még az országgyűlés első napjainak ünnepélyes gesztusokkal, az uralkodó és a rendek egymást megtisztelő udvarias szónoklataival, s a koronázási szertartás emelkedett pillanataival telített légkörében vártak rá. Utánuk viszont elkezdődött a politikai küzdelmek időszaka. A követi kar rendi ellenzéki többsége a sérelmek kérdését helyezte előtérbe, s megnyugtató rendezésükig nem kívánt a proposíciók felvételébe ereszkedni. Eluralkodott retorikáján az 1822-23-as vármegyei eseményekben kompromittálódott királyi biztosok, valamint a „Ferenc császár rossz tanácsosai”-ként számon tartott kormányhivatalnokok megbüntetésének követelése. Az aulikusok ellenben mérsékeltebb

¹ Az 1832-1848 közötti országgyűléseken mintegy tucatnyian szereztek követséget a húszas éveikben. Így például Pulszky Ferenc, Somssich Miklós (25), Andrássy József (26), ifj. Pázmándy Dénes (27), Klauzál Gábor (28), Zsedényi Ede (29). Kecskeméti Károly: *Magyar liberalizmus 1790-1848*. Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, Bp., 2008. 305. p. [alább Kecskeméti].

² A főajtónálló mester helytartója alá rendelt személyekről: Jegyzőkönyv 1825-27, 26. p. A koronázási ajándékkal kapcsolatos teendők miatt létrehozott deputációról: uo. 100. p.

hangot ütöttek meg, s nem akarták kiélezni az uralkodót is érintő kérdéseket. Így csak a „800 éves” rendi alkotmány körülbástyázására nyílt reális esély.³

Andrássy a források tanúsága szerint az országgyűlés eme szakaszában, az udvar és a rendek konfliktusában jobbra a háttérben maradt, s figyelte a gyakorlott szónokokat. Ha mégis kifejtette véleményét – ahogyan azt az előterjesztések körüli vitában 1825 novemberétől kezdve már többször megtette –, azzal általában csak támogatta mások javaslatait, indítványait. Kevés dokumentált felszólalása közül az egyik a november 16-i kerületi ülésen hangzott el. Akkor a sérelmek tárgyában érkezett elutasító királyi leirat nyomán a jelenlévők tovább tanácskoztak az előterjesztések felvételéről. Guzmics Izidor pannonhalmi bencés tanár naplója révén ismert Andrássy a tárgyat illető beszédének ténye. A szövege ugyanakkor nem, mivel azt nem jegyezte föl a diarista. Éppen ezért valószínű, hogy csupán néhány szavas támogató nyilatkozatot tett a gróf. A napló kiemeli, miszerint egyező értelemben nyilatkozott a Nagy Pál álláspontját osztó Komáromy István abaúji vagy Szerencsy István ungi követekkel. Azaz egyrészt szót emelt a leiratban szereplő irányelvekkel szemben, másrészt a kedvező rezolúcióig elállt a vitásuktól.⁴

Hasonló szellemben foglalt állást a november végi – december eleji üléseken is. Például december 7-én, amikor a kormánypártiak igyekeztek megakadályozni a november 16-i kerületben körvonalazott üzenetnek az országgyűlési iratok közé való bevitelét. A nunciumban ugyanis szerepelt, hogy az alsótábla a sérelmek orvoslásáig elzárkózik a proposíciók tárgyalásától. Andrássy ekkor más ellenzékiekkel együtt kiállt az általuk az alkotmányvédelem bizonyítékának tekintett dokumentum iktatása mellett.⁵

S hogy a politikai sérelmekről (a királyi biztosok tevékenységéről, illetve a törvénysértőnek ítélt eljárásokról) kialakított álláspontja az utasításában foglaltak betartásán kívül meggyőződésből is fakadt, azt jól példázza az 1826. január 13-i kerületi ülésen tett

³ A vonatkozó irodalomból érdemes kiemelni az egykori udvari tanácsos és kancelláriai hírszolgálat-vezető, Wirkner Lajos visszaemlékezéseit. Wirkner úgy látta, a követi kar egységes volt a rendeleti kormányzás időszakában elkövetett visszaélésekkel szemben, s egyöntetűen törvényellenesnek tekintette azt. Csupán abban érzékelt különbséget a követek megnyilatkozásai között, hogy milyen módon próbálták biztosítani a rendi alkotmányos berendezkedést a jövőre nézve a hasonló jogsértésekkel szemben. Wirkner Lajos: *Élményeim. Néhány lap 1825-től 1852-ig terjedő nyilvános pályám naplójegyzeteiből*. Pozsony, 1879. 23-24. p. Ismert ellenben, hogy többen – például Kajdacsy Antal baranyai vagy Németszeghy István mosoni követ – már a sérelmi ügyeket is igyekeztek eltussolni, s védték a kormányzat intézkedéseit.

⁴ Guzmics 1827. január 1-jéig terjedő feljegyzései a Pozsonyban tanító rendtársaitól és ismerős jurátusoktól származnak, minthogy ő a diéta megnyitása után csakhamar visszautazott Pannonhalmára. A naplót Tar Gáspár máramarosi jegyző 1825. november 2-3-i jegyzeteivel együtt közli: Vaszary Kolos: *Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez*. Győr, 1883. [a továbbiakban Vaszary 1883]. Guzmics naplójának keletkezési körülményeiről: uo. 4-5. p. A november 16-i kerületi ülés történetéről: uo. 125-131. p. Andrássyról uo. 130. p.

⁵ A december 7-i ülés történetéről lásd: uo. 140-147. p. Jegyzőkönyv 1825-27, I. 203-222. p. Andrássy állásfoglalásáról: Vaszary 1883, 147. p. A Guzmics-napló nem idézte a beszédét, hanem csak megnevezte őt, mint azok egyikét, akik támogatták az üzenet iktatását felvető Almássy Lajost, Szepes vármegye első követét.

kijelentése. Aznap arról vitáztak, legyen-e elegyes ülés a rendeleti úton beszédett adónak a megajánlandóba történő beszámlálásáról (imputáció), vagy sem. Az ellenzékiek közül többen, így Földváry Ferenc (Heves megye második követe), vagy Nagy Pál, ez ellen érveltek beszédükben. Tartottak ugyanis tőle, hogy a főrendek keresztülhúzzhatják a beszámlálás tervét. Andrássy hozzájuk csatlakozott. Együttal konkrét nevek említése nélkül, de a volt királyi biztosokra célozva megjegyezte: *„borzadás nélkül nem voksolhatnék azon commissáriusokkal, kik a főtáblán ülnek”*.⁶

Alkotmányos kérdésekben ezután is az oppozíciót alkotók álláspontját támogatta, s nyilatkozataival rendre megerősítette hozzájuk tartozását. Hangsúlyozni kell azonban, hogy nem tanúsított nyíltan konfrontatív magatartást. Ez jórészt bizonyára neveltetésének köszönhető, de magyarázatul kínálkozik erre tapasztalatlansága is, elvégre még tanulnia kellett az idősebbektől. Ezalatt nyilván előfordult, hogy nehézségei támadtak egy-egy tárgy előadásánál. Erre utalhat Széchenyi István egy 1826. február 2-i naplóbejegyzése. Abban az aznap történetekkel kapcsolatosan a következőket rögzítette: *„Kerületi ülés. A magyar nyelvről. [...] A[ndrássy] G[yörgy] nevetséges helyzet.”*⁷

Szónoki bizonytalankodásaira vonatkozóan két problematikus közlés is található a szakirodalomban. Forrásuk az udvarhű gr. Keglevich János barsi főispán feleségének, Zichy Adélnak az 1826. január 11-én történetéről készített jegyzete. Magyar fordításban Östör József közölte ezt a grófnő naplóját szó szerinti idézetek és tartalmi összefoglalások alapján feldolgozó munkájában. A comtesse által a kérdéses napon rögzített események közül a főrendek ülésén történetekről idézett hosszan: *„Illésházy és Széchenyi sokat fáradoznak, hogy a Rendei javaslata kapjon többséget; az első mint az ellenzék királya, a második mint ennek generalissimusa, [...] a többi csak malcontents [elégedetlenkedő], [...] Ezekhez tartoznak: Batthyány herceg, Mednyánszky, Esterházy Miska, Erdődy Károly, Batthyány, Haller, Zay, Busán, Pászthory, Pongrácz és egy bizonyos Andrássy nevezetű, aki betanult beszédébe is belesült.”*⁸

⁶ A január 13-i ülésről lásd: Vaszary 1883, 185-189. p. Andrássy felszólalása uo. 188. p.

⁷ A bejegyzést lásd Széchenyi naplóinak legteljesebb magyar nyelvű kiadásában. Széchenyi István: *Napló*. Válogatta, szerkesztette, a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és az utószót írta: Oltványi Ambrus. Előszó: Sötér István. Fordította: Jékely Zoltán és Györfly Miklós. Gondolat, Bp. 1982. (2. kiadás) [a továbbiakban *Napló* 1982]. 450. p. A kiemelés tőlem – Brigovác László. Alább a Széchenyi-naplók vonatkozó szövegrészleteinek idézése, illetve a rájuk való utalás esetében, ha a magyar fordításuk szerepel ebben a válogatáskötetben, akkor mindig erre hivatkozunk. Amennyiben pedig az eredeti, német nyelvű naplóbejegyzéseket használjuk, akkor Viszota Gyula kiadásához igazodunk. *Gróf Széchenyi István Naplói. (Magyarország újkori történetének forrásai)*. In: *Gróf Széchenyi István Összes Munkái*. Szerk., bev. Viszota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925-1939. [a továbbiakban *SzIN*, a megfelelő kötet számmal].

⁸ *Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból (1822-1836)*. Feldolgozta és jegyzetekkel ellátta: Östör József. Bp. 1938. Az idézett rész: 39-40. p. A kiemelés tőlem – B. L. A vonatkozó szövegrészletek az eredeti naplóból: *„Illéshazy und Széchény hatten sich viel Mühe gegeben um Stimmen für die Meinung der Stände zu sammeln. Der erste als König der Gegenparthey der andern als Generalisimus, [...] denn die andern*

Östör a kapcsolódó lábjegyzetben Andrassy Györgyöt nevezte meg, mint kényelmetlen helyzetbe került személyt. Bártfai Szabó László, hasonlóképpen a grófnő jegyzetére támaszkodva, de nála is egyértelműbben azonosította a felszólalót Andrassy Györggyel. Nem szöveghűen idézte tudniillik a naplót. Csupán átemelt belőle egyes részleteket, s egyszerűen a vezetéknev után toldotta a keresztnévet. Az ellenzéki főrendek névsora az ő közlésében: „*A főbbek Batthyány herceg, Mednyánszky, Esterházy Miska, Erdődy Károly, Batthyány János, Haller, Zay, Pásztory, Pongrácz és Andrassy György.* Az utóbbi, szerinte [Keglevichné], betanult beszédét se tudta hibátlanul elmondani.”⁹

Egyikük sem figyelt azonban arra, hogy Keglevichné a felsőtábla ülését tekintette meg aznap (az alsótábla is ülésezett akkor). Mindez azért fontos, mert Andrassy György rokonai, II. és III. Károly grófok szintén jelen voltak az országgyűlésen – a főrendi táblán. Valamelyikük részt vehetett a kérdéses ülésen is. Őket ezért ugyancsak számításba kell vennünk a beszédével felsülő szónok azonosításánál. A jelenet színhelye, a főrendek terme ráadásul önmagában is megkérdőjelezi Östör és Bártfai megállapításának helyességét. Főnemesi követek részt vehettek ugyan a felsőtábla ülésein (feltehető legalábbis, hogy hasonlóan a 18. század végéhez, adott volt számukra ez a lehetőség), de valószerűtlen, hogy a fiatal Andrassy György követi teendőit félretéve bekapcsolódott volna a főrendek vitájába.¹⁰

Úgy véljük ezért, hogy nem ő volt a tévesztő rétor. Inkább III. Károly lehetett az, tekintettel az említett mágnáscsoport, noha csupán rendi-sérelmi indíttatású, de mégis ellenzéki magatartására, valamint a gróf későbbi, a liberális reformellenzékhez kötődő politikai pályafutására.

Mindenesetre az efféle, derűtséget keltő üléstermi jelenetek, szónoki megszegyenülések komoly tanulsággal szolgálhattak a gyakorlatlanok számára. György gróf alighanem gyorsan igyekezett okulni tapasztalataiból, s nem kísérté árnyként a tekintélyvesztés, a nevetség tárgyává válás lehetősége. Ezt sugallja legalábbis egy, az országgyűlési követek munkáját értékelő, élcel teli, közmondásos formában megírt jellemrajzokat tartalmazó gyűjtemény. Benne a szerző (vagy szerzők) hol finom iróniával, hol maró gúnnyal írt a követekről. Célzatos megjegyzéseivel a szónoki gyengeségeikre kívánta ráirányítani a figyelmet. Példát adnak erre az olyan megfogalmazások, mint: „*Fitogtatás kedvéért kár szólani*” (a Békés megyei Horváth Jánosról), „*Silányabb a visz-hang a szózatnál*”

sind außer mal contente [...] Paszthory, Pongraz, und ein gewissen Andraszy der zum mit seinen Einzelnen Redestudien blieb.” OSZK Kt. Quart. Germ. 888. Keglevich Jánosné Zichy Adél naplója. 5. kötet. (1826). 4-5.

⁹ Bártfai Szabó László: *A sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi család története*. 3. kötet, 1820-1920. Bp., 1926. 170. p. [a továbbiakban Bártfai 1926]. A kiemelések tőlem – B. L.

¹⁰ A főnemesi követek felsőtáblai üléseken történő részvételének lehetőségét megemlíti: Szijártó M. István: *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792*. Osiris Kiadó, Bp., 2005. 439. p.

(Földváry Ferencről), vagy „*Nem azért van küldve a követ, hogy hallgasson*” (a bácsi Rudits Dánielről). Egészen más természetű észrevétel szerepel ugyanakkor – és ez azt sejteti, hogy az akadémiai felajánlást követően keletkezett a röpirat – Andrassy neve mellett. Őt egy komoly tapasztalatokkal ugyan nem rendelkező, de ígéretes politikai karrier előtt álló arisztokrataként jelenítette meg azzal, hogy utalt rá: „*Igyekezet és idő által válik az Ember*”.¹¹

A gróf nem is volt híján igyekvésnek, cselekvőkészségnek. Az 1825 ősztől kezdve havonta két-három alkalommal készült követjelentésekben – hol társával közösen, hol önállóan – folyamatosan beszámolt Torna megyének a diéta fejleményeiről. S mivel rendszeresen levelezett küldőivel, a lényeges témákban szinte mindig voltak egyértelmű utasításai, melyek nagymértékben befolyásolták munkáját. Általában hozzájuk igazodva hozta meg döntéseit, bár az is előfordult, hogy saját belátására kellett hagyatkoznia. Ez történt az adómegajánlás kérdésében. Arról az utasítások vagy nem fogalmaztak egyértelműen, vagy a megoldás érdekében szükségesnek látta eltérni a bennük foglaltaktól. Így pedig már nem az alkotmányos sérelmek és a királyi előadások körüli vitában tapasztalt következetes ellenzékiességéről, hanem inkább lojalitással párosult kompromisszumkészségéről tett tanúbizonyságot.¹²

Távrolról sem volt persze egységes az opposíció. Társadalmi-gazdasági téren – a korlátozott célú rendi ellenzéki magatartásnak megfelelően – sokan elzárkóztak az azonnali reformoktól, még a kisebb mértékű változtatásoktól is. A követi napidíjak nemesei által történő fizetésének terve, s abból eredően a nemesség anyagi áldozatvállalásának kérdése különösen megosztotta az ellenzéket. Még a vezérszónok, Nagy Pál is került kényelmetlen helyzetbe. Amikor az 1825. november 5-i kerületben említést tett a parasztok rossz helyzetéről, illetve az azon való javítás szükségességéről, magára vonta ellenzéki követtársai haragját is. Pedig csupán a nagyobb jövedelem szerzésének és az adóalap fenntartásának esélyére, egyúttal a sorsuk iránti érzékenységre építve adta elő a tárgyat, s nem bocsátkozott a nemesség adóztatásának kérdésébe.¹³

Az adóbeszámítással összefüggésben szintén keletkeztek törésvonalak a követi táblán. Eleinte még csak a káptalanok küldöttei és a vármegyei követek között, később, az ügy

¹¹ SAL – AKH. III. část. 28. 696/535. doboz. Fasc. 1. 438. A közmondás-tár egy másik, Szilassy József koronaőr kéziratgyűjteményéből származó, egyes helyeken az előbbtől eltérő szövegezésű példányát közzétette: Benkó Imre: Magyar közmondások az 1825-ik esztendei országgyűlésen lévő követekre ruházva. In: ItK. 1899. (9. évf.) 2. füzet. 243-246. p.

¹² Andrassyék 1825 novembere és 1826 januárja között például november 18-án, 29-én, január 15-én, 25-én küldtek jelentést a megyének. Ezekben alkotmányos ügyekről – a királyi leiratra küldendő válaszfelirat összefoglalása – éppúgy beszámoltak, mint pl. az országos bizottságok által az 1790-es években készített munkálatok állapotáról. Tartalmi összefoglalásuk: SAK – TKJ. 51. [1826. év]. 22-23, 10-12, 61-62. p. Toma 1825 nyarán kidolgozott első követutastása egyelőre nem ismert, de valószínűleg hasonló volt azon vármegyékéhez, amelyek nagyrészt az alkotmányos sérelmek orvoslását helyezték középpontba. Horváth 1864, 141-143. p.

¹³ Vaszary 1883, 117-118. p.

elhúzódnia miatt már utóbbiak csoportján belül is. Andrássy például, bár az 1826. január 12-i kerületi majd országos ülésen még feltétel nélkül támogatta a beszámítást, október-novemberben, függőben hagyva utasítását, már tartózkodó álláspontot foglalt el ennek kapcsán. Tette ezt annak ellenére, hogy Torna megye szeptember elején egyértelmű üzenetet küldött Pozsonyba. Mivel a királyi válaszok lényeges tárgyakban (a megajánlott 4 millió forintnyi adó, a só árának leszállítása és a kereskedelem könnyítése) nem feleltek meg az alsótábla várakozásainak (az adót az uralkodó kevesellte, a rendek kívánságaira semmitmondó leiratot küldött), a kereskedelmi növekedés elősegítésének és az imputációnak a hangoztatását szabta teendőül követeinek.¹⁴

Igaz viszont, hogy a gróf csak időlegesen érezte felfüggeszthetőnek a kapott instrukciót, s tekintett el az adóbeszámítás szorgalmazásától. Amint arra az 1826. november 6-i tudósításában kitért, csupán József főherceg bécsi közvetítő kísérlete miatt határozott így (a rendek és a király álláspontjai nem közeledtek egymáshoz, ezért a követek kérték a nádor közbenjárását). Ez azonban mégis óvatos, s nem annyira a megegyezés reménye, mint inkább a konfrontálódás elkerülése által ösztönzött lépés volt részéről. Küldői mindenesetre elfogadták döntését, de egyben utasították a merkantil ellenzéki érvek (a harmincad és a só árának csökkentése) képviselőit.¹⁵

Nem ez volt ugyanakkor az egyetlen ügy, amelyben önállóan hozott döntést. Hasonlóan cselekedett a jobbágytelken ülő nemesek összeírása és állami adó alá vonása kapcsán is. A szisztéma számos vármegyében működött már abban az időben, de a diétán, kormányzati szintről kiindulva, felmerült az egész országra való kiterjesztésének gondolata. Mások mellett Fejér, Temes, Sopron, Liptó, Turóc, Nyitra, Trencsén követői támogatták a felvetést. Voltak azonban olyan megyék (pl. Nógrád, Gömör), amelyek igen hevesen ellenezték azt, tartva a rendi alkotmány és a nemesi privilégiumok csorbulásától. Andrássy az ő egyértelműen kiváltságörző álláspontjukhoz csatlakozott, amikor konkrét instrukció hiányában az addigi utasításaihoz igazodva nyilvánított véleményt a kérdésben. A július 11-én kelt pozsonyi tudósításában szóba hozta, hogy a taxalisták esetében elutasította mind a conscriptiót, mind az adóztatásukat. Küldőinek azzal magyarázta eljárását, hogy kötelezve tartja magát a Tripartitum I. része 9. cikkelyéhez, illetve az 1723. évi VI. és az 1741. évi VIII., vagyis a nemesi adómentesség védelmét biztosító törvénycikkekhez. Lehetséges, hogy erre a lépésre reflektált 1826 augusztusában az „1741. évi 8. tc. temetési menetének” jelenetéhez szereposztást

¹⁴ Az imputációval kapcsolatos álláspontokról: Ballagi 1897, 151, 155-156, 161-162. p. Andrássy januári állásfoglalásáról: Vaszy 1883, 183. p. Torna szeptemberi utasítása: SAK – TKJ. 51. [1826. év]. 374-376. p.

¹⁵ Uo. 501-506.

készített paszkvillus. Az alapján neki kellett volna megidéznie a szcénában a *Genius Constitutionis*-t, azaz az alkotmány szellemét.¹⁶

Ezzel összefüggésben azért megemlítendő: a július 11-i jelentésében – kissé naivan – abbéli reményének adott hangot (és ez az ügybeli hezitálására utal), hogy döntése elnyeri a megyei rendek tetszését. Szavai szerint „különös szerencsájének tartaná [...], s nagy meglegedésére szolgálna, ha ez által a Te[kin]t[e]tes Karok és Rendeknek szándékát és akaratát eltalálta volna”. Egyúttal arra kérte küldőit, hogy ebben a tárgyban adjanak neki további utasítást. Miután pedig Tornában adóznak az említett nemesek (a megye kis kiterjedése és így szűkös bevételi forrásai miatt), felvilágosítást is e gyakorlat eredetéről.¹⁷

Szeptember elején egy személyes ügyben is megkereste a megyét. Amiként ugyanis a fentebb említett, Ragályi Ábrahámhoz intézett levele tanúsítja, feszültségek keletkeztek Ragályi és közte a diétai munka ellátása körül. Társa tudniillik otthoni elfoglaltságára hivatkozva 1826 nyarán távozott Pozsonyból, így a gróf egyedül kényszerült teljesíteni feladataikat. Emiatt nem tudott időt fordítani saját ügyeinek intézésére, birtokaira és vasüzemeire. A probléma megoldása érdekében ráadásul várnia kellett Torna szeptember 6-i közgyűléséig. Csak akkor rendeződött el kettejük konfliktusa. A gyűlésen meghallgatták Ragályit, majd arra kérték, hogy dolgainak rendezése után váltsa fel a grófot.¹⁸

A közgyűlés ezen kívül határozatot hozott arról, hogy jegyzőkönyvbe veszik: a megyei rendek nagyon elégedettek Andrassy munkájával. Ő, válaszul az érzékelt bizalomra, az 1826. november 4-i levelében hangzatosan jelezte: „állandó kívánsága, hogy koronás fejedelmét és hazáját híven szolgálhassa”.¹⁹

A király iránti hűség és a nobilis patriotizmus a magyar nemesség tradicionális értékkatalógusának legfontosabb elemei. Egymással összeegyeztethető motívumok is egyben. Az udvari (uralkodói) és a rendi (nemesi-nemzeti) érdekek ugyanakkor szembekerültek egymással politikai és kereskedelmi-gazdasági kérdések mentén. Lojalitás és ellenzékiesség

¹⁶ A taxalistákkal kapcsolatos megyei álláspontokról: Ballagi 1897, 163-165. p. Andrassy júliusi tudósítása: SAK – TKJ. 51. [1826. év]. 329-330. p. A paszkvillust lásd: MOL. Regnicolaris levéltár. N119 – Takáts Sándor hagyatéka. Fasc. 33. 4036. (melléklet). Vö. Abafi Lajos: Magyar pasquillok. III. In: *Figyelő*. Szerk. uő. XV. kötet. 1883. 146-158. p. A vonatkozó rész: 149. p.

¹⁷ SAK – TKJ. 51. [1826. év]. 330, 332. p. Az ügy háttéréhez tartozik, hogy végül Platthy Mihály áthidaló javaslata kapott többséget az alsótáblán. Eszerint a conscriptio nem terjed ki a nemesek személyére, hanem csak a birtokukban levő jobbágytelkekre. Azoknak pedig, akik nem fizettek adót a telek után, életük végéig meghagyják e mentességet. Ballagi 1897, 164. p. Vö. Pajkossy Gábor: „Eljött az az idő, hogy nekünk is hazánk legyen”. Az örökváltság és a jobbágytelken élő nemesek kérdése az 1834. decemberi szatmári megyegyűlésen. In: *A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére*. Századvég Kiadó, Bp., 2009. 152-162. p. A vonatkozó rész: 153. p.

¹⁸ SAK – TKJ. 51. [1826. év]. 320-328. p.

¹⁹ Uo. 328, 501. p. Az idézett rész a gróf levelének jegyzőkönyvi átirata.

ugyan messze nem zárták ki egymást a korban, de aktuálisan nehezen működött a szóban forgó két érdek összeegyeztetése.²⁰

Andrássy esetében is leginkább óvatos ellenzékiiségről beszélhetünk. Éppen ezért vitatkozunk a diéta fejleményeit érdeklődéssel kísérő Kazinczy Ferenczel, aki a tántoríthatatlanok, azaz a kitartó, elszánt (és következetes) ellenzékiek közé sorolta a grófot a követekről készített 1826. januári feljegyzéseiben. Kétségtelen, hogy Andrássy beszédei az alkotmányvédelmet célozták, az időnként közhelyesnek vagy túl retorikusnak tetsző kijelentésekkel (így a királyi biztosokat támadó mondata) együtt is. Nem tett azonban olyan megnyilvánulásokat, amelyek alapján valóban hajlíthatatlan, Béccsel szemben a végsőig elmenni kész követként tekinthetnénk rá. Többnyire ráadásul tisztán politikai jellegű kérdéseken keresztül összpontosított a rendi alkotmányos önkormányzat védelmére. Kevésbé volt azonban határozott a kényesebb pénzügyi-gazdasági témákat érintő, „nemzeti” szellemű véleményformálás tekintetében. Jelzik ezt az adóügyben tett egyes megnyilvánulásai, melyek mögött nem az utasításokhoz való igazodás kényszere rejlett. Sőt, az adóbeszámítás tárgya éppen azt mutatja, hogy konkrét megyei rendelkezések hiányában kész volt önállóan cselekedni. Döntéseit részben saját belátása szerint hozta meg, részben pedig az uralkodó iránti lojalitásától vezérelve. Valószínűleg ez a hozzáállás is tükröződik abban a diéta alatt készült titkosrendőri jelentésben, amiben a követek után a vármegyét is elhelyezték a politikai erőter valamely részén. Tornát ugyanis nem az ellenzéki vagy az ultra-alkotmánypárti törvényhatóságok közé sorolták be, hanem a centrumot képezők csoportjába.²¹

A következő, 1830. évi országgyűlésre Andrássy újra Torna vármegye megbízásából érkezett meg, de már első követként (mellette Martinidesz László első alispán képviselte a megyét).²²

A szeptemberben, az Európa-szerte kitört vagy kitörni készülő felkelések árnyékában megnyílt diéta nem ígért alapvető változásokat. A fejlemények igazolták is, hogy még nem lehet sikerre vinni a rendi-sérelni politika határain túllépő új, vagy régi kívánalmakat újból előhívó felvetéseket. Velük kapcsolatosan továbbra is legfeljebb csak közös szándéknyilatkozat megfogalmazásáig jutottak, juthattak el a politikai élet szereplői.

²⁰ A Habsburgok iránti lojalitás sajátosságáról röviden lásd: Dénes Iván Zoltán 1989, 16-17. p.

²¹ Az Andrássyt értékelő Kazinczyról lásd: Viszota Gyula: Kazinczy Ferencz jegyzetei. In: ItK. 1906. (16. évf.) 2. füzet. (Első közlemény). 201-221. p. A hivatkozott rész: 205. p. Az említett titkosrendőri jelentést őrzi: MOL. Regnicolaris levéltár. N119 – Takáts Sándor hagyatéka. Fasc. 33. 4170/a.

²² *Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Posony Szabad Királyi Városába 1830. esztendőben, Szent-Mihály havának 8. napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve*. Pozsony, 1830. XIX. p. [a továbbiakban Jegyzőkönyv 1830]. A tornai rendek már előzetesen felkínálták a grófnak a megbízatást, melyet, mint gesztusértékű lépést, elfogadott ugyan, de a végső döntést a követválasztó gyűlésre hagyta. SAK – TKJ. 56. [1830. év]. 273-274. p.

Andrássy grófot a küldői ismét olyan utasításokkal látták el, melyek alapvetően rendszerezni igényeket reprezentáltak a politikai, gazdasági és társadalmi kérdésekkel összefüggésben. Egyrészt előírták számára az állandó katonaság rendszeres pótlását célzó törekvések elleni fellépést. Másrészt azt, hogy az újoncsereg megajánlásában igazodjon az 1741. évi 63. cikkely 2. §-ában és az 1807. évi 1. cikkely 5. §-ában foglaltakhoz (mindkét, háborús helyzetben született törvény kimondja, hogy a rendek ne legyenek kötelezhetők a kiállított fegyveres erő állományi pótlására), s a korábbi diéták során ajánlott kerethez. Az adó tárgyában amellet kellett érvelnie, hogy az előző diétán megállapított mennyiséget addig, amíg a kereskedelmi kedvezmények által valamennyire helyreáll a parasztság (elsősorban a torna megyei) teherbíró képessége, és ha megengedik az országgyűlés körülményei, szállítsák le, de semmiképpen se emeljék fel.²³

Az augusztus végi pótutasítások között szerepelt, hogy a követek csak a nemesi kiváltságok, az adómentességet biztosító 1741. évi 8. tc. meghagyása mellett támogassák a koronázási diploma kiegészítését. S az is, hogy szorgalmazza a parasztok javára a hadgyakorlatok miatti többletterheknek a félévente esedékes katonai számvetések alkalmával készpénzként történő beszámítását.²⁴

A diétán a gróf először reprezentatív feladatot kapott, amikor a hivatalos megnyitást megelőző szeptember 11-i országos ülésen beválasztották az uralkodó, illetve a nádor elé járult tisztelgő küldöttségbe. A két nappal későbbi kerületi ülésen már főszerepet vállalt, amikor – sokak óhaját kifejezve – indítványozta, hogy a rendek adassanak ki egy országgyűlési újságot. Javaslata különösen időszerű volt akkor. A lassan nyomdába kerülő – ráadásul az érdemi viták színhelyévé vált kerületi tanácskozásokról nem tudósító – jegyzőkönyveken és a magánszemélyek naplói vagy levelei kívül ugyanis csak a sajtó számolt be a diéta eseményeiről. A hírlapokban ráadásul általában nem olvashattak mást az érdeklődők, minthogy rendi vagy főrendi ülést tartottak, illetőleg, hogy éppen kinél tettek látogatást a deputációk.²⁵

Andrássy ennek ismeretében biztosítani kívánta a közvélemény pontos és folyamatos tájékoztatását. Amint arra a 14-i országos ülésen utalt: nyíljon „*az ilyen hasznos, a Publicitás által megkívánt Tudósításoknak tágasabb, és tágasabb mező*”. Felszólalásában azonban azt is

²³ Az augusztus 12-i tornai közgyűlésen kiadott követutasításokat lásd: SAK – TKJ. 56. [1830. év]. 292-301. p. Az állandó katonaságról, az újoncseregről és az adóról: 295-297. p. Az említett törvények: *Magyar Törvénytár. 1740-1835. évi törvénycikkek*. [1901]. 54-55; 334-335. p. [alább Magyar Törvénytár 1740-1835].

²⁴ Az augusztus-szeptember fordulóján tartott közgyűlésen kiadott pótutasítások: SAK – TKJ. 56. [1830. év]. 326-329. p. A hivatkozott részek: 326, 328. p.

²⁵ Jegyzőkönyv 1830, 11. p. Orosz József: *Ungarns Gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahr 1830*. 1. kötet. Lipcse, 1831. 3. p. [ezután Orosz 1830]. *Országgyűlési tárcza 1830-ról*. Közli Bertha Sándor. Pest, 1843. 8. p. [alább Bertha 1843]. A diétai hírlap témájának reformkori történetéről lásd: Bényei Miklós: *Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról*. Debrecen, 1994. 37-66. p. [ezután Bényei].

jelezte, hogy kizárólag a nyilvánosságot, a hiteles tájékoztatást célozza meg kezdeményezésével. Nem kívánt tehát tovább lépni a sajtószabadság felé. *„itt nem az a Cél, hogy az Újság Írónak szabadság szereztessen”* – nyilatkozta. Indítványa ennek ellenére lényeges eleme volt a reformkor országgyűlésein a sajtószabadságért folytatott küzdelmeknek. A többség ugyanakkor a nyilvánosság szélesítésére szorítkozó formájában sem támogatta azt. Így tehát nem került be a kívánalmak közé. Csupán azt deklarálták, hogy bárki kérelmezheti az újság szerkesztését, akadályoztatása esetén pedig a rendek oltalmuk alá veszik az illetőt.²⁶

Andrássy a december 15-i ülésen felpanaszolta, hogy az országgyűlés elején újság írásáért benyújtott egyik folyamodványra a kérelmező mindaddig nem kapott választ a Helytartótanáctól. Követtársai közül ezután többen is kérték a lap elindítását. Végül azonban csak annyi történt, hogy az üléseknök ígéretet tett ez iránt a nádor megkeresésére.²⁷

A fő tárgyat képező adó- és újoncmegajánlás vitáiban a gróf már nem önálló indítványaival, hanem inkább csupán támogató szavazatokkal vett részt. Az október 21-i országos ülésen csatlakozott azon követtársaihoz, akik kérelmezték, hogy a kormány szolgáljon felvilágosítással a katonaállítás szükségességéről, s a rendek ne bocsássák a létszám meghatározásának jogát az Udvar kizárólagos hatáskörébe. Hasonlóan Somogy, Szepes és Veszprém vármegyék követeihez, az 1792. évi 6. cikkelyre hivatkozott beszédében. Jelezte, hogy a törvény alapján az ország kérheti az előterjesztések pontjainak indoklását (a szövegben a francia háborúra tekintettel megszavazott hadisegély kapcsán szerepelt, hogy *„Ő felsége [...] az álladalom jelen szorult helyzetét hü magyar nemzete előtt föltárta”*). 23-án aztán titkos szavazás útján beválasztották abba a küldöttségbe, amelynek az uralkodó az Udvari Haditanács elnöke, gróf Gyulay Ignác által felvilágosítást adott az újoncállítás szükségességéről.²⁸

Később, november 11-én igen radikális álláspontot képviselt az újonclétszám vonatkozásában. Ahhoz a kisebbséghez csatlakozott, amelynek tagjai csak a 28000-es keret megajánlását támogatták, s elutasították a 20000-es, háború esetére szóló pótkontingenst.²⁹

Az alsótábla ismertebb kezdeményezései közül támogatta az 1831-re ígért diéta Pestre költöztetését. Október 16-án egyfelől előadta küldői ezt célzó szándékát, másfelől, hasonlóan a Pest megyei követhez, indítványozta a nemesi felajánlást a tanácskozások állandó helyének megépítésére. Ez után pedig a rendszeres bizottsági munkák tárgyalásával összefüggésben tett

²⁶ Jegyzőkönyv 1830, 32. p. Friedreich István: *Gróf Széchenyi István élete*. I. Szent István - Társulat, Bp. 1914. 297. p. [alább Friedreich 1914]. Bényei, 37. p.

²⁷ Bertha 1843, 227-228. p.

²⁸ Jegyzőkönyv 1830, 113, 122. p. Bertha 1843, 116. p. Magyar Törvénytár 1740-1835, 242-245. p. A magyar fordításban idézett rész: 243. p.

²⁹ Jegyzőkönyv 1830, 159. p. Vö. Orosz József közlésével: *„[A november 11-i ülés vége felé] Noch erklären sich gegen [Orosznál döltilt szedve] die 20000 Rekruten: Hertelendy, Baron Perényi, Uzovits, gr. Andrássy, Platthy, Niczky von Eisenburg, Csapó, Szinyey, Bernáth, Justh und Deák.”*. Orosz 1830, 180. p.

propozíciót. Javasolta – szintén utasítása szerint –, hogy az operátumokra tekintettel kérjék a királytól a jövő évi országgyűlés hatánapjának későbbi időpontban való megjelölését.³⁰

Egy titkosrendőri jelentésből ismert az üléstermen kívüli tevékenysége is. A dokumentum szerint 1830 őszén a Széchenyi-kör más tagjaival, így Wesselényivel vagy Károlyival együtt ismét gyakori résztvevője – olykor házigazdája – volt az ellenzéki követek és főrendek magántanácskozásainak. Wesselényi később még diétai beszámolót is kért tőle.³¹

Tevékenysége egyenesen arra ihletett egy névtelen szerzőt, hogy az addigi közéleti-politikai szerepléseire reflektáló ódával köszöntse őt: *„Szép ugyan, szép, nagy nevet őseidtől, szép, nemes vért is századokra bírni, szebb, ha ön tettel szerezel borostyánt, s vívtál örök hírt! Láttalak kincsed tudományra szánni, Láttalak Rákos mezején, hazánknak elfajult népét mikoron teremted vissza lovára. Láttalak gyűlvén szeretett hazádnak, legnemesb fényben, koszorúzva törni boldogítására lenyomottainknak gigász erővel, s állni ingatlan, valamint a szikla az ádáz tenger habozási ellen, bár a köszívű s idomú homokdomb dűle körülted. Mint a nap, melyet buta pára elfed, jóltévőn munkál ragyogóbb erővel, s szégyenült arccal, dagadó irigye Földre leomlik. Láttalak Téged s velem édes Honnunk, lelkesült bátor fiaink körében, mint a sast, bátran betekinteni a nap titkos ölébe! Láttalak ifjak seregét vezetni, attya érzéssel, magyarázni jussát, s intni példával. Ravatalt ekképp nyersz év ezereket!”*³²

A méltató kifejezésekkel gazdagon hímzett alkotás tisztelgett egyúttal a rendi ellenzéki magatartás előtt is. Szintén annak és a gróf ismételten önköltségen vállalt diétai követségének szólt a hangos éljenzés Torna megye rendjei részéről, amikor az 1831. január végi közgyűlésen felolvasásra került követi végjelentése.³³

³⁰ Jegyzőkönyv 1830, 91. p. A pest megyei követet a jegyzőkönyvben név nélkül említik, Orosz József szerint Dubraviczky Simon tette a javaslatot. Orosz 1830, 86. p. Andrásynak az országgyűlés Pestre hozatalára vonatkozó utasítása: SAK – TKJ. 56. [1830. év]. 300. p. A diéta meghosszabbításáról szóló utasítást a megye a szeptember 27-i közgyűlésen adta ki. Uo. 383. p.

³¹ A besúgóí jelentésről: Takáts 1980, 12. p. *Trócsányi Zsolt*: Wesselényi Miklós. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965. 94. p. [a továbbiakban Trócsányi 1965]. 1830. október 9-én például Andrásynál tartották összejövetelüket az ellenzékiek. Uo. 100. p. Wesselényi kéréséről lásd az 1830. december 31-én, Széchenyihez írt levelét. A levelet közléteszi: Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808-1860*. I. Bp., 1943. 110-111. p. A hivatkozott rész: 111. p. [ezután ASZIKT].

³² *Gróf Andrássy Györgyhöz (Két óda az 1830-dik Posonyi Orsz. Gyűléséről [a másik Wesselényihez])*. MOL, Filmtár. 10125. doboz: Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára). Arhiva Wesselényi din Jibou. (Wesselényi család zsidói ágának levéltára). A szöveget emendált változatban, új központosítással közlöm.

³³ SAK – TKJ. 58. [1831. év]. 1-4. p. A követi díjakkal való elszámolásról: uo. 136. p.

Széchenyi irányadása

A harmincas évek küszöbén már fél évtizede baráti viszony fűzte egymáshoz Andrássyt és Széchenyt. Még az 1825-27-es országgyűlés idején bontakozott ki barátságuk, valószínű azonban, hogy a két gróf első találkozása jóval azelőtt, 1821-22-ben történt. Az teremthetett rá alkalmat, hogy Andrássy kimozdult Felső-Magyarországról s pártfogójává vált egy országos jelentőségű kezdeményezésnek: Széchenyi löverseny-szervezési kísérletének. Aláírta ugyanis azon felségfolyamodványt, amiben több mint harmincan kérelmezték egy, a rendezvények lebonyolítására hivatott egyesület létrehozásának engedélyezését.³⁴

Ez a tény természetesen nem bizonyítja az előkészületekben való részvételét. Széchenyi mindamelllett az 1822. január 14-i naplójegyzetében megemlékezett egy, a munkálatok gyorsítása végett aznapra, Bécsbe összehívott tanácskozásról. Azt írta naplójába, hogy a megbeszélésen nem tudott érdemben előbbre lépni a befolyásos, tapasztaltabb barátai helyett jelen volt néhány „kiskorúval”. S bár nem nevezte meg azokat, akikkel konzultált, nem zárható ki, hogy a nálánál csaknem 6 évvel fiatalabb, és akkoriban feltűnést bizonyára még nem keltő Andrássy tagja volt ama társaságnak. Következésképpen a szervezési folyamat közepette, 1821-22 fordulóján már összefuthattak egymással. Jóllehet, ha sor került is erre, aligha jutottak tovább a bemutatkozásnál. A feltételezést erősíti, hogy Széchenyi a naplójában először csak az 1825. december 6-i, az akadémiai felajánlásról készült jegyzetében említette Andrássy nevét. S noha e dátumot követően egészen 1826 februárjáig nem rögzített vele összefüggésben további észrevételeket, a felajánlást követő hetekre, 1825-26 fordulójára tehetjük barátságuk kibontakozásának időszakát. Minthogy pedig attól az időtől fogva váltak rendszeressé a beszélgetéseik, baráti viszonyuk későbbi, mint Széchenyié Wesselényivel, Esterházy Mihállyal, Károlyival, vagy Eduard Lichnowskyval. Hisz velük a húszas évek elején került szoros ismeretségbe.³⁵

A kapcsolatteremtés lehetőségét persze már az 1825-27-es diéta első hetei felkínálták a számukra, a társasélet élénkülése révén. A családi levéltárban őrzött ebédlisták tanúsága szerint Andrássy házigazdaként vagy meghívottként nemcsak a diéta tekintélyeivel (Nagy Pál, Dessewffy József) találkozott rendszeresen, hanem Széchenyivel, Károlyi Györggyel,

³⁴ Vízota Gyula: *Széchenyi és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület*. Bp., 1910. 15. p. [a továbbiakban Vízota 1910]. Az uralkodóhoz benyújtani kívánt folyamodványt közzétette: Uő: Gróf Széchenyi István és a magyarországi löversenyek megalapítása. In: *Gazdaságtörténelmi Szemle* 1904. (11. évf.) 1-44. p. [ezután Vízota 1904]. A folyamodványt és mellékleteit, a különböző célokra aláírók neveivel együtt lásd a 30-44. oldalakon. [Online-változat: Klimó Theca, http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt03093004/11_0_2_pg_1.html – 2009. 01. 31.]. Lásd még: Vári 2005, 109. p. III. Vári 2009, 33. p.

³⁵ A 1822. január 14-i tanácskozásról: Napló 1982, 245. p. Széchenyi 1825. december 6-i bejegyzése: uo. 433. p.

Wesselényivel és az Esterházy-fivérekkel is. Centrális szerepet töltött be a pozsonyi társas térben a Széchenyi és Károlyi alapította „reunió”, vagy másként a pozsonyi klub. Ezt még október folyamán hozták létre, s rövid idő alatt vált az országgyűlés résztvevőinek népszerű találkozóhelyévé. Kezdetben Széchenyi és barátja állták fenntartási költségeit, később viszont tagdíjat fizettek a többiek is. A kényelemérzet növelése végett bútorokat, biliárdasztalokat szereztek be a befolyó összegből. Ezen kívül dohányzási, valamint az általában esténként tartott ülések miatt vacsorázási lehetőséget is biztosítottak a tagoknak. A titkosrendőrség a jelentéseiket szorgalmasan író besúgóin keresztül élénken figyelte a klubot. A tevékenységével rokonszenvezőknek, illetve az oda eljárók beszámolóinak köszönhetően pedig ismert volt a társaskör a politika iránt érdeklődő hazai közvélemény előtt is. Kazinczy Ferencet például Abaúj vármegye egyik követe, Comáromy István értesítette róla november 5-én, Pozsonyban kelt levelében. *„Gróf Szétsényi [...] szállást gróf Károlyi Györgyvel a Promenada mellett együtt tartanak, és igen szép Házat formálnak, ahol már most leginkább estvénként a jó emberek ösze gyülekeznek. Ezek közt Vesselényi, Fesztetits, Orczy, b. Bruder, G. Andrássy György s több ilyenek és a Haza dolgát leginkább kedvellő Követek.”* – írta Comáromy. A társaságban a húszas-harmincas éveiket járó fiatal arisztokraták alkottak többséget. Mellettük látogatták még a klubot mások mellett Dessewffy József és legidősebb fia, Aurél, s úgyszintén megjelent ott Nagy Pál vagy Vay Ábrahám.³⁶

Ez a társaság persze nemcsak egyszerűen személyes kötelékek létesítését és megerősítését kínálta Andrássy számára. Sokkal fontosabb volt ennél, hogy olyan mágnessok és jó módú birtokosok alkották, akikből Széchenyi a polgári átalakulást majdan irányító szellemi elitet kívánta megszervezni. Hozzájuk csatlakozva Andrássy gróf is részévé vált barátja terveinek, Széchenyi számított rá kulturális-közéleti kezdeményezéseinek megvalósításában. Így váltak egyre gyakoribbá beszélgetéseik, melyek során ugyanakkor nemcsak a reformterveibe avatta be őt Széchenyi. Mivel szélesebb látókörrel, több tapasztalattal bírt számos külföldi útja, élénkebb társasági élete miatt, tanácsokkal is ellátta a közszereplés,

³⁶ Az ebédlistákat lásd: SAL – AKH. III. část. 28. 696/535. doboz. Fasc. 1. 412-422. A reunióról bővebben lásd: Takáts Sándor: *Kémvilág Magyarországon*. Bp., 1980. 54-63. p. [ezután Takáts 1980]. Alapításáról, működéséről számos, egymásnak ellentmondó közléssel találkozunk a szakirodalomban. A legszembevetőbbek közülük a társaságnak otthont adó épületek azonosításával kapcsolatosak. Takáts Sándor három helyszínt nevezett meg: az első Károlyi saját lakása volt, a második és a harmadik az Erdődy-palota a sétatéren, illetve a Jeszenák-ház második emelete a pozsonyi főtéren. Takáts 1980, 63. p. Simon Zoltán a klub első székhelyét teszi a promenád, azaz a Séta tér 13. számú ház 2. emeletére, ahonnan a társaság átköltözött az Erdődy grófi kastélyba (palotába). Simon Zoltán: A reformkori magyar politikai nyilvánosság és a Nemzeti Kaszinó. In: *Sic Itur ad Astra*, 2000/3. 11-46. p. A hivatkozott rész: 16-17. p. [alább Simon 2000]. Trócsányi Zsolt Wesselényi-életrajza szerint pedig *„előbb az Erdődy-palotában bérelnek számára helyiséget, majd a Jeszenszky-házban”* (ez bizonyára a Jeszenák-ház volt). Trócsányi 1965, 63. p. Comáromy István Kazinczyhoz írt levelét közli: KFL. 19. kötet, 1824. január 1. - 1826. március 31. Bp., 1909. 451. p.

valamint saját dolgainak szervezése terén. Eleinte ezért az ő iránymutatása határozta meg kapcsolatukat. Jól érzékelhető ez az 1828 októberének végén Andrássyhoz írt leveléből. Ez egyike az azon az őszön az arisztokrata barátaihoz intézett „tanítólevelek”-nek. Benne életkörülményei, anyagi helyzete javítását szorgalmazta, továbbá széleskörű ismeretszerzést javasolt társának. Tette mindezt a Wesselényivel és Esterházy Mihállyal kötött „erényszövetség” alapját képező önnevelés jegyében.³⁷

Olyan barátként írt Andrássynak, aki nagyra becsülte őt személyes tulajdonságai miatt. Jelezte neki, hogy a benne lévő „szívjóság”, és az „érzület tisztasága” vonzották őt hozzá leginkább. A nemes lélek ellenben nem kellően alapos tájékozottsággal párosult benne meglátása szerint. Olyasféle kastélyhoz hasonlította tudását, amely már többször is átesett belső átrendezési munkálatokon, de amelyben a „legbűbájosabb szobák” „szalmával takart piszkos baromfiudvar mellett” voltak megtalálhatók. Elismerte viszont, hogy ennél az építménynél „Kő, vas – egyszóval építkezési anyag akad, hogy egy igen tűrhető együtttest lehessen létrehozni az egészből”.³⁸

Művelt arisztokratához illően gondolkodott tehát, s összhangban álltak ezzel cselekedetei is. Nagy és sokrétű ismeretanyaga ugyanakkor igényelte még a javítást, a megújítást.

Széchenyi szemében mindemellett azért is tűnt szükségesnek az új tudás-épület megtervezése és létrehozása, mert Andrássy ugyan „derék fickó, de nem egészen mentes a balítéletektől”.³⁹

Összefügg ezzel, hogy barátja szerint az „akarjam-e, ne akarjam”-típusú döntésbeli bizonytalankodás, tévovázás jellemezte addig a politikai pályáját. Széchenyi ennél fogva arra biztatta őt, hogy képezze magát a tudatos cselekvés és a szélesebb látókör érdekében, gyűjtsön hasznos ismereteket. „Tedd rendbe tudásodat, olvass idegen alkotmányokról – tanulj meg angolul, ez olyan masinisztának [utalás a vasipari tevékenységre], amilyen te vagy – pompásan javára lesz etc.” – írta levelében.⁴⁰

Emellett szentelt néhány sort társa pénzügyi lehetőségei számbavételének is. Amíg azonban az önképzésre serkentő szavakból inkább a didaktikus hangnem érződik, a levél

³⁷ Széchenyi levelének eredeti, német nyelvű kiadásai: *Gróf Széchenyi István Levellei*. Összegyűjtötte, előszóval és jegyzetekkel ellátta: Majláth Béla. I. kötet. (*Gróf Széchenyi István Munkái* – később SzIM – III). Bp., 1889. 97-102. p. [ezután SzIL]. *Gróf Széchenyi István minden írása. Levelezés*. CD-kiadvány, Arcanum adatbázis, Logod BT. Bp., 2001. [alább Széchenyi-CD]. Magyar fordításban: SzIVM 1. 121-126. p. Széchenyi, Wesselényi és Esterházy 1825 novemberében kötött erényszövetségének lényegét az önfegyelmzés jelentette, amely egyben előfeltételét képezte a köznevelésnek. Lásd erről Széchenyi november 27-i jegyzetét (Napló 1982, 428. p.).

³⁸ SzIVM 1. 122. p.

³⁹ Uo. 126. p.

⁴⁰ Uo. 123-124. p.

utóbbi részéből döntően a dorgálás, a feddés. Szemrehányóan jegyezte meg neki, hogy: „*vagyoni helyzeted ragyogó – de nem számodra, mert minden birtokoddal együtt sem állsz voltaképpen sokkal jobban – mint egy lyukas kosarú – soha sincs pénzed – soha sem érzed magad úgy, ahogy a Te vagyonoddal bíró férfinak kellene*”. Egyenesen „siralmas gazdának” tartotta őt és édesanyját, ha a tiszta nyereségről volt szó. Ezért intette anyagi helyzetének megszilárdítására, bevételei és kiadásai ésszerű vezetésére.⁴¹

Mindezzel természetesen nemcsak az volt a szándéka, hogy Andrássy bátrabban és nyugodtabban várhassa az élet által eléje tárt kihívásokat, illetőleg, hogy javuljanak házi körülményei. Egy másik célt is szem előtt tartott a „tanítólevél” megírásakor. Azért is ösztönözte társát az önnevelésre, hogy felkészítse őt közös feladataikra. Az anyagi biztonság, a jólétet garantáló rendezett pénzügyi viszonyok megteremtése mellett ezért emlékeztette: „*Tisztességes, érdemes férfúvá kell lenned. Ily módon leszel hasznára az országnak, nyugodt s elégedett bensődben, nagyra becsült azok számára, kik ismernek [...]*”.⁴²

Levele ez utóbbi sorai – amelyek „mester és tanítvány”-jellegű kapcsolatként érzékeltetik kettejük barátságát a húszas évek második felében – adták iránymutatásának lényegét. Bolingbroke-ot idéző szellemben tárta társa elé a közszolgálat arisztokratától elvárt kötelességét, egyben hozzá méltó eszményét. Andrássy szemében azonban, mint azt a tudása jellemzéséhez alkalmazott kastély-hasonlat, s rendi ellenzéki magatartása jelzik, akkoriban nem ennek volt igazán nagy jelentősége. Nem annyira az eszménykép határozottabb kontúrokkal történő felvázolása volt fontos számára, mint inkább az elérését segíteni hivatott, *rendszerteremtésre* biztató szavak.⁴³

A fentebb említett, az 1838-as adminisztrátori beiktatásán tett nyilvános vallomása is jelzi, hogy az ideál már gyermekkorától ott lebegett a szeme előtt. Ezt támasztja alá az, ahogyan rögzült emlékezetében barátságuk első időszaka. Annak során Széchenynek köszönhetően voltaképp felerősödött, parancsolóvá vált benne az országért teendő áldozatvállalás érzése. Barátja által nyertek konkrét megfogalmazást azok a gondolatok, amik ezzel összefüggésben már őt is hosszabb ideje foglalkoztatták. Jó példával szolgál erre az 1829. november 12-én, Monokon, Széchenyihez írt levele. Ebben leplezetlen őszinteséggel, szinte feldúltan – minden bizonnyal a legutolsó levelében foglaltakra választ adva – írta: „*Innen*

⁴¹ Uo. 122, 124. p.

⁴² Uo. 123. p. Széchenynek a barátait, baráti kapcsolatait használható erőforrásokként feltüntető megnyilvánulásával összefüggésben lásd: Fónagy Zoltán: Széchenyi, a barát. In: *Történelmi Szemle*, 2010. 4. sz. 529-541. A vonatkozó rész: 533-534. [ezután Fónagy 2010].

⁴³ Az állam iránti kötelességről és a „valódi hazafi”-hoz illő szolgálatról Bolingbroke értelmezésében: Henry St. John, Bolingbroke vikomt: Levél a hazafias szellemiségről [1736]. Magyarul: *Konzervativizmus 1593-1872. Szöveggyűjtemény*. Szerk. Kontler László. Osiris, Bp., 2000. 91-107. p. Különösen: 97. p. [alább *Konzervativizmus* – szgy.].

*felelek tehát azon kérdésére Széchenyi Istvánnak (melyre ha ösmérne, nem lett volna szüksége), hangosan mondván: hogy szeretem és fogom szeretni, – mert aki cselekedettel sebesen előhalad azon a dicső úton, melyet elérni régóta vágytam, – aki felemelkedett érzésű Lélekkel szózatba foglalja azt, amit én, igazán mondhatom, régóta érzettem keblemben, s ha ki nem magyaráztam eléggé, nem az akarat hiányossága miatt történt, – akinek végre én az Élet igaz becsével jobban való megismertetését köszönhetem, hogyan szeretném azt? Magad sem gondold, mennyi jót tettél énvelem, ezen meggyőződést semmi nem fogja gyengíteni.”*⁴⁴

Széchenyi irányadása egybeesett Andrássy első nemzeti-közéleti szerepvállalásainak időszakával. Miközben tehát barátja, intelmei segítségével próbálta életcéláá rendezni a benne munkáló érzéseket, gondolatokat, Andrássy következetesen támogatta őt intézményalapítási törekvéseiben.

Akadémia, Casino, Lóverseny

Reformmágnás pályájának első mérföldkövét a Magyar Tudós Társaság pénzügyi megalapozása jelentette, melyre a nyelvügyben folyt országgyűlési tanácskozások adtak lehetőséget. A felajánlásról, az 1825. november 3-i kerületi ülésen történekről számos feljegyzés és tematikus szakirodalmi munka született már, ezért itt érintőlegesen térünk ki rájuk. Ismert, hogy az események Nagy Pál beszédével vették kezdetüket. Sopron követe egyrészt gúnyolta a városokban kedvező helyzetbe jutott német polgárok szokásait, másrészt bírálta a mágnásokat, s nehezményezte a magyar nyelv ápolásának hanyagolását. A probléma orvoslására végül előhozta a nyelvművelő és -terjesztő intézmény ötletét.⁴⁵

Nem sokkal ezután szólalt fel Széchenyi, s tette meg ajánlását e célra. A pillanat hevében aztán csatlakoztak hozzá Vay Ábrahám, Andrássy, végül Károlyi György. Előbbiek 8000 ill. 10000 pengő forinttal. Utóbbi a mintegy 40000 pengő forintra rúgó félévi

⁴⁴ A levelet közléteszi: ASzIKT I. 95. p. A szerkesztő a levél szövegét eredeti, régies írásmóddal közli. A kiemelések tőlem – a szerző.

⁴⁵ Az alapítás történetével foglalkozó munkák közül csak néhányat említünk. A november 3-i és az előző napi kerületben történeket bemutatja: Szilágyi István: Kritikai adatok az 1825. évi országgyűlés november 2. és 3. napi tárgyalásainak történetéhez. In: *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből*. [alább Éányész] VI. kötet. Adalékok a M. T. Akadémia megalapítása történetéhez. Bp., 1877. 3-43. p. [ezután Szilágyi 1877]; Vaszary Kolos: Adatok az 1825-ik évi országgyűlés történetéhez. In: Éányész, VI. 44-73. p. Ezen belül nov. 2-3-hoz: 55-67. p. Szász Károly: *Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása*. Bp., 1880. 60-116. p. Újabban: Jolsvai András: „Írók akadémiaja”: A megalapítástól a megalakulásig. In: ItK. 1989. 93. évf. 5-6. füzet. 605-626. p. A vonatkozó rész: 605-609. p. [később Jolsvai 1989]. Nagy Pál beszéde: Vaszary 1883, 114-115. p. Felszólalásával tulajdonképpen csatlakozott az előző nap a témában elhangzott hozzászólásokhoz. Azok közül kiemeljük Máriássy István gömőri követét, aki a magyar nyelv érdekében javasolta egy tudós társaság felállítását. A 2-i ülésről a Tar-, valamint a Guzmics-napló párhuzamba állításával képet ad: Vaszary 1883, 93-113. p. Máriássy beszéde: uo. 112. p.

jövedelmével, valamint élete végéig évi 1000 forinttal. Ez által csaknem 120 000 forint gyűlt össze.⁴⁶

S habár az érződik a szcénából, hogy a felszólalók nem egyeztek meg egymással részletekbe menően, Takáts Sándor szerint az ajánlásnak volt előzménye a nyelvügy kapcsán a reunióban folyt beszélgetéseken. A bizonyos mértékű előkészítettséget jelzik Széchenyinek egy Nagy Pálhoz szóló, 1830. január 30-i levelében foglaltak is. Azt írta ugyanis neki, hogy már jóval a diéta előtt, a barátaival tartott megbeszélések nyomán fontolgatta egy tudományos intézmény alapítását. Zsámboki László mindemellett úgy látja, hogy Andrássy, mivel nem követte Széchenyi példáját, azaz nem egész évi jövedelmét szánta a célra, a terhelést kiszámítva tehette meg felajánlását. Adományával tehát egyszerre felelhetett meg a külvilág részéről egy ipari üzemeket is birtokló arisztokrata irányában érkező elvárásoknak, valamint igazodhatott mértéktelenül a saját lehetőségeihez.⁴⁷

Bárhogyan gondolkozott is, már a művelődéspolitikai szempontból korszakos jelentőségű intézmény anyagi alapjainak lefektetése elegendő volt ahhoz, hogy országszerte neves személyé váljon. A felajánlásokról ugyanis gyorsan terjedtek a hírek a politizáló közvélemény információs csatornáin. Sokan ragadtak tollat a következő napokban, s foglalták a diétától távollévők számára levelekbe a történeteket. Mások mellett Bajza József, Barkassy Imre, Comáromy István, Kazinczy András vállalta magára a tudósító szerepét. A levelek címzettjei között pedig ott találjuk Kazinczy Ferencet és Toldy Ferencet. A hírnökök megemléstettek még nekik Széchenyin kívül a másik három alapítót, s az általuk ajánlott összegeket. Így Andrássyt és az ő 10000 forintját is. Részesült tehát a papiroaikon fölbukkanó olyan jelzős szerkezetek, mint: „*dicső hazafiúság*”, „*nemes ajánlás*”, „*nemes tett*”, „*buzgó ajánlat*” által közvetített méltatásban és megbecsülésben. 3-án pedig megérintette az ülésteremben támadt „*nagy elragadtatás*”, eufórikus hangulat, az esemény rangjának emeléséért egymással versengő jelzők és vivatok azonnali érzelmi rezonanciája. Ilyképpen a november 3-i kerületi ülésen történt részvétele hasznosabbnak bizonyult számára az országgyűlési tanácskozások során szerzett politikai tapasztalatnál is.⁴⁸

⁴⁶ Ponori Thewrewk József, aki szemtanúja volt a felajánlási jelenetnek, rögzítette a felszólalók sorrendjét és a terembeli ülésrendet is. Uő: *Gróf Vay Ábrahám életirása*. [h. n.] [1830]. 9-13. p.

⁴⁷ Takáts 1980, 60. p. Széchenyi levele Nagy Pálnak: *Széchenyi pesti tervei*. Válogatta, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta: Bácskai Vera és Nagy Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1985. 15-18. p. [ezután SzPT]. Zsámboki 1997, 100. p.

⁴⁸ Bajza József Toldynak, 1825. november 4-én, Pozsonyból. In: *Bajza József és Toldy Ferenc levelezése*. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. 9. Sorozatszerk. Somogyi Sándor). Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Oltványi Ambrus. Akadémiai Kiadó, Bp., 1969. 263-265. p. Barkassy Imre Kazinczynak, 1825. november 4-én, Pozsonyból. In: KFL. 19. kötet, 447-449. p. Comáromy István Kazinczynak, 1825. november 5-én, Pozsonyból. In: uo. 449-452. p. Kazinczy András Kazinczy Ferencnek, 1825. november 5-én, Pozsonyból. In: uo. 452-453. p.

Mint a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, kezdetől részese volt annak a csaknem fél évtizedes munkának, amelynek során kialakították az intézmény szervezeti kereteit s meghatározták működési feltételeit. Az üléstermi viták szintjén éppúgy, mint az informális tanácskozások s a hivatalos deputációk révén. Már az 1825. november 5-i kerületi ülésen felszólalt a tárgy kapcsán. Aznap határozták el, hogy az ajánlásokat felveszik a naplókönyvbe, s mindkét táblán elindítják az aláírásokat. A gróf hozzászólására az adott okot, hogy a követek közt vita támadt az összegek felhasználásáról. Az egyik álláspont szerint csak az ajánlókot illette meg a döntés joga. A másik szerint viszont – utalva az ügy országos horderejére – szélesebb részvételt biztosító bizottságnak kellett volna rendelkeznie róluk. Andrassy Vay Ábrámmal és Nagy Pállal szemben, hasonlóan a veszprémi Bezeredy Györgyhöz, a zalai Szegedy Ferenchez, valamint Dessewffy Józsefhez, az alapítók hatáskörébe tartozónak tekintette a dolgot. Úgy vélekedett, hogy az ajánlóknak kellene meghatározni irányelveket a pénz felhasználására vonatkozóan.⁴⁹

Ez a verzió valósult meg 8-án, amikor negyedmagával beadta alapítólevelét a nádorhoz és a diéta két táblájához. A lépéssel a magyar nyelv terjesztését és tökéletesítését célzó tudományos intézet létrehozásához kívántak pártfogást szerezni. A fundacionális levélben (tulajdonképpen egyben folyamodvány is) a nemzeti érzés élesztésének, és a nemzeti egységnek a fontosságával érveltek. Hangoztatták, hogy általuk „*közelítettik a Polgárok Interestéjek Egysége [érdekazonossága] is, mely nélkül a Nemzet sem nagy, sem hatalmas, de Nemzet is csak alig lehet*”.⁵⁰

Andrassy aktív szerepet vállalt a szervezés következő fázisában, azaz a törvényi háttér megalkotásában. Különösen az után, hogy 1826 februárjában bekerült az intézmény feladatainak meghatározására és igazgatási módjának kidolgozására alakult bizottságba. A hónap végétől ülésező testület persze korántsem működött a teljes egyetértés alapján. A 26-i esti gyűlésen például Nagy Pál és Vay Ábrahám keveredtek egymással vitába a létesítendő intézmény jellegét, célját illetően. Ennek ellenére aránylag gyorsan haladt a munka. Széchenyi, Vay és Károlyi már március 8-án a nádor elé járultak, s javaslatot tettek a 25 fős igazgatótanács összetételére. Március 19-én az alapítók bejegyeztették kötelezvényeiket (ezt Andrassy Széchenyit meghatalmazva teljesítette), s jelezték, hogy nem az ajánlott összeget, hanem annak

Az idézett jelzős szerkezeteket sorrendben lásd Bajza Toldyhoz, valamint Barkassy Imre, Kazinczy András és Comáromy István Kazinczy Ferenchez írt leveleiben.

⁴⁹ Vaszary 1883, 116. p. Szilágyi 1877, 35-36. p.

⁵⁰ *Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Posony Szabad Királyi Várossában, 1825-dik esztendőben, Szent-Mihály Havának 11-dik Napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Írásai.* [Acta Comitiorum Regni Hungariae...] I-III. Pozsony, 1825-1827. I. 184-185. p. [alább Acta Comitiorum 1825-27].

évi kamatait kívánják fizetni az intézmény életre hívása és működtetése érdekében. Az áprilisi-májusi országgyűlési tanácskozásokon vita folyt még a vonatkozó törvényjavaslatról, mely végül az uralkodó jóváhagyásával az 1827. évi XI. törvényként emelkedett jogerőre, s tette ezzel hivatalossá az alapítást.⁵¹

Andrássy ezt követően részt vett az alapszabályok átdolgozását célzó munkálatokban. Bekerült ugyanis a nádor által az intézmény tervezetének felülvizsgálatára 1827. decemberében létrehozott, különböző felekezeteket képviselő tudósokból álló választmányba. A testület Teleki József gróf elnöklete alatt kezdte meg munkáját. S miután 1828. március 11-én az alapítók és a tudósok tisztelgő látogatást tettek elnöküknél, március 15-étől április 7-ig ülésezett Pesten. A tanácskozások eredményeképpen pedig már március 22-ére elkészült a társaság fő vonalaival. Az utolsó ülésen felolvasták a nádornak bemutatandó anyagot, majd Széchenyi és Andrássy április 27-én átadtak a főhercegnek egy új listát a huszonöt javasolt igazgató nevével.⁵²

Mindezzel azonban még mindig nem ért véget a munka. Újra változtatni kellett például a 25 fős direktorlista összetételén. Erre utal Széchenynek egy Andrássyhoz 1828. szeptember 11-én Pestről küldött levele. Annak hátoldalán feltüntette az igazgatók legújabb névsorát, amit Károlyi társaságában két nappal azelőtt Alcsúton mutatott be a nádornak. A levélben külön jelezte Andrássynak, hogy a módosított névjegyzékben Szegedy Ferenc került Esterházy Mihály helyébe, s Wesselényivel váltották fel Katona Zsigmondot.⁵³

Az igazgatók névsorának összeállítása ugyanakkor nem jelentett olyan mértékű problémát, mint az, hogy az uralkodó még nem hagyta jóvá az intézmény tervezetét. Emiatt 1829 februárjában Széchenyi és Andrássy személyesen jártak a nádornál s Bécsben való közbenjárásra kérték fel őt. A főherceg támogatása sem volt azonban elegendő a gyors

⁵¹ Az Akadémia megszervezése érdekében alakított bizottságról: Jegyzőkönyv 1825-27, I. 681-682. p. A bizottság februári üléseiről lásd Széchenyi 20-i, 21-i, 26-i és 27-i naplójegyzeteit. Napló 1982, 454-456. p. Széchenyi, Vay és Károlyi javaslattételéről: uo. 458. p. Az alapítók kötelezvényei: Acta Comitiorum 1825-27, I. 591-593. p.

⁵² Andrássy választmányi tagságáról: Toldy Ferenc levele Kazinczynak 1828. január 21-én, Pesten. In: *Kazinczy Ferenc levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével*. Kiadta Kazinczy Gábor. Pest, 1860. 143-146. p. Illetve: KFL. 20. kötet, 1826. április 1. - 1828. december 31. Bp., 1910. 458. p. Zádor György levele Kazinczynak 1827. dec. 27-én, Pesten. Uo. 438-439. p. Zádor még csak arról tett említést, hogy a nádor a tervezetnek a „négy első ajánlók’ [...] egyetértésökkel teendő megigazítását” bízta a Teleki vezette választmányra. A kiemelés tőlem – B. L. A Telekinél tett tisztelgő látogatásról: Napló 1982, 539. p. A választmány ülésezéséről: SzPT, 308. p. A munkálatok elvégzéséről: Napló 1982, 539. p. Az utolsó ülést Kazinczy említi Guzmics Izidornak 1828. május 10-én, Pesten írt levelében. KFL. 20. kötet, 508. p. Andrássy és Széchenyi április 27-i, a nádornál tett látogatásáról: SzIN III. 203.

⁵³ SAL – AKH. III. část. 30. Kultúra. 716/555. doboz. Fasc. 1a. Illetve: SzIN III. LXXIII. Esterházy Mihály visszakozaása mögött valószínűleg az áll, hogy József nádor neheztelt rá. Széchenyi a szeptember 8-i naplójegyzetében leírta, hogy a főherceg elégedetten vette tudomásul, hogy Esterházy kikerült az igazgatók közül. Napló 1982, 568. p.

sikerhez. I. Ferenc még 1830 nyarán is várt változtatást a szabályzaton, ezért csupán elvi hozzájárulást adott a munka megkezdéséhez.⁵⁴

Az intézményalapítás és -szervezés szimbolikus és tényleges betetőzésére egyaránt várni kellett az új diétáig. Az első igazgatótanácsi ülést csak öt évvel a felajánlást követően, 1830. november 17-én tartották meg, a főrendek termében (a kinevezéseket és a szabályzatot véglegesen 1831. január 28-án hagyták jóvá). Ott választották be Andrássyt a Tudós Társaság igazgatói kollégiumába, elismerve ezzel az ügy sikere érdekében kifejtett erőfeszítéseit.⁵⁵

A nyelvművelés és -terjesztés intézményi kereteinek kiépítése, a tudományos tevékenység támogatása mellett részt vett a gróf az új pesti társas tér kialakításában is. 1826-27 folyamán segítette Széchenyt a Nemzeti Casino megalapításában. Ezzel szerepet vállalt a közösségi érintkezés és információcsere, valamint a politikai nyilvánosság új centrumává előlépő Pest közéletének élénkítésében.⁵⁶

Történt mindez annak nyomán, hogy Széchenyi a diéta alatt tervbe vette egy folyamatosan működő társashely létrehozását. Olyan központt, amely a kapcsolatteremtés és a kulturált időtöltés mellett lehetővé teszi a közéleti-politikai történések kötetlenebb megvitatását és értékelését, az „eszmesúrlódást”. Az által pedig a szabad információáramlást. Az elképzelés megvalósítása érdekében aztán lendületes agitációba fogott barátai, ismerősei körében, s megindította a kaszinórészvények jegyzését.⁵⁷

Andrássy főképp az utóbbi ügyben volt segítségére. Egy 1826. október 23-i titkos jelentés szerint addigra több mint 150 támogató aláírást gyűjtött össze. Ezzel nagymértékben hozzájárult a székhelyszerzéshez szükséges tőke előteremtéséhez. Nem melleleg azok közé tartozott, akik több részvényre írtak alá: az alapítási évben 4 volt a tulajdonában.⁵⁸

⁵⁴ Széchenyi a február 7-i jegyzetében utalt ugyan a nádorral történt találkozásra, de nem említett részleteket. Napló 1982, 584. p. Szintén csak a beszélgetés tényét rögzítette Kazinczy Ferenc a Guzmics Izidornak 1829. február 21-én írt levelében. KFL. 21. kötet, 1829. január 1. – 1831. augusztus 20. Bp., 1911. 20. p. Az uralkodó elvárásáról: Jolsvai 1989, 625. p. Vö. SzPT, 308. p.

⁵⁵ *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-1973*. Összállította: Fekete Gézané. Bp., 1975. 6, 557. p. Vö. *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada*. Főszerk. Pach Zsigmond Pál. Akadémiai Kiadó, Bp., 1975. 25. p. Jolsvai 1989, 625. p.

⁵⁶ A Casinóról szóló munkák közül az eseményközpontú megközelítés szempontjából kiemelhetők: Ilk Mihály: *A Nemzeti Casino százéves története 1827-1926*. Bp., 1927. Gróf Széchenyi Viktor: *Széchenyi István és a Nemzeti Casino*. Bp., 1941. [alább Széchenyi Viktor 1941]. Újabb, a témát szélesebb politika- valamint társadalomtörténeti kontextusban is elhelyező feldolgozások: Bettina Gneisse: *István Széchenyis Kasinobewegung im ungarischen Reformzeitalter (1825-1848). Ein Beitrag zur Erforschung der Anfänge der nationalliberalen Organisation im vormärzlichen Ungarn*. Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 1990. [ezután Gneisse 1990]. Simon 2000, 11-46. p. Tóth Árpád: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. L'Harmattan, Bp., 2005. 142-154. p. [ezután Tóth 2005].

⁵⁷ Simon 2000, 18. p. A reünio és a Casino működésének jellege és a tagság közötti, folytatódó kapcsolatra felhívta a figyelmet: Tóth 2005, 143. p.

⁵⁸ A titkosrendőri jelentésről: Viszota Gyula: *Széchenyi élete 1826-1830 közt*. (Bevezetés) SzIN III. A hivatkozott adat helye: XLVI. p. Andrássy részvényesi státusáról: Gneisse 1990, 97-98. p.

A diétai szereplés miatt hiányzott viszont az egyesület b. Brudern József elnökletével, 1827. június 10-én megrendezett alakuló üléséről. Erre utal Széchenyi egy 1827. június 17-i, ismeretlen címzetthez írt levele. Abban beszámolt a szóban forgó ülésről, s mellékelte hozzá a résztvevők neveit tartalmazó listát. Azon viszont nem tett említést Andrássyról.⁵⁹

Az összejövetel nem mellékesen alacsony részvétel mellett zajlott. A Széchenyi által akkor tett bejelentés szerint csak 52-en jelentek meg a részvényesek közül. Ez valamelyest már előrevetítette, hogy az érdeklődés fenntartásának függvényében alakul az egylet sorsa. Széchenyi az 1827-28-as naplójegyzeteiben említette is, hogy kevesen látogatják a Casinót. Pedig ő maga folyamatosan és elszántan kapacitálta ismerőseit a helyzet változása érdekében.⁶⁰

Andrássy, hogy segíthesse őt munkájában, ugyancsak vállalt ilyen feladatot (nyilván külön ösztönzést is kapott erre barátjától). Az 1828 februárjában Bécsből Széchenyihez írt (és a rendőrség által elkobzott) levelében megemlítette: Pestre költözésre biztatta Amádé Tádé grófot.⁶¹

Tette ezt úgy, hogy maga is viszonylag ritkán tartózkodott a városban, mert gazdasági ügyek vagy a felvidéki közélet eseményei rendre elszólították őt onnan. A Pesten töltött idő alatt azonban házigazdája is volt a Casino tárgyában folytatott tanácskozásnak. Az után pedig, hogy 1826 folyamán szorgalmasan gyűjtötte a részvényes aláírásokat, 1827 augusztusában megnyerte az egyesületnek Tarault bécsi vendéglőst.⁶²

Hasonló ügybuzgalmat tanúsított a hazai lóversenyzés megindítása érdekében. Az 1821-22-es, eredménnyel végül nem járt szervezési kísérlet után az évtized második felében is támogatta Széchenyt ezen a téren. Ezt bizonyítja például, hogy az ő neve is szerepelt abban az 1826-ban kiadott jelentésben, ill. meghívóban, amelyben Széchenyi értesítette a közönséget az 1827. június 4-én megrendezni kívánt első pesti versenyekről. Olvashatjuk a nevét az ottani részvételre szóló, a *Pressburger Zeitung* 1826. évi 68. számában megjelent felhívás aláírói közt

⁵⁹ A Casino hivatalos megnyitása nem az említett ülésen, hanem 1827. augusztus 20-án történt. Simon 2000, 22. p. Széchenyi levele: Széchenyi-CD, Levelezés. A névsor nélkül közli a levelet: SzPT, 9-10. p. (idézi: Simon 2000, 21. p.)

⁶⁰ Az alakuló ülésről: Simon 2000, 21-22. p. Bár Széchenyi 52 főt nevezett meg a levél mellékletében, Ilk Mihály, Széchenyi Viktor és Simon Zoltán szerint csak 46-an jelentek meg az alakuló ülésen. Ilk Mihály: i. m. 8. p. Széchenyi Viktor 1941, 12. p. Simon 2000, 21. p. Széchenyi 1827. december 6-án például azt írta be naplójába, hogy: „A Csarda [gr. Keglevich István kaszinója] mindig tömve. A Kaszinóba senki sem megy.” Napló 1982, 528. p. 1828. január 27-én pedig egy Wesselényivel folytatott beszélgetésre emlékezett: „Csodálatos, hogy a Kaszinóba senki sem jár.” Uo. 534. p. 1828. november 10-én is feljegyezte: a „Kaszinóba kevesen járnak”. Uo. 576. p.

⁶¹ „Amádé Tádé is mondja nekem, hogy ő is Pestre költözik. Erősen biztattam őt, hogy csak tegye meg.” Takáts Sándor: Első Kaszinóink és Mettemich. In: Uő: *Hangok a multból*. Athenaeum Kiadó, Bp. 1930. 179. p.

⁶² „Andrássynál a Casino gyűlése iránt tanácskozás” – utal az Andrássynál tartott egyik megbeszélésre Wesselényi naplója. Idézi: Trócsányi 1965, 70. p. Tarault-val augusztus 29-én érkeztek meg Pestre. Lásd erről Széchenyi aznapi jegyzetét. Napló 1982, 523. p.

is. Megjegyzendő azonban, hogy diétai követsége miatt – hasonlóan a Casino alakuló üléséhez – végül nem jelent meg az első napi futtatásokon.⁶³

A versenyekkel összefüggésben ugyanakkor inkább jutalomadóként, díjalapítóként emlékezhetek rá a kortársak. Tudniillik a bejelentett, pályás futásokon, de külön fogadáson is, jobbára csak kudarcélménnyel ajándékozták meg az általa indított lovak. 1827-ben például *Confidence* nevű ménje maradt alul egy Esterházy Károly lovával szembeni különversenyén. 1829-ben pedig *Harmat*-ját győzte le Széchenyi Alus-a. Ez utóbbi évben *Parasol* nevű heréltje egyszer ugyan nagy versenyt futott Károlyi György *Cora*-jával, Esterházy Mihály *Selimje* ellen azonban már nem tudott kiállni. Ezért a grófnak bánatpénzt kellett fizetnie. Ama kiírás során nem járt szerencsésen ménjével, *Partisannal* sem. A ló ugyanis mindkét versenyén félrefutott.⁶⁴

Sikernek örülhetett viszont 1828-ban, amikor *Cardenio* nevű ménje könnyedén legyőzte b. Orczy László lovát.⁶⁵

⁶³ A Széchenyi által kiadott jelentésről lásd: Friedreich 1914, 187-188. p. Az általa idézett szöveg helye: *Magyar Kurir*, 1826. szeptember 12. 167-168. p. A pesti versenyekre vonatkozó felhívás: Ankündigung eines neuen Pferde-Wettrennens. In: *Pressburger Zeitung*, 1826. augusztus 29. [Online-változat: Digitales Forum Mittel- und Osteuropa, <http://www.difmoe.eu/view/issue?ausgabe=68&content=Periodika&filename=1337-7442-1826-000000663&month=8&name=Pre%C3%9Fburger+Zeitung&title=Pre%C3%9Fburger+Zeitung&type=T&year=1826-2010.10.09.>] L. még: Trócsányi 1965, 67. p.

⁶⁴ Széchenyi István: *Pesti ló-futtatás. (Pesti gyepen volt ló-futtatások. Juniusban 1827. Első esztendei tudósítás.)* Pest [1827]. 10. p. ill. Széchenyi István – Döbrentei Gábor: *Pesti ló-versenykönyv 1829-re.* [Pest], [1829]. 6, 8-9, 15. p.

⁶⁵ Széchenyi István – Döbrentei Gábor: *Pesti ló-versenykönyv 1828-ról.* [Pest], [1828.] 6. p.

IV. Korélmények

Vidéki próbatételek

Andrássy gróf számára kellemetlen, de tanulságos tapasztalatokkal járó események kíséretében érkezett el az új évtized. 1831 késő nyarán egyszerre szembesült a kilátástalan helyzetben lázadásig jutó parasztság elkeseredettségével, valamint saját sorsán keresztül a nemesség pénzügyi (hitelezési) problémáival. Mindezek után pedig 1832 nyarán, első nagy nyugat-európai utazásán lehetősége nyílt közvetlen benyomások segítségével összehasonlítani a kontinens fejlett régiójának társadalmi-gazdasági rendjét hazája elmaradott viszonyaival.

E három élmény közül az elsőt a kolera következtében kitört parasztfelkelés révén élhette át. Korábban, 1831 tavaszán, amikor a kór a Kárpátok északkeleti hágóin át betört az ország területére, Bécsből visszatérve még Pesten időzött. A Széchenyi és barátai által teremtetett társas térben, beszélgetéssel és birtoklátogatással teltek napjai. Gömörbe hazautazva aztán nyomasztó élmények vártak rá a korszak legnagyobb demográfiai katasztrófájához vezető, és a rendi világ minden gyengeségét felszínre hozó járváynak köszönhetően.¹

A sebtében létesített egészségügyi zárvonalakat újra és újra áttörő betegség s a nyomában kibontakozó, rég nem látott méretű lázadás elől hosszúréti kastélyában keresett menedéket. Társa a kényszerű bezártságban titkára, Tasner Antal volt, aki akkor már második éve állt szolgálatában.

Andrássy szerencsésnek mondhatta magát vele kapcsolatban, hiszen a fiatal ügyvéd révén rendelkezett egy igen képzett, sokoldalú alkalmazottal. Tasner ugyanis veszprémi, kőszegi és pesti középiskolai évei után bölcséletet hallgatott a pesti egyetemen és megtanult németül, franciául, olaszul és angolul is. Ezután Pozsonyba került, ahol jogi tanulmányokat folytatott, majd 1829-ben visszatért Pestre. Nemsokára aztán titkári állást vállalt Andrássynál, s ez idő alatt, 1831 júniusában letette ügyvédi vizsgáját.²

Alig három hónap múltán pedig munkaadójával együtt bezárkózott a hosszúréti kastélyba. Az épület mindamellett nem volt túlságosan biztonságos azilum kettejük számára.

¹ Bécsi tartózkodásáról tanúskodik gr. Waldstein János Széchenyihez, 1831. február 28-án, a császárvárosból írt levelének egy sora: „Leveledet átadtam Andrássynak. Velem porte a porte lakik.” ASzIKT I. 114-115. p. A hivatkozott rész: 115. p. A Pesten eltöltött időről: SzIN IV. 184, 189. p. Kazinczy 1831 tavaszán keletkezett levelei – Wesselényi Miklósnak 1831. március 12-én: „Tegnap Gróf Károlyi Györgynél ebédlék Bártfayval, Helmeiczivel és Taschnerrel. A' Gróffal tegnap szőlék először. Csak Gróf Andrásy György vala ezenkívül vendége.”. Lónyay Gáborhoz 1831. március 22-én: „Az én legszebb óráim itt Széchenyi, Károlyi és Andrásy társaságában foly el”. KFL. 21. kötet, 485, 498. p. Baráti látogatásra június 15-én, Széchenyi és Esterházy Mihály társaságában kerített sort, amikor velük együtt utazott a főtí Károlyi-birtokra. SzIN IV. 191. p.

² Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. XIII. Bp., 1909. 1333-1334. [ezután Szinnyei, a megfelelő kötetszámmal].

Főként, hogy nem zárta el őket hermetikusan a külvilágtól. Andrásyhoz mind a felső-magyarországi vármegyékben gyorsan terjedő járványról, mind a vidéket járó parasztsapatok rémtetteiről jutottak el hírek. Ezekre a hallomásból szerzett információkra építve aztán érzékletes képet adott Széchenyinek az eseményekről a szeptember 6-án írt levelében. Megütkezéssel vegyes félelem árad a sorokból, melyekben fejszéssel „darabokra boncoltatott” szolgabíróról, karóba húzott nemeskisasszonyról, vagy Csáky Károly szepesi főispán súlyos sebesüléséről számolt be neki.³

Bizonyosan megfordult a fejében, hogy ő is kerülhet hasonló helyzetbe. Különösen, hogy tudta: a Hosszúréttől nem messze fekvő Rozsnyó polgárai fegyveres harcra kényszerültek a városba betört egyik parasztsapattal.⁴

Kastélya tehát könnyen csapdává válhatott volna számára. Szeptember elején mindazonáltal más is lekötötte a figyelmét. Tasnerrel együtt akkor már hat hete lázasan dolgozott az Állattenyésztő Társaság éves jelentése, a Gyepkönyv összeállításán. Eközben folyamatosan érkeztek hozzájuk a parasztlázadással kapcsolatos hírek, s az ostromlottá válás előérzetétől hajtva s a felkelők érkezésére számítva jó előre fegyvereket töltöttek meg. Azokat végül nem kellett használniuk, de a gróf azt elmesélte Széchenyinek, hogy fáradtságos munkával tudta csak megnyugtatni jobbágyait. Október 12-i levelében pedig arról tájékoztatta barátját, hogy a parasztlázadók uralta egyik községben felolvasásokat tartottak a Hitelből.⁵

Nemcsak hírek jutottak azonban a hosszúréti kastély falain belülre. Maga a betegség is megérkezett oda. Andrásyt legalábbis – ahogyan ő leírta a helyzetet Széchenyinek: a „*kolera első lépcsőjén*” – hasmenés kínozza szeptember elején s ágyának is dőlt egy időre. A kór ugyan végül nem hatalmasodott el rajta, de hetekig tartott a lábadozása. Még októberi levelében is gyengélkedésről panaszkodott Széchenyinek.⁶

Mindennek tetejébe problémái támadtak dernői vasművével is. A járvány alatt elrendelt zárlat miatt tudniillik akadályoztatva volt a Gömör megyében sokaknak megélhetési lehetőséget is jelentő vasérc- és faszén-fuvarozás. Ennek eredményeként nyersanyagellátási problémái keletkeztek az üzemben. Ezért azzal a kéréssel fordult Torna megyéhez, hogy engedélyezze a szállítást a járvány által nem sújtott gömöri községekből. A megye azután központi rendeletekre hivatkozva, melyek időlegesen megengedték a kolerától mentes helységek közötti szabad átjárást, biztosította ezt számára.⁷

³ ASzIKT I. 124-125. p.

⁴ Uo.

⁵ Uo. Illetve: MTAK Kt. SzGy. K202/12.

⁶ ASzIKT I. 124-125. MTAK Kt. SzGy. K202/12.

⁷ SAK – TKJ. 58. [1831. év], 298-299. p.

S mivel Andrassy nem menekült el – mint mások – az örökös tartományokba, gömöri birtokosként kötelességének érezte foglalkozni a vármegye belső rendjének, s így a nemesek személyes és vagyonbiztonságának megteremtésével. Ennek céljából a nyár végi közgyűlésen javaslatot tett egy önkéntesekből álló vármegyei védőrség létrehozására.⁸

Propozíciója végül sikertelen maradt, mivel a biztonságérzet növelése kapcsán a gyűlés nem jutott tovább az olyan javaslatoknál, mint az uralkodó segítségéért való folyamodás vagy a házi pénztárból fizetett vármegyei hajdúk felfegyverzése. A szóba hozott megoldási módok a félelem és a tanácsstalanság bizonyítékai. Közülük az utóbbi ráadásul végtelenül abszurd szituációt teremthetett, ahogyan erre azonnal ráértett a gróf is. Az ajánlatot tevő egyik táblabíróról szólva aztán megírta Széchenyinek, hogy a *„nemesember, ki nemcsak királya s hazája védelmére elégtelen, egy contribuens pénzéből fizetett contribuens által védelmezteti contribuense ellen személye és vagyonbeli bátorságát”*.⁹

Azt ugyanakkor meg kell említeni, hogy habár kész volt lépéseket tenni saját és nemestársai életének megvédésére, nem volt teljesen részrehajló. Próbálta tárgyilagosan megítélni a kilátástalan helyzetben cselekedő parasztok kegyetlen gyilkosságokba torkolló megmozdulásait. Sőt, irányukban való megértést sejtet a részéről, hogy aggódalmas hangon szólt mások *„spanyol inquisitor”*-t idéző ábrázattal tett parasztellenes megjegyzéseiről a Széchenyinek írt szeptember 6-i levelében. Azok alapján nyakazásnak és akasztásnak lenne helye ott, ahol Andrassy szemében inkább *„tanítani kellene”*. S *„nyúzni”* kellene a paraszt bőrét ott, ahol szerinte inkább *„írral kellene kenni a sebet”*.¹⁰

Mindezt úgy írta, hogy Hosszúréten valóban komoly veszélyben volt az élete. Kastélyába zárkózva ráadásul más gondok is nyomasztották őt 1831 őszén. Foglalkoznia kellett rokona, II. Andrassy Károly monoki uradalombeli birtokrészének megvételével is. A családi örökség egyben tartása által ösztönzött vételi ügylet két szempontból is mintaértékű számunkra. Egyrészt felszínre hozza azokat a pénzügyi problémákat, amelyek a harmincas évek fordulóján akadályozták Andrassyt a gazdálkodás terén. Másrészt jó példát nyújt arra (a magánkölcsonzés vonatkozásában), hogy milyen nehéz volt hitelhez jutni még egy arisztokratának is az idő tájt.

A gondok persze bizonyos mértékig nem érték Andrassyt váratlanul. Az 1820-as évek második felére vonatkozóan maga igazolta a Széchenyi által az 1828. októberi tanítólevélben vele, mint gazdálkodó mágnással összefüggően használt *„siralmas gazda”* kifejezés

⁸ A pánikhangulat hatására példa Széchenyinek a Wesselényihez írt 1831. augusztus 26-i levele, melyben arról számolt be, hogy Károlyi Lajos, aki adminisztrátorként rendet ígért, egészen a felső-ausztriai Ischl-ig menekült a járvány elől. A levél másolatát lásd: Napló 1982, 689-691. Andrassynak a gömöri közgyűlésen tett javaslatáról: ASzIKT I. 124-125. p.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

érvényességét. A Széchenyihez írt leveleiben gyakran számolt be a különféle pénzügyi és gazdasági problémáiról, saját dolgai nehéz helyzetéről. 1830. április 10-én, Dernőn kelt levelét például azzal indította, hogy egyetlen alkalmas lovat sem talált birtokán. Ezért aztán 500 pengőforintos vételi ajánlatot tett Széchenyinek General nevű ménjéért. Az összeget később, a pesti verseny ideje alatt, ha másképpen nem sikerül, a többi bőréből szerezhető pénzzel akarta neki kifizetni. Ez után pedig arról kesergett, hogy: „*azt az egyet szomorúan tapasztaltam, hogy minden Cassa üres. Vasat nem lehetett készíteni, és a szarvas marha ára szál*”.¹¹

Monokon 1831 februárjában még a tiszti nyereségrészesedést is meg kellett szüntetnie egy időre. Azt tapasztalta ugyanis, hogy az addig használatban volt szisztémával nem tudta kellően ösztönözni alkalmazottait. Hozzá kell tenni: a procentuatio kulcsainak célszerűbb meghatározásáig azért fenntartotta a szorgalmas munka jutalmazását.¹²

Szintén a problémák tűnnek elő a már idézett, 1831. szeptember 6-i leveléből. Ebben a kolerafelkelésről gyűjtött tapasztalatok mellett arról írt Széchenyinek, hogy nincs pénze, gypajúja pedig „*cholerás lévén*”, nem eladható.¹³

Mindezért tévesnek látjuk Galgóczy Károly, a Magyar Gazdasági Egyesület krónikása azon, a grófról megfogalmazott állítását, hogy „*Fiatal korától fogva haláláig magángazdasága és háztartása körében is a gondos, takarékos és okszerű gazdákhhoz számított*”.¹⁴

Pénzügyi nehézségeinek elhárítása érdekében ugyanakkor – amiként a korban sok, saját gazdaságaira figyelő főúr és nemes – törekedett legalább a birtokállományának rendezésére. Erre vallanak a húszas évek első felében anyjával együtt elindított perek.

Más szempontból érdemel említést egy gömöri törzsbirtokaitól távolabb fekvő, kisebb földdarab eladása. Erre 1830 tavaszán került sor. Akkor 800 pengőforintért örökjogon átadta Wesselényi Miklósnak a Borsod vármegyei Martonyon fekvő szabadtelkét. Az ügylet baráti szívességből történt, hisz Wesselényinek csupán azért volt szüksége magyarországi birtokokra (Károlyi György is eladta neki egyik jószágrészt), hogy meghívót kapjon az országgyűlésre. Az eladás ráadásul azzal a kitéttel történt, hogy a birtok Wesselényi örökös nélküli halála esetén, a vételi összeg lefizetése fejében, visszaszállhasson Andrássyra és utódaira.¹⁵

A következő évben került sor a monoki jószágvételre, melynek kapcsán Andrásynak újabb negatív korélményeket kellett átélnie. Maga is utalt arra az 1831. október 12-i,

¹¹ SzIVM 1. 122, 124. p. ASzIKT I. 102-103. p.

¹² SAL – AKH. III. část. 9. Monok. 487/326. doboz. Fasc. 1.

¹³ ASzIKT I. 124-125. p.

¹⁴ Galgóczy 1883, 45. p.

¹⁵ A martonyi birtok eladásáról: SAL – AKH. II. část. 1. odd. 151/123. O. n. IV. 39. Az ügyletről beszámoló vármegyei okiratot lásd: Borsod vármegye levéltárából. II. Bárány Wesselényi Miklós, mint borsodvármegyei birtokos. Közli: dr. Magasházy Kálmán. In: *Régi Okiratok és Levelek Tára*. Felelős szerkesztő: Kardos Samu. [Debrecen] 1906. (II. évf.) IV. füzet. 46. p.

Széchenyihez szóló levelében, hogy pénzügyi tekintetben igen gyorsan igazolva látta a Hitelben és a Világban foglaltakat. Ahogyan fogalmazott: „*Soha nem hittem volna »Hitel és Világ« munkáid, és az azokban foglalt igazságok általam praxisban ily hamar fenéig leendő kitanulását!*”.¹⁶

Történt ugyanis, hogy 1831 kora őszen – a kolerajárvány alatt – Andrássy Károly 220000 forintért eladta az uradalomból rá eső földterületet b. Vay Miklósnak. A korábbi családi osztályok révén a jószág nagyobb hányadát bíró György gróf viszont egyesíteni kívánta a Vay által megszerzett részt a saját tulajdonában lévővel. Szerencséjére a báró tekintettel volt közvetlen érdekeltiségére, s hajlott arra, hogy „*barátságból áltengedi a jószágot*”. Ennek fejében azonban azt kívánta Andrássytól, hogy 45 nap alatt (október 29-ig) fizesse ki a birtokrész ellenértékét, 220000 forintot.¹⁷

Hatalmas összegről volt szó, melynek előteremtésével kapcsolatosan hamar nehézségei támadtak a grófnak. Jellemző a korabeli hitelezési viszonyokra, s egyben a kellő mennyiségű likvid pénzeszköz hiányára utal a részéről, hogy október elején már csaknem egy hónapja próbálta összegyűjteni a pénzt. Tasner segítségével gyakorlatilag minden lehetséges helyről igyekezett kölcsönt szerezni. Megkereste például a pécsi káptalant. Továbbá barátját, Károlyi Györgyöt is. Ő azonban nem tudott vagy nem akart neki hitelezni, s inkább megpróbálta lebeszélni az egész ügyletről.¹⁸

Nehézségeiről szólva meg is említette Széchenyinek, hogy sokféle szembesült a magánszemélyek vagy testületek elutasításával. „*mi számtalanszor kéntelenítettem azt hallani: már senkinek sem adom pénzemet, – mert ezen Gróf, ezen Herceg – ezen Nemes által csúfosan meg csalattam!*” – írta neki levelében.¹⁹

Végül aztán sikerült megvásárolnia a jószágrészt. Kétségtelen azonban, hogy komoly tanulással járt számára a körülményes hitelszerzés.

¹⁶ MTAK Kt. SzGy. K202/12.

¹⁷ Uo.

¹⁸ A pécsi káptalanhoz intézett kölcsönkérelemről és az érkezett elutasító válasziról lásd: SAL – AKH. III. část. 17. Rodinné účty a záznamy. 602/441. doboz. Fasc. 3. Károlyi október 14-i válaszlevele Andrássynak (a papír sérülése miatt hiányzik róla az év jelzése). SAL – AKH. III. část. 22. Súkromné a úradné dopisovanie. 652/491. doboz. Fasc. 2. 35. A történekről lásd még Károlyi Széchenyihez írt október 20-i levelét. ASZIKT I. 139-140. p. A hivatkozott rész: 139. p.

¹⁹ MTAK Kt. SzGy. K202/12.

Nyugat-európai tanulmányút²⁰

A kolerafelkelés és a birtokvétele okozta izgalmak után szinte kikapcsolódással egyenértékű elfoglaltságként tekinthetett a gróf első nagy, 1832 nyarán kezdődött nyugat-európai utazására.

Az út előtörténetéhez tartozik, hogy Széchenyi indíttatására a Buda és Pest között létesítendő állandó híd terve egyre szélesebb körben talált pártfogókra. Nem bizonyultak ugyanis megfelelőeknek a szóba jöhető vagy éppen már alkalmazott megoldások, így például a telet követően a Dunán minden évben újra felállított hajóhíd. Komoly előtanulmányokat, alapos tervezőmunkát kellett viszont elvégezni a várt anyagi nehézségek elhárítása és az árvíz miatti aggodalom mérséklése érdekében. Ezért, és a híd felépítésére mutatkozó igény alapján hozták létre vagyonos arisztokraták és pesti tőkés polgárok a Hídegyesületet. Az egyesület 1832. február 12-én, a Kaszinóban tartotta első ülését. Február 28-i tanácskozásán pedig sor került vezetőinek megválasztására. Stainlein Eduard bárót, a bajor indigenát tisztelték meg az elnökséggel, s Széchenyi lett az egész híd-kezdemenyezés igazgatója. Szegedy Ferencet, gr. Károlyi Lajost, valamint Andrássyt és b. Mednyánszky Alajost pedig megbízták a létrehozott politikai, pénzügyi és technikai bizottságok irányításával. A szervezet célkitűzése az építkezés anyagi és szakmai háttérének megteremtése volt. Ennek érdekében áprilisban döntés született a Duna-parti felmérések nyilvánosságra hozásáról, továbbá a legjobb hídterv készítőjének megjutalmazásáról. Az előkészületek közepette nagy lendületet adott a híd ügyének, hogy sikerült hozzá további támogatásokat szerezni. Egyrészt a nádor vette azt pártfogása alá, másrészt pedig Pest megye közgyűlése. Utóbbi Széchenyi és Andrássy június 12-i, a megyéhez intézett folyamodványának köszönhetően.²¹

²⁰ A fejezet rész az Andrássy külföldi utazásain vezetett naplójáról *Andrássy György úti élményei és megfigyelései az angol mezőgazdaságról (1832)* cím alatt az Agrártörténeti Szemle 2007. évi 1-4. számában olvasható forrásközlemény szövegismertetésére, illetve az *Egy tanulmányértékű napló – Andrássy György angliai utazása* címen a Történeti Tanulmányok 2008. évi XVI. számában (Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LX. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2009.) megjelent tanulmányra épül. A forrásközlés a napló alapján az 1832. évi nyugat-európai utazását a Franciaországba történő visszaérkezéséig terjedően mutatja be, s ehhez illeszkedik a tanulmány szövege is. Ahogyan ez utóbbiban, úgy itt sem csak az általunk kiadott, főként gazdaságtörténeti vonatkozásban érdekes részből idézünk. Jegyzeteinkben ezért mindig az eredeti kéziratra hivatkozunk (alább Andrássy-napló). A tanulmányúttal nem mellesleg a Széchenyi-irodalomban is foglalkoznak, hol csak utalásszerűen, hol pedig hosszasan. Andrássyt illetően azonban a munkák többsége ugyanazt a néhány információt tartalmazza, viszont nem tisztázott bennük az ő szerepvállalása. Leírást ad például az útról: Friedreich 1914, 289-293. p. Vízota Gyula: *A Széchenyi-híd története az 1836: XXVI. t.-c. megalkotásáig*. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1935. 45-50. [a továbbiakban Vízota 1935]. Csorba 1991, 91-93. p. Oplátka András: *Széchenyi István*. Osiris Kiadó, Bp., 2005. 221-224. p.

²¹ A Hídegyesület megalakulásáról lásd az 1832. februári tanácskozásainak jegyzőkönyveit. MTAK Kt. SzGy. K 173/1-28. Körültekintően bemutatja a szervezet munkásságát: Vízota 1935, 32-65. p. Összgezésképpen az alapításról és a kezdeti időszakról lásd még: Csorba 1991, 90. p. Friedreich 1914, 284-285. p. József nádor közreműködését megemlíti: SzPT, 314-315. p. A Pest megyéhez benyújtott kérelmet Széchenyi fogalmazta meg,

Minthogy azonban a hazai ismeretek elégtelenek voltak az építmény kivitelezéséhez, sürgetővé lett a külföldi tapasztalatszerzés. Széchenyi és Andrássy ennek tudatában vállaltak el egy angliai kiküldetést. Andrássyt ráadásul az is motiválhatta az útra az állandó híd építésének igényén túl, hogy így lehetősége nyílt bejárni a kor legfejlettebb országát.

Az utazás kapcsán mindenképp érdemes szót ejteni Andrássy útinaplójáról. Ez különösen azért hasznos forrás, mert a gróf viszonylag keveset író főúr volt. A levelein és a gyermekkori feljegyzésein kívül lényegében véve alig maradtak fenn tőle személyes élményeit, benyomásait rögzítő dokumentumok. Naplója fontos jellemzője ellenben, hogy dátum nélkül, egy félbeszakadt mondattal kezdődik. Ezért nem teljes egészében tárja elénk az 1832. évi utat. Abból kiindulva, hogy Andrássy rendszeresen vezette, s hogy a következő napi észrevételek 1832. október 4-i keltezésűek, október 3-án keletkezhetett az első, fragmentált bejegyzése.²²

A napló egy része vagy egy teljes kötetnyi anyag – aminek ez a könyv a folytatása – tehát hiányzik. Vannak ugyanis a szövegben a szeptemberi történésekre vonatkozó betoldások. Például a Londontól Liverpoolig és onnan visszafelé megtett út költségszámítása (ebben megadta a Londonból való elindulás napját, szeptember 16-át), vagy az Edinburghben is szemügyre vett brit nyilvános kivégzési gyakorlatnak: a városok belterületén folyó akasztásnak az említése. Náluk is közvetlenebbül céloz azonban a hiányzó naplórészek létezésére az angliai utazás eredményeit összegző Hídjelentés azon mondata, mely szerint „*Minden léptünket napkönyveinkbe íránk*”.²³

Andrássy György pedig a tagok nevében aláírta. Tartalmát ismerteti: Viszota 1935, 41. p. A hídüggyel kapcsolatos különféle kéziratok a MTAK Kt. SzGy. K 172/1-176/72. katalógusszámokon található; Széchenyi jegyzetei, anyaggyűjtése, fogalmazványai ugyanott: K 284.

²² A naplót őrzi: MTAK Kt. SzGy. K 304/1. Az eredeti kéziratos mű 82 folió terjedelmű, a 67-73. folió Fanny Königssegg, a későbbi Andrássy Györgyné írása, a 76-82. folió üres. Lásd erről: Körmendy Kinga: *A Széchenyi-gyűjtemény. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai 9.* MTAK, Bp., 1976. 212. p. (A gyűjtemény leírása digitalizált változatban, a Széchenyi-CD-n is elérhető.) Négy nagyobb szövegrészt tartalmaz: az első az 1832. évi angliai (Andrássy-napló, 1-30. folió), a második a következő évi badeni utazásáról szól (Andrássy-napló, 31-63. folió), ezeken kívül pedig megtalálhatók benne két külön egységként német vasművekben gyűjtött tapasztalatai is. Utóbbiak egyike a többségében ausztriai (stájerországi és felső-ausztriai) üzemeket, míg a másik, a felesége kézírását is tartalmazó, az 1834. évi útjával kapcsolatos szöveg a Württembergben fekvő wasseralfingeni és környéki vasműveket mutatja be (Andrássy-napló, 64-67., illetve 67-75. folió). Angliai élményeit túlnyomórészt magyarul vetette papírra, de gyakran találkozhatunk angol, francia, illetve német nyelvű szövegrészletekkel is. 1833. és 1834. évi, német területeken (például a Badeni Nagyhercegségben és a Württembergi Királyságban) tett útjairól eleinte magyarul, utóbb, különösen a vasművekkel összefüggésben, már szinte kizárólag németül írt. Kezdetben naponta dátumozta bejegyzéseit, ám idővel ezt már egyre ritkábban cselekedte, az utolsó naplórészben pedig majdnem teljesen felhagyott vele. Nem mellékes, hogy kétféle oldalszámozás fordul elő a kéziratban. Az egyik a folió szerinti, azaz minden második oldalt jelöl, míg a másik a szöveg felett jelzi 1-től 21-ig a páratlan oldalakat (ez utóbbi minden bizonnyal Andrássy számozása). A közölt szövegrészleteknél a foliónkénti számozást követjük.

²³ A szöveg hiányosságával összefüggésben nehéz felelni a napló Széchenyi-hagyatékba jutásának kérdésére. Előfordulhat, hogy Széchenyihez került a hiányzó rész is. Minthogy azonban ez idő szerint erre vonatkozóan nem rendelkezünk egyértelmű bizonyítékkal, nem tudunk megnyugtató választ adni a kérdésre. Az utazásról kiadott jelentés címe: *Gróf Andrássy György és gróf Széchenyi Istvánnak a' budapesti Hid-Egyesülethez irányított jelentése midőn külföldről visszatérének. Pozsonban, nyomtattatott Füskúti Landerer Lajosnál. 1833.* [Hídjelentés

A naponkénti jegyzetek egy részének hiánya egyúttal azt eredményezi, hogy a szövegben csupán utólagos, elszórt kommentárok lelhetők fel az előző hetek eseményeiről. Így pedig csak homályos képet kaphatunk az utazás említett szakaszáról. Ennek ismeretében szerfölött értékes forrásnak tekinthető néhány, a Lőcsei Levéltárban őrzött dokumentum. Az egyik közülük egy másfél oldalas útvonalleírás.²⁴ Ezen Andrassy feltüntette a kérdéses időben érintett városokat, a köztük megtett távolsággal együtt. Ennél is több információval szolgál azonban az útnak a naplóból meg nem ismerhető szakaszáról az a jegyzetfüzet, amibe a gróf felvezette az utazással kapcsolatos költségeit.²⁵ Benne egészen július 28-ától, a Hosszúrétről történt indulástól kezdődően, november közepéig szerepelnek a kiadási tételek, az egyes állomások, címszavakban az ottani programok, illetve a felkeresett helyek és személyek nevei. A pontosabb rekonstrukcióhoz nagymértékben hozzájárulnak emellett Széchenyi jegyzetei is.

Az utazás előkészületeivel kapcsolatosan meg kell még említeni, hogy a két grófnak komoly nehézséget okozott útlevelek megszerzése. Bécsben ugyanis halogatták kiadásukat. Olyannyira, hogy még a nádor is megpróbált közbenjárni az ügy gyors rendezése érdekében. Metternich végül hosszú várakozást követően, a király szóbeli engedélyére hivatkozva adta át a szükséges okmányokat. Azok előzőleg két hétig „pihentek” Gervay államértekezleti tanácsosnál.²⁶

Augusztus derekán aztán végre elindulhattak a szigetországba, ahová elkísérte őket Tasner Antal is.

Augusztus 16-a és 20-a között Frankfurt felé vezetett útjuk, Linzen, Regensburgon, Nürnbergben, Würzburgon és Aschaffenburgon át. Széchenyi 18-án azt rögzítette, hogy míg Andrassy Regensburgban maradt, ő továbbhaladt, s másnap elérte Würzburgot. A különválás eredményeképpen szintén egymás után érkeztek meg Frankfurtba. Széchenyi 20-án, Andrassy 21-én. 24-én azonban már együtt nézték meg Johannisberg környékén Metternich ottani szőlőskertjét és borospincéjét.²⁷

névvel alább ezt a kiadást követem.] Kéziratok: MTAK Kt. SzGy. K 263/1-86, a cenzúrai példány száma: K 264. A munka németül is megjelent, olvasható a Széchenyi-CD-n is, mindkét nyelven (a kiadáshoz Gáll Imre írt ismertetőt: A 'budapesti Híd-Egyesülethez irányzott jelentés.). Az idézett szövegrészlet helye: Hídjelentés, 11. p.

²⁴ SAL – AKH. III. část. 23. 669/508. doboz. Fasc. 1. 35.

²⁵ SAL – AKH. III. část. 17. 602/441. doboz. Fasc. 4.

²⁶ A történésekről többek között lásd Széchenyi július 28-i és 30-i, valamint augusztus 7-e és 11-e közötti naplójegyzeteit. SzIN IV. 283-284, illetve 286-287. p. Az iratok „pihentetéséről” Széchenyi beszámolt a Döbrentey Gáborhoz, 1832. augusztus 13-án, Bécsben írt levelében is: „*Passusunk tévedés által – tökéletes rendben lévén – 14 nap rejtve feküdt.*”. SzIL I. 231. p. Az útlevelülgyről lásd még Zichy Melanie grófnő 1832. augusztus 12-i naplójegyzetét. In: *Aus Metternich's nachgelassenen Papieren*. Geordnet und zusammengestellt von Alfons (Freiherr von) Klinkowström. 5. Band. Wien, 1882. 238. p. [alább AMNP].

²⁷ SAL – AKH. III. část. 17. 602/441. doboz. Fasc. 4. SzIN IV. 288, 290.

28-án már Belgiumban jártak s ellátogattak John Cockerill seraingi gyárába, a kontinentális Európa akkortájt vezető, angol mintájú nehézipari létesítményébe.²⁸ 31-én Aelst belga város közelében Andrassy kérésére közösen kerestek fel egy gazdát, akivel ő hosszú beszélgetésbe elegyedett a mezőgazdaságot illetően. Ennek a diskurzusnak nem ismertek a részletei. Az azonban igen, hogy az azzal eltöltött sok idő miatt módosult a napi programjuk, ami rendkívül bosszantotta Széchenyit. Az ő szavaival: „*And[rássy] végetnemérő kérdésekbe fogott – nem tanultunk semmit – és késő este érkeztünk meg Gentbe.*”²⁹ Ezt követően még Belgiumban töltötték az első szeptemberi napokat, majd 4-én átkeltek Angliába az Oostendéből indult „The Superb” nevű gőzhajón. Másnap aztán megérkeztek Londonba.

A brit fővárosban Andrassy szeptember 5-étől 16-áig tartózkodott, s többnyire kellemes-hasznos elfoglaltságokkal: a Traveller’s Club felkeresésével, vagy könyvek, öltözékek, eszközök vásárlásával töltötte idejét. Mellettük azonban foglalkoztatta a hídépítés feltételeinek megismerése is. Ennek jeleként 15-én, Széchenyivel együtt kérdéseket intézett az ügyben William Tierney Clarkhoz. A híres mérnök pedig ezután segítséget nyújtott neki az észak-angliai utazásának megtervezéséhez. Erre utalnak legalábbis azok a levelei, amikben említést tett ismerőseinek Andrassyról és útjáról. A vele való kapcsolatfelvétel egyszersmind rávilágít arra, hogy Londonban volt Andrassynak Széchenyivel egyeztetett, közös programja. Ami után viszont csaknem egy hónapra elváltak egymástól útjaik.³⁰

²⁸ John Cockerill (1790-1840) William Cockerill angol feltaláló fia volt, aki 1817-ben testvérével közösen alapította meg Seraing-sur-Meuse-ben az akkori Európa legnagyobb vasöntödéjét és gépgyárát. A kezdeményezés pozitív megítélésére jellemző, hogy I. Vilmos holland király üzlettársuk lett, 1835-ben azonban végül Cockerill vált az üzem egyedüli tulajdonosává. Gordon Goodwin: *William Cockerill* [John Cockerill életrajza az apjától egészi ki]. Szócikk: *The Dictionary of National Biography*. Szerk. Sir Leslie Stephen, Sir Sidney Lee. Vol. IV. Oxford University Press, London, 1937-38. [Reprint], 656. [a továbbiakban DNB.]

²⁹ A német nyelvű feljegyzés Bóka László általi fordítása. A szóban forgó naphoz kötődő szövegrészlet magyarul olvasható: *Gróf Széchenyi István naplói. (Magyar Századok 8.)* Bevezette, válogatta és fordította: Bóka László. Ardói Könyvkiadó, Bp., [1943]. (Ez a fordítás a Széchenyi-CD-n is megtalálható.) Vö.: *Gróf Széchenyi István külföldi úti rajzai és feljegyzései. (Gróf Széchenyi István Munkái 5.)* Összeállította Zichy Antal. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1890. 378. p. Az eredeti szöveg: „*And[rássy] fragte ins Unendliche – wir lernten nichts – und kamen spät abends in Gent an.*” SzIN IV. 295. p.

³⁰ Andrassy londoni tartózkodásáról: SAL – AKH. III. část. 17. 602/441. doboz. Fasc. 4. A *Traveller’s Club*ot 1819-ben alapították. A jelentkezők közül azok válhattak tagjává, akik igazolták, hogy már utaztak egyvégtében 500 mérföld távolságra Londontól. A klub székhelyéül szolgáló épület 1829-1832 között készült el. Ember Mária: *London. 2., bővített kiadás, Panoráma, Bp., 1976.* 125. p. William Tierney Clark (1783-1852) a tanulóévei alatt a coalbrookdale-i vasművekben dolgozott, ahol rövid időn belül jó gépesszé vált. Itt maradt egészen 1808-ig, amikor az ismert mérnök, John Rennie, akit alaposan lefoglalt a tetemes mennyiségű öntöttvas munka kivitelezése, felajánlott neki egy felelősségteljes állást a Holland Street-i üzemében, Blackfriarsnál, Londonban. Pályájának későbbi szakaszában azután Clark Angliában és a kontinensen is több komoly megbízatást kapott közlekedési létesítményekre, melyek közül kiemelhetők az 1824-1827 között készült Hammersmith Bridge, s természetesen a Budát és Pestet összekötő, általa tervezett függőhíd, a Lánchíd. Robert Hunt: *William Tierney Clark.* Szócikk: DNB. Vol. IV. 411-412. p. A Clarkkal történt kapcsolatfelvételtől lásd alább a Hidegyesülethez címzett jelentésüket. Clark Andrassynak nyújtott segítségére példa az Edward Birdnek, coalbrookdale-i ismerősének 1832. szeptember 15-én írt levele. SAL – AKH. III. část. 23. 669/508. doboz. Fasc. 1. 13.

A fentebb említett különálló jegyzetlap, valamint a kiadási jegyzék pontos adatai alapján az látszik, hogy Andrássy igen hosszú utat járt be Londonból való távozása után. Szeptember 16-án Birmingham felé indult el (Széchenyi az ellenkező irányba, az észak-északkeletre fekvő Withambe tartott), majd 19-éig a városban és környékén időzött, s ellátogatott a közeli Gospel Oakba. Utóbbi helyen, bár erről nem szólnak a jegyzetek, bizonyosan megtekintette William Yates és Samuel W. Walker gyárosok vasüzemét.³¹

Szeptember 19-e és 21-e közt aztán megfordult Sheffieldben és Doncasterben, majd átutazott Manchesterbe. Ott, továbbá a szomszédos nagyvárosban, Liverpoolban, s a két lancashire-i ipari centrum körül fekvő területeken tartózkodott szeptember 24-ig. Akkortól kezdve viszont észak felé haladt s Cumberlanden keresztül szeptember 27-én megérkezett Glasgowba. Innen kiindulva felkereste a calderi vashámort, majd a Clyde-vasművet. A hiányzó naplórészek ellenére bizonyos, hogy sokat jegyzetelt ebben a két üzemben. Fontos tapasztalatokat szerezhetett ugyanis a korszerű tüzeléstechnikáról. Utóbbi helyen például már láthatta működés közben a skót Neilson 1828-ban szabadalmaztatott eljárását. Az a kohóba fűjtatott levegő előmelegítése útján csökkentette az olvasztáshoz szükséges tüzelőanyag mennyiségét.³²

A gróf dél-skóciai barangolásának leginkább e módszer, valamint az üzemek felszereltségének megtekintése miatt volt jelentősége. A zajos és füstös nehézipari létesítmények után ugyanis azonnal Edinburgh irányába folytatta útját, majd szeptember 30-án visszafordult délre, Newcastle felé.

A Tyne-folyó vidékéről azután október 1-jén Yorkba ért, másnap pedig onnan tért vissza Manchesterbe. Körutazását feszített menettempó jellemezte, hasonlóan a két évszázaddal előtte élt Szepsi Csombor Márton európai vándorútjához. Hisz jószerével csak átkocsizott az október elsejéig útba ejtett településeken, így a térségben fekvő nagyvárosokon is. Ilyen rohanvást megtett út alatt persze nem adódik elegendő idő az utazó számára az őt körülvevő ismeretlen világ alaposabb megfigyelésére. Ezért eltűnnek szemei elől a tájak, helyek, emberek egyedi, finoman árnyalt vonásai. Esetleg csak felületes benyomásokat szerez

³¹ A gospel oak-i vizit előkészítésére még Londonban kerülhetett sor, amikor Széchenyivel együtt lépett összeköttetésbe Yatezzel, aki nem mellesleg a Clarkkal történő kapcsolatfelvételt is ajánlotta nekik. Ez utóbbiról, valamint a gospel oak-i vasüzemről beszámoltak a Hídjelentés 8-10. oldalán. Vö. Széchenyi szeptember 7-i és 9-i naplójegyzetével. SzIN IV. 298-300. p. Széchenyi számára is mozgalmas volt 1832 szeptemberének második fele. 15-én a Londontól északra, mintegy 100 mérföldre fekvő Withambe utazott, ahonnan másnap északnyugat felé, a 60 mérföldre fekvő Doncasterbe ment tovább. 21-én innen az 50 mérföldre délkeletre lévő Grantham felé fordult, majd 22-én visszaért Londonba. 26-án ismét útra kelt, s a Londontól északnyugatra fekvő Aylesburybe, 27-én pedig onnan nyugatra, Blenheimbe látogatott el. Másnap felkereste Oxfordot, majd 29-én visszautazott Londonba. Lásd az említett napokon készített naplójegyzeteit: SzIN IV. 302-307. p.

³² Neilsonról és eljárásáról lásd: Otto Johannsen: *Geschichte des Eisens*. Düsseldorf, 1925. 134-136. p. Rempert 1995, 165. p. Mérei 1951, 203. p.

róluk. S igen gyakran mosódnak egybe, borulnak egymásra elméjében a figyelmére egyébként is csupán rövid ideig érdekesült dolgokról született emlékképek. Andrássyval is bizonyára előfordult ez. Utólag ugyanis csak a feltűnő-izonytató jelenség: a városok belterületén végrehajtott nyilvános akasztás (vagy kellékeinek látványa) vezette őt naplórásra a skóciai utazással kapcsolatosan.³³

A két önálló jegyzet és naplója adatai sem adnak ugyanakkor egyértelmű választ egy kérdésre. Arra, hogy vajon a hivatalos feladata, vagy csak a személyesen őt érdeklő dolog: kohótelepei és hámorai fejlesztése miatt kereste-e fel a vasüzemeket? Utóbbi esetben már az is erősen vitatható, hogy a szűkebb értelemben vett szakmai célokat szolgálta volna a London elhagyását követően bejárt út. Érvként szól emellett, hogy valóban az tükröződik vissza naplójából, miszerint Észak-Angliában keveset foglalkozott a hídépítéshez szükséges technikai ismeretek megszerzésével. Megtekintett ugyan ipari létesítményeket, de, ahogyan azt a könyvben az október harmadikától kezdődően rögzítettek tanúsítják, inkább a mezőgazdaságra összpontosította figyelmét.

Azon a napon az említett kis itinerárium tanúsága szerint a Liverpool közeli Bankhallban, egy gazdánál tett látogatást. Ezért bizonyára az ottani tapasztalatait vetette papírra a diárium fennmaradt részének első bejegyzésében. Az északnyugat-angliai farmon kiváltképpen a földművelő szerszámok vonhatták magukra tekintetét. Megtaláljuk ugyanis a szövegben egy vaskultivátor, egy skót eke, három borona és egy cséplőgép jellemzését, s beszámol az még egy répavetőről is.³⁴

A nehéz skót eke csoroszlyája, szántóvasa és kormánylemeze vasból készült. A legnagyobb boronát négy ló vontatta, az egyik egylovas borona pedig három részből állt, s ahogyan írta: „...egyedül a krumpli tisztítására, midőn a földből kibújt, gazok kiirtására használtatik.”³⁵

Ugyancsak a szigetország fejlett agrártechnológiájának és iparának bizonyítékát látta a cséplőgépben: „Cséplőmasina is találtatik itt, 4 lóra (de idevaló elefántok ezek) 120 bushelt –

³³ Szepsi Csombor Márton európai utazásáról Takács Péter: Szepsi Csombor Márton Európája. In: *Magyarság és Európa – Tegnapi és ma.* (Tanulmányok az Ady Endre Akadémia 15. évfordulójára). Szerk. Orosz István, Mazsu János, Pallai László, Pósnán László. Multiplex Media – DUP – Ady Endre Akadémia Alapítvány, Debrecen, 2006. 215-228. p. A vonatkozó rész: 218-225. p. Az Andrassy által Skóciában (Edinburghben) megfigyeltéről lásd: Andrassy-napló, 8.

³⁴ A vaskultivátor olyan eszköz, amelyen több sorban kapák vagy fogak helyezkednek el, s ami a hagyományos szántással ellentétben nem forgatja meg mélyen a talajt, hanem csak lazítja, porhanyósítja. *A magyar nyelv értelmező szótára.* Szerkesztette a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete [Bárczi Géza és Országh László vezetésével]. IV. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1961. 497. p.

³⁵ Andrassy-napló, 1.

70 Viener metzen – csépel, őszt, tavaszt egyformán egy nap, azaz 12 óra alatt, és tisztítja is egyszersmind; 6 ember kívántatik hozzá, egyik a lovak mellett.”³⁶

A napló révén nagy változatosságban élénk táruló észak-angliai agrárvilág jelenségei közül olvashatunk a szövegben a technikai eszközökről, valamint az állattenyésztés területén elért eredményekről, újításokról is. A bankhalli gazdaság kapcsán például a borjúnevelés ottani gyakorlata, az állatok gyors testsúlygyarapodása, az intenzív tenyésztési-hízalási módszerek látványos eredményei ragadták meg Andrassy figyelmét. „[Az] elválás igen hasznos lehet azon tekintetből, hogy annyi tejet lehet adni a borjúnak, amennyi kell, s egyformán, s csalásnak helye nincs. A borjút 3-4 hónapos korában szokták egy keveset kihajtani. A 8 hónapos borjú itt olyan, mint nálunk a két esztendő [...]” – írta a látottakról naplójába.³⁷

Észak-angliai tartózkodása alatt keletkezett mezőgazdasági tárgyú feljegyzései közt talán a növénytermesztésről szólóak a legérdekesebbek. A burgonya vetésével és betakarításával kapcsolatban részletesen bemutatja a legfontosabb munkafázisokat: „A grulyamívelés: ősztel megszántatják a föld, tavaszkor is kétszer, háromszor, mint kívánja, boronáltatják, ezután a cultivatorral a szokott szélességre barázdák húzatnak, a jó, ivett trágya kivitetik, ezen barázdákba szóratik, melyre az összetemetelt grulya 6 ujra egymástól ültetik és ismét azon feljebbi cultivatorral betemettetik, a cultivator mindig a barázdák hátán bocsáttatván. Ezt követi a feljebbi boronálás, és ezt az ötszöri, hatszori cultivatorrali feltöltés. Itt a grulyákat kapával szedik ki, más helyeken, mint maga megvallá [a bankhalli gazda – B. L.], ekével szántják ki.”³⁸

³⁶ Abból, hogy a cséplőgép kapcsán említett 4 lovat az elefántokhoz hasonlította, arra következtethetünk, hogy a hidegvérű angol Shire vagy azzal rokon ígáslófajta néhány példányát láthatta. A Shire Anglia középső vidékeiről származik, s a 18. század második felében nemesítették ki oly módon, hogy Hollandiából hoztak kancákat angol tenyészménnekhez. A fajta ménjeinek marmagassága átlagosan mintegy 17 tenyér (170-180 cm), a súlyuk pedig 2000 font (kb. 900 kilogramm). Általában erőteljes és némiképp durva a testfelépítésük, s jellemző rájuk a csüdjuket borító hosszú szőrzet. Az állatok rendszerint barna, fekete, szürke vagy gesztenyebarna színűek. *The New Encyclopaedia Britannica*. Volume 10, Micropaedia, Ready Reference. Szerk.: Robert P. Gwinn, Peter B. Norton, Philip W. Goetz. Chicago, 1989. 749-750. [alább TNEB]. A bushel mértékegység Nagy-Britanniában és az USA-ban. A brit mértékegységrendszerben a folyadékok és a szárazanyagok mérésére egyaránt használt bushel 1824 óta 8 imperial gallonnal vagy 2219.36 köb-inchcel (36375.31 köbcentiméter, azaz 36.37531 liter) egyenlő. 120 bushel eszerint 4365,0372 literrel egyezik meg. TNEB. Volume 2, 674. Bár a szakmunkák között akadnak olyanok, amelyek a bushel mértékét illetően némileg eltérő adatot közölnek, számításainkhoz ezt vesszük alapul. A „Viener metzen”, a bécsi mérő 1 egysége 1756-tól 1871-ig 61,4868 liter volt a nagykereskedelmi rendszerben. Bogdán István: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1991. 42. p. 70 bécsi mérő ennek alapján 4304,076 liter. A bushelre vonatkozó adattal egybevetve látható, hogy Andrassy számítása kissé pontatlan volt. Az aláhúzás Andrassy sajátkezü kiemelése az eredeti szövegben, amit más naplórészletekhez hasonlóan változtatlanul hagytam. Az idézett szövegrészt lásd: Andrassy-napló, 3.

³⁷ A szövegben szereplő „tartja” szóval, az egyes szám 3. személy használatával – habár nem adott meg konkrét nevet, alább pedig többes szám 3. személyt használt – a bankhalli farmerre utalhatott. – Andrassy-napló, 1.

³⁸ Andrassy-napló, 2. A grulya a burgonya egyik elnevezése többek közt Borsod vármegye északi részén. *Új Magyar Tájszótár II*. Főszerk. B. Lőrinczy Éva. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988. 693. p. Az „ivett” szó az érett trágyára utal. Uo. 237. p. A „maga” szóval pedig Andrassy valószínűleg ismét a bankhalli gazdára célzott, bár nem nevezte meg az illetőt.

A burgonyáén kívül érdemes még idézni a „turnip”, mint takarmányrépa, termesztéséről és felhasználásáról készített leírását. Eszerint a növény „*áprilisban és május elején vettetik és nem június 1sőjén mint Anglia más részeiben. Juhok nem lévén, a répát kiszedik a földből és egy esztendeig is eltarthatják száraz földre rakásokba hányván és ezeket földdel és szalmával betakarván; masinában vágják szarvasmarhák etetésére.*”³⁹

Jegyzetei között találunk utalásokat a földek termőképességének megőrzésére, illetve vetésforgó alkalmazására vonatkozóan is: „*A répát mintegy úgy, mint a grulyát, művelik, egy és másik után búzát vetnek 15 októbertől november végéig, sőt februárban is őszi búzát. Az őszi búzába többnyire lóherét, mely csak egy esztendeig használtatik. Innen kitetszik, miért vethetnek itt a grulya után búzát. Búzába többnyire lóherét; zabot keveset, és mint földjük engedi; semmi bizonyos rendszert nem követnek; a szükségét és föld természetét tekintik. Így p.o. egy rye grass kaszálójuk már 18 év óta rétnak használtatik, ámbár ez jó búzát is terem, s azért mert még jó, szénára szükségük van, ezt minden esztendőben trágyázzák midőn a fagy beáll és marha többet nem járja, vagy rövid trágyával vagy trágyalével, mit kizárólag rétekre használnak.*”⁴⁰

Nemcsak a mezőgazdaság állapotát érzékletesen visszatükröző megfogalmazások kaptak persze helyet naplójában. Találunk abban bejegyzéseket különböző újkeletű, vagy a modern kornak megfelelő külsőt magukra öltött régi közlekedési és ipari eszközökről is. Belemerülve a diáriumolvasásba, előbb feltűnik előttünk Liverpool egyik szélmalmának sziluettje. Ezután pedig kirajzolódik a Mersey partjáról a manchesteri vasútvonalhoz vivő, kőből és téglából emelt, teherszállító járművek húzására szolgáló, részben gőzzel működtetett felvonó képe. S olvashatunk a naplóban a gőzgép hasznosítási lehetőségeinek körét bővíteni igyekvő kísérletek egyik új eredményéről is: egy gőzmeghajtású kocsiról, annak alkatrészeiről és működési elvéről.⁴¹

Északnyugati, lancashire-i körutazása tehát számos új ismerettel gazdagította tudását, különösen persze a mezőgazdaság révén. Azzal összefüggően azután a Londonba visszavezető úton is szerzett még tapasztalatot, amikor október 5-én Warwickshireben megcsodált néhány ekét. Ezeknek méretéről és súlyáról jó képet alkothatunk feljegyzéséből: „*6 ökröt láttam egy ekébe fogva, és másba 5 lovat, a lóheretarló leszántása végett.*” Megfigyelte itt a földek

³⁹ A turnips angol tarlórépa, takarmányrépa. Andrassy-napló, 3.

⁴⁰ Andrassy-napló, 2. A rye grass perjefaj, s bár Andrassy nem adott pontos fajmeghatározást, ez nagy valószínűséggel *Lolium perenne*, azaz angolperje. A növény a pázsítfűvek családjába tartozik. *Magyar Nagylexikon*. Főszerk. Élesztős László. II. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1994. 69. p.

⁴¹ Az Andrassy által megfigyelt „gőzkocsi” a liverpooli Summers és Ogle (Hogg) tervei alapján készült. A jármű meghajtásához gőzűst szolgáltatva az energiát, s annak segítségével felgyorsulhatott több, mint 30 mérföldes óránkénti sebességre is. Robert H. Thurston: *A history of the growth of the steam-engine*. New York, 1878. [Online: <http://www.history.rochester.edu/steam/thurston/1878/Chapter4.html> – 2008. 08. 19.]

minőségének javítására alkalmazott meszezési eljárásokat is. Ezek érdekessége, hogy többnyire nem égetett mészkövet használtak, hanem, amint írta: „Az itteni meszezésre nézve megjegyzendő, hogy mennél fiatalabb a mész formációját tekintve, annál jobbnak tartják. Így a kréta sokszor nem is égetik; a Kalk Schiefer, melyet mindig égetnek, ismét jobb a termés *Übergangs*. Kalknál, és így legkisebb sikerű lehet az ősmész (Urkalk). Annyira meszeznek itt (agyagos földben) mint egy közönséges trágyázás.” Felkeltette még érdeklődését a helyi lótenyésztés. Ennek kapcsán egy takarmánykeverékről hagyott hátra feljegyzést: „ $\frac{1}{4}$ szalma, $\frac{3}{4}$ széna, szecska, zabbal keverve, mely keverékből mintegy 1 bushelt kap egy ló napjában”.⁴²

Emlékezetében különös élenken rögzülhettek a Liverpooli Mezőgazdasági Társaság október 4-i bankettjén szerzett benyomásai. Részletekbe menő leírást készített ugyanis a látottakról. A díszvacsorát a kor viszonyai közt modernnek számító, gázlámpákkal megvilágított találkozóhelyiségben, egy kocsiszínben tartották, ahol ötszázan gyűltek egybe az alkalomra. A közösség és ez által az esemény hangulata, valamint a szigetországi társasági etikett kiváltképp magára vonta Andrassy tekintetét. Gondosan feljegyezte a diárumban, hogy a „Titoknak hosszasan olvasá jelentését és mind ezen hosszú idő alatt 5½-től 9-ig, míg ott voltunk, valahányszor a Chairman vagy más megszólamlott, az egész 500 személyből álló és többnyire nem fő nevelést nyert társaság legnagyobb csendességgel nemcsak, hanem legfeszítettebb figyelemmel és részvétellel hallgatott; követte ezt bizonyosan ivás is és láрма, de annak idejében. A three times three ivásmódja: midőn a Chairman vagy más köszöntő proponálja, az egész társaság fennállva, felemelt pohárral, a hip, hip, hip szavak után háromszor hurrah kiáltással, mely mind háromszoroztatik, jelenti örömét.”⁴³

Angliai útjának utolsó részét egy 208 mérföldes utazást követően ismét Londonban töltötte, október 5-e és 10-e között. Ezúttal a city társasági életébe kapcsolódott be: színházban járt, Nathan Rothschildnél vendégeskedett, s ismét felkereste a Traveller's Clubot.⁴⁴

⁴² A bushel értékét lásd fentebb. Warwickshire közép-angliai grófság, míg a „mész formációja” kifejezés tulajdonképpen a képződését jelenti. Az abrakolásról, a warwickshire-i ekéről, továbbá a különféle mésztípusokról és a talajjavító módszerről lásd: Andrassy-napló, 7.

⁴³ Az 1830-ban alapított Liverpooli Mezőgazdasági Társaság története összekapcsolódik a ma Királyi Lancashire-i Mezőgazdasági Társaság néven ismert szervezetével. A térség gazdálkodóinak afféle érdekvédelmi fórumaként ugyanis 1847-ben fuzionált a hasonló céllal létrehozott Manchesteri Mezőgazdasági Társasággal. Az így létrejött egyesülés Manchesteri és Liverpooli Mezőgazdasági Társaságként működött egészen 1874-ig. Akkor egy újabb fúzió után felvette a Királyi Manchesteri, Liverpooli és Észak-Lancashire-i Mezőgazdasági Társaság nevet. A szervezet 1893-as újjáalakulása óta végzi tevékenységét Királyi Lancashire-i Mezőgazdasági Társaság név alatt, s tartja például az évenkénti, nyilvános állatkiállítását. Lásd: <http://www.rlas.co.uk/history.htm>, illetve <http://www.rlas.co.uk/presidents.htm> – 2008. 08. 19. A bankett leírása: Andrassy-napló, 6-7.

⁴⁴ Andrassy-napló, 8-9. Nathan Rothschild személyének kiléte kérdéses. Azonosítható ugyanis Nathan Meyer Rothschilddal (1777-1836), valamint fiával, Lionel Nathannal (1808-1879) is. Mindazonáltal valószínű, hogy Nathan Meyer Rothschildról van szó. Ő Frankfurt-am-Mainból származó bankár és kereskedő volt, Meyer Amschel Rothschild 3. fia, s a család és a bankház londoni ágának megalapítása fűződik nevéhez. Nathan Meyer 1797-ben érkezett meg Angliába, majd néhány esztendő múlva átköltözött a londoni New Court-ba, a St.

Nem mellékes, hogy nagyon kedvező fogadtatásban részesítették őt. Ez minden bizonnyal egy újságokban terjedő hírek lehetett a következménye. A szerint ő valójában nem magyar főúr volt, hanem Metternich Andrassy gróf név alatt, különleges megbízatással utazó testvére.⁴⁵

Nem kizárólag szórakozással telt persze az ideje. 8-án például Mose kereskedővel megbeszélést folytatott a magyarországi borok angliai forgalmazásának lehetőségeiről. Másnap pedig még tett egy látogatást Samuel Walkernél és William Yatesnél. Utóbbi bővebb tájékoztatást ígért neki a *hot airblast*, azaz a kohóba történő forrólevegő-befúvás módszeréről.⁴⁶

Szigetországi tartózkodását viszont egy újabb, kellemes programmal zárta le: 9-én Széchenyivel együtt részt vett a városi elithez tartozó Lord Alvonley dinerjén.⁴⁷

10-én aztán gőzhajóra szállt, s visszaindult Franciaországba (útja ezzel elvált Széchenyiétől, aki még Angliában maradt). Miután pedig megérkezett Calaisba, rögtön alkalma adódott összevetni a franciaországi közlekedési viszonyokat az angliaiakkal. Az onnan való továbbutazáshoz ugyanis egy hatlovas „*mozgó házra*” szállt fel, ami „*nem csak a lassúság miatt (4,5 angol mérföld egy órában) de azért is igen kellemetlen, minthogy a sok helyeken a 4 első lovon függő csörgők, a kocsisoknak kegyetlen pattogatásai s tele torokkal durvahangú kiáltásai, a Conductére trombitálása szédüléssel töltik be az ember fejét*”. Párizsig aztán megismerkedhetett a francia utak állapotával is, melyek „*igen távol vannak a tökéletestől*”.⁴⁸

A közlekedési lehetőségek mellett az élet más területei (egyéni és közösségi kezdeményezés vagy gazdasági-társadalmi állapotok) kapcsán is foglalkozott a franciaországi viszonyokkal. Lehangozó képet festett például a mezőgazdaságról és a lakóhelyekről. Megemlítette, hogy bár a földek „*meglehetősen vannak mívelve, de lóhert s ilyest alig látni,*

Swithin's Lane-re. S habár egy ideig általános kereskedőként és bankárként is tevékenykedett, figyelmét végül az utóbbi foglalkozással kapcsolatosan a pénzügyekre összpontosította. Mindemellett Rothschild vezető szerepet vállalt azokban az erőfeszítésekben is, melyek az angol zsidók politikai jogképességének biztosítását célozták. [Szerző nélkül]: *Nathan Meyer Rothschild*. Szócikk: DNB, Volume XVII, 306-309. p. Bizonyára jó hangulat uralkodott Rothschild asztaltársaságában, mert Andrassy elégedetten írt mind az étkezésről, mind az utána játszott whist-partikról. S mivel a befolyásos bankár látta vendégül, október 6-i naplójegyzetében még Széchenyi is elismerte szervezőmunkájának hatékonyságát: „*Andrassy sokkal okosabban rendezte el a maga utazását – –, Rothschild meghívja ebédre – Tasnert is – rólam tudomást sem vesz.*” Napló 1982, 720. p.

⁴⁵ Erről Andrassy a visszatérése után, november 2-án számolt be magának az államkancellárnak. Lásd Zichy Melanie grófnő aznapi naplójegyzetét. In: AMNP, 250. p. Széchenyi ugyancsak említést tett erről 1832. október 6-i naplóbejegyzésében: „*Azt hiszik, rokonságban van Metternichhel.*” Napló 1982, 720. p.

⁴⁶ Andrassy-napló, 9-10.

⁴⁷ Andrassy-napló, 10. Lord Alvonley minden bizonnyal azonos azzal a William Arden Alvanleyvel (1789-1849), aki alezredesi rendfokozattal vonult nyugdíjba a brit hadseregből, s a korabeli társasági életben különösen ismert volt az előkelő vendégek számára tartott zártkörű ebédjeiről, vacsoráiról. William Edward Armitage Axon: *Richard Pepper Arden, Baron Alvanley*. [William Arden Alvanley életrajza az apjától egészi ki.] Szócikk: DNB, Volume I, 547. p.

⁴⁸ Andrassy-napló, 11-12.

kerítés még kevés”. S hogy látott pár „ígynevezett châteaux, mely a benne lakás kívánságát épen nem szülte bennem”.⁴⁹

A bíráló észrevételekkel feltűnnek naplójában az első hosszabb, a dolgokat értékelő, minősítő részek – szemben az addigi, főként adatrögzítésre szorító, leíró szekvenciákra épített bejegyzésekkel. Jól érzékelhető ez az angolok és a franciák eltérő karakterjegyeinek – sajátos francia individualizmus és angol közösségiség – kontrasztos megjelenítésében. A francia ugyanis „mindent szorgalmasan mível ki, mi a személyes élményt tárgyalja”. Az angol viszont „a köz de tulajdon hasznát is mindenben calculálja hideg vérrel s mélyen érzi, hogy az egyesült erő nagyobb az egyeseknél”.⁵⁰

Észak-Franciaországban, Párizsig tartó útja alatt tehát több, kellemetlennek érzett benyomás is érte őt. „Megpróbáltatásai” október 12-én értek véget, a nagyvárosba történt megérkezéssel. Ez után döntően már csak városnézéssel töltötte idejét. Sétái során felkereste a történelmi nevezetességeket (pl. a Palais Royalt, a Panthéont, a Louvre-ot), de végzett a vállalt feladataival egybefüggő munkát is. Megszemlélte a Szajna fölött átvélő hidakat: a Pont d’Austerlitz-et, a Pont des Invalides-t, a Pont d’Arcole-t és a Pont Neuf-öt.⁵¹

28-án aztán elindult hazafelé. A Kelet-Franciaországon és német területeken keresztül Bécsig vezető utazás alatt ismét jórészt az agrárium került érdeklődésének középpontjába. Járt például egy württembergi mezőgazdasági intézetben. Ott egyrészt egy hosszú szőrű angol tenyészkossal folyó próbahágatások vonták magukra tekintetét, másrészt a „különös szép” repce. A növény vetésével és gondozásával kapcsolatosan pedig említést tett naplójában egy 3 soros vetőgépről (Drillmaschine) és kapálókérőről is.⁵²

Az újabb mezőgazdasági tárgyú bejegyzésekből is látszik, hogy nyugat-európai tanulmányútja során inkább az agrárvilág jelenségeire összpontosította figyelmét. Kétségtelen

⁴⁹ Uo. 12.

⁵⁰ Uo. 12-13.

⁵¹ Uo. 13-26. A 19. század első évtizedében épített Pont d’Austerlitzcel összefüggésben Andrásy megemlítette, hogy öntöttvas íveken állt. Sem a külleme, sem a stabilitása nem nyerte el azonban tetszését. Különösen gyenge konstrukciójának látta a southwarkéhoz képest (lásd alább). Andrásy-napló, 17. A Pont des Invalides lánchíd volt, melynek középső íve 200 lábnyi távolságot fogott át, s kocsik is haladhattak már rajta. SzIN IV. 352. p. Andrásy azt írta róla, hogy: „Az első, miután az állást elszedték, ledőlt, az oszlopok a víz partján voltak; a most építettnek 2 oszlopa vízben van, és én felette gyengének láttam; négy lánc van csak 2 sorban, és minden lánc egyes gömbölyű szálból áll, a láncszemek igen hosszúknak tetszenek, [...]”. Andrásy-napló, 15. Mindketten írtak a Pont d’Arcole-ról is, ami egyíves lánchíd volt az idő tájt. Széchenyi azt is megjegyezte vele kapcsolatosan, hogy csakúgy, mint a Pont des Invalides, a Clarktól kapott rajzokon szereplő hidakhoz volt hasonló. SzIN IV. 352. p. Vö. Andrásy-napló, 16. A Pont-Neuf az Île de la Cité nyugati végénél ível át a Szajna két ága felett, s köti össze a folyó partjait. Párizs legrégebbi, ma is használatban lévő hídjának építése 1578-ban kezdődött el, III. Henrik uralkodása idején, ám csak 1606-ra fejeződött be. Lásd: *Larousse du XXe siècle en six volumes*. Szerk.: Paul Augé. Tome 5. Librairie Larousse, Paris, 1932. 710. p.

⁵² Andrásy-napló, 28-30. A Párizsból történt távozás napját a napló nem, hanem csak az említett költségjegyzék tartalmazza. SAL – AKH. III. část. 17. 602/441. doboz. Fasc. 4. Bécsbe november első hetében érkezett vissza. Uo.

persze, hogy számos ipari létesítményt, főként vasüzemet keresett fel Nagy-Britanniában. Elsődleges, hivatalos céljáról ugyanakkor meglepően kevés, s többnyire sporadikus bejegyzést találunk a kötetben. Csupán elvétve bukkannak föl gondolatok a nyugat-európai hidtervezés és -építés megismeréséről, az ezzel kapcsolatban végzett munkáról és a megszerzett információkról. Ez arra utal, hogy ritkán foglalkozott a megbízatásával. A megtekintett hidak közül például csak akkor említett angliait, amikor a southwarkit összevetette a Pont d'Austerlitzcel.⁵³

Hasonlóan szűkszavú az útinapló a szakemberekkel folytatott tárgyalásokat illetően. Néhol található ugyan észrevétel a vasgyárosoktól nyert felvilágosításokról, nem olvashatunk ellenben a mérnököktől kapott tanácsokról. Megjegyzendő persze, hogy mivel Andrássy október 10-én elhagyta Angliát, nem volt jelen a Széchenyi által ezen időpont után kezdeményezett megbeszéléseken. Részben ez magyarázza, hogy miért nem ő írta a visszatérésüket követően a Hídegysületnek küldött jelentést, amiben beszámoltak angliai tapasztalataikról. A szöveg tudniillik Széchenyi tollából származik, aki 1832. december 29-e és 1833. január 1-e között állította össze azt.⁵⁴

Előtűnik a dokumentumból, hogy különösen nagy gondossággal jártak el a felépíteni kívánt híd szerkezetének kiválasztásában, amiként később a tervező és az építésvezető személyének kijelölésekor is. Az is kiderül a műből, hogy alaposan összevetették a különféle technikával épült hidakat, mielőtt döntöttek volna a lánchíd mellett. Széchenyi ezeken kívül utalt még arra, hogy már a tanulmányutat megelőzően számba vették a legfontosabb nehézségeket: a jégtorlódást és az anyagi eszközök szerény voltát. Mindezt szem előtt tartva tárgyaltak tehát a brit és amerikai mérnökökkel, gyárosokkal, s szereztek tőlük értékes információkat. Meglepetten tapasztalták ugyanakkor, hogy Magyarországot csaknem teljes érdektelenség övezte a korabeli Angliában. „*nehezen tudtuk, kivált eleinte, tárgyunkra s magunkra vonni figyelmüket*” – árulkodik nehézségeikről a jelentés egy sora. Önbizalmukat aztán némiképp visszaadta az angol mérnököknek a Duna szabályozásához készült tervekről adott elismerő véleménye.⁵⁵

Kezdeti határozatlanságukat, az előzetes tájékozódás hiányát sejteti ellenben, hogy először nem hídépítéssel vagy tervezéssel foglalkozó szakembert kerestek fel kérdéseikkel, hanem a gospel oak-i vasgyárost, William Yates-t. Ő csak saját munkájáról adott nekik

⁵³ Southwark London egyik negyede a Temze déli partján, ahol Andrássy utazásának idején már csaknem másfél évtizede állt a John Rennie irányításával 1815-19 között felépült kovácsoltvas híd. Ember Mária: i.m. 235. p.

⁵⁴ A jelentés megírására vonatkozóan lásd naplóbejegyzését. SzIN IV. 360. Említi: Viszota 1935, 57. p. 42. jegyzet.

⁵⁵ Hídjelentés, 6-7. p. Lásd még Gáll Imre műismertetését. In: Széchenyi-CD, Művek.

részletes felvilágosítást. Jó tanáccsal szolgált mindamellet számukra a hídépítéssel összefüggésben. Átírányította ugyanis kettejüket William Tierney Clarkhoz, a szakterület kiválóságához. Tőle aztán megkapták azokat az információkat, amelyekért Angliába érkeztek. Ezután már a fahíddal példálózó amerikai *Ogden*, vagy a lánchíd ellen érvelő liverpooli *Hartley* sem bizonytalaníthatta el őket. Különösen, hogy a függőhíd mellett foglalt állást a hírneves *Telford* is.⁵⁶

A jelentés műszaki részét azzal a konklúzióval zárták, hogy a „vasboltú” vagy „faboltú” hídon kívül a „vaslancú” is alkalmas a híd megvalósítására. Kiemelték egyúttal ez utóbbinak, vagyis a függő lánchídnak a többi típussal szembeni előnyeit.⁵⁷

Érdekesség, hogy bár főként műszaki lehetőségekről kívántak beszámolni, az anyagi ráfordítások ismertetése teszi ki a dokumentum csaknem felét. Azok esetében kitértek mások ajánlásaira is. Széchenyi például véleményezte Győry Sándor akkortájt megjelentetett tervét, melyben a Duna medrének kiszárításával kívánta biztosítani a hídépítés anyagi szükségleteit. Behatóan foglalkoztak még a jelentésben a beruházáshoz szükséges pénzösszegek biztosításával. Egyfelől az adóval, a nemesi felajánlással. Másfelől a részvényekkel, a kötvénykibocsátás előnyeivel és hátrányaival, valamint a megtérülés lehetőségeivel. Ezeken kívül a híd fenntartásának költségeivel, amit adó vagy vám révén kellett fedezni. Ez utóbbi kapcsán politikai természetűvé vált a pénzügyi kérdés. Mindenkire – így a nemesekre nézve is – érvényesnek vették ugyanis a híd vám fizetését. Ez is igazolja, hogy alaposan átgondolták a teendőket. A dokumentumban ráadásul mindvégig részletesen fejtették ki, magyarázták

⁵⁶ Gáll Imre: i. m. III. Hídjelentés, 5-8. p. A jelentés egy fejezetcíme szerint írásban keresték meg Clarkot: *Gróf Andrássy György és Gróf Széchenyi István Tierney Clarkhoz irányzott kérdéseik, 's annak válaszai egy Buda 's Pest közt építendő állóhid ügyében. Septemb. 15-kén 1832., illetve: A kérdések 's feleletek folytatása Oct. 20-dikán 1832.* Hídjelentés, 13-31. p. A hídépítéssel összefüggő kérdésekre adott válaszok angol nyelven, illetve magyar fordításban: MTAK Kt. SzGy. K 175/45-46. A mérnökökkel történt találkozásairól, és a velük lefolytatott tárgyalásokról lásd a Hídjelentés 10., Hartley és Wright lánchíddellenes állásfoglalásáról pedig a 46-47. oldalát. Az említett szakemberek közül Francis Barber Ogden (1783-1857) amerikai feltaláló és diplomata volt. Elsőként alkalmazta például a gőz terjeszkedési képességének alapelveit a tengerészeti gépekben, s amikor 1813-ban szabadságot kapott az alacsony nyomású, kéthengeres, kondenzációs hajtóművekre, hasznosította az elvet azoknál is. Szintén ő alkotta meg 1817-ben Leedsben ezen az úton az első gépet. Az irányában megnyilvánuló tisztelet jeleként a Francis B. Ogden nevet viselte az első, a gyakorlatba sikeresen bevezetett hajtócsavar. Az amerikai vizekre készülő első hajtócsavaros gőzhajó építését pedig ő felügyelte Liverpoolban, ahol mint az Egyesült Államok konzulja dolgozott 1829-től 1840-ig. [Szerző nélkül]: *Francis Barber Ogden*. Szócikk: *The Encyclopedia Americana*. Complete in thirty volumes. Vol. 20. Americana Corporation, New York, [1953.]. 604. p. Jesse Hartley (1780-1860) yorkshire-i származású mérnök, aki 1824 és 1860 között dokkfelügyelőként dolgozott Liverpoolban, s átalakította-újjaépítette a város dokkjait. Az ottani munkáin kívül például a chester-i Dee-híd építési mérnökeként is vállalt megbízatást. Robert Edward Anderson: *Jesse Hartley*. Szócikk: DNB, Volume IX, 71. p. Thomas Telford (1757-1834) a György-kori Anglia kiváló út-, híd- és csatornaépítő mérnöke volt. Nevéhez fűződik például az Ellesmere Canal építése, a Menai híd terve és az ottani építési munkálatok egy részének felügyelete, továbbá az edinburghi Dean híd. Francis Espinasse: *Thomas Telford*. Szócikk: DNB, Volume XIX, 489-494. p. Vö.: *The Cambridge Historical Encyclopedia of Great Britain and Ireland*. Szerk. Christopher Haigh. Cambridge [New York: Cambridge University Press], 1985. [Reprint: 1992.]. 370. p.

⁵⁷ Hídjelentés, 57-62. p. Vö. Gáll Imre: i. m.

álláspontjukat. A jelentést végül azzal a visszafogott felvetéssel fejezték be, hogy közölt információik bővítésére és ellenőrzésére létesüljön egy bizottság, mely terjessze fel indítványukat a nádorhoz.⁵⁸

„Az utazás nagymértékben formálja, tökéletesíti az embert, ezt a közvélemény ugyanúgy elismeri, mint annak igazságát, hogy egyes növények csak átültetés után hoznak jó gyümölcsöt.” – írta François Deseine 1699-ben megjelent, *Újabb utazás Itáliába* c. művében.⁵⁹

Találók a francia utazó több mint 130 esztendővel Andrassy tanulmányútja előtt papírra vetett gondolatai. Ahogyan egy-egy növény igényli az átültetést a „jó gyümölcs” érlelése érdekében, úgy kívánta meg a látókör szélesítése Andrassy részéről az európai utazást. Nehéz ugyanakkor igazolni, hogy nagymértékben befolyásolták volna a grófot megélt tapasztalatai. Különösen, hogy a megismert emberekről, a felkeresett településekről, a látott történelmi nevezetességekről vagy saját kora anyagi kultúrájáról készült jegyzeteiben ritkán akadunk az élmény teljes átélését jelző nyelvi szerkezetre. Még kevésbé szűrődik át a szövegen erős érzelmi megnyilvánulás. Legyen szó akár a pozitív élményről áruzkodó lelkesedésről, akár a negatív tapasztalatok által kiváltott méltatlankodásról vagy bosszúságról.

Jó példával szolgál erre az októberben, *Saint-Denis*ben tett látogatása. Annak során a kalauza sietős lépteinek köszönhetően gyorsan tovatűnő látványban volt része a francia királyoknak az ódon templom alatt húzódó, félhomályban úszott temetkezőhelyén. *„Emlékkövek a 3-ik századból, kihalt francia dinasztiák, elnémult és jobbra elfelejtett generációk sebesen tűnnek fel a néző előtt, és mint vezetőknek köszönhetni, el is tűnnek.”* – írta naplójába.⁶⁰

Költői hangulatot teremtő felütéssel vezette fel a látottakat. Ezt aztán hirtelen váltotta fel egy másféle stílussal. Bár nem szemlélhette meg alaposan a régmúlt idők kőbe zárt hagyatékát, évszázadokkal azelőtti események mementóit, mégis visszafogott kifejezéssel zárta a mondatot. Nehéz azt érezni, hogy nem méltatlankodott magában a kényszerűségből elvesztett lehetőség miatt. Mintha azonban az egyszerű tényrögzítést jelző mellékmondat használatával

⁵⁸ A pénzügyi-politikai részt lásd a Hidjelentés 62-112. oldalain, azon belül Győry Sándor terve: 107-111. p. A Győry-tervet összefoglalva bemutatta Viszota Gyula is. Lásd: Viszota 1935, 57. p. Vö. Gáll Imre: i. m.

⁵⁹ „[...] les voyages forment le jugement, & [!] perfectionnent l'homme, qu'on pretend être comme ces plantes qui ne peuvent porter de bons fruits qu'après avoir été transplantées.” François Deseine: *Nouveau Voyage d'Italie*. Lyon, 1699. (előszó). [A mű általunk felhasznált online-változata: Google Book Search, http://books.google.com/books?id=Mow2AAAAMAAJ&printsec=frontcover&dq=intitle:nouveau+intitle:voyage+intitle:d%27italie&lr=&as_drrb_is=q&as_minm_is=0&as_miny_is=&as_maxm_is=0&as_maxy_is=&as_brr=0&ei=3YP6S4a0EYm-zgTC5MzaAQ&hl=hu&cd=5#v=onepage&q&f=false. – 2010. 05. 24.] Az idézett részlet magyar fordítását közli: Louis Desgraves: *Montesquieu*. (Párizs, 1986.) Fordította: Deák Attila. Osiris Kiadó, Bp., 2003. 186. p.

⁶⁰ Andrassy-napló, 26.

még a ceruza papírhoz érintése előtt, gondolatban kiírta volna magából a közben támadt bosszúságát.

Úgy látjuk ellenben, hogy nemcsak a kalauz sietsége volt az oka annak, hogy a látvány nem indította elmélyült gondolkodásra időről, létről, emberi sorsról. A kis könyv lapjain ugyanis szinte tolonganak az ehhez hasonlóan egyszerű tényekként rögzített tapasztalatok. Olykor olyan egyhangúságban követik egymást, mint a vármegyei közgyűlések jegyzőkönyvi indexeiben alfabetikus sorrendbe szedett személynevek és tárgyak.

Nem tartalmaz a napló dialógusokat, mint például Széchenyié. Ha a gróf megemlékezett valamilyen megbeszélésről, akkor sem lépett tovább az esemény tényének feljegyzésén. A jórészt egyszerű szavakkal és monoton leíró stílusban papírra vetett gondolatok a frissen szerzett élményeit felidéző Andrássy képét festik elénk. Nyilvánvaló, hogy kevés időt szentelt az igényes fogalmazásra. Ezt viszont nem magyarázhatjuk csupán a sietséggel. A többnyire száraz stílus nemcsak a naplóvezetésre rendelkezésre álló idő elégtelenségét, s ebből következően a gyors, vázlagszerű jegyzetelés szükségességét jelzi számunkra. Legalább ilyen mértékben a „mesélő” diárium írására való hajlandóság hiányát is. Következésképpen a naplóvezető gróf íráskészségét és írói habitusát.

Tudnunk kell természetesen, hogy tulajdonképpen egy jegyzetfüzettel állunk szemben, amelynek fő feladata a látottak lényegi vonásainak megörökítése. S azt is, hogy ellentétben Bölöni Farkas Sándor és Szemere Bertalan írásaival, ezt nem vehette kézbe a korabeli olvasóközönség.⁶¹ Nem vált szépirodalmi értékű, népszerű bédekkerré. Igaz, nem is a nyilvánosság számára készült, hanem egy pragmatikus ember információigényét kellett kielégítenie. E tekintetben nagy hasonlóságot mutat a csaknem fél évszázaddal Andrássy előtt Nyugat-Európát járt főnemes utazó, Vay Miklós báró naplójával, amelyben ugyancsak inkább a dolgok rendje kerül a középpontba.⁶²

Bizonyos ugyanakkor, hogy Andrássy grófnak akadtak olyan tapasztalatai, melyek nem ebben az adattári egyszerűsítést megjelenítő diáriumban rögzültek, hanem az emlékezetében. A naplóírói stílusából is láthatóan gyakorlatorientált főúr számára persze inkább a számos, papíron megörökített élmény bírt jelentőséggel. Erről tanúskodott később birtokai és vasipari üzemei modernizációja.

⁶¹ A hivatkozott kiadások: Bölöni Farkas Sándor: *Útazás Észak Amerikában*. Kolozsvár, 1835. [Második kiadás.] [Online: MEK, <http://mek.oszk.hu/04900/04973> – 2008. 10. 08.]. Szemere Bertalan: *Utazás külföldön – válogatás Szemere Bertalan nyugat-európai útinaplójából*. Válogatta, szerkesztette: Steinert Ágota. Budapest, Helikon, 1983. [Online: MEK, <http://mek.oszk.hu/02900/02933> – 2008. 10. 08.].

⁶² Szakály Orsolya: *Egy vállalkozó főnemes. Vay Miklós báró (1756-1824)*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2003. 63. p.

V. Reformországgyűlésen

Utoljára követként

Alig néhány héttel az után, hogy befejezte nyugat-európai tanulmányútját, ismét az országos politika színterén támadt kötelezettsége a grófnak. 1832. november 9-én az iránta megnyilvánult bizalom jeleként harmadszor is követi tisztséggel ruházták fel őt Torna megye rendei (társa ezúttal Bárczay József másodalispán lett).¹

Megbízata egy, az előzőnél hosszabb ülősszakra szőlt, hiszen a rendszeres bizottsági munkálatok, illetőleg az azok alapján készített törvényjavaslatok megtárgyalása végett kellett Pozsonyba utaznia. Az egybehívott diéta a legfőbb kérdést jelentő operátumok miatt az előzőnél jóval feszültebb légkörben vette kezdetét. Vita bontakozott ki ugyanis a munkálatok felvételi sorrendje körül. A királyi proposíciók az úrbéri operátum tárgyalását tették első helyre, szemben a követutasítások többségével. Utóbbiakban javarészt a kereskedelmi munkálat kapott elsőbbséget. Az ellenzéki követek érvei és néhány póttasítás után változott csak meg a helyzet. Nekik köszönhetően vált a rendeknél is elsőlegessé az úrbér, de azt a kereskedelem- és az adóügyi javaslatokkal együtt (junctim) kívánták felterjeszteni. Végül azonban a király elutasító álláspontja miatt a proposíciókban másodikként tárgyalni javasolt jogügyi munkálat vette át helyüket. A vita révén ugyanakkor az ellenzékhez került a kezdeményezés az alsótáblán.²

Andrássy gróf két országgyűlés tanulságaival gazdagabban, kellő politikai tapasztalat birtokában, valamint fizetett kancellistái társaságában kapcsolódott be a követi tábla tanácskozáiba. A december 22-i kerületben pedig már jelentkezett is első indítványával, amikor újból felvetette egy országgyűlési lap kiadásának ötletét. Az operátumok vitája mellett azután ez a tárgy határozta meg az első hetek üléseit.³

Emlékezetes, hogy az ő kezdeményezése nyomán az előző diéta szintén folytatott vitát a hírlapról. Akkor azonban végül a jövődő törvényhozási időszakra halasztották a megoldást. A tárgy ismét felkeltette a követek figyelmét, s a következő napokban többször tanácskoztak megvalósításának módjáról. Decemberben azonban nem tudtak felette döntésre jutni. 24-én és 26-án csak megújították, ill. megerősítették az 1830. évi végzést. Vagyis azt, hogy ha valaki

¹ SAK – TKJ. 59. [1832]. 373-377. p.

² Gunst Péter – Miru György – Veliky János – Velkey Ferenc: *Polgárosodás és szabadság. (Magyarország a XIX. században)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1999. 72-73. [alább Polgárosodás és szabadság]. Gergely 2005, 203.

³ A lap indításáról: Kossuth Lajos: *Országgyűlési Tudósítások*. I. [Magyarország újabtkori történetének forrásai. – Kossuth Lajos összes munkái I.] S. a. r. a Kelet-Európai Tudományos Intézet Történettudományi Intézetének Munkaközössége. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1948. 21. p. [a továbbiakban OT 1832-36, a megfelelő kötetszámmal].

folyamodik a lap megjelenítéséért, de elutasításra talál, tegyen jelentést, és a rendek pártfogolni fogják az ügyét. Kölcsy feljegyzéséből tudjuk, hogy 24-én Andrássy úgy nyomatékostotta kérését, miszerint „neki mindegy, bár ujság, bár havi írás, bár valami más legyen, csak a dolog egyszer kezdessék meg”.⁴

Mindazonáltal, habár komolyan foglalkoztatta őt a hírlap sorsa, két évvel korábbi önmagát idézte felszólalásában. Hasonlóan 1830 szeptemberéhez, ezúttal is csupán a lap kiadását tartotta fontosnak, s nem állt elő külön indítvánnyal a sajtó vonatkozásában. Ahogyan fogalmazott: a „*Journalismusba, s a sajtónak bokros kérdésébe nem kíván ereszkedni*”. Tartózkodott tehát a sajtószabadság és a cenzúra kérdését – általuk pedig a kormányzatot – érintő javaslatról.⁵

A lappal kapcsolatban az ellenzéken belül is erősen megoszlottak a vélekedések. Wesselényi például idő előttinek minősítette megjelenítését. Kölcsy viszont már december 30-án neheztelt amiatt, hogy csak arról tanácskoztak, miként kezdjenek neki a dolognak.⁶

A hírlap mellett tárgyalások folytak a kerületi naplóról is. December 30-án megegyeztek arról, hogy Kossuthra, Orosz Józsefre és két gyorsíróra bízzák a szerkesztését. Utóbbiak jelöléséhez köze lehetett Andrássynak is. Arról a Hajnik Károlyról és Borsos Mártonról van ugyanis szó, akik megnyerték az általa 1831-ben hirdetett gyorsírói pályázatot.⁷

Ellentétben velük, Kossuth nem élvezte a gróf bizalmát. Kölcsy feljegyezte, hogy négyeszmközt az ő kinevezése ellen foglalt állást, „*személyét gyanúsna mondotta*”. S jöllehet nem említette meg, hogy Andrássy miért viselkedett így Kossuthtal szemben, valószínű, hogy utóbbi zempléni kártyaadóssági és boreladási ügye játszott közre ebben. A Kossuth-irodalom legalábbis ezzel magyarázza kifogásait. Közbelépése mindenesetre célt ért, mert Bertha Sándor és Munkácsy János nyerték el a szerkesztői tisztséget.⁸

⁴ OT 1832-36, I. 30, 35. p. *Kölcsy Ferenc minden munkái. Országgyűlési írások. I. Országgyűlési napló.* Szerk. Völgyesi Orsolya. Universitas Kiadó, Bp., 2000. A hivatkozott rész: 22. p. [ezután KFMM]. Bényei, 38.

⁵ Az idézett rész: OT 1832-36, I. 30. p. Bényei, 38.

⁶ KFMM, 20-21, 31. p. Bényei, 38.

⁷ KFMM, 31. p. Orosz József *Századunk* c., külpolitikai tárgyú időszaki kiadványa miatt csak rövid ideig tudta segíteni Kossuthot. OT 1832-36, I. 36. p. Andrássynak a hírlap ügyében folytatott decemberi tanácskozásokon való részvételéről lásd még: Trócsányi 1965, 158. p. Hajnikról és Borsosról: KFMM, 327. p.

⁸ Andrássy Kossuthtal szembeni fenntartásairól lásd Kölcsy december 30-i naplóbejegyzését. KFMM, 31, 304. p. A Kossuth-bibliográfia vonatkozó munkái: Krátky János: *Kossuth Lajos. Kor-, jellem- és életrajz.* 1. kötet. Bp., 1879. 108. p. Áldor Imre: *Kossuth Lajos élete és pályája.* 2. (javított) kiadás. Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Bp., 1892. 19-22. p. Vajda Emil: *Kossuth Lajos: élet- és jellemrajz.* Bp., 1892. 23, 27. p. Vas Zoltán: *Kossuth Lajos élete.* 1. kötet. Magvető Kiadó, Bp., 1976. (3. kiadás) 52-53. p. (a kötetben tévesen, többször is III. Károly gróf testvéreként szerepel Andrássy György. Uo. 45, 52, 55. p.). Az ügy kapcsán Andrássy szerepéről lásd még: Barta István: *A fiatal Kossuth.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1966. [alább Barta 1966] 191. p. Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos a reformkorban.* 2. (bővített) kiadás. Osiris Kiadó, Bp., 2002. [alább Kosáry 2002]. 118, 120. p. Kölcsy naplója arról tanúskodik, hogy a gróf egyértelműen Kossuth akadályozására törekedett. Fellépését azonban utóbbi zempléni pályájának megtörésében az esszéisták közül – hivatkozások

A követek ez alatt újabb ötletekkel hozakodtak elő a nyilvánosság gyors, rendszeres és hiteles tájékoztatását illetően. 1833. január 10-én Pázmándy Dénes, Komárom vármegye követe elegendőnek ítélte, ha az újság első lépésként kivonatokat közöl az országos ülések naplójából. Ezzel látta garantálhatónak a hitelességét. Kis mértékben ugyan, de túlmutatott ezen a javaslaton a Beöthy Ödön által ajánlott megoldás. Bihar megye küldötte cenzúrázatlan naplókivonatot proponált. Végül azonban Pázmándy megoldása kapott többséget.⁹

Vontatottan haladt viszont az extraktum megjelentetése. Nem találtak nyomdát, s nem sikerült biztosítani a pénzügyi hátteret sem. Hogy megmentsék az ötletet, január 17-én küldöttséget létesítettek, ami utasítást készített a naplókivonat szerkesztésére. A kiadást (az üzenetekkel, a feliratokkal és a királyi válaszokkal együtt) még kivitelezhetőnek tekintették, de már csak előfizetés útján.¹⁰

Minthogy azonban a kivonatot sem tudták megjelentetni, a május 18-i országos ülésen úgy határozott a többség, hogy a kezdeményezést leveszik a napirendről. Kossuth megemlékezett Andrásynak a végzést bíráló beszédéről. Szavai szerint „*Cassandraként kiálta fel: Elhiszem, hogy a kormánynak s többeknek közülünk kedves dolgot tettünk, de küldőink, s az utóvilág is, ily kedvesen veendik e végzésünket, nagyon kételkedem.*”¹¹

A nyilvánosság kérdése, és ezzel a diétai hírlap ügye a kudarc után szóba került még az országgyűlésen. Somssich Miklós somogyi követ 1834. február 20-án (miután az uralkodó megróttá a rendeket, amiért nem sietnek a diétai munkával) ismét proponálta a lap kiadását. Hasonlóan Andrásyhoz, Somssichnak is a közvélemény alultájékoztatottsága szolgált hivatkozási alappal. Felvetésében ráadásul ott rejlett a cenzúra kikapcsolásának lehetősége. Megemlítette ugyanis, hogy küldői azt tartanak a leghasznosabbnak, ha „*az újság levelek hirádsáikat minden akadály nélkül közre bocsájthatnák, mert csak így lehet a' közvéleményt származtatni, nem pedig parancsolatok által eszközölni*”. A többség azonban nem támogatta javaslatát. Egy év múltán, 1835. februárjában Balogh János barsi követ újból az alsótábla elé vitte az ügyet. Kezdeményezése ellenben Somssiché sorsára jutott, mivel csak 19 megye igenlő szavazatát nyerte meg hozzá. A publicitás kérdésében tehát továbbra is helyben járt a diéta, miközben a politizáló közvélemény már olvashatta Kossuth *Országgyűlési Tudósításait*. A hírlap témáját aztán a diéta utolsó heteiben, 1836 áprilisának végén zárták le a rendek. Úgy

nélkül – egyenesen kulcsfontosságúnak tekinti: Vas Zoltán: i.m. 53-54. p. A szerkesztőkkel összefüggésben lásd: Barta 1966, 191. p. (18. lábjegyzet).

⁹ OT 1832-36, I. 91. p. *Felséges Első Ferencz Austriai Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Várossába 1832-ik esztendőben, Karácsony havának 16-ik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve*. I. Pozsony 1833. 36. p. [alább Jegyzőkönyv 1832-36, a megfelelő kötet számmal]. Bényei, 38-39.

¹⁰ OT 1832-36, I. 103, 152. p. Bényei, 40.

¹¹ OT 1832-36, I. 391. p. Vö. Jegyzőkönyv 1832-36, I. 446-449. p. Bényei, 41.

döntöttek, hogy a kudarc ellenére továbbra is szorgalmazni fogják annak megjelentetését, s immár azzal egybekapcsolva: a sajtószabadság biztosítását.¹²

A közvélemény megfelelő tájékoztatásának kérdésével összefüggésben vissza kell még utalnunk a december 22-i ülésre. A diétai napló hitelesítése kapcsán akkor vita bontakozott ki a városi követek hatásköréről is. Egyes ellenzékiek, így Fekete István vagy Marczibányi Antal elutasították azt az ötletet, hogy a vármegyeiek mellett ők is helyet kapjanak a naplóbírálok soraiban. Bíralták tudniillik a városok „nemzetietlen” karakterét, s a belső hatalmi-politikai szerkezetükből származó kormánytámogató magatartást. Andrassy ugyanakkor Csapó Dániellel karöltve méltányosnak ítélte a városi követek igényét a hitelesítésben való részvételre. Állásfoglalását viszont nem a régi polgárságnak, mint a kormányzat potenciális támogatójának az erősítésével indokolta, hanem a döntésben való részvétel, mint alapjog illendő biztosításával.¹³

Az ügy kapcsán feltáruuló nézeteltérések ismét jelzik, hogy olykor számos törésvonal szabdalta szét a követi táblát. Andrassy, de különösen Csapó különvéleménye bizonyítja ezt érzékletesen.

Nem alakultak még ki átjárást nem engedő székértáborok, s így a viták sem egyszerűsödtek le ennek megfelelően. Alapvető kérdéseknél ugyanakkor gyakran éleződött ki a viszony a szembenállók között. Ilyen, egymástól éles kontúrokkal elválasztható nézeteket hozott felszínre a vallásügy.

Andrassynak a liberálisok többségével szembeni nézetkülönbségei, konzervatív felfogása is sokkal feltűnőbbek ennek kapcsán. Pedig Torna megye a sérelmek orvosoltatásának és a felekezeti egyenjogúság érvényesíttetésének igényétől vezérelve munkálta ki utasításait. 1832 novemberében úgy rendelkezett, hogy a követek szorgalmazzák egyrészt az 1791. évi 26. törvénynek a protestánsok érdekében való megőrzését és fogantatását. Másrészt, hogy az evangélikusok is bírassanak nemesi javakat és viselhessenek hivatalokat Horvátországban.¹⁴

A diétán ezzel összhangban a felekezeti egyenjogúság kérdése s konkrétan az említett törvénycikk értelmezése és végrehajtása kapcsán feszültek egymásnak az álláspontok. Az alsótábla ellenzéki többsége új jogszabályt kívánt a négy évtizede alkotott helyett, ezért a kidolgozott törvényjavaslatba bekerült a lelkiismereti szabadság garantálása (a bevett

¹² Jegyzőkönyv 1832-36, VI. 85-86. p. Az 1832-36-os országgyűlésen a diétai hírlapot érintően tett további indítványokról, valamint a lap sorsáról bővebben lásd: Bényei, 41-51. p.

¹³ OT 1832-36, I. 22. p. A városok ügyével kapcsolatosan lásd: Szócs Sebestyén: *A városi kérdés az 1832-36. évi országgyűlésen*. Bp., 1996. [alább Szócs 1996]. A december 22-i ülésről uo. 10-12. p.

¹⁴ SAK – TKJ. 59. [1832]. 389. p. A nevezett jogszabály rendelkezett a protestánsok az 1608. és 1647. évi törvényeken alapuló, „örökre visszaállított szabad vallásgyakorlatának” biztosításáról. Magyar Törvénytár 1740-1835, 169-179. p. Az idézett részlet: 169. p.

felekezetek vonatkozásában), az áttérés szabaddá tétele, a gyermekek katolikus neveltetéséről adott reverzálisok eltörlése, s például a protestánsok iparúzését és letelepedését gátló akadályok megszüntetése, különös tekintettel Horvátországra. A kormány ezzel szemben kompromisszumos megoldást ajánlott, amit viszont az alsótábla nem fogadott el. Végül 1833 júniusában, hosszan tartó üzenetváltások után, s a Bécs várakozásai szerint változó alsótáblai erőviszonyok láttán a rendek visszavonták a javaslatot. A rendezés feladata így a következő diétára maradt.¹⁵

Andrássytól az egyenjogúsítás érvényesíttetésére vonatkozó utasítások hiteles képviselője megkívánta a felekezeti kötődésen való felülemelkedést. Ezt azonban kevésbé sikerült megvalósítania. Figyelmen kívül hagyta legalábbis a protestánsok sérelmeit Tegen János nagyváradai káptalani követ nagy port felvert ügyében. Ha csupán egy, a diéta jogkörét érintő ellenvetés erejéig is, de a kanonok védelmében fejtette ki gondolatait.

Felszólalására a február 21-e és 25-e közötti alsótáblai tanácskozásokon történtek szolgáltatott okot. 21-én Beöthy Ödön, bizonyítandó a vallási sérelmeket, említést tett néhány bihari esetről, melyekre azonnal tagadólag felelt Tegen káptalani követ. Ezután több megyei követ is válaszolni kívánt neki, ám a személynök hirtelen eloszlatta az ülést. Az eljárás sérelmezésén túl az lett az egész üléstermi közjáték következménye, hogy a kanonokot kitiltották a diétáról és ügyészi eljárás indult ellene.¹⁶

Andrássy a február 25-i ülésen nyilatkozott az ügyben. Véleményét világosan, egyértelműen fogalmazta meg. Szerinte nem állt jogában a „*törvényhozó moralis test*”-nek kizárni magából a kanonokot, s a kitiltást „*conclusumnak továbbá is el nem ismeri*”. Hozzászólásában tehát az alsótábla jogkörét érintve foglalt el az egyházi testület követének jogait védő álláspontot (aznap végül visszavonták a kitiltó határozatot s megengedték Tegennek a visszatérést).¹⁷

Állásfoglalása nem maradt visszhangtalan. Kölcsény március 3-án azt írta róla naplójába, hogy: „*Azon kevesek közé tartozik, kik a vallási ügyben sötét elveken jelentik ki magukat, s a közvéleményben ez által sokat veszített.*”¹⁸

A „sötét elvek” jelzős szerkezet tulajdonképpen azt jelzi, hogy Andrássy egyike volt azoknak, akik a felekezeti egyenjogúság s a nem katolikusok (elsősorban a protestánsok)

¹⁵ Magyarország története 1790-1848. Főszerk. Mérei Gyula. Szerk. Vörös Károly. (Magyarország története tíz kötetben: 5/2.). Akadémiai Kiadó, Bp., 1983. (Második, javított kiadás). 733. [alább Magyarország története 1790-1848, a megfelelő kötet számmal].

¹⁶ OT 1832-36, I. 174-179, 199-200. p. SAK – TKJ. 60. [1833]. 61. p.

¹⁷ OT 1832-36, I. 208-210. p. Az idézett részek minden bizonnyal Kossuth megfogalmazásában szerepelnek az eredeti szövegben.

¹⁸ KFMM, 108. p.

vallási sérelmeinek kérdésében szembefordultak a reformellenzékkel. A Kölcsey szerint a közvélemény előtt (alighanem csak azokról van szó, akik leginkább rokonszenveztek a reformerekkel) népszerűségéből vesztő gróf ugyanakkor több, a liberálisok elképzeléseivel összhangban álló gondolatot is megfogalmazott a kiemelten fontos úrbéri tárgyban.

Az úrbért a junctim-vitát követően elsőként vették napirendre, s heves viták bontakoztak ki róla az alsótábla rendi alkotmányvédő csoportja és a reformellenzék, illetve utóbbi és a kormány között. A rendi többség a fennálló viszonyok megőrzésében volt érdekelt, s elutasított minden, az anyagi érdekeit hátrányosan érintő kedvezményt. Csak kismértékben különbözött ettől a kormány álláspontja. Bécs ugyan könnyíteni kívánt a jobbágyság terhein, de csak az állami adóalap biztosítása érdekében, s szintén elzárkózott az úr-szolga viszonyt érintő lényeges változtatásoktól. Alapvetően más nézetek, szándékok fogalmazódtak meg ugyanakkor az úrbér kapcsán a reformellenzék részéről. A sorrendi vitában ugyan átmenetileg közös álláspontra helyezkedett a kormánnyal, de csak taktikai okok miatt. A végcélok közti különbséget világosan kifejezte Kölcsey híres felszólalása az alsótáblán: a „*kormány urbárium által urbáriumot akar, Wesselényi pedig és a többiek urbárium által nemzetet akarnak*” – jelentette ki követársai előtt. A jobbágyság nemzetbe emelését célul tűző reformellenzék kulcskérdéssé tette a telki haszonvétel szabad adásvételét, a birtokbírhatást, a jobbágy személyi és vagyonbiztonságának garantálását, az úriszék hatáskörének korlátozását, s mindenekelőtt az önkéntes örökváltságot.¹⁹

Mellettük az alsótáblán felvételre került például a legelő-elkülönítés kérdése. Andrassy az első hozzászólásainak egyikén, a március 15-i kerületben a jobbágyi érdekek figyelembevételével kezdeményezte az erre vonatkozó törvényjavaslat szövegének módosítását. Proponálta, hogy hagyják el belőle az *ubi situs loci et extensio admittit* (ahol a hely fekvése és kiterjedése megengedi) kitélt.²⁰ Meglátása szerint máskülönben csupán ott kerülne sor a felosztásra, ahol az a földesurak hasznát szolgálná. Az így általánosan és kötelezően érvényes döntés akkor nem kapott többségi támogatást. Kedvező fogadtatásra találtak ellenben az elkülönítésre vonatkozó azon ajánlásai, hogy ahol lehet, a jobbágyok között is végezzék el azt, s mindenki szabadon használhassa saját földjét.²¹

Március 22-én pedig igazságosnak nevezte, hogy a jobbágy tetszőlegesen használhassa az úrbéri illetményben kapott földet, s az uraság ne legeltethesse le a lóherével bevetett ugart.

¹⁹ Magyarország története 1790-1848, 5/2. 720-728. Vö. Polgárosodás és szabadság, 73-75, 78. Gergely 2005, 203-205.

²⁰ A redakcióban egészen pontosan az *ubicunque id ratio situs et extensionis admittit* (ahogyan is ezt a legelők kiterjedésének az ésszerűsége megengedi) kifejezés szerepelt. OT 1832-36, I. 281. p.

²¹ OT 1832-36, I. 246. p.

Nagy Pál figyelemre méltónak ítélte ezen, a földesúri visszaélések akadályozását célzó elképzelését. S mivel még sokan értettek egyet a gróffal, végül elfogadták az indítványát.²²

Másnap nem önálló javaslatával, hanem néhány szellemes megjegyzésével keltett feltűnést Andrassy. Előzőleg a legelő mennyiségének megállapításáról indult vita előtt Palóczy László hangot adott a nyugat-európai minták alapján megújuló iparral és mezőgazdasággal szembeni fenntartásainak. A borsodi követ hivatkozott a württembergi viszonyokra, mint általa aktuálisan negatív példának tartott jelenségekre. Utalt továbbá a régi anekdotára, mely szerint IV. Henrik francia király kifejezett kívánsága volt, hogy a monarchia minden parasztjának legyen egy tyúk vasárnaponként a fázekában. Kijelentette, hogy ez már megvalósult Magyarországon, mert: *„a jobbágyságnak legnagyobb része minden nap ehet a maga majorságából”*. Andrassy erre – Kossuth szerint – jelezte, hogy a *„dicsért jólétet nem látja, kívált a felföldön nem”*, s ha *„Henrik tyúkot kívánt a szegény embernek, ő is kívánna néki görögdinnye helyett néha egy kis tehénhúst”*.²³

Szintén a jobbági érdekek mentén foglalt állást a munka- és terményszolgáltatási kötelezettség kérdésében. Pártolta egyfelől, hogy a jobbágyság az aratás után harmadnap dézsmáltathassanak, s amennyiben ez elmaradna, akkor elvihessék a maguk részét. Az urasági rész beszállítására pedig csak az azt megtermő határrészben kötelezte volna őket. Emellett támogatta, hogy az általuk a szántókba vetett fűfélék, szalastakarmány-növények mentesüljenek a kilenced alól.²⁴

Április 24-én Somssich Miklóssal közösen benyújtott egy, a robot könnyítését célzó indítványt. Ezután, egyetértve Benyovszky Péter pozsonyi és Péchy Ferenc pesti követekkel, szerette volna elérni, hogy novembertől februárig teljesíttessék a robot negyede, az év többi hónapjában pedig a fennmaradó háromnegyed része.²⁵

Mindezeken túl kiállt a jobbágyság urasági vadászatokon történő részvételre kényszerítésének megszüntetése mellett. Április 29-i beszédében pedig proponálta a birtokbírhatás, a nemesi javak nem nemesek általi birtoklásának engedélyezését (a nélkül, hogy felmentenék őket a házi pénztári adózás alól). Ezzel egyben próbált esélyt teremteni az érintetteknek – Kossuth szavaival – az „alkotvány érdekeibe” kapcsolására.²⁶

²² Uo. 285-286. p.

²³ Uo. 287-288. p.

²⁴ Lásd erről az 1833. április 23-i követjelentését. SAK – TKJ. 60. [1833]. 161, 163. p.

²⁵ OT 1832-36, I. 330-331. p.

²⁶ Uo. 333, 345. p.

Igazodva ugyanakkor utasításához, a többséggel együtt megszavazta az irtásföldek visszaválthatóságát.²⁷

Egy másik fontos reformjavaslat, a telki haszonvétel szabad adásvételének törvénybe iktatásával összefüggésben pedig kompromisszumok nélkül, egyértelműen az urasági érdekeket képviselte. A július 18-i országos ülésen, bár az utasításához igazodva, de ellenezte a szabad eladást. Hangsúlyozta, hogy küldői ragaszkodnak földesúri jussaik megóvásához.²⁸

Nem lehet persze figyelmen kívül hagyni, hogy egy főúr is kötve volt utasításaihoz. Andrássy döntéseit ellenben minden bizonnyal nemcsak az azokhoz való igazodás kényszere szabályozta. A telki haszonvételek eladhatóságának törvénybe iktatása elleni érvelése például arra utal, hogy maga sem tudta azt elfogadni. Elvégre az már a patriarchális nexus lazulásának irányába hatott, eltérően az adott szisztéma keretei között célszerű könnyítésektől (robotterhek vagy egyéb munkaszolgáltatási kötelezettségek enyhítése, kisebb terményjáradék). A kérdésről nem mellékesen már jóval a diéta előtt kifejtette nézeteit. 1832. április 23-án Monokról, Széchenyinek írt erről, reflektálva az országos bizottsági munkálatokra. *„Magam is úgy hiszem, ha valaki a földes Urával akár mi tsekélység eránti kötést örökre tehet, vagy nemesi Jóságot vehet, pénzét inkább vagy egyre vagy másra fordítandja, s nem egy mindenféle terhekkal megrakott tsekély birtok haszonbavételéért, melyet mégsem a magáénak nevezhet.”* – olvashatjuk a levélben.²⁹

Lényeges kérdésekben egyébként sem tért el a küldőtől kapott instrukcióktól. S ha valamely tárgyról a megyével ellenkező véleménye volt, azt – szemben például Kölcseyvel – nem tekintette lelkiismereti kérdésnek. Ezért nemcsak az ő megegyezésre hajló, a konfliktusokat kerülő lelkialkatának köszönhető a harmonikus küldő-követ viszony, a tornai rendekkel három országgyűlésre kiterjedően jó munkakapcsolat. A telki haszonvétel ügye arra példa, hogy olykor a vármegye álláspontját erősen helyeselve prezentálta utasításait, egyetértett a bennük foglaltakkal.

Augusztusban ráadásul már a legelő-elkülönítéssel összefüggésben is megjelent argumentációjában a földesúri érdekek védelme. 8-án például azt javasolta, hogy mivel szerinte

²⁷ SAK – TKJ. 60. [1833]. 162. p. A megyei rendek ez után a pótutasításokban kifejtették, hogy csak az úrbéri illetőségbe beszámított irtásokat kívánják meghagyni a jobbágyok kezén, az azon kívül esőket urasági tulajdonnak tekintik. Ugyancsak az urasági jogok védelmének igénye mutatkozott meg részükről abban, hogy például – szemben Andrássyval – a szántókba kerülő fűfélékből is kiadatni kívánták a kilencedet. Abból a megfontolásból döntöttek így, hogy ha a jobbágyok járadékköteles termény helyett vetik őket, azzal nem juttathatják elegendő haszonhoz a földesurakat. Uo. 165-166. p.

²⁸ OT 1832-36, I. 574. p. Toma megye rendei úgy határoztak a telki haszonvétel eladhatósága kérdésében, hogy elfogadják ugyan az arról hozott többségi döntést, de továbbra sem értenek vele egyet. Megítélésük szerint ugyanis az sérti a földesúri jogokat. SAK – TKJ. 60. [1833]. 20-21. p.

²⁹ ASzIKT I. 158. p.

az erdőgazdálkodást komolyan veszélyezteti a marhalegeltetés, a jobbágynak olyan helyeken is hasítsák ki külön a legelőt, ahol csak erdőt kaptak erre a célra. Így az uraság megóvhatja erdejét a marhák által okozott károktól.³⁰

Szintén a földesúri jogok védelme s a tradicionális úr-szolga viszony fenntartásának szándéka tükröződik az örökváltságot érintő szeptember 4-i beszédében. A tárgyról szólva ugyanis küldői hagyományos érvekkel alátámasztott elutasító álláspontját képviselte. A tornai rendek azért tartották sürgősnek az örökváltságot, mert a telek megváltásával megszűnik jobbágyság és földesúr arra épülő kapcsolata. S ha a telkeket birtokló személy egyszerre veszi át a váltságok összegét, semmi nem marad az utódainak. Illetőleg, ha megszűnik a telekre épülő kapcsolat, akkor feleslegessé válik az uraság és jobbágyság közötti személyi függés is. A javaslat helyett a megye egy, a földesúr életének végéig szóló bérleti megállapodást tartott célszerűnek. Azt várta ettől, hogy fenntartható lesz a jobbágyság és uraság közötti összeköttetés. Andrassy ezt – ismét azonosulva utasítása szellemiségével s így a földesurak érdekeivel – mindkét fél számára hasznosnak ítélte.³¹

Ugyanakkor, mintegy kompenzálásként és igazodva áprilisi felszólalásához, ismét javasolta, hogy biztosítsák a jobbágynak számára a nemesi javak bírásának lehetőségét. Kifejtette a fennálló jogrendre hivatkozók előtt, hogy a régi törvények között nem volt olyan, amely kategorikusan tiltotta volna a jobbágynak nemesi birtok vásárlását. Igyekezett ezért cáfolni La Motte Károly azon érvét is, hogy a Tripartitum alapján (III. rész, XXX. cikkely, 7. §) kizárólag a földesúr illeti a birtok. Jelezte: a törvény nem zárja ki, hogy a jobbágyság *in terris alterius*, azaz más földön birtokolhasson valamit.³²

Próbálta megnyugtani az ösiség megszűnésétől féltőket is. Arra hivatkozott, hogy hasonlóan azokhoz a törvényes esetekhez, amikor engedélyezték egy másik nemesnek eladott jószág visszavételét, lesz lehetőség a parasztok által megszerzett földek visszaváltására is.³³

Később aztán kérdéssel fordult mindazok felé, akik az arisztokrácia bukását előlegezték meg a javaikat visszaváltani nem tudó társaik elszegényedése miatt. Ironikus hangnemben érdeklődött tőlük arról, hogy „micsoda az az arisztokratizmus, amit fenntartani akarnak?”. Hisz – válaszolt saját kérdésére – „fele a nemességnek oly szegény, hogy jószágot nem vehet, [...] – a másik fele pedig külföldön nem utazik, hanem állandóan lakik, vagy sequestrum [bírói zárlat] alatt nyög, ezt akarjuk mi tovább is fenntartani? – elég bizonyosságul szolgálnak az

³⁰ Jegyzőkönyv 1832-36, III. 76-77. p.

³¹ Jegyzőkönyv 1832-36, IV. 111. p. A szövegre vonatkozóan vö. OT 1832-36, II. Bp., 1949. 163. p.

³² Jegyzőkönyv 1832-36, IV. 111-112. p. Vö. OT 1832-36, II. 163. p. La Motte beszédét lásd: Jegyzőkönyv 1832-36, IV. 99. p.

³³ Jegyzőkönyv 1832-36, IV. 112. p.

előhozottak arra, hogy az eddigi, az arisztokratizmus fenntartására elkövetett módok nem helyesek, szükség tehát más utat követni, vigyázzon ki-kí magára, s azok lesznek majd a legjobb arisztokraták”.³⁴

A beszédében mágnástársait az „önmagunkra vigyázás”-ra intő gróf már készülődött második, badeni tanulmányútjára. Másnap, szeptember 5-én pedig az úrbéri szerződések érvényességéről hozott határozat megszüvegezésére vonatkozó vitaindító óvással le is zárta alsótáblai munkáját.³⁵

E csaknem kilenc hónapon keresztül tartott követi megbízatásának értékeléséhez érdemes felidézni korábbi két szereplését. Emlékezetes, hogy ugyan 1825-27-ben és 1830-ban is hangot adott az uralkodó iránti lojalitásának, de az ellenzéki argumentáció volt a meghatározó a közpolitikai tárgyakkal összefüggő felszólalásaiban. Óvatos, de konzekvens véleményformálóként a sérelmi opposíció egyik ismert politikusa volt, s ezért szemmel tartották őt Bécsből. Nem változtatott rendi ellenzéki magatartásán 1832-33 folyamán sem. Ez viszont akkor már nem csak a kormányzati politikával szembeni állásfoglalást feltételezte, hanem a szerveződő reformmozgalommal való konfrontációt is. A gróf a diéta alatt jelét is adta, hogy nem mindenben ért egyet a reformellenzékhez tartozó ismerőseinek az ország jövőjéről vallott elképzeléseivel. Éppen ezért nem volt konfliktusmentes a velük fenntartott kapcsolata.

Pedig a mértékadó reformerek, köztük Kölcsey vagy Deák egy ideig sokat reméltek tőle. Deák például a Vörösmartyhoz 1832. február 24-én írt levelében említette őt, mert vele kapcsolatban is nehezményezte, hogy Pesten időzik ahelyett, hogy részt vállalna az országos bizottság operátumairól folytatott vármegyei tanácskozásokban. Kölcsey pedig a diéta elején, a sorrendi vitában elhangzott szónoklatába foglalta bele a nevét. Az *„urbarialista tehát nem patrióta, hanem udvar embere. És így Pázmándyt, Somsichot, Balogot, Ocskayt, s isten tudja még ki mindent, a hazafiak sorából ki fogjátok törölni? Minden bizonnyal! És még Andrást és Károlyi Györgyöt, Eszterházy Mihályt, Széchenyit: s épen magát Wesselényit is*”.³⁶

Főként természetesen a számos közcélú felajánlása és társulati-egyesületi tevékenysége miatt illették személyét igen kedvező véleménnyel kortársi körökben. Erre ad példát először is a fentebb, az 1830-as diéta kapcsán közölt óda. Másodszor, hogy Kazinczy, amint ez a már említett, 1831. március 22-én Lónyay Gáborhoz írt leveléből előtűnik, szintén megbecsülte őt. A levélben tudniillik Széchenyivel és Károlyival együtt nem azért dicsérte, mert ők hárman

³⁴ Jegyzőkönyv 1832-36, IV. 112. p. (a kiemelés tőlem – B. L.). A beszéd kézírata: SAL – AKH. III. část. 28. 699/538. doboz. Fasc. 2. 238-239. Az idézett részletet közli: Zsámboki 1997, 91. p. (Ballagi 1897, 325-326. p. alapján).

³⁵ Jegyzőkönyv 1832-36, IV. 131-132. p. Vö. OT 1832-36, II. 172. p.

³⁶ Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek*. I. 1825-1849. Válog., s. a. r., jegyz.: Molnár András. Osiris Kiadó, Bp., 2001. 34. p. KFMM, 50-51. p. Idézi: Trócsányi 1965, 161. p.

„nagy Urak”, hanem mert „*tanúlt emberek és tiszta lelkiűek*”. Harmadszor pedig, hogy Kölcsey a vallásügy kapcsán idézett március 3-i naplójegyzetében ugyancsak utalt reformmágnás szereplésére: „*egyike a magyar academia alapítóinak; egy a múlt országgyűlésen köztiszteltben állott hazafi*”.³⁷

Ezekén kívül az is kedvezően befolyásolta a róla kialakított képet, hogy meghívottként vagy házigazdaként részese volt az ellenzékiek magántanácskozásainak. 1833. április 30-án és május 3-án például nála tartottak tanácskozást az egymással pofozkodásig fajulóan összeszólalkozott Tisza Lajos és Füvéressy Gábor követek ügyében.³⁸

Mindezek bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy a reformkort felvezető időszak politikai eseményeihez való viszonyulása, ellenzékiisége miatt liberális jelzővel is illették Andrássyt a történeti irodalomban.³⁹

Kászonyi Dániel ugyanakkor alapvetően más embernek látta őt. A későbbi memoáriró az egyik kancellistájaként jutott el az 1832-36-os diétára. Emlékirataiban pedig feljegyezte, hogy alkalomadtán résztvevője volt a gróf lakásán tartott megbeszéléseknek, s olykor leülhetett az asztalához. Így volt alkalma közelről megfigyelni őt. Meglátása szerint Andrássy „*nagy arisztokrata volt, bár szívesen vette, ha a liberálisok közé sorolták. Annak ellenére, hogy a két legszabadelvűbb magyar mágnást – gr. Széchenyi Istvánt és br. Wesselényi Miklóst – legbensőbb barátai és mindennapos vendégei közé számlálhatta, ő maga egyáltalán nem volt liberális, legföljebb mint vendéglátó házigazda. [...] Még barátságos is tudott lenni, a maga meglehetősen arisztokrata módján, valahogy úgy, ahogy a mágnások lakájaik iránt. Messziről érződött rajta, hogy – Windischgrätz herceg mondásával – szerinte is: »Az ember a bárónál kezdődik, ami alább van, az már csőcselék.«*”.⁴⁰

Kászonyi eme érzékletes, jóllehet talán túlzóan szubjektív jellemrajza egy rendi kategóriákban gondolkodó, öntudatos főnemes alakját állítja elénk. Olyan főúrért, aki, habár sokszor tanúsított a barátaivalhoz hasonló politikai magatartást, világlátását tekintve érzékelhetően különbözött tőlük. Alapvetően ugyanis érdektelen maradt a korszak meghatározó eszmeáramlatával szemben.

³⁷ KFL. 21. kötet, 498. p. KFMM, 108. p.

³⁸ Napló 1982, 737. p. A magántanácskozásokon történt részvételével összefüggően – a teljesség igénye nélkül – lásd még Kölcsey Ferenc vonatkozó naplójegyzeteit 1833. január 18-áról, április 21-éről, május 29-éről. KFMM, 64, 147, 175. p.

³⁹ Szócs 1996, 309. p. „Mérsékelt liberális”-nak tekinti őt: SZIVM I. 860. p.

⁴⁰ Kászonyi Dániel: *Magyarhon négy korszaka*. (Eredeti címe: *Ungarns vier Zeitalter*. Leipzig, 1868. Ford.: Kosáry Domokos). A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Márkus László. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1977. 90. p.

S ha ugyan nem is fogadjuk el maradéktalanul a kortárs szemtanú ítéletét, mindenképpen egyetértünk Zsámboki Lászlónak egy megállapításával. Azzal, hogy a grófnak nagy lelki erőt kölcsönzött származása.⁴¹

Zsámboki László Andrassy-portréja egyúttal elénk állítja az önmagára „vigyázni tudást” büszkén megélő főurat is. Egy olyan felső-magyarországi mágnást, aki nem kizárólag a rendi privilégiumok merev megőrzésével igyekezett fenntartani előnyös politikai-társadalmi helyzetét. Legalább akkora vagy még nagyobb mértékben törekedett önerőből: korismeretével, műveltségével, erkölcsi tartásával, s gazdasági érdekeltségeiből szerzett jövedelmeinek felhasználásával biztosítani saját egzisztenciáját.⁴²

Külseje, viselkedése mégis inkább arisztokratikus fölényességet sugárzott. A harmincas évek első felében ráadásul olyan vélekedések is napvilágot láttak róla, melyek alapján kevésbé lehetne elkötelezett ellenzékinak tekinteni. Ismét említendő Kölcsey vele szembeni nehezítése a vallásügy kapcsán. A március 3-i naplójegyzetében a fentebb idézettekén kívül azt is leírta róla, hogy „*most az alkotványi, azaz, a personalisi párt egyik oszlopa.*”. Különösen érdekes ennek fényében Széchenyi 1833. március 11-i naplóbejegyzése. Abból arra következtethetünk, hogy a bécsi kormányzat megpróbálta őt támogatói közé vonni. Széchenyi tudniillik azt rögzítette, hogy Cziráky Antal egy lehetséges főispáni kinevezést említett meg Andrassynak.⁴³

Előkészíthette ezt a kísérletet Andrassy és Metternich személyes kapcsolatának javulása. Rávilágít erre Széchenyinek az 1832. évi közös utazásukat megelőző útlevéligy idején, július 30-án keletkezett naplójegyzete. Ebben azt írta, hogy: „*Andrassyt [tőle eltérően] fogadták [– – –]. Metternich és társainak szisztémája: »A legmélyeségsébb megvetést tanúsítani mindazok iránt, kik nem tartanak vakon ővelük«*”.⁴⁴

Az eseményt annotáló Széchenyi nemcsak az államkancellár és hivatalozolgái személye irányában tanúsított, megvetéssel egyenértékűnek érzett viselkedését kezelte sérelemként. Azt is, hogy társával kivételeztek Bécsben. Az a „*kik nem tartanak vakon ővelük*” mellékmondat használatával, ki nem mondva ugyan, de Andrassytól is megkülönböztette magát. Ezért az ellentétpárját értelmezhetjük – a megalázkodástól enyhébb alárendeltséget kifejező határozói szerkezet behelyettesítésével – társa simulékony, alkalmazkodó magatartásának bírálataként is.

Lehetséges egyszersmind, hogy éppen Andrassy kancelláriai fogadásának köszönhették, hogy végül megkapták passzusukat. Ez szintén következtetni enged a gróf és Metternich közti,

⁴¹ Zsámboki 1997, 110. p.

⁴² Uo. 91-92, 110. p.

⁴³ KFMM, 108. p. Széchenyi jegyzete 11-éről: „*Cziráky an Andrassy »Ich kann nichts mehr thun... als beten.« Andrassy hat man tentirt mit einem Obergespann!*”. SzIN IV. 367. p.

⁴⁴ Napló 1982, 714. p.

alighanem inkább pragmatikusan jó viszonyra. A feltételezést tovább erősíti egy már említett tény is. Az, hogy amikor Andrassy visszaérkezett nyugati útjáról, november 2-án látogatást tett az államkancellárnál, s egy kellemes beszélgetés keretében számolt be neki élményeiről.⁴⁵

Figyelmet érdemlő eseménynek számít akkori politikai helyzetének, s különösen gondolkodásának vizsgálata tekintetében egy 1834. február 20-i audienca is. Erre a házasságkötése alkalmából (lásd alább) került sor közte és Ferenc császár között. A mintegy félórás kihallgatáson a magyarországi belpolitikai történések álltak a középpontban. Egészen pontosan Ragályi Tamás és a diéta. Az uralkodó a konstitúció felforgatásáról, a nemességnek az országot „*vad Demokratiában*” ejtő szándékáról beszélt a grófnak. S különösen a Ragályi követté választása (szintén lásd alább) miatti aggodalmáról. Andrassy erre válaszul védelmébe vette Ragályit. Azzal próbálta nyugtatni a császárt, hogy társának, bár az opposícióhoz tartozik, egyedüli kívánsága az alkotmány fenntartása. Illetőleg, hogy azt minden „*hasztalan, s idő előtti változásoktól megóvni*” kívánja.⁴⁶

Ez utóbbi megfogalmazásnak kiváltképp nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk. Hiszen nem csupán Ragályi politikai magatartására, mint a császárral folytatott dialógus központi kérdésére vonatkozik. A követtárs-barát jellemzésére használt szavak tanúskodnak Andrassy személyes meggyőződéséről is. Ebben a vonatkozásban pedig hivatkoznunk kell Széchenyi 1832. február 2-i naplójegyzetére. Abban ugyanis azt rögzítette, hogy amikor felolvasta Andrassynak a készülőfélben volt könyve, a *Stadium* egy részletét, ő „*megriadt tőle*”. Elolthatatlan és szabályozhatatlan égő fáklyához hasonlította azt. S előre ítélezett leendő cenzora felett is, mondván: nem lehet bölcs és tisztességes, ha nyomtatás alá engedi a művet.⁴⁷

A barátja munkáját bíráló megjegyzései arra világítanak rá, hogy már 1832 elején idegenkedett az alapvető, strukturális átalakulást eredményezhető, s ezért általa túlzóan merésznek tekintett kezdeményezések, felvetések támogatásától. Akkorra ráadásul több, a komoly, időnként indulatos vitákra utaló mondat is bekerült Széchenyi naplójába. Azok pedig jelzik, hogy Andrassy sokat változott 1828. októberi önmagához képest. Már nem csupán egy – a Széchenyi tanítóleveléből idézett kifejezéssel – „*akarjam-e, ne akarjam?*”-típusú, hezitáló magatartású gróf volt, hanem olykor határozott, meggyőződéssel döntő arisztokrataként is feltűnt már társa előtt. Ezt bizonyítja az 1832. április 23-án, Széchenyihez írt levelének egy

⁴⁵ AMNP, 5. 250. p.

⁴⁶ MOL. Családok, személyek, 1945 előtti nem kormányzati szervek iratai. P1700 – Ragályi család levéltára. 1. csomó. 8. tétel. Andrassy György levele 1834. február 20-áról, ismeretlenhez [Ragályi Tamáshoz]. A címzett azonosítását azt teszi lehetővé, hogy a gróf utal a levélben a leköszönésére, valamint az azt követő tornai követválasztásra (részletesebben alább).

⁴⁷ Napló 1982, 701. p. Megemlítendő, hogy amikor Bertha Sándor 1833. november 8-án, a Stadium megjelenésével kapcsolatos hírekről tudósította Széchenyit, megírta neki, hogy találgatások jelentek meg szerzőjének kilétéről, s összefüggésbe hozták vele Andrassyt is. Friedreich 1914, 328. p.

sora. „*En részemről világosan látom már, mely úton kellessék indulni a Hazának biztos és convulsiók nélküli [küszködésektől mentes] emelkedésére.*” – írta barátjának.⁴⁸

Számos jel mutat tehát afelé, hogy 1833 őszére jelentősen gyengültek a grófot az ellenzék táborához fűző kötelékek. Mindazonáltal, bár Kölcsey alkotmányvédő – és hozzátehetjük: Bécs felé húzó – mágnásként jellemezte, Andrassy nem vállalta például a főispánságot. Első főrendi táblai időszaka alatt pedig – megelőlegezve az őt elbíráló szavakat – az ellenzéki mágnásokkal működött együtt. A követek ráadásul az alsótábláról történt távozása után is respektussal viseltettek iránta. Az 1833. november 6-i kerületi ülésen, miután Péchy Ferenc elnöklő követ nevében elbúcsúzott társaitól, a rendek „*hangos éljennel jelentették ki Torna vármegye átaljában tisztelt és szeretett nagy érdemű követje iránti érzelmeiket.*”⁴⁹

Követi szereplésével kapcsolatosan szentelünk néhány bekezdést a harmincas évek első felének egyik, ma már kevésbé ismert programúvé, az *Umrissen einer möglichen Reform in Ungarn im Geiste des juste-milieu* c. könyv szerzőségi kérdésének. A kétkötetes, német nyelvű, a borítón és a címdalon „von A...” jelzéssel ellátott munka 1833-ban került ki a nyomdából. Szerzője igen alapos munkát végzett, mielőtt megjelentette volna a művet. Jól látszik ez abból, hogy részletesen elemzi a társadalmi és gazdasági viszonyokat, különös tekintettel a parasztság helyzetére. Óv ugyanakkor attól, hogy a társadalmi-politikai rendszert fundamentumaiban is érintő reformokat vigyenek végbe. Ezért döntően a gazdasági szféra célszerű átalakítására irányulnak javaslatai.⁵⁰

Pándi Pál emellett az utópista szocialista és kommunista eszmék reformkori megjelenését tárgyaló kötetében olyan megállapításokat tulajdonít neki, hogy „*többek között Heinét, Börnét s könyve más helyén a saint-simonizmust*” teszi „*felelőssé a korszellem romlásáért.*” Ezen kívül „*elutasítja – egy nagyon is fontolva haladó és határozottan tömegellenes álláspontról – az »ultraliberálisokat«, akikhez odasorolja a radikál-reformereket, a francia és német iratok által felbátorított »veszélyes népháborítókat«, a kozmopolitizmus és a filantrópia híveit.*”⁵¹

⁴⁸ Széchenyi 1830. november 23-án, Andrassyval összefüggően érezhetően csalódottan rögzítette naplójában: „*Ő sem bízik már bennem?*”, vagy őt idézve: „*Nem tudom, hogyan gondolkodol most.*” Uo. 676. p. A köztük egyre gyakrabban támadt nézeteltérésekre, s az olykor csaknem személyeskedésbe átszapó vitákra jól rávilágítanak Széchenyi olyan jegyzetei, mint pl. az 1831. 03. 17-i, ahol azt írta, hogy: „*Délután rendkívül kellemetlen jelenetem volt Andrassyval – – ahol is nekem egyáltalán nem volt igazam – és szegény ördögöt nagyon megbántottam!*”. Uo. 684. p. 1832. 02. 08-án pedig: „*Wesselényi mintha meg volna zavarodva – a büszkeség és a fennhéjázás ördöge szállta meg. – Ugyanez Andrassyval.*” Uo. 702. p. Andrassy 1832. április 23-i levele: ASzIKT I. 158. p.

⁴⁹ OT 1832-36, II. 361-362. p.

⁵⁰ Lásd például a *Jetziger Zustand des Bauers* vagy a *Persönliche Rechte des Bauers* c. fejezeteket az *Operatum Urbariale und Commissariatium* [...] alcímet viselő második, párizsi kiadású kötetben (a kiadásokról részletesen alább), 24-32, ill. 43-61. p.

⁵¹ Pándi Pál: „*Kísértetjárás Magyarországon. Az utópista szocialista és kommunista eszmék jelentkezése a reformkorban.* I. kötet. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1972. 372. p.

Megemlítendő, hogy egy nevét fel nem fedő arisztokrata magyar és német nyelvű választ intézett az íróhoz. Művében a jobbágyság diétai képviselőjének problémájával, valamint az arisztokráciával kapcsolatosan fejtette ki nézeteit.⁵²

Az Umrissét kezdettől fogva viták és találgatások övezték a tartalma, de főként szerzője kiléte miatt. Egyesek például Orosz Józsefet hozták vele összefüggésbe. A történeti irodalom ellenben csupán két személyhez kapcsolja: Andrássy Györgyhez, illetve rokonához, Andrássy Károlyhoz. György gróf írásai között sorolta fel a művet Petrik Géza, a Holzmann-Bohatta-lexikon, valamint Pándi Pál. Ferenczy Jakab és Danielik József, továbbá Vay Sarolta, Szinnyei József, Bártfai Szabó László és Kosáry Domokos azonban Károlyhoz kötik azt.⁵³

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban őrzött két példányának egyikén pedig György, a másikon viszont Károly van feltüntetve (ceruzával) szerzőként.⁵⁴

Úgy tűnik, hogy az auktor kiléte ismertté vált a kortársak előtt. Kossuth legalábbis Károlyt titulálta a *Pesti Hirlap* 1843. április 27-i számának vezércikkében az Umrissé „nagyérdemű szerzőjé”-nek.⁵⁵ Noha kutatásaink során nem kerültek elő olyan dokumentumok (pl. számlák vagy a mű fogalmazványai), amelyek igazolnák szerzőségét, elfogadjuk Kossuth és azon munkák állásfoglalását, amelyek Károlyhoz kapcsolják az Umrissét. Egyértelműen mellette szól ugyanis, hogy a kor ismert gazdasági szakírója volt. Alaposan kidolgozott, széleskörű ismeretekre épülő művet jelentetett meg például 1825-ben a vasiparról. A harmincas évek végén pedig a Gömör megyei közlekedési viszonyokról publikált értekezéseket.⁵⁶

⁵² Kéziratban: *Az Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn szerzőjéhez intézett politikai vallástételeim*, ill. *Mein politisches Glaubensbekenntnis An den Verfasser der Umrisse einer Reform in Ungarn*. OSZK Kt. Quart. Hung. 1584. Politikai röpiratok másolatai az 1830-as évekből. 27-34 és 35-42. foliók.

⁵³ Orosz szerzőségéről említést tesz: Bártfai 1926, 544. p. 274. jegyzet. Györgyhez kötik: Petrik Géza: *Magyarország bibliographiája, 1712-1860. Könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak*. (Bev. Szilágyi Sándor). I. kötet. Bp., 1888. 76. Michael Holzmann – Hanns Bohatta: *Deutsches Anonymen-Lexikon 1501-1850*. Band IV. Gesellschaft der Bibliophilen, Weimar, 1907. 252. Pándi Pál: i. m. 75, 372. p. Károlynak tulajdonítják: Ferenczy Jakab – Danielik József: *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény*. 1. kötet. Szent István - Társulat, Pest, 1856. 4. p. Borovszky 1903, 609. p. Szinnyei I. Bp., 1891. 171. p. Bártfai 1926, 256. p. Kosáry 2002, 91. p.

⁵⁴ Mindkét példányt őrzi: Ballagi Gyűjteménye. Az első BALL 401, a másodikat BALL 26 (Politikai röpiratok cím alatt) számmal. Az első az *Eine Stimme aus Ungarn*. (Hamburg, 1832.) c. könyvvel kötötték egybe, a címlap tetejére pedig ceruzával „Andrássy, Georg”-ot jegyeztek. A másodikat Wesselényi Balítéletekről c. művéhez kapcsolták, s a két kötet címlapjaira Andrássy Károly nevét írták. Fontos ugyanakkor, hogy a BALL 26 jelzetszámú példányban őrzött második kötet (*Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn. Im Geiste des Juste-milieu. Zweite Abtheilung: Operatum Urbariale und Commissariaticum oder Verhältniss des Verfassers*. Párizs, 1833.) teljesen eltér a BALL 401 jelzetű példány második kötetétől (*Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn, im Geiste des juste-milieu. Von A... Zweites Heft*. London, 1833.).

⁵⁵ PH, 1843. április 27. 275. p.

⁵⁶ Ueber die ungarischen Eisenwerke. In: Joseph Freiherr von Hormayr: *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*. XVI. kötet. Bécs, 1825. *Az utak készítéséről*. Rozsnyó, 1837. [mindkettő Szinnyei I. 171. alapján]. Rövid értekezés az utak' készítéséről. (Különös tekintettel Gömör vármegye' utaira). In: T, 1838. január 24. 25-26; január 27. 30-32; január 31. 36.

„Entrée” a főrendeknél

György gróf felsőtáblai szereplése abba az 1833 ősze és 1836 tavasza közti mozgalmas időszakba illeszkedett, ami a badeni útjával vette kezdetét. A szeptember 10-én indult utazás egyrészt lehetővé tette a vasgyártással kapcsolatos ismereteinek bővítését. Másrészt pedig előkészítette házasságkötését Franz Xavier Karl von Königsegg-Aulendorf gróf (a felesége Károlyi György második nővére, Mária Anna grófnő volt) leányával, a 19 éves Franciskával. Erről, amint azt Aulendorfból írta Széchenyinek, hirtelen elhatározásból hozott döntést.⁵⁷

Útjáról visszatérve november 6-án levelet intézett Torna megyéhez. Előadta benne házassági szándékát, s lemondott követi megbízatásáról. Nyomatékosabban is kifejezésre kellett azonban juttatnia döntését, mivel a megyei rendek megkérték a folytatásra. Személyesen jelent meg ezért a nemesi közgyűlésen s jelentette be visszalépését. Komjáthy Sámuel megyei főjegyző erre a rendek nevében megköszönte a már harmadik diétán végzett munkáját, kinyilvánítva az iránta érzett *„felejtethetlen háládatosságot”* is. A távozásával megüresedett tisztség betöltésére 1834. január 7-ére hívták össze az újabb közgyűlést. Ott 200 szavazattal 119 ellenében a régi rendi ellenzéki politikust, Ragályi Tamást választották meg követté.⁵⁸

Andrássy sokáig távol maradt Pozsonytól a követi tiszteről történt leköszönése után, jöllehet 1834. január 10-étől a főrendi táblán foglalt helyet. Természetesen nem ő volt az egyetlen rendszeres hiányzó a felsőtáblára hivatalos mágnások közül. Sokan el sem jöttek, az országgyűlés elhúzódásával pedig a megjelentek nagy része elutazott Pozsonyból. A távollévők miatt szinte kihalt volt a főrendek ülésterme. Ahogyan Nagy Pál fogalmazott az alsótábla 1835. január 21-i ülésén: *„Ott van egy két zászlós úr, öt hat püspök, 10-12 főispány, s ezzel punctum. De az ellensúlyt képezhető regalistákból alig láthatunk egyet is.”*⁵⁹

Andrássy hiányzása egyrészt az uradalmi és ipari üzemei, s a bányapolgársági egyesület ügyeire (lásd később) vezethető vissza, másrészt a házi élet kellemes elfoglaltságaira. Utóbbiakban azáltal részesült, hogy 1834. február 10-én nőül vette Königsegg grófkisasszonyt, aki november 11-én világra hozta első gyermeküket: Mária Kajetána Franciskát.⁶⁰

⁵⁷ A badeni tanulmányút szakmai eredményeiről lásd a X. fejezetet. A házasság tervezéséről: Andrássy Széchenyihez 1833. október 12-én Aulendorfból. MTAK Kt. SzGy. K202/16. Königsegg gróf és Károlyi Mária Anna házasságáról: Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. V. kötet. Pest, 1859. 109. p.

⁵⁸ SAK – TKJ. 60. [1833]. 431, 443. p. Az 1834. január 7-i közgyűlés választással kapcsolatos jegyzőkönyvi anyaga: Štátny Archív v Košiciach. XI. 1. Tumianska Župa. I. Osnovy Kongregačné Zapisnica. 22. [1834, 1836, 1837]. 1-2.

⁵⁹ Andrássy felsőtáblai tagságának kezdetéről: Szöcs 1996, 11, 309. p. Nagy Pál beszéde: OT 1832-36, IV. 1834. december 1. – 1835. augusztus 26. Akadémiai Kiadó, Bp., 1959. 136. p.

⁶⁰ Kempelen Bélánál 1839. február 10. szerepel a házasságkötés időpontjaként, ami nyilvánvalóan nyomtatási hiba. Kempelen 1911, 110. p. Mária születését Kempelen 1834. december 1-jére tette. Uo. Nagy Iván ellenben

A következő év elején aztán rövid időre újra Pozsonyba utazott a gróf, s 1835. február 6-án bekerült az állandó híd tárgyában létesült újabb táblaközi vegyes küldöttségbe (b. Perényi Zsigmond, gr. Károlyi István és az előző deputáció tagjai mellett). Később azonban ismét elmaradt a diétáról. 1835 nyarától előbb Pesten tartózkodott a Gazdasági Egyesület megalapítása céljából, azután 1836 áprilisáig sok időt töltött Hosszúréten, gyarapodó családja körében. 1835. november 18-án ugyanis megszületett első fia: Dénes. Nem sokkal ezt követően pedig felutazott a Szepességre, intézendő a bányapolgársági egyesület ügyeit.⁶¹

Elmaradása Széchenyi számára volt a legkellemetlenebb. Különösen, hogy számított rá a főrendi táblán folyt vitákban. Ezért egyrészt 1835 novemberétől kezdve reménykedés, csalódottság vagy éppen düh hatása alatt Tasnernek panaszkodott, miszerint barátja nem segít neki. Másrészt 1836. február-márciusi leveleivel már személyesen hozzá fordult, s sürgette őt az országgyűlésre jönni.⁶²

Erre még hetekig nem került sor. Andrassy tudniillik a Borismértető Egyesület szervezésével foglalkozott (lásd alább), továbbá március 23-a és 25-e között részt vett egy gölnicbányai bányászati közgyűlésen. Ezért csak április 11-én – egy bécsi kitérővel – érkezett meg Pozsonyba. Ott maradt viszont egészen az országgyűlés bezárásáig, részt vállalva az utolsó szakasz munkáiban.⁶³

1834. november 30-át jelölte meg dátumként. Nagy Iván 1857, 39. p. A két szerző által közölt adatokat vö. <http://genealogy.euweb.cz/hung/andrassy2.html> – 2009. 12. 15. Andrassy esküvője Aulendorfban, apósa „határozott kívánsága szerint” magyaros „díszletek” között zajlott. A gróf magyar öltözetet viselt, a ceremónián pedig kiállítottak egy, a krasznhorkai várat ábrázoló képet is. MOL. Családok, személyek, 1945 előtti nem kormányzati szervek iratai. P1700 – Ragályi család levéltára. 1. csomó. 8. tétel. Andrassy György levele 1834. február 20-áról, ismeretlenhez [Ragályi Tamáshoz]. A levelet idézi: Kecskeméti, 32-33. p.

⁶¹ Hidbizottsági kinevezéséről: OT 1832-36, IV. 183. p. A Gazdasági Egyesületről alább. Felső-magyarországi tartózkodásáról lásd a Széchenyihez Hosszúrétről írt 1836. január 16-i, február 21-i (válasz Széchenyi egyik februári levelére), valamint március 27-i (válasz Széchenyi március 21-i, alább idézett levelére) leveleit. MTAK Kt. SzGy. K202/17, 18, 19. (a harmadik levélben olvasható Andrassy Fanny Széchenyinek küldött jókívánsága is). Dénes születési dátumaként Nagy Iván jelölte meg az említett napot. Nagy Iván 1857, 39. p. Kempelen Bélánál ugyanakkor november 19-e olvasható. Kempelen 1911, 110. p.

⁶² Tasnerhez 1835. november 4-én, Pozsonyban: „*Ha Andrassy György ide jönne 4 hétre, bizonyosan kivinnénk a hidat. [...] Nekem nincs időm; de írjon ön A.-nak szívreható levelet, hogy maga magát vádolni fogja egykor, ha nem jó most, lehet jót tenni, néhány hónap után többé nem, lesz aztán idő pihenésre etc. etc. etc.*” SzPT, 67-68. p. 1836. március 9-én, Pozsonyban (színházügy): „*De ha olyanok, mint Andrassy György et C., nincsenek most itt, ... akkor az ördög győzze a sarat in infinitum!*” SzIL II. [SzIM IV.] Bp., 1890. 258. p. Másnap (színház és híd ügye): „*De lehetetlen győzni. Andrassy se jó.*” Uo. 259. p. Március 15-én két alkalommal is, különösen feldúltan: „*Andrassy ellen elhidegült keblem. [...] Az egész hon néz Nagysádra »Ej, követ is volt – de mióta a pendelhez szegődött... már nem látjuk soha;« s pedig most szinte lehet mondani gazember azon mágnás ki nincs itt.*”; „*Igen rossz kedvben vagyok, csüggedek. [...] Tán egyedül kivívik egyet s mást – mit mir und A. – ist aber aus. Mind ezeknek hátat fordítok. Velünk többé semmi sympathia.*” Uo. 263, 265. p. Andrassyhoz március 21-én: „*[...] Te követ voltál. – Te a hidat eddigelé velem vitted. – Minden szem, higy régi s tán nem legrosszabb barátodnak, rád van függesztve. Tőled többet kíván a közönség mint másoktól; mert többet is bír vállad [...].*” Uo. 265. p.

⁶³ A bányászati tanácskozára ő hívta össze 4 vármegyéből az illetékeseket. Az előkészületről beszámolt a Széchenyihez március 5-én, Hosszúréten írt levelében. ASzKT I. 263. p. A közgyűlésről: Münnich 1895, 85-86. p. Andrassy Pozsonyba érkezéséről lásd Széchenyi április 11-i naplóbejegyzését. Napló 1982, 816. p. Széchenyi egyébiránt már 1836. április 6-án, tehát Andrassy megérkezése előtt értesült arról a szándékáról, hogy Pozsonyban

Áprilisban a pest-budai híd, a kapcsolódó kisajátítási törvény és a pesti magyar színház ügyében bontakoztak ki a legfontosabb és leghevesebb viták a főrendi táblán. 12-én ráadásul a Ludovika Akadémia és a Nemzeti Múzeum felvételekor is vibrált a levegő az ülésteremben. Az utóbbi téma kapcsán id. Eötvös Ignác főpohárnokmester nehezményezte az alsótábla eljárását. Azt kifogásolta, hogy a rendek az abban leginkább érintettek – vagyis a birtokosok, főként a mágnások – meghallgatása nélkül kezdeményezték az új múzeumi épületre teendő országos ajánlást (500 000 forintot javasoltak erre a célra). Szükségnek látta ezért egy elegyes küldöttség felállítását. Széchenyi erre jelezte: nem egyezik bele abba, hogy azok, akik legnagyobb részben rendelkeznek az alkotmányból eredő kedvezményekkel és az ország javaival, ne legyenek kötelezhetők a haza érdekében való anyagi áldozatvállalásra.⁶⁴

Őt követően előbb a nádor emelt szót amiatt, hogy a főrendi üléseken kevesen vannak jelen, majd Andrassy nyilatkozott a Nemzeti Múzeum tárgyában. Széchenyihez igazodva szükségtelennek ítélte vitát nyitni az Eötvös által említett vegyes küldöttségekről, minthogy az ajánlás tárgyának már nekilátott a felsőtábla. A jövőre nézve pedig jelezte, hogy aki *„maga jusait védeni nem tudja, azokat meg sem érdemli”*. Ezen kívül támogatta a rendi ajánlást is. Arra célzott, hogy bár Werbőczy, *„kire ma már nem igen szeretünk hivatkozni, azt mondja, hogy a nemesek pro patria militare tenentur”*, ám mivel *„most háboru nincs, a hazáért tehát másképp nem militálhatunk, mint így, ahogy a RR javalják”*.⁶⁵

Hasonló értelemben szóltak utána Károlyi György és b. Perényi Zsigmond. Cziráky országbíró célja ezzel szemben az ajánlás korlátozása volt, noha beszédében dicsérte a rendek eljárását. A javaslat a vita végén mégis átment a főrendeknél.⁶⁶

A Ludovika Akadémia vonatkozásában a rendek azon indítványa vált vitaalappá, amely különbizottság hatáskörébe kívánta utalni az intézmény oktatási rendszerének kidolgozását. Andrassy kiállt ezen elképzelés mellett, védve az alsótábla álláspontját. Károlyi Györggyel karöltve *„czáfolhatatlanoknak”* jelentette ki a követek érveit. 13-án pedig – egyelőre eredménytelenül – a Károlyi-fivérekkel, b. Vay Miklóssal, s mások mellett Andrassy Károllyal együtt pártolta Széchenyt a színházról szóló törvényjavaslat elfogadtatásában.⁶⁷

várja ki a diéta végét. Tasnerhez írt levelében „elkendezett” amiatt, hogy barátja Bécsben tartózkodik, s onnan átutazva az országgyűlés végéig a városban fog maradni. SzIL II. 275. p.

⁶⁴ A rendek ajánlásáról és Eötvös álláspontjáról: SzIN IV. 651. p. – Viszota jegyzete. Széchenyi hozzászólásáról: OT 1832-36, V. 1835. augusztus 27. – 1836. május 2. Akadémiai Kiadó. Bp., 1961. 638. p.

⁶⁵ Uo. 639. p. Az Andrassy által a Tripartitumból (I. rész, 9. cím, 5. §.) hivatkozott részlet pontos szövege: *„militare dumtaxat pro regni defensione tenentur.”* – *„csupán csak az ország védelmére tartoznak katonáskodni.”* Werbőczy István Hármaskönyve. (Magyar Törvénytár sorozat). Bp., 1897. 66-67. p.

⁶⁶ OT 1832-36, V. 639-642. p. Széchenyi Tasnerhez április 11-én. SzIL II. 282. p.

⁶⁷ A Ludovikáról: OT 1832-36, V. 643. p. A színházi artikulust az április 13-i szavazáson 17 főrend támogatta, 18 ellenezte, így aznap nem fogadták el. Lásd erről Széchenyi Tasnerhez írt aznapi és másnapi leveleit. SzIL II. 283, 284. p.

Betegség miatt aztán hiányzott a hídtörvény április második felében zajlott utolsó vitáiról. Részt vett ellenben az április 28-i főrendi tanácskozáson. Akkor az alsótábla által aznap végző formába öntött kisajátítási törvényjavaslatot (*generalis expropriatio*) vették tárgyalás alá. A projektum a magánosok birtokainak csatornák, utak, vasutak létesítése érdekében való igénybevételéről szólt. Az este 6-kor kezdődött ülésen kétféle álláspont körvonalazódott vele összefüggően. A kormánytábor tagjai (pl. Cziráky Antal, Pálffy Fidél tárnokmester) lényegileg állami (uralkodói) privilégiumnak tekintették a kisajátítást. Mások viszont (pl. Ürményi Ferenc fiumei kormányzó) védelmükbe vették a rendek által a diéta részére a kisajátítással kapcsolatosan fenntartatni kívánt felügyeleti jogot. Andrassy szintén úgy érvelt, hogy mivel a törvényjavaslat tárgya a tulajdoni jog, a diéta méltán „*követeli magának azon just, hogy megítélhesse, oly fontos és közhasznú e valamely dolog, miszerint megérdemli, hogy miatta egyesek tulajdona kényszerítőleg kisajátíttassék*”.⁶⁸

Bécsben természetesen elzárkóztak attól, hogy túlzottan nagy befolyása legyen a diétának a kérdésben. „*Az Ország köz-javát és kereskedését gyarapító magányos vállalatokról*” szóló XXV. törvény 3. paragrafusa végül a szükséges helyek átengedését és mennyiségük meghatározását a Helytartótanács hatáskörébe utalva emelte jogerőre a kisajátítást.⁶⁹

Május 2-án, az országgyűlés berekesztésével és a törvények szentesítésével véget ért a gróf első főrendi táblai időszaka is. Jóllehet kimaradt a törvényalkotási folyamat nagy részéből, a diéta befejező periódusában mégis részt vállalt lényeges reformkezdeményezések elfogadtatásában. Nehéz ugyanakkor pontosan felmérni, hogy milyen mértékben határozták meg bizonyos indítékok igenlő szavazatait, reformpárti nyilatkozatait. Nagy valószínűséggel közrejátszott ebben az utasítások alóli mentesülés, azon kívül Széchenyi rábeszélőképesége is. Alapvetően azonban annak köszönhető ez, hogy nem vallási vagy politikai, hanem gazdasági és kulturális szempontból fontos tárgyak kerültek terítékre.

Megnyilvánulásai mindenesetre a főrendi ellenzékiek csoportjához kötötték őt.

⁶⁸ Andrassynak a hídtörvény utolsó vitáiról való távolmaradásáról lásd Széchenyi Tasnernek szóló leveleit. Április 20-án: „*Nem vettük fel a hidat, holnap leszen a végcsata, tán csak mégis megnyerjük. Én kézzel lábbal dolgozok. Mind a három Károlyi Bécsben. Perényi s Andrassy ágyban ha, ha, ha!*”. SzIL II. 287. p. Április 21-én: „*Fél óra múlva felveszik nálunk a hidat, Andrassy nem jó, mert nyaka fáj, Perényi Zsigmond, mert orbánczos a pofája.*”. SzIL II. 289. p. A kisajátítási törvényjavaslat április végi tárgyalásáról: OT 1832-36, V. 665-668. p. Cziráky országbírónak az volt a véleménye, hogy csak általános szabályt hozzon a diéta. Ő ráadásul a végrehajtó hatalomra testálta volna az alkalmazást. Pálffy vele összhangban szintén kormányprivilégiumnak tekintette a kisajátítás kérdését.

⁶⁹ *Magyar Törvénytár. 1836-1868. évi törvénycikkek.* Bp. 1896. 64. p. [később Magyar Törvénytár 1836-1868]. A kisajátításról, tekintettel a kapcsolódó munkálatokra, rendelkezett az állandó hídról szóló XXVI. törvény 6. paragrafusa is. Uo. 66. p.

VI. Egyesületek – közcélok

Középpontban: a gazdaság

A közélet színterén a gróf az 1830-40-es években is kitartott a reformok mellett, s mindvégig a Széchenyi-féle nemzeti modernizáció szellemében tevékenykedett az agrárium, az ipar, az infrastruktúra, vagy éppen a kulturális élet fejlesztéséért.

Leginkább a gazdasági ügyek foglalkoztatták őt. Különösen azt követően, hogy 1830-ban létrejött az Állattenyésztő Társaság.¹

Már 1830 februárjában azzal a kéréssel fordult Torna megye első alispánjához, hogy ösztönözzék a megye nemeseit: lehetőségük szerint nyújtsanak támogatást az akkor hivatalosan még csak lófuttatásokkal foglalkozott társaság célkitűzéseinek megvalósításához. Még többet vállalt az új egyesület június 11-én tartott közgyűlése után. Akkor ugyanis az 1830-33 közti 3 évre titoknokként (titkár) bekerült a választmányi tagok közé (mások mellett Heinrich János pénztartó, valamint Széchenyi, mint időközi elnök társaságában).²

Eleinte úgymond a „vízhordó ember” szerepét töltötte be a társaságban. Titkárként őt terhelte az adminisztratív-ügyviteli feladatok (pl. kiadvány-szerkesztés – a *Gyepkönyv* írása) jelentékeny része. Ezért az 1830-as évek első felében – ahogyan erre Vári András is utal – valószínűleg ő dolgozott a legtöbbet a társaság arisztokrata tagjai közül.³

Nemcsak munkával segítette persze az egyesületet, hanem különféle „beruházásokhoz” vagy díjalapításokhoz való hozzájárulással is. 1831-ben például támogatta Károlyi György Bhurtpore nevű angol telivérjének megvásárlását. Az éves verseny alkalmából mindhárom futamán győztes állatot az egyesület nemzöménjeként kívánták tartani. Ezért Andrassy is jegyzett egyet a ló 850 aranynyi vételárának fedezetét képező, 50 arany névértékű részvények közül.⁴

¹ A társaságról szóló legújabb, annak történetét a vezető személyiségek rövid életrajzaival egybekapcsolva bemutató munka: Vári 2009, 37-51. p. Mivel a kötet eme része átfogóan tárgyalja az egyesület szerveződési folyamatát és reflektál a főbb állomásokra – ideértve Andrassy gróf tevékenységét is –, a témában alapforrásnak számító *Gyepkönyvek*re csak azon adatközléseknél teszek utalást, amelyek nem szerepelnek a kiadványban. A fejezet egyes részeit lásd még: Vári 2005.

² SAK – TKJ. 56. [1830. év]. 144. p. A társaság június 11-i közgyűlésén rögzítették a fő célkitűzést (az állattenyésztés fellendítése), a tagság feltételét (évi 10 pengő forint megfizetése), s például a bevételek felhasználását (lófuttatási költségek fedezése, díjak, lóiskola finanszírozása), a működési rendet (tisztviselők száma és feladatai, éves közgyűlések). Vári 2009, 37. p. A vállalt feladatok közt versenyfuttatások, lóárverés, állatbemutatók rendezése szerepeltek. Továbbá lóiskola létesítése, a parasztkancák díjazása, országos méneskönyv kiadása. Andrassy György – Döbrentei Gábor: *Gyepkönyv. 1830-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól*. [Pest, 1830.] 8. p. [a továbbiakban, az egyes éves kiadványok többszöri hivatkozása esetén, a jelzés *Gyepkönyv*, a megfelelő évszámmal]. Az egyesületi tisztviselőkről: Vári 2009, 37. p.

³ Vári 2009, 37. p.

⁴ Andrassy György – Tasner Antal: *Gyepkönyv. 1831-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól*. [Pest, 1831.] 24. p.

Adakozott emellett a Nemzeti Ló-Iskola felépítésére, s egyike volt a Tíz Esztendei Díj, az Első Hazafi Díj, 1835-től a Károlyi-tételverseny aláíróinak. 1832-ben pedig 10 darab 60 pengő forint névértékű részvényt (kölsönkötvény) jegyzett, hogy megvehessék, s társasági rendezvények céljára átalakíthassák Károlyi György majorját.⁵

A következő évben éppen itt, a később Köztelek néven ismertté vált területen május-június fordulóján létesített kiállításhoz (ami megelőlegezte a társaság tevékenységének a mezőgazdaság egészére irányuló kiterjesztését) járult hozzá. Széchenyivel közösen felajánlott arra a célra néhány Angliából hozatott földművelési eszközt. Szintén az ő közreműködése rejlik az *Oesterreichischer Beobachter*-ben megjelent egyik híradás mögött. Az az 1835. évi versenyeknek Bécsben (és nyilván az örökös tartományokban) történő népszerűsítését célozta.⁶

Szervezési és vezetési feladatokat végzett magával a lófuttatással kapcsolatosan is. Tagja volt a verseny-választmánynak, s például pályatisztként felügyelte a jutalmazandó kancacsikók bírálását. Továbbra sem rendelkezett viszont olyan színvonalú lóállománnyal, mint a rendszeresen díjat nyerő vagy legalább a második-harmadik helyet megszerző mánástársai (pl. Széchenyi, Károlyi, gr. Nádasdy Tamás, gr. Hunyady József). A harmincas években általában már nem is indult bejelentett, pályás lovakkal, hanem csak különversenyre vállalkozott. *Bokros* nevű lóva például így ajándékozta meg 1832-ben 6 palack pezsgővel a Széchenyi kancája, *Kedves* ellenében megnyert futamán.⁷

A futtatásokra való készülődés helyett ismét a szervezeti építkezés feladatai hárultak rá az évtized derekától. 1835-re ugyanis az Állattenyésztő Társaság pénzügyileg igen megerősödött a tagdíjakból és egyéb befizetésekből származó jövedelmei révén. Ennek következtében részvényjegyzőkké léptek elő az uralkodóház tagjai (Ferdinánd trónörökös, a nádor, vagy Ferenc Károly főherceg) is. Az egylet ezzel elfogadott szereplőjévé vált a pesti és az országos közéletnek.⁸

⁵ A lóiskolai alapítványról: uo. 69. p. A díjalírásokról: Gyepkönyv 1830, 43, 50. p. Ill. Tasner Antal: *Gyepkönyv 1835. 1835-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság (ezenül Gazdasági Egyesület) munkálódásairól*. [Pest, 1835.] 40. p. Köztelek-részvényesi státusáról: Vári 2009, 48. p.

⁶ A Köztelken rendezett mezőgazdasági eszköz-kiállításról: Tasner Antal: *Gyepkönyv 1833. 1833-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól*. [Pest, 1833.] 47. p. GT, 1837. (I. évf.) 1. füzet. 47. p. Vö. J, 1833. május 22. 324. p. Viszota Gyula szerint a társaság egy tágas termet bocsátott Széchenyi rendelkezésére az eszközök kiállítása érdekében, s ő a május 22-i gyűlésen be is mutatta azokat. Viszota 1910, 39. p. A versenyek népszerűsítéséről: *Oesterreichischer Beobachter*, 1835. április 29. 574. (a szerző feltüntetése nélküli jelentés Magyarországról). Andrásynak a cikk megjelenésében való érintettségét Széchenyi 1835. május 12-én Pozsonyban, Tasnerhez írt levele fedi fel: „A mi az idei versenyről mondatott a *Beobachter*-ben, igen jó volt. Hát Andrassy vala eszközölője? Bravó! Das gefällt mir. Tüstént irok neki.” SzLI. 622. p.

⁷ Gyepkönyv 1835, 12, 24. p. Tasner Antal: *Gyepkönyv 1837. 1837-ki jelentés a' Magyar Gazdasági Egyesület' munkálódásairól*. [Pest, 1837.] 11, 33. p. Andrassy György – Tasner Antal: *Gyepkönyv. 1832-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól*. [Pest, 1832.] 46, 52. p.

⁸ Vári 2009, 51. p.

Látva a sikeres működést, az 1835. június 8-i közgyűlésen átkeresztelték a társaságot Gazdasági Egyesületté. A jelenlévők egyúttal megbízást adtak a szabályzat átdolgozására, s határoztak egy folyóirat kiadásáról. Új vezetőséget is választottak: gr. Károlyi Lajos lett az elnök, b. Orczy György az alelnök. A titkári feladatokat ismét Andrássyra testálták, aki nem mellékesen bekerült az alapszabályokat újraalkotó bizottságba, s kulcsszerepet vállalt annak munkájában. Az új rendtartás – amelyet az 1836. június 6-i közgyűlés hagyott jóvá – végül két célhoz igazodva határozta meg a szervezet tevékenységét: lóversenyeztetés és állatkiállítás, továbbá – a profilbővülés jeleként – általános mezőgazdaság-fejlesztés.⁹

Andrássy az után, hogy irányítója és aktív részese volt a szabályzatírásnak, az egyesület működési területeit érintő önálló kezdeményezésekkel lépett föl az évtized második felében. A legfontosabb közülük a nemzeti gyapjútár volt. Ezt az 1837. június 8-i közgyűlés határozata nyomán kívánták felépíteni a gyapjukat eladni szándékozó magyarországi birkatenyésztők számára. A gróf erre a célra 20 darab 100 forint névértékű részvényt (lényegileg kölcsönkötvény) jegyzett szeptemberig, egyúttal 6 évre szólóan 250 mázsáig bejelentkezett gyapjúküldésre is. Bár Széchenyi ellenezte az ötletet, szintén aláírt az intézetre.¹⁰

Az első, biztató lépések után azonban máris következtek a nehézségek. Akadozva kezdett ugyanis működni a raktár és ezzel a gyapjúeladás. 1837-ben mindössze 4352 font gyapjút küldtek be a részvényesek. S jöllehet abból 1838 februárjáig 3820 font elkelt, ez elenyészően kevés volt az előjegyzett mennyiséghez képest (1085 bécsi mázsá).¹¹

1838. június 5-én, az akkor már *Gyapjútár-Egyesület* néven működő szervezet közgyűlésén mindenesetre újabb egy évvel meghosszabbították a gyapjuszállítást. Andrássy

⁹ Uo. 51, 55-58. p. Galgóczy Károly OMGE-émlékkönyvének első füzetében tévesen szerepel az 1835-ös átalakulással kapcsolatosan, hogy Andrássy a Gazdasági Egyesület első elnöke, Széchenyi pedig alelnöke lett. Gróf Széchenyi István, az Országos Magyar Gazdasági Egylet első alapítója. In: Galgóczy Károly (szerk.): *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Emlékkönyve. A hazai mezőgazdaság előmozdítása s az e célra alakított egyesület sikere körül szerzett érdemek hálás emlékezetben tartására*. Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Bp., 1879. 41-51. p. A kérdéses adat a 45. oldalon (a hibát nem mellékesen maga Galgóczy is jelezte – Galgóczy 1883, 42. p.). A június 8-i közgyűlésen Andrássy terjesztette elő a még az 1834. évi előkészítő ülésről kiküldött – szintén általa elnökölt – válaszmánynak a gazdasági társasággá alakulásra vonatkozó javaslatát. Vári 2009, 56. p. Megjegyzendő, hogy Széchenyi 1836 tavaszán óvatosságra intette Andrássyt, mert a működést a gazdaságélénkítés felé elmozdító alapelvek kapcsán Bécs ellenlépéseitől tartott. Széchenyi Tasnerhez 1836. április 30-án, Pozsonyban: „*A magyar gazdasági egyesület szabályai szemet szúrnak. Én messzebb látok; és megronthatnák Casino, Verseny, etc. Azért procrastinálni [halasztani] kell egy kicsit and let it drop now. Andrássyval szoltam, Ő igen átlátja etc. etc. etc. quidquid agis prudenter agas [et respice finem – bármit cselekszel, tedd okosan és nézd meg, mi lesz a vége]. Nem kell kiadni több tervet.*”. A levelet lásd: SzIL II. 295. p. A szöveg-kiegészítés és fordítása: *A Pallas Nagy Lexikona*. XIV. kötet. Bp., 1897. 317. p.

¹⁰ SAL – AKH. III. část. 30. 716/555. doboz. Fasc. 2. 147, 148. Az építkezés fedezetét 600 darab, 100 ezüstforint értékű részvény jegyzésével egybegyűjtendő 60000 p. forint képezte. *Aláírási ív Pesten, a' Gazdasági Egyesület köztelkén építendő és a' Nemzeti Lovagló Iskolával összekötendő Nemzeti Gyapjú-raktárra*. SAL – AKH. uo. 149. Vö. Vári 2009, 63. p. Széchenyinek a kezdeményezéssel szembeni magatartásáról lásd a november 17-i jegyzetét: „*Sitzung Álatenyésztő ect. Ich unterschreibe den WollBazár, gegen den ich immer gewesen!*”. SzIN V. 131. p.

¹¹ A gyapjúértékesítés állapotáról: GT, 1838. (II. évf.) 1. füzet. 66. p.

ennek ellenére június 9-én azt írta Széchenyinek, hogy bár 6 évre terjedően már 3000 mázsára történt aláírás, csak akkor kívánja beindítani a raktárt, ha sikeresnek ígérkezik az eladás.¹²

A hónap végére reménykeltő előrehaladás következett be e téren. Liedemann Fridrik egyesületi ügyvivő június 26-án kelt jelentése szerint addigra több mint 246000 bécsi font (2460 mázsa) összsúlyú gyapjúmennyiség érkezett be az egyleti raktárba (mások mellett gr. Andrássy Károlytól, Bujanovics Eduárdtól, b. Vay Miklóstól). Csaknem 44000 font (440 mázsa) pedig el is kelt ebből. Ez azonban csak átmeneti sikert jelentett. A gyapjútár jövőjének biztosításához egyenletes, a jelentős visszaesés veszélyétől mentes áruértékesítésre lett volna szükség. Problémaforrássá vált azonban a különböző minőségben beszállított gyapjú, amelyet egységes elvek szerinti osztályozás híján nem lehetett megfelelően kezelni és értékesíteni.¹³

A kezdeményezés további sorsáról egyelőre annyi ismert, hogy a Gazdasági Egyesület válaszmánya is foglalkozott vele. Ahogyan erről az évtizedfordulón megjelent egyik javaslata tanúskodik, az intézmény keretén belül létrehozandó juhászati alosztály feladatköréhez kívánta kapcsolni a központosított gyapjúeladást.¹⁴ Minthogy azonban a *Gazdasági Tudósítások*, később pedig a *Magyar Gazda* is hallgatott a gyapjútárról, azt valószínűsítjük, hogy a negyvenes évekre beszüntették a gyapjú azon keresztül történő értékesítését.

Ezen kezdeményezés mellett megpróbálkozott a gróf a Gazdasági Egyesület tevékenységi körének az agrárium területén túlra történő kiszélesítésével is. Erre utal az 1839. március 17-i közgyűlésről készült titkosrendőri jelentés. Abban arról esik szó, hogy – nyilván a növekvő szakember-szükségletre reagálva – Széchenyi javasolta egy mintagazdaság és az ahhoz kapcsolódó technikus iskola létrehozását. Néhány társával együtt mást indítványozott viszont Andrássy. Nem a mezőgazdasági ismeretek átadását szolgáló, hanem, bizonyosan az ipar érdekeire is figyelve, politechnikai intézetet szeretett volna felállítani. A széleskörű szakképzés ötlete lényegesen túlmutatott a végül elfogadott javaslaton, az agrárértelmség utánpótlását támogatni hivatott agráriskolán.¹⁵

Bizonyára ösztönzőleg hatott a gróf kezdeményezőkézségére, hogy folyamatosan viselt magasabb tisztséget az egyesületen belül. Tagja volt mind az állattenyésztési, mind a

¹² A gyapjuszállítás meghosszabbításáról: GT, 1838. (II. évf.) 2. füzet. 102. p. Andrássy Széchenyinek: a „Gyapjútár iránt jelentendő: hogy az még egy évig újabban folytattatván, azok, kik 6 Évre aláírtak, ha Gyapjukat nem szállítják be, semmit sem fizetnek; ezen 6 éves aláírás azonban, mely már 3000 ct foglal magában, tovább is folytattatik; és csak akkor hozatik létre, midőn sikerrel lehet, mi fő gondom léend, mert igen káros hazánkra, egy siker nélkül maradt Intézet.”. MTAK Kt. SzGy. K202/20. Már az egy hónappal korábban, május 5-én, ugyancsak Széchenyihez írt levelében is találunk a vállalkozás megvalósíthatóságát kétségesnek feltüntető megjegyzést: „Azon esetre pedig, ha [...] vagy az egészről reménység híja miatt le kellene mondanunk”. ASzIKT I. 306. p.

¹³ J, 1838. június 30. 206. p. Vári 2009, 63-64. p.

¹⁴ *Gazdasági Tudósítások és Rohonci Közlemények [GT]*, 1840. (IV. évf.) 1. füzet. 74. p.

¹⁵ ASzIKT I. 337. p.

gazdasági osztálynak. 1837-ben ott találjuk őt a képviselők, az egyesületi választmányi és verseny-választmányi, valamint a *Gazdasági Tudósítások*ban megjelentetni kívánt cikkeket bíráló vizsgáló-bizottsági tagok között. Az 1839. márciusi tisztválasztást követően kormányzó választmányi tag lett, ezzel automatikusan ismét képviselő. Továbbá az állattenyésztő osztály állatmutatási alosztálya választmányi tagja s a folyóirati bizottság elnöke (1836-tól a fizetett szekretárius, Kacs Kovics Lajos vette át titkári teendőit).¹⁶

Pozíciójának erősödését jelzi, hogy érvényesíteni kívánta akaratát a tisztújításoknál is. Erre ad példát a Széchenyihez 1838. június 9-én, Pesten írt levele. Abban, hogy a Gazdasági Egyesület „szűnjék valamennyire üres hang lenni”, Károlyi György elnökké választatását célzó szándékát tudatta barátjával. 1839 őszén pedig Széchenyi, Csapó Dániel és Klauzál Imre társaságában sikeresen indítványozta a közgyűlésen Török Jánosnak (ő később a *Magyar Gazda* c. folyóirat szerkesztője lett) a társaság előadójává választását.¹⁷

A következő években viszont már nem hárult rá olyan mennyiségű munka, mint korábban. Kiadvány-szerkesztési feladatok híján az MGE részére történő aláírásgyűjtésre vállalkozott. 1840 tavaszán mások mellett például Szapáry Józseffel együtt végezte ezt a munkát. A löverseny tárgyában pedig az 1841. februári, freiwaldaui gyógykezelés időszaka alatt megbeszélést folytatott bizonyos Henckl gróffal. Tájékoztatta őt a magyarországi helyzetéről, s cserébe információt kapott az arisztokratától a porosz löversenyzésről.¹⁸

Akkoriban ugyan tényleges feladatokkal is járó, de inkább csak afféle bizalmi pozíciókat töltött be az 1840. júniusi közgyűlés döntései alapján ismét átalakult egyletben: megválasztották az ismeretterjesztő, az erdőszereti és a szőlőművelési és pincészereti szakok (szekciók) tagjává, továbbá a mű- és géptani szakosztály elnökévé. Az ugyanazon év novemberében lezajlott választmányi és nagygyűléseken pedig felkérték egyleti alelnökké is. 1843-ban újabb megtszertelés érte, amikor rendes tagjai közé választotta a bécsi gazdasági egyesület.¹⁹

¹⁶ GT, 1837. (I. évf.) 1. füzet. 56, 63, 66-67. p. GT, 1839. (III. évf.) 2. füzet. 102-104. p. Kacs Kovics alkalmazásáról: Vári 2009, 58. p.

¹⁷ Károlyiról: MTAK Kt. SzGy. K202/20. Károlyit végül az 1839. márciusi közgyűlésen választották meg elnökké. Vári 2009, 65. p. Vári András úgy véli, Széchenyi ötlete lehetett Károlyi elnökké választatása. Ehhez hivatkozik a Tasnerhez szóló, 1838. június 10-i levelére (a felvetés a 13-án Bécsben kelt levélben szerepel, de Majláth Béla együtt adta közre Széchenyi több, június eleji levelét). Uo. A levelet közli: SzIL II. 540-541. p. Az ötlet: 541. p. Szerepelnek ugyanakkor a levélben 11-ére és 13-ára vonatkozó, a Széchenyi által ezeken a napokon megélteket rögzítő megjegyzések is. Minthogy pedig a levél Andrásynak a hozzá írt levele után néhány nappal keletkezett, előfordulhat, hogy egy korábbi beszélgetésük során vetődött fel Károlyi elnökségének ötlete. Török Jánosról: Danielik József: *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény*. 2. kötet. Szent István - Társulat, Pest, 1858. 350. p.

¹⁸ Mindezekről: Széchenyi Tasnerhez 1840. március 18-án, Pozsonyban. SzIL III. 36. p. Andrassy Széchenyihez, 1841. február 15-én, Freiwaldauból (levélkivonat). ASzIKT I. 375. p.

¹⁹ Az egylet szerkezeti átalakítását és a gróf tisztségeit lásd: *Gazdasági Tudósítások és Rohonczy Közlemények [GT]*, 1840. (IV. évf.) 3. füzet. 95-96, 99-100. p. Andrassy alelnöki felkéréséről: *Gazdasági Tudósítások és*

Az MGE alelnöki – másként állandó elnökhelyettesi – tisztségét aztán folyamatosan viselte 1840 és 1845 júniusa között, egészen a leköszönéséig. Eközben részt vett egy fiókegyesület megalapításában. 1841-ben az ő indítványára hozott határozatot a gömöri közgyűlés a megyei egyesület megalapításáról, majd őt választották meg annak elnökévé. A fiók ugyanakkor még 1844-ben is csupán választmányi szinten létezett. Andrássy adományának köszönhetően viszont bírt már egy 4 holdas kertet Krasznahorka-Váralján.²⁰

A Gazdasági Egyesületben végzett munka mellett fáradozott ahhoz nem kötődő kezdeményezések sikerre vitelén is. Így például a *Magyar Borismértető Egyesület* megvalósításán. Annak szervezési folyamata 1835 második felében vehette kezdetét. Egy címzettjét meg nem nevező (lehetséges, hogy Széchenyi volt az illető) 1835. decemberi levelében ugyanis arról írt, hogy „a' borbazar még csak igen halkal kezd létesülni”. Az 1836. január 16-án, Hosszúréten kelt levelében viszont már arról értesítette Széchenyit, hogy jól halad a „borbazar” terve, s többen, köztük Ürményi József (Vál), Zichy György (Neszmély), ígérték már boraikat. Várt azonban még visszajelzést Sopron, Szekszárd vagy éppen Szerednye vidékéről is. A február 21-i levelében pedig már arról kívánta biztosítani barátját, hogy a borértékesítéssel nem szeretné nehezíteni a Casino helyzetét. Aggodalma feleslegesnek bizonyult, mivel éppen pusztulófélben volt annak borkereskedése.²¹

1836 tavaszára körvonalazódtak az egyesület felépítése, vállalt céljai és működési rendje. Az aláírások szaporodása miatt pedig a leendő tagok a József napi vásár alkalmával döntöttek az alapításról. A rendtartás bevezetőjében a szervezők utaltak a Casino nemrégiben megszűnt „pince-intézetére”, s kifejtették, hogy céljuk egy ahhoz hasonló (lényegében a helyébe lépő), de attól független központ létrehozása a hazai borok számára. Ahogyan a *Társalkodó* cikke fogalmaz: „legyen legalább középpont, hol hazai borainkkal jó minőségben lehessen megismerkedni”.²²

A szabályzatban az alapítók azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy a Magyar Borismértető Egyesület népszerűsítse, ismertesse meg az érdeklődőkkel a különféle hazai borokat. Ennek vált „eszközévé” egy boreladó, borértékesítő „intézet”, bolt. Magát az egyesületet minden egyéb egyesülettől függetlennek nyilvánították, s először három évre tervezték létesíteni. Vázolták szervezeti felépítését és működését (pl. éves közgyűlés, választmány), felsorolták a tisztségeket

Rohonczi Közlemények [GT], 1841. (V. évf.) 1. füzet. 125. p. A bécsi gazdasági egyesület döntéséről: *Honderü*, 1843. július 29. 119.

²⁰ Andrássy alelnöki időszakáról: Vári 2009, 84. p. Leköszönéséről: *PH*, 1845. június 24. 414. p. A gömöri fiókegyesületről: *PH*, 1841. október 6. 672. p. Szentpétery Samu: Körút és hírek Gömörből. In: *MG*, 1844. február 18. 214-220. A vonatkozó rész: 220.

²¹ OSZK Kt. Levelestár. Andrássy György ismeretlenhez [Széchenyi Istvánhoz?] 1835. december 22-én, Hosszúrétről. Illetve: MTAK Kt. SzGy. K202/17, K202/18.

²² Az alapszabályzat közreadásával együtt hírt adott minderről: *T*, 1836. március 19. 89-90.

(elnök, alelnök, jegyző, pénztárnok). A borok beküldésével, tárolásával és értékesítésével összefüggésben pedig rögzítették a bortermelők, a bizományos kereskedő és az egyesület kötelességeit. A borok értékesítésével Appiano József pesti nagykereskedőt bízták meg, Pregardt János casinoi igazgató lett a pénztárfelelős, az 1837. évi közgyűlésig pedig Andrássyt kérték fel az aláírásgyűjtésre.²³

Az egyesület tehát alapos előkészítés után kezdhette meg működését. Hivatalosan vállalt fő célja: a borismertetés, bornépszerűsítés ugyanakkor csak másodlagos fontosságú lehetett tagjai számára. Szabályzatának a bor kezelésével kapcsolatos alpontjai egyértelműen jelezték: a „boreladó intézetet”, azaz a bizományi kereskedő által fenntartott boltot tulajdonképpen azért létesítették, hogy előnyösen tudják értékesíteni a tagságot alkotó termelők borait. Inkább szolgálta tehát az anyagi haszonszerzés célját, mint a borok népszerűsítését. Erősíti ezt a vélekedést egyrészt, hogy Appianót – a konkurencia kizárására irányuló módon és a termelői érdekvédelem jeleként – kötelezték: nem árulhat más bort a tagokéin kívül. Másrészt, hogy maga Andrássy is elárulta az egyesület valódi célját a *Társalkodó* hasábjain. Alkalmat erre Schams Ferenc adott, aki szintén a lapban foglalmazott meg tanácsadó-bíráló javaslatokat a minőségi bor előállítására, elsősorban a hordóban tárolást és érlelést érintően (például tisztázás a hordóban vizahólyaggal, tejjel, tojásfehérjével, óvatos érlelés és lefejtés). Andrássy válaszában arról beszélt, hogy „*művelt nemzetek közt mai időben biztos s így jutalmazó borkereskedést üvegben küldhetés nélkül nem vél eszközölhetőnek*”. Tóth Árpád ki is mutatta az egyesületről, hogy megvoltak ugyan benne a szokásos tisztségek (elnök, alelnök, stb.), s például egy választmányi tag és két pintér részvételével – hasonlóan a művészeti egyletekhez – létrejött egy szakfelügyeletet ellátó ún. „kóstoló küldöttség”, az eredeti célkitűzésekkel szemben az mégis inkább egyfajta értékesítési szövetkezetként működött.²⁴

Az értékesítés kapcsán megemlítenéd: Andrássy a maga részére rendelt az egyik gyárból céljainak megfelelő formájú, a hagyományos palackoknál erősebb, színes borosüvegeket. Waltherr Lászlótól pedig azt kérte, hogy tájékoztassa őt arról, hogy ki tudna akár nevet, akár címet készíteni a borosdugaszok alsó részére teendő jelzéshez.²⁵

²³ Uo. 90.

²⁴ Tóth 2005, 199-200. p. Az üzletvezető nagykereskedő kötelességeit, illetve a vele kötött egyezség feltételeit lásd a szabályzat III/21. pontja alatt. A szervezeti felépítésről, tisztségekről: T, 1836. március 19. 89. Schams Ferenc (1780-1839) gyógyszerész, a budai Sashegy alatt működött országos szőlőiskola megalapítója, szőlő- és borszakíró. Szinnyi XII. Bp., 1908. 320-323. A szóban forgó cikke: Jószándéku tanács a Magyar Borismertető-Egyesület t. cz. részeseinek. In: T, 1836. július 20. 229. Andrássy a válasz-cikket 1836. augusztus 25-én, Hosszúréten írta. Megjelent: A Magyarországi Borismertető Egyesület ügyében. T, 1836. szeptember 3. 281-282. A kiemelés tőlem – B. L.

²⁵ A borosüvegek megrendeléséről: T, 1836. szeptember 3. 281. A dugaszokról: OSZK Kt. Levelestár. Andrássy György Waltherr Lászlóhoz 1836. szeptember 16-án, Hosszúrétről. Waltherr László (1788 – 1863) a Károlyiak levéltárnoka volt, több cikke jelent meg például a *Tudományos Gyűjteményben*, a *Hasznos Mulatságokban*, vagy a

A sikeres értékesítés végett odafigyelt tehát a szakszerű tárolásra és az igényes megjelenésre is. Hosszútávon mindazonáltal nehéz volt garantálni az „egyesület” autonóm működését. 1837-ben ugyan összesen 48807 palacknyi bort küldtek be raktárába, melyből 32509 palackot, tehát a mennyiség kétharmadát eladták, főként külföldre. Széchenyi azonban – Viszota Gyula adata szerint – már a Gazdasági Egyesület 1839. március 18-i ülésén azt javasolta, hogy a boregyletet olvasszák be abba (borászati szakosztály formájában).²⁶

Andrássy kezdeményezése végül a következő évtized elejéig húzódó vegetálásra kényszerült. Ez közrejátszott abban, hogy miközben még létezett az „egyesület”, a gróf már egy új, hivatalosan is borkereskedést folytató társaság szervezési munkálataiba kapcsolódott be 1840 folyamán. Május 3-án részt vett egy előzetes megbeszélésen, ahol „közóhajtásra” elvállalta a létrehozott ideiglenes választmány elnöki tisztét (tagok voltak például Dessewffy Aurél, Erdődy Sándor, Vay Miklós és Havas József). Ez a kezdeményezés azonban még annyi sikerrel sem kecsegtetett, mint az elődszervezeté. Főként úgy nem, hogy a Borismértető Egyesület 1842 folyamán feloszlott. Andrássy a pénztári maradványösszeget (334 p. forint készpénz, 120 p. forintnyi 1836/39-i és 420 p. forintnyi 1840/42-i tartozás) az MGE 1842. júniusi közgyűlésén Waltherr László társaságában átadta az egyesületnek. Azzal a kéréssel, hogy képezzen abból tőkét, melynek kamatait aztán fordítsa az országos szőlőiskolára.²⁷

A gróf tehát kudarcot vallott az egykor bornépszerűsítési céllal létrehozott, de inkább a sikeres bizományi eladás felügyeletére összpontosító egyesülettel.

Ennek ellenére az 1840-es években is próbálkozott új ötletek megvalósításával. Így például a cukorgyártás alapanyag-ellátási és módszertani feltételeinek bővítésével. E célból a műtani szakosztály nevében, 1841 márciusában felkérte a magyarországi cukorgyárak tulajdonosait, hogy tájékoztassák a szekciót üzeik állapotáról. 1844 tavaszán pedig 4000 pengőforint jutalom adását indítványozta annak részére, aki megfelelő gyakorlati megoldással szolgál a nemrég a tengerentúlról átszármazott élelmiszeripari újdonság: a zöld kukoricaszárból nyerhető cukornedv (kukoricaszirup) kristályosításának problémájára.²⁸

Figyelmezőben. Szinnyi XIV. Bp., 1914. 1422-1423. Vö. *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990.* Főszerk. Kenyeres Ágnes. II. kötet. Bp., 1969. 1024. p.

²⁶ A borértékesítés állapotáról: *GT*, 1838. (II. évf.) 2. füzet. 101-102. p. Viszota adata: *SzIN* V. 255. p. Széchenyi naplójának tanúsága szerint két nappal korábban még a feloszlás ötlete is felmerült: „*Nachmittag Borismértető Társaság ülése. Es wird von Auflösung gesprochen. [...] Es endigt mit einem allgemeinen Gelächter und Maradon.*”. Uo. 254. p.

²⁷ Rövid vázolata a tervben levő magyar borkereskedési társaság ügyében történt eddigi munkálódásoknak. In: *MG*, 1843. november 23. 1487-1493. A hivatkozott rész: 1489. A Borismértető Egyesület feloszlásáról: *MG*, 1842. június 26. 802-803.

²⁸ A cukorgyár-tulajdonosokhoz intézett felhívása: *Gazdasági Tudósítások és Rohonci Közlemények [GT]*, 1841. (V. évf.) 3. füzet. 136. p. A pályázat meghirdetése: *MG*, 1844. április 28. 529-534. A hivatkozott rész: 532. A kampányra utal: Vári 2009, 95. p.

A negyvenes években ugyanakkor nem annyira az egyes intézmények megalapítását előkészítő szervezőmunkában jeleskedett, hanem inkább különféle adománytétélekkel segítette az ezzel foglalatосkodó társait. 25 forintot ajánlott fel például az országos szőlőiskolára, valamint részvényjegyzéssel támogatta az országos középponti gyümölcskert (gyümölcsfaiskola) mintagyümölcsösének kialakítását. Hozzájárult Albrecht Thaer emlékszobrának elkészítéséhez is. Részt vett továbbá egy, a pesti hengermalommal összefüggő vállalkozásban. 1000 forintért részvényeket jegyzett abban a társaságban, amit a hengermalom melletti gépműhely önálló gyárrá alakítása végett hoztak létre.²⁹

Fontosabb volt azonban ezeknél (természetesen a dolog országos jelentősége miatt), hogy 1846 áprilisában kiállt a Tisza-szabályozás ügye mellett. Illetőleg, hogy attól az évtől elsőként ő töltötte be az iglói székhellyel működő XVI Szepesi Városi Takarékpénztár elnöki tisztét. S például 1847 augusztusában az ő elnöklete alatt, és tevőleges közreműködésével tartottak Kassán nagyszabású megbeszélést Felső-Magyarországnak az ország vasúti vérkeringésébe való bekapcsolásáról.³⁰

Szepes megyében ráadásul a húszas évek vége óta állandó teendőket jelentettek számára a Felső-Magyarországi Bányapolgárság egyesület (Oberungarische Waldbürgerschaft) ügyei. Az egyesület ugyanis az 1827. november 27-i, Szomolnokra kihelyezett gyűlésén megválasztotta őt képviselőjévé.³¹

A pozíció megtisztelő, de egyben felelősségteljes munkát kívánó feladatokkal járt számára. A bányapolgársági társaság ugyanis már nagy múlttal rendelkezett a XIX. század húszas éveiben. Eredetileg Igló környéki bányatulajdonosok alapították, Andrassy idejére azonban átalakult a vas- és réztermelőket, illetve -kereskedőket tömörítő szervezetté. A működés, az ércbeváltás, vagy a kedvező árviszonyok érdekében, valamint a kereskedelmi korlátozások enyhítéséért pedig igyekezett egységesen fellépni az állami bányahivatalokkal szemben.³²

Az irányában táplált bizalom viszonzása, a feladat vállalása azt jelezte, hogy a gróf cselekedni kívánt a régió nehéz helyzetben volt bányászataért, minden lehetséges eszközzel.

²⁹ A szőlőiskolára tett felajánlásról és a gyümölcsfaiskolával kapcsolatos részvényjegyzésről: MG, 1842. február 13. 191-192. MG, 1842. július 10. 863-868. A hivatkozott rész: 865. A Thaer-emlékszoborra történő adományozásról: PH, 1841. november 24. 790. p. A hengermalommal összefüggő fejlesztésről: Vízota Gyula: Széchenyi és a Pesti Hengermalom I-II-III. In: *Századok*, 1910. XLIV. évf. 265-282, 372-385, 441-459. p. A hivatkozott rész: 456. p.

³⁰ ASzIKT II. Bp., 1943. 533. p. Fest Imre: *Emlékirataim* (eredeti címe: *Meine Memorien*). Ford.: V. Windisch Éva. S. a. r.: Korompay Bertalané, Korompay H. János. Jegyz., névmagyarázatok: Bódyné Márkus Rozália. Universitas Könyvkiadó, Bp., 1999. 164. p. PH, 1847. szeptember 5. 155. p.

³¹ Münnich 1895, 71. p.

³² Fest Imre: i. m. 154. p. Vö. Münnich 1895, 70, 73, 77-78, 81. p.

1828 januárjában az elnöklete alatt zajlott az a rozsnyói bányapolgársági ülés, ahol igényeket fogalmaztak meg a szabad ércárusításra, vagy például az urbura, azaz a bányavám felére csökkentésére vonatkozóan. 1829 nyarán pedig a *Felső Magyar Országi Minervában*, aminek előfizetője is volt, pályázatot hirdetett meg jutalomkérdés formájában. Pénzdíjért (erre a célra a bányapolgársági képviselőként kapott 100 arany tiszteletdíját ajánlotta fel) javaslatokat várt a Gömör és Szepes megyéket magába foglaló szomolnoki bányakerület, s közvetve az egész ország bányászatának előmozdítására.³³

Tevékenységet az ágazat érdekében folytatta aztán az 1790-1791-es diéta után elkészített operátumokkal foglalkozó országos bizottságban is. A rendszeres bizottsági munkálatok megvitatására, s az alapján törvényjavaslatok kidolgozására kiküldött 81 fős testület kilenc albizottságban (mások mellett úrbéri, kereskedelem és harmincadügyi) végezte munkáját. 1828 januárjától Pesten üléseztek a deputációk, és 1830 nyarára készültek el az adott társadalmi-politikai-gazdasági rendszert alapjaiban nem érintő tervezeteikkel.³⁴

Andrássy a bányászat tárgyában kirendelt országos albizottságba került be, az arról külön rendelkező 1827. évi IX. törvény nyomán. Az 1828 márciusában indult tanácskozásokon számos, a témában jártas munkatárs előtt fejthette ki véleményét. Tagja volt például a testületnek b. Révay János pénzverési és bányászati ügyekben illetékes alsó-magyarországi főkamagróf, gr. Serényi János királyi pénzverő- és bányahivatali főfelügyelő, vagy Garapich Illés királyi curiai bányügyi előadó. Andrássy a bányapolgárság képviselőjeként reprezentálta a deputációban a szervezet érdekeit is (az 1827. novemberi gyűlésen az egyesület főjegyzőjét, Trangous Józsefet, és ifj. Breuer Mihályt választották mellé küldöttnek). Egyelőre azonban nem rendelkezünk információkkal az üléseken elhangzott hozzászólásairól. Sajnálatos módon annyira rossz állapotban van az Országos Levéltárban őrzött bizottsági jegyzőkönyvi anyag, hogy jelenleg nem kutatható. Döbrentei mindenesetre azt írta a grófról a Wesselényihez címzett, 1828. október 7-én, Budán kelt levelében, hogy betegsége miatt már rég nincs a városban. Ősszel tehát közvetlenül már nem vett részt a testület munkájában.³⁵

³³ Münnich 1895, 77-79. p. *Felső Magyar Országi Minerva*, 1829. V. évf. III. negyedév, július-szeptember, 548. p.

³⁴ Gergely 2005, 152. Polgárosodás és szabadság, 31-32.

³⁵ Magyar Törvénytár 1740-1835, 442-445. p. A nádor 1828 januárjában külön megkereste őt a bányügyi albizottság tanácskozásaival kapcsolatban. SAL – AKH. III. část. 22. 652/491. doboz. Fasc. 2. 16. A bányapolgársági delegáltakról: Münnich 1895, 71. p. A bányügyi albizottság anyaga: MOL. Regnicolaris levéltár. Archivum regni. N 96 – Ladula ZZ. Deputatio monetario-montanistica et in urbarialibus 1790-1828. Fasc. H. Az 1827. évi 9. tc. nyomán létesült országos bizottság 1828. március 22-e és november 2-a közti üléseinek jegyzőkönyvei, a nádorhoz küldött bizottsági jelentések és mellékleteik, bányajogkönyv. Döbrentei információja Andrássyról: Pap Károly: Br. Wesselényi Miklós levelezése íróbarátaival. In: ItK. 1906. (16. évf.) 3. füzet. (Második közlemény). 355-379. p. A hivatkozott rész: 357. p.

Ismert ellenben, hogy 1832. december 4-5-én elnökle alatt zajlott Szomolnokon a bányapolgárság közgyűlése. Ezen elfogadták az egyesületi alapszabály-tervezetet, s bizottságot küldtek ki a társaság saját ércolvasztó és -feldolgozó üzemi komplexumainak kiépítésére vonatkozó munkaanyag elkészítésére. A bizottság az 1834. július 1-2-án, újfent Szomolnokon tartott gyűlésen terjesztette elő javaslatát, ami után a kiszemelt gyárhelyek megszerzéséhez szükséges kölcsön előteremtése képezte a következő lépést. Andrassy a tervbe vett infrastruktúra-fejlesztés céljából – képviselőként erre felhatalmazással bírva – 1835. január 11-én egy 300000 pengő forintról szóló hitelmegállapodást kötött a Schuller & Co. nagykereskedő céggel. Ezt az 1836. márciusi gölnicbányai gyűlésen terjesztették a tagság elé. A rezolvasztás az ezután vásárolt és a közben újonnan épített hutákban (Phönix, Georg, Széchenyi) hamar felfutott, s ütemes növekedésnek indultak a társaság bevételei. Nyilvánvalóan a javuló anyagi helyzetnek, a jó eredményeknek volt köszönhető, hogy 1837-ben újra korlátlan döntési jogkörrel ruházták fel Andrassyt az egyesület ügyeit illetően. S bár az 1843. évi közgyűlésen szándékában állt lemondani képviselői megbízatásáról, miután felkérést kapott a folytatásra, megtartotta tisztségét. Így továbbra is rendszeresen elnökölt az egyesületi közgyűléseken. 1843-ban pedig ismét teljes felhatalmazást kapott egy újabb, 400000 forint összegű, a Rothschild & Schuller céggel kötendő kölcsönszerződés intézésére. S ugyancsak elnöksége alatt keresték meg Jakob Sulzbergert, a Hengermalom egyik tervezőjét a rezolvasztó huták javítása érdekében.³⁶

Lánchíd, Akadémia, Casino

Andrassy közéleti tevékenységének vonatkozásában foglalkoznunk kell a harmincas években a gazdasági feladatok mellett egyre inkább érdeklődésének „külső területére” szorult pesti kezdeményezésekkel.

Mindenekelőtt a Lánchíddal. Ennek ügyét 1832-33 folyamán még kitartóan támogatta, az építést előkészítő későbbi munkálatokban azonban már változó intenzitással vett részt. 1833 folyamán még jelentéseket fogadott vele kapcsolatosan, díjat szedett a Hídegyesület tagjaitól, foglalkozott az egyet munkanyagainak összegyűjtésével. Figyelemmel kísérte továbbá a híd tárgyában létesült diétai küldöttség tanácskozásait, időt szentelt a Hidjelentés

³⁶ Az 1832. és 1834. évi közgyűlésekről, valamint az Andrassy által kötött hitelszerződésről: Münnich 1895, 82-85. p. 1839-ben a Phönix-huta több mint 33500, a Georg csaknem 17000 forint nyereséget termelt. Uo. 91. p. A Széchenyi nevű olvasztóról pedig már az 1836. január 16-i levelében azt írta Andrassy Széchenyinek, hogy: „különösen tünteti ki magát a többiek felett”. MTAK Kt. SzGy. K202/17. Andrassy megbízatásának 1837-ben történt megújításáról: Münnich 1895, 89. p. Az 1840-es évekbeli tevékenységéről: uo. 92-98. p.

lefordíttatásának vagy éppen a szöveg William Tierney Clarkéhoz leendő eljuttatásának. Sőt, beszélt a hídépítésre ajánlkozó Federico Scotti lombardiai mérnökkel, s járt az ügyében a nádornál. Alapos volt ugyanis a gyanúja, hogy a szakember a valóságosnál különbnek tüntette föl saját képességeit és szakmai múltját. Ezért inkább ügyes szemfényvesztőnek tekintette őt.³⁷

A következő években azonban lassacskán alábbhagyott ügybuzgalma. Széchenyi 1835 novemberében már azt jegyezte meg Károlyi Györgynek: magára maradt. Szerinte Andrassy az után, hogy Károlyi és Wesselényi hamar elfordultak a munkától, dolgozott ugyan még a híd ügyén, de már csak rövid ideig. Idővel – a családalapítás miatt – az ő élete *„is oly irányzatot nyert, mely szerint a dolog egész sulya”* egyedül rajta (ti. Széchenyin) nyugodott. Széchenyi akkoriban arra is gyanakodott, hogy barátja akadályokat próbál gördíteni a hídügy elrendezése elé. Tasnertől 1835 novemberében egyenesen azt kérdezte Andrassyval kapcsolatban, hogy *„Igaz, hogy a híd ellen dolgozik? Itt mindenütt azt hirdetik.”*. S ha ezt nem is cselekedte a gróf, Széchenyi 1835-36 fordulóján Tasnerrel váltott, korábban már idézett leveleiben mégsem ok nélkül bosszankodott barátja miatt. Andrassynak a diétától való távolmaradása némileg az ügygel kapcsolatos különböző feladatvállalások alól történő kihúzóadásáról tanúskodik.³⁸

Pedig barátjának abban az időben ténylegesen nagy szüksége volt a segítségre. A róla szóló törvényjavaslat vitájának időszakában ugyanis a híd ötlete még igen erős ellenállásba ütközött Buda és Pest városa részéről. Azok tudniillik nem a nemzet, hanem polgárságuk tulajdonának kívánták minősíteni az építményt. Pest ezért még arra is vállalkozott volna, hogy saját költségén építteti meg a hidat. Széchenyi persze tudatában volt annak, hogy a város nem rendelkezik az ehhez szükséges anyagi eszközökkel. Eközben pedig sokat dolgozott azért, hogy leküzdhessék a két magisztrátus ellenkezését. Ez végül sikerült, s az 1836. évi XXVI. törvény megteremtette a beruházás megvalósításának jogszabályi hátterét.³⁹

Azon a tavaszon Andrassy enyhébb elbírálásban részesült barátjától, hisz a hídtörvény zárvitáira mégiscsak visszatért a diétára. Crescence erről értesülve abbéli örömének adott hangot férjéhez írt levelében, hogy *„mostantól kezdve újra számíthatunk a mi Andrassynkra is”*. Kissé korai volt azonban a lelkesedése. Andrassy a törvénycikk szentesítése után már ritkán kapcsolódott be a pénzügyi, szakmai és technikai előkészületekbe, jöllehet bekerült az arra a célra felállított országos állandó küldöttségbe.⁴⁰

³⁷ Minderről lásd a Széchenyihez írt 1833. május 24-i, augusztus 18-i és szeptember 9-i leveleit. MTAK Kt. SzGy. K202/13, 14, 15. Ill. Napló 1982, 740. p.

³⁸ Széchenyi levele Károlyihoz 1835. november 27-én, Pozsonyból. SzIL II. 188-190. p. Széchenyi Tasnerhez 1835. november 20-án. Uo. 183. p. (az idézett rész).

³⁹ SzPT, 316. p.

⁴⁰ Crescence 1836. április 9-én Széchenyihez, Budáról. A levelet közli: *Széchenyi választása. Széchenyi István és Seilern Crescence levelezése*. I. 1825-1837. S. a. r., jegyz., utószó: Fenyő Ervin. Balassi Kiadó, Bp., 2001. 278. p.

A törvény megszületése után az építkezés finanszírozása volt terítéken. A kirendelt országos deputáció Georg Sina bárót támogatta, de tárgyalt Wodianer Sámuel és szövetségesei, az Arnstein-Eskeles-Pereira bankház, valamint Ullmann Móric közös ajánlatáról is. A bankárok versengése azzal zárult, hogy 1838 nyarán egyesítették tőkeerejüket. Az országos küldöttség az év szeptemberében szerződést kötött Sinával, majd Széchenyi közbenjárt annak érdekében, hogy az uralkodó jóváhagyását megelőzően az Államkonferencia változatlanul hagyja a megállapodást. Ehhez sikerült megnyernie a két meghatározó tagot: Metternichet és Kolowrathot. A király 1839 májusában végül megerősítette a szerződést, s ezzel a híd ügye átkerült a megvalósítás szakaszába. Széchenyi azonban az építkezés megindulásáig további küzdelemre kényszerült, részint az építési területen álló katonai raktárak átengedéseért, részint a függőhídhöz szükséges vasalkatrészek vámmentes behozataláért. A munkálatok ezt követően 1839 szeptemberében indultak meg a pesti zárgát létesítésével.⁴¹

Andrássy azokban az években különböző megbeszélések révén tette magát valamelyest érdekeltté az ügyben. 1837 júniusában Széchenyi bevette a híddal összefüggően barátaiból és bizalmas munkatársaiból (pl. Kappel Friedrich, Tüköry József, Vásárhelyi Pál) létrehozott bizottságba. A fennmaradt források azonban nem annyira együttműködésre utalnak részéről, hanem inkább csak öncélú szervezkedésre. Példa erre az 1837 szeptemberének elején Széchenyi társaságában Tierney Clarknál tett látogatása. Széchenyi annak kapcsán arról írt, hogy Andrássy – egy meg nem nevezett ügyben – megpróbálta saját pártjára vonni a neves mérnököt. A következő év augusztusának végén pedig összeütközésre került sor közöttük a híd tárgyában. Az vetett csak véget ennek, hogy Andrássy csatlakozott az országos hídbizottság konferenciájához. S miután engedett a konfliktust okozó kérdésben, Széchenyiék bevonták bizalmas megbeszélésükbe.⁴²

A negyvenes években ugyanakkor döntően csak vasgyári termékeinek előnyös értékesítési lehetőséget keresve foglalkozott a gróf a híddal (lásd alább), holott részt vett az 1842-es alapkőletételi ünnepségen.⁴³

Az országos küldöttségbe választottak névsorát lásd a XXVI. törvénycikk 12. paragrafusa alatt. Magyar Törvénytár 1836-1868, 67. p.

⁴¹ SzPT, 316-317. p.

⁴² Az 1837. júniusi megbeszélésekről: Széchenyi levele báró Sina Györgyhez 1837. június 18-án, Pesten. SzPT, 123. p. [magyar nyelven]. Az 1837. szeptemberben Clarknál tett vizitról: uo. 843, 844. p. Az 1838. augusztusi, Széchenyivel folytatott vitáról lásd az ő 21-i naplójegyzetét: „*Eljön Andrássy [---] mint valaha. Pokolian meggyűlik vele a bajom a híd dolgában.*”. Másnap: „*A[ndrássy]val Főtra, hogy megpuhítsam.*”. Napló 1982, 867. p. „*Konferencia Kocsi Horváthtal, Kövérrel, Dubraviczkyval. Andrássy csatlakozik hozzá, megpuhul, s enged, hozzám igazodik – Bizalmunkba is beavatjuk [...]*”. Uo. 868. p.

⁴³ A lánchídi alapkőletéssel kapcsolatban lásd: SzPT, 317. p. Andrássy a Barabás Miklós által az ünnepélyről készített festményen Georg Sina báró és Kopácsy József esztergomi érsek mögött látható. Uo. 247, 387. p.

Közéleti aktivitása a harmincas években ugyancsak kevésbé terjedt ki az Akadémia és a Casino ügyeire. Az Akadémiával összefüggően például az alapítást követően tulajdonképpen egyes üléseken való részvételre szorítkozott érdeklődése. S bár 1833. november 8-án tiszteleti taggá választották, számára az intézménnyel való közvetlen kapcsolat, szemben seregnyi magán- és közéleti teendőjével, már veszített korábbi jelentőségéből. Közrejátszott persze ebben, hogy a szervezési időszak elmúltával és a kezdeményezés lábra állításával csökkent a teendők száma. A másik ok, hogy a gróf jóval kevesebb időt töltött Pesten, mint például Széchenyi. 1830-31 és 1832-1833 fordulóján (ekkor a diéta miatt) sem tartózkodott a városban. Ez eredményezhette, hogy a Casino is kikerült érdeklődésének középpontjából. Hiányzott például számos, az intézménnyel kapcsolatos ülésről. Talán ennek is köszönhető, hogy a megalakulás óta egyszer sem volt tagja a háromfős igazgatói kollégiumnak, s a választmányba is csupán 1830-31-ben került be. Az 1837. szeptember 8-án, a Casinóról a Casinóban folyt választmányi ülésnek is csak a szabályzat figyelmen kívül hagyásával lehetett résztvevője. Széchenyiék ugyanis 14-en voltak a szükséges 15 fő helyett, ezért bevették őt maguk közé. 1838-40 között ugyan nem volt szükség vele kapcsolatban ilyen kényszermegoldásra, mert tagja volt a választmánynak, a negyvenes években azonban már újra lanyhuló érdeklődéssel viseltetett az egylet iránt. Erre utal, hogy a Casino-könyvekben ismét csak a részesek között szerepelt a neve. Nem vállalt tehát igazgatósági vagy választmányi tagságot.⁴⁴

Széchenyi ugyanakkor még mindig számított a segítségére közéleti kezdeményezéseinek megvalósítása érdekében. „*Te itt csudákat mívelhetsz*” – írta neki 1842. március 3-i levelében, s kérte a Pestre indulásra. Hozzá kell tenni: Andrassy támogatta is barátja két, a fizikai nevelést, az állóképesség fejlesztését célzó vállalkozását. Rajtuk keresztül pedig a hasznos és kulturált pesti időtöltési lehetőségek számának gyarapítását. A Budapesti Hajós-Egylet az 1840. november 16-ától indult aláírás keretében 10 (a szervezőmunkában viszont nem vállalt részt), a pesti vívóiskolát 2500 forinttal segítette.⁴⁵

⁴⁴ Az akadémiai ülések közül megemlíthető az 1833. február 1-jei igazgatósági, amelyen mások mellett Széchenyi, Károlyi György és Wesselényi társaságában vett részt, vagy az 1839. április 12-i, ahol Széchenyivel és Wesselényivel jelent meg. Napló 1982, 753. p. ASzIKT I. 341. p. A tiszteleti taggá választásról: Napló 1982, 753. p. A Casino ügyében az 1830-as évek elején tartott pesti tanácskozásokról lásd Széchenyinek az akkor keletkezett naplójegyzeteit. SzIN IV. 178-179, 357, 364-365. p. Az akkori választmányi tagnévsorokat lásd: Széchenyi István – Döbrentei Gábor: *Pesti Casino Könyv 1830*. Pest, 1830. 49. *Pesti Casino Könyv 1831*. Szerk. Huszár Elek. Pest, 1831. 55. p. (A Casino-könyvek belső címlapján különböző címek – pl. „*A' Casino részeseinek névsora A. B. C. rendben [1829] [...]*”, „*A' Nemzeti Casino részeseinek névsora betűrenddel 's alap-rendeletei [1833]*” – olvashatók, dolgozatunkban viszont egységesen a borítóra nyomtatott „*Pesti Casino Könyv*” jelzést használjuk.) Az 1837. szeptemberi választmányi ülésről: Napló 1982, 843. p. A választmányi tagságról: *Pesti Casino Könyv 1838*. Szerk. Tasner Antal. Pest, [1838]. 54. J, 1839. január 30. 33. p. *Pesti Casino Könyv 1840*. Szerk. Tasner Antal. Pest, [1840]. 53. p. III. *Pesti Casino Könyv*. 1841-1848.

⁴⁵ Széchenyi 1842. márciusi levele: SAL – AKH. III. čast'. 22. 654/493. doboz. Fasc. 1. 63-64. Aláírás a budapesti Hajós-Egyletre. 1840. 11. 16., Pest. Közl.: ASzIKT I. 368. p. Az egylet először 3 évre tervezték megalakítani,

Vidéken: kaszinó, mecénatúra, tudomány

Szemben a pestiekkel, lényegesen nagyobb érdeklődést tanúsított a gróf a vidéki intézmények és kezdeményezések iránt. 1831-ben például Rozsnyón, az elnöklete alatt létesült egy, a „*csinos és nemesb társalkodás divatosbitását tárgyzó egyesület*”, kaszinó. Éppen abban az időben, amikor kezdett eluralkodni az országban a kaszinó-alapítási láz. Az egyesület, mint a város és környéke közösségi életében központosító funkciót betöltő intézmény, említést érdemel a gróf kapcsolati hálója miatt is. Rajta keresztül közvetlenül érintkezett a városi társadalommal, és jó viszonyt alakított ki vele. Ez a tény pedig halványítja kissé Kászonyi Dániel fentebb bemutatott jellemrajzának éles kontúrait. Hiszen azt bizonyítja, hogy a gróf nemcsak mesterkélten – és tegyük hozzá: így kényszerűségből fakadóan – leereszkedő, hanem közvetlen, a társadalmi különbségeken felülemelkedő stílusban is tudott szólni másokhoz. Gondot fordított ezen kívül az egyesület ügyes-bajos dolgaira, s bekapcsolódott annak társadalmi tevékenységébe. 1846-ban például részt vett egy árvízkarosultak számára indított adománygyűjtésben.⁴⁶

Felső-Magyarországon emellett tovább gyarapította közhasznú felajánlásainak és különféle programokat pártoló indítványainak sorát. Például 1834-ben, a Gömör megyei népiskolai választmány alapításakor. A testületnek a vizsgákon való részvételt és a jutalmazásra érdemesnek talált tanítókról történő jelentéstételt szabták feladatául. A tanácskozáson először Forgách Antal gróf áldozott vagyonából a magyar nyelvet tanuló nem magyar diákok ösztönzésére. Ezután pedig Andrássy fordított egy kisebb összeget az oktatók

1000 forintnak a felmerülő költségekre (bér, hajókarbantartás, csónakbeszerzés, stb.) történő összegyűjtése mellett. Az anyagi háttér az évi rendszerességgel fizetett, 30 forintban meghatározott tagsági hozzájárulásokkal kívánták biztosítani. Az alapítás feltételeiről és az egyesület céljairól lásd: Aláírási felszólítás a budapesti Hajós Egyletre. Pest, 1840. november 16. Közzéteszi: SzPT, 224-225. p. Az egyesület 1841. április 8-án tartotta első ülését, azonban csak 1842 márciusában került sor a szervezeti megalakulásra. Pár héttel azelőtt, február 21-én Széchenyi közbenjárt Damianovich és Szepessy pesti városi tanácsnokoknál a felépíttetni tervezett csónakház ügyében. A kedvező visszajelzést követően aztán 15 társával együtt beadvánnyal fordult a magisztrátushoz, ami márciusban adta meg az építési engedélyt. Ennek nyomán Adam Clark irányításával 1842 júniusára a Casino előtti partszakaszon felépült a Csónakda, s egészen 1845-ig használatban állt. Vizsota Gyula: Gróf Széchenyi István élete és működése 1836-1843 közt. (Történeti bevezetés). In: SzIN V. A vonatkozó rész: LXXXIII. p. SzPT, 320. p. Széchenyi és társai 1842. február 22-én kelt folyamodványát lásd uo. 234-237. p. A vívőiskolához lásd: „Viaskodó Oskola felállítása.” (Vívőegyesület alapítása.) Kelet nélküli gyűjtőív. Közzéteszi: *A Storno család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke, Gróf Széchenyi István kéziratának, valamint egyéb levelek közlésével*. Kiadta Storno Miksa. Sopron, 1938. 32-33. p. A kötet 1826-ot jelöli meg a forrás keletkezési idejeként, bár a szerkesztő megkérdőjelezi ezen évszám hitelességét. Csakugyan téves lehet a közlés, hiszen az aláírók névsorában ott találjuk a Wenckheim-testvéreket (bizonyosan Bélát és Lászlót). Ők a jelzett időpontban még tízes éveik elején jártak, s ezért életszerűtlen, hogy részt vállaltak volna a kezdeményezésben. Ehelyütt, minthogy a támogatók között szerepel a politikai és közéleti szintén a harmincas évek végétől aktivizálódott Batthyány Kázmér neve is, a negyvenes évekre datáljuk az aláírási ívet.

⁴⁶ A kaszinó alapításáról és Andrássynak a rozsnyóiakkal kialakított kapcsolatáról: *A Rozsnyói Társalgási Egylet százéves története*. Rozsnyó, 1932. 14-22, 24. p. [a továbbiakban Pösch 1932]. A kaszinó jellemzése: *J*, 1833. június 1. (44. sz.) 346. p. A gróf társadalmi tevékenységéről: Pösch 1932, 57-63. p.

díjazására, honorálva a magyar nyelvű képzés terén tapasztalt igyekezetüket. Oktatási célra tett ezen kívül más felajánlásokat is. Az évtized végén Monokon, az urasági kertjéből átengedett területen több mint 200 tanuló befogadására alkalmas iskolaépületet emeltetett, s tankönyvekkel is ellátta a gyermekeket. A Bányapolgársági Egyesület 1839. szeptember 9-e és 21-e közötti közgyűlésén pedig 500 forintos évdíjat adományozott a Phönix-hutánál létesített iskola tanítójának fizetésére. Adománytételleinek számát tovább növelte Gömör megye 1842. decemberi közgyűlésén, ahol 500 pengőforintot ajánlott fel a megyei kórház építésére. Az pedig még az előző évi szeptemberi gömöri közgyűlésen történt, hogy a rendek előtt javaslatot tett, nyilvánvalóan a tüzesetek számának csökkentése és a tűzkárok mérséklése érdekében a cseréppel történő tetőfedés jutalmazására. Említésre érdemes ezzel kapcsolatosan, hogy másfél évtizeddel korábban, 1826 februárjában Széchenyi szorgalmazására részt vállalt egy tűzkár elleni biztosító társaság megalapításában.⁴⁷

Vidéki közcélú tevékenysége tudományos értekezlethez kapcsolódó feladatokkal bővült 1846 augusztusában. Köszönhetően a természettudósok szakmai együttműködésének jeleként az évtizedfordulótól kezdve rendszeresen ülésező Magyar Orvosok és Természetvizsgálók társaságának. A szervezet az 1845. augusztus 15-én Pécsen befejeződött VI. vándorgyűlésén „*közakarattal s lelkesedéssel*” őt választotta meg a Kassa és Eperjes székhellyel Felső-Magyarországon tartandó 1846. évi találkozója elnökévé (az alelnök Pulszky Ferenc, a titkárok Abaúj és Sáros megye főorvosai: Horn Ferenc és Saárossy József lettek).⁴⁸

Megszokottá vált ugyanis, hogy egy komoly politikai befolyással is bíró személyiséget (világi arisztokratát vagy főpapot) jelölnek ki a feladatra. Temesváron például 1843-ban Tihanyi Ferenc temesi gróf és főispánt, Kolozsváron 1844-ben gr. Teleki Józsefet, Pécsen, 1845-ben Scitovszky János pécsi püspököt. E vonatkozásban Andrássy személye kétségtelenül kontinuitást jelentett, hiszen főispánként került a posztra. Nagyobb mértékben befolyásolta persze a tudósok döntését, hogy a „*hazafigyelt törekvéseiről és áldozatairól*” ismert s a „*természettudományokban kitűnőleg jártas*” embert is tisztelték benne. Közéleti szerepvállalásai és tudományos-szakmai ismeretei indokolták tehát választásukat.⁴⁹

⁴⁷ Az 1834-es gömöri felajánlásról: Hunfalvy 1867, 79. p. A monoki iskolaalapításról: J, 1839. január 19. 22. p. A Bányapolgársági Egyesület részére történt adománytételről: Münnich 1895, 91. p. Az 1840-es évekbeli közcélú felajánlásokról: Pösch 1932, 57-63. p. PH, 1841. október 6. 672. p. PH, 1843. január 5. 10. p. A biztosító társaságról lásd: Friedreich 1914, 186-187. p. Az általa idézett szöveg helye: *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1826. február 11. 89-90. p.

⁴⁸ *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai*. A nagygyűlés megbízásából kiadta Hölbling Miksa, [...]. Pécsen, 1846. 40, 56. p. (alább MOT 1846). A társaságról lásd röviden: Tóth 2005, 175-176. p.

⁴⁹ A megnevezett gyűléselnökökről lásd: Dr. Chyzer Kornél: *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840-től 1890-ig*. Sátoraljaújhely, 1890. 28. p. Az idézett szövegrészek: MOT 1846, 56. p.

Ennek ellenére politikai utalásoktól sem volt mentes az elnöki kinevezés fogadtatása. Az 1846. évi vándorgyűlés előtt két hónappal Bartsch Eduárd akkori sárosi főorvos helyezte azt el politikai kontextusban is. A megyéről készített, és Andrásynak ajánlott leírásában a (kötelező) tiszteletadás jeleként méltatta a „*Sáros jólétét, ritka bölcsességgel, szilárd állhatatossággal előmozdítani, emelni, öregbiteni*” törekvő gróf 4 éves főispáni tevékenységét. Szemében annak köszönhetően „*e Megye téerein cselekvésdús béke honol és mi bizton reméljük, hogy az Méltóságod bölcsességének kormánya alatt tartósan biztos maradandó*”. Chyzer Kornél orvos több mint negyven évvel később, a vándorgyűlések történetét feldolgozó munkájában ugyancsak hangsúlyossá kívánta tenni a politikai vonatkozásokat. Ezért a „*legnagyobb befolyású s mély tudományú államférfiú*”-ként méltatta Andrásyt. A gyűlést megnyitó beszédét pedig úgy értékelte, hogy az a „*törvényhozás termébe illő politikai nagyszabású szónoklat volt a társadalomnak éppen akkor folyamatban volt átalakulásáról, melyben csak a valódi tudományt és az anyagi erőt ismerte el a nemzet igazi tőkéjének*”.⁵⁰

A kommentároktól eltekintve bizonyos, hogy Andrassy esetében valóban szakmai indokok alapján döntöttek a pécsi gyűlés elnökválasztói. Alátámasztja ezt az is, hogy Pulszky Ferencet a tudományos munkásságára utalva hívták meg alelnökül.⁵¹

Megválasztásukat követően ellátták őket szervezési feladatokkal. Ezek elvégzéséhez Scitovszky püspök elküldette hozzájuk a szükséges jegyzőkönyveket, irományokat. Arra kérte továbbá a grófot, hogy gondoskodjon az érkezők szálláshelyeinek a jövő évi tagnévsorban való feltüntetéséről.⁵²

Andrassyék a tudósokon kívül, vendégként politikai személyiséget is invitáltak a rendezvényre. Keglevich János főpohárnokmestert 1846 májusában kereste meg a gróf névre szóló meghívólevéllel.⁵³

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók hetedik nagygyűlését megnyitó tanácskozássra végül 1846. augusztus 9-én, Kassán került sor. Az előző napokban regisztrálták a rendezvény résztvevőit, kiosztották részükre az előzetes programtervet, s szállásaikra kísérték őket. 9-én aztán Andrásynak az „*igazi tőkét*” jelentő tudomány és anyagi erő, valamint

⁵⁰ Bartsch Eduárd: *Sáros megye helyirata*. Eperjes, 1846. (a törzsszöveg elé nyomtatott ajánlás). Chyzer Kornél: i. m. 52. p.

⁵¹ MOT 1846, 56. p.

⁵² Uo. 66. p.

⁵³ A Keglevich Jánosnak küldött meghívóról lásd az ő június 26-án kelt köszönőlevelét. OSZK Kt. Fol. Lat. 3866. VIII. Keglevich János gróf levelező könyve. 1823-1854. Latin, német, magyar. 1-8. k. 281. sz. A meghívólevél mintaszövege: *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott hetedik nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai. A nagygyűlés megbízásából kiadá Halász Gejza*. Pest, [1847.]. VIII. (ezután MOT 1847).

„kamatuk”, a munka kölcsönkapcsolatát középpontba helyező beszédével megkezdődött az ülészak.⁵⁴

Ennek első részét Kassán, augusztus 9-e és 12-e között tartották, majd onnan 17-ig Eperjesre költözött át a gyülekezet. A tudományos munkát szakosztályokban folytatták, a Kassán tartózkodás alatt 10-én és 12-én, Eperjesen 14-én.⁵⁵

Andrássy jelen volt a közüléseken, s a gazdasági és barmászati szakosztály tagjaként az ottani tanácskozásokon. Ezen kívül élt több önálló indítvánnyal. Az augusztus 16-i negyedik közülésen például javasolta, hogy a jövő gyűléseknek a nagyszabású és időrabló vendégeskedésektől való mentesítése érdekében elvi alapként jelentsék ki az olcsóbb étkezést, a szabott áron történő ebédelést. Szintén aznap, a gazdasági és barmászati szakosztály hatodik ülésén hívta fel a figyelmet a rétöntözésre, példaként említve a Bars megyei hg. Esterházy-féle lévai uradalom sikeres kísérleteit. Egyúttal intette a sárosi gazdákat a szükséges lecsapolásokra s arra, hogy próbálják megvalósítani a Vas megyében a Pinka patak mentén fekvő településeken gyakorolt közös rétöntözéseket. Az pedig még 12-én történt, hogy feladatot kapott egy újabb egyesület létrehozásával összefüggésben. A gazdasági és barmászati osztály ugyanis indítványozta egy hegyaljai bortermesztő társaság alapítását előkészítő, Bretzenheim Ferdinánd herceg elnöklése alatti választmány kinevezését. Andrássy bekerült ebbe a testületbe, többek között Bujanovics Eduard, Patay József és Kassa városa társaságában.⁵⁶

A tanácskozások végül Andrássynak az augusztus 17-i, ötödik közülésen elmondott záróbeszédével értek véget. Csak a következő évben fejeződtek be ugyanakkor a vándorgyűléssel kapcsolatos utómunkálatok. A gróf számára még hónapokat vett igénybe a végzések fogantatása, s a különféle tudományos kérdésekkel kapcsolatos további teendők elrendezése. Például csak 1847. március 1-jén lettek közzételve a következő, Sopronba egybehívott VIII. vándorgyűlésen megtárgyalandó témák.⁵⁷

⁵⁴ A nagygyűlés 355 résztvevőjének névsorát lásd: MOT 1847, IX-XV. p. A gróf megnyitó beszéde: uo. 25-29. p. A hivatkozott rész: 26-27. p.

⁵⁵ Uo. V-VIII. p.

⁵⁶ Uo. 10, 19, 249-250. p.

⁵⁷ Andrássy záróbeszédét lásd: MOT 1847, 57. p. Az utómunkálatok az ő 1847. június 14-én, Hosszúréten kelt elnöki jelentésében. Uo. XVI-XVII. p. A soproni nagygyűlésre összeállított kérdések uo. XVIII-XIX. p.

VII. „Jó érzelmű” politikus

Adminisztrátori kinevezés

Az első reformországgyűlés lezárása és az új évtizedforduló közé illeszkedett Andrassy politikai pályájának talán legérdekesebb, egyszersmind ellentmondásokkal leginkább terhelt fejezete. Ez alatt fokozatosan gyengültek az ellenzéki főrendekkel fenntartott kapcsolatai, és mind közelebb került a kormánytáborhoz. A több évet felölelő folyamatban és a gróf karrierjében fontos mérföldkőnek számított 1838 márciusa. Akkor nevezte őt ki V. Ferdinánd az egészségi állapota és személyes ügyei miatt tisztségéből való felmentését kért id. Almássy József főispán helyére Gömör-Kishont vármegye adminisztrátorává.¹

Beiktatására augusztus 1-jén került sor, miután az előző napon fogadta a hosszúréti otthonába látogatott tisztelgő küldöttséget, majd a Rozsnyótól délre fekvő hegykoszorún elhelyezett ágyúk üdvözlő dörgése kíséretében levonult Pelsőcre.²

Noha a megyei rendek tradicionális, a környező megyék küldötteinek részvételével zajló nagyszabású szertartást terveztek az ünnepélyes alkalomra, a gróf kerülni akarta a túlzott felhajrást. Inkább saját költségén, már előzetesen jutalomkérdéseket hirdetett meg Pest és Buda egy esetleges jövőbeni, a márciusihoz hasonló árvíz elleni megóvása érdekében. Ennek nyomán azután fogadhatta – még a Gömörtől messzire fekvő Vas megye nemeseitől is – az újabb, hozzá, mint a nemzeti-közeleti szerepvállalásai miatt egyébként is széles körben ismert személyhez irányzott tiszteletnyilvánításokat. Bártfai Szabó László egyik adatközlése mindamellett arra utal, hogy személye nem aratott osztatlan lelkesedést. Scitovszky János akkori rozsnyói püspök ugyanis *„erősen kikel kineveztetése ellen, mert szerinte állhatatlan természetű, s hallgat a lutheránusokra, akik viszont örömmel fogadják”*.³

¹ J, 1838. március 10. 77. p. Az uralkodó március 3-i leiratában tudatta a megyével a kinevezést tényét. SAL – AKH. III. část. 29. Župné Záležitosti, Gemer – Malý Hont, Šariš a Rozne Župy. 704/543. doboz. Fasc. 2. 53. Annak, hogy Andrassy csak adminisztrátori tisztséget kapott, az az oka, hogy Almássy József az uralkodó döntése értelmében élete végéig megtarthatta főispáni címét. Erről, valamint Almássy lemondásának okairól lásd főispáni leköszönő nyilatkozatát. SAL – AKH. III. část. 29. 704/543. doboz. Fasc. 2. 49-50. (másolat).

² J, 1838. augusztus 11. 253. p.

³ A megyei közgyűlésen a beiktatással kapcsolatban indítványozott előkészületekről: MOL Filmtár, Besztercebányai Területi Állami Levéltár. X1051, C1508. doboz. Gömör-Kishont Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1838. év. 374, 395. p. A jutalomkérdésekről és a túlságosan költséges beiktatás mellőzéséről lásd Vas vármegye rendjeinek az 1838. október 1-jén Szombathelyen tartott kisgyűlés nyomán kelt, a grófhhoz intézett tisztelgő levelét. SAL – AKH. III. část. 22. 652/491. doboz. Fasc. 2. 32. A jutalomkérdésekről nem melleleg már a tavasz folyamán döntött a gróf, s a velük kapcsolatos ügyintézésel megbízta Draskóczy Sámuel első alispánt. Lásd erről Draskóczy Andrásynak írt április 28-i levelét. SAL – AKH. III. část. 29. 704/543. doboz. Fasc. 2. 52. A tekintélyes pozíció és az ismert személyiség előtti tisztelgés kortalan módszerét jelzi az a kommandáló levél, amelyet egy gömöri nemes, Ölvödi Vad Tamás intézett hozzá. Az illető alighanem jó alkalomnak érezte a kinevezést, hogy beilleszse levelébe az Andrassyt köszöntő jókívánságok mellé az akkor a

Maga a ceremóniális aktus Andrássy székfoglaló beszédével együtt nem igényelt sok időt. Gyorsan lezajlott a *Veni sancte* misét követően. Az újdonsült adminisztrátor ezután táblabírókat nevezett ki, végül az egybegyűlteket elköltötték a szándéka ellenére igencsak látványos díszbédet (külön sátor a megyeház udvarán, 1200 fős teríték). Ezzel lezárult a kétnapos beiktatási ünnepély.⁴

Másnap aztán, az eseményre egybegyűlt vendégsereg szétoszlásával, de még a pazar külsőségek által keltett impulzusok és az emelkedett hangulat hatása alatt elkezdődött a gróf számára az adminisztratori szolgálat időszaka.

Hivatalába történt beiktatásának rövid ismertetése után itt arra keressük a választ, hogy Bécsben miért éppen őt választották ki erre a tisztségre? Nyilvánvaló ugyanis, hogy a reformmozgalom visszaszorítása érdekében megindított kormányzati ellentámadás időszakára eső tudatos lépésről van szó. Ez tehát illeszkedett az ellenzéki tábor bomlasztása érdekében alkalmazott taktikai repertoárba.

Ismert, hogy Bécs nemcsak erőszakos eszközökkel (idézés nélküli letartóztatás, koholt vádakra épülő perek, Wesselényi kapcsán a felségsértési per lehetősége) próbálkozott célja elérése érdekében, hanem teret engedett óvatosabb módszereknek is.

A legkézenfekvőbb megoldásnak tűnt a hivatali karrier felkínálása. Főként olyanok számára, akik lazán kapcsolódtak a reformellenzékhez, és annak zászlóbontását követően közeledni kezdtek a kormányzat felé. Ilyen személy volt például Ragályi Tamás. A rendsérelni opposíció egykor meghatározó alakját könnyedén sikerült Bécsnek maga mellé állítania. Miután Ragályi az adó ügyében az emelést támogatva egyúttsszavazott a kormányoldallal, s ezzel hitelét veszítette az ellenzéknél, 1836 májusában beemelték a királyi tábla bíráinak sorába. Pálfördüléséhez hasonló hatást keltett ellenzéki körökben a sokszor bizonytalan politikai szándékot tükrözően cselekvő Károlyi György adminisztratori kinevezése. Ő Csongrád megye főispáni helytartói székét foglalhatta el 1839 tavaszán.⁵

megye rendszerinti esküdti tisztét betöltő fiát, Andrást a gróf figyelmébe ajánló szavait. SAL – AKH. III. část. 29. 704/543. doboz. Fasc. 1. 173. A vasiak köszöntése: SAL – AKH. III. část. 22. 652/491. doboz. Fasc. 2. 32. Scitovszky püspök reagálásáról: Bártfai 1926, 291. p. A kiemelés tőlem – B. L.

⁴ J, 1838. augusztus 11. 253. p.

⁵ Ragályiról: SZIN IV. 650-651, 653. p. – Viszota jegyzetei. Károlyiról: J, 1839. március 30. 101. Napló 1982, 880-881. p. Vö. Fazekas Rózsa: Károlyi György naplójából. 1835. július 20. – 1836. május 14. In: *Fons*, 1998. (V. évf.) 3. sz. 309-375. p. A hivatkozott rész: 314. p. Ill. Erdmann Gyula: A kormányzat előkészületei az 1839-40-es országgyűlésre. In: *A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára*. Szerk. Dénes Iván Zoltán, Gergely András, Pajkossy Gábor. Bp., 1984. 193-221. p. A hivatkozott rész: 213-214. p. Károlyi politikai értékvilágáról: Fazekas Rózsa: Károlyi György politikai pályafutása 1848-ig. In: *Korok és életek*. Szerk. Czövek István. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 1997. 5-31. p. [alább Fazekas 1997]. Baják László: Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége (1825-1849) (I. rész). In: *Folia Historica*, 1993. (XVIII. kötet). 107-121. p. A vonatkozó rész: 111-117. p. Áttekintő jelleggel: Vári 2009, 65-66. p.

Andrássyban több mint fél évtized múltán látták meg a jóérlmü, megbízható embert. Eleinte csak gyanakvással tekintettek rá. Ő pedig még 1831 szeptemberében is arról írt Széchenynek, hogy a rendőri szervek tőlük való félelmét, irántuk meglévő bizalmatlanságát sejtette az ő egyik levele előzetes felbontásában, majd újrapecséteelésében.⁶

Az idő tájt persze még nem került a nyilvánosság elé a reformok célját és intenzitását illetően a magánbeszélgetések során már jól érzékelhetővé vált, barátaiktól eltérő véleménye (példa erre a fentebb említett, Széchenyivel folytatott 1832. február 2-i beszélgetése során a *Stadium*-ról alkotott bírálata). Feltűntek viszont az első jelei a kormányzat részéről irányában megnyilvánuló jóindulatnak. Újra megemlítjük Metternichék magatartását a Széchenyivel közös, 1832-es angliai utazása előtt, amikor az útlevelek visszatartása ügyében csak őt fogadták audiencián. S ugyancsak visszautalunk egy másik, már a kormányzat tapogatózását jelző eseményre: a Cziráky Antal által szóba hozott, lehetséges főispáni kinevezésre.⁷

Ez a lépés az uralkodóház iránti erős lojalitás, a mélyreható, strukturális változást célzó törekvésektől való tartózkodás méltánylása volt. Andrássy és az udvar további közeledésében szerepe volt emellett annak is, hogy már Széchenyi személyes ráhatása sem volt képes szorosabbra fűzni a gróf kapcsolatát a reformtáborral. Az is lehetséges, bár csak a Königsberg-Aulendorf család kapcsolati hálójának ismeretében bizonyítható, hogy politikai elköteleződésének változásában része volt a Franciska grófnővel kötött házasságának, ami még inkább a kormányzat felé fordíthatta őt.

Viselkedésével, számos liberális törekvással való szembehelezkedésével mindenesetre maga teremtett új lehetőséget egy hivatali tisztség számára való felkínálására. Ezt az állítást erősíti az eseményről határozottan nyilatkozott Bártfai Szabó László véleménye. Ő egyenesen azt írta, hogy Andrássy volt „*az első ellenzéki, akire nézve a kormány a Gutgesinntséget megállapítja, s kinevezi Abaújba [Gömörbe – B. L.] főispáni helytartóvá mivel jóakarátú konzervatív, aki megfontolt viselkedése által több hasznára lesz a kormánynak, mint egy népszerűtlen, szükségből előhúzott absolutista.*”⁸

„Gutgesinnt”, azaz, bár ellenzéki kötődésű, de a kormány irányában jóindulatúnak ítélt személyiség. Mi több, gömöri illetőségű, akit Bécs alkalmasnak tekint a céljai végrehajtására.

Andrássy maga is megerősítette mindezt a székfoglaló beszédében. Úgy fogalmazott a kinevezésével kapcsolatosan, hogy a királyi felség őt, „*a' jó szándékot is érdemnek vévén*”, méltónak ítélte a megye kormányzására. Leendő hivatalviselése alatt e jó szándék által kívánta

⁶ ASzIKT I. 124. p.

⁷ Napló 1982, 701, 714. p. SzIN IV. 367. p.

⁸ Bártfai 1926, 291. p.

a „hazafiság szentelt helyévé” emelni Gömör-Kishontot. Ahol „mi szeretett Királyunknak, édes hazánk... mind kettőjüknek – a’ mi csak egyet tesz – diszét, hasznát előmozditanánk”.⁹

A gyakorlatban a gróf által meghatározott cél nem jelenthetett egyebet, mint a fennálló rendszer keretei közötti anyagi és műveltségbeli gyarapodás elősegítését. Nem sokkal később, 1839 tavaszán Károlyi György is hasonló gondolatokat tárt hallgatósága elé adminisztrátori inaugurációján. Ő ugyanakkor a szükségességgel is indokolta a főispáni helytartói megbízatás vállalását. Ha mindenki távol tartaná magát a hivatalviseléstől, akkor „vagy Önkény, vagy alkotmányunkat és szabadságainkat veszélyező zavar foglalná el Országos szerkezetünknek és a’ mindeneket öszvetartó jó rendnek helyét” – fogalmazott beszédében.¹⁰

Andrássytól a kinyilvánított óhajtaással szemben egészen mást kívánt a politikai valóság. Jóval nehezebb feladat hárult rá adminisztrátorként. Kinevezése idején ugyanis már viharos pártküzdelmek színhelye volt Gömör. 1836-tól, Draskóczy Sámuel első alispánná választásával ott is teret nyert a reformmozgalom, és ezzel megváltozott a vármegye politikai arculata.¹¹

Addig, bár egy, az 1825-ös országgyűlésen készült titkosrendőri jelentés az ellenzékot erősítő megyék között sorolta fel Gömört, az megragadt a rendeleti kormányzás időszakában oly következetesen és határozottan gyakorolt alkotmányvédelem szintjén. Köszönhetően Almássy József főispánnak és különösen Abaffy Károly első alispánnak.¹²

A változatlan politikai alapállást, a hagyományos argumentációt jól példázza az 1832-36-os országgyűlésre kiküldött gr. De la Motte Károly követi munkája is.¹³

Ehhez képest valódi fordulópontot jelentett Draskóczy alispánná választása, s a tisztikar leváltása. Párhuzamosan ezzel, rögzültek a határvonalak a megyei ellenzék és a konzervatívok

⁹ Andrássy beszéde: Főispáni székfoglaló 1838, 9-18. p. Az idézett részek: 10. p.

¹⁰ Baják László: i. m. 116. p. A beiktatási beszédből idéz: Fazekas 1997, 22. p.

¹¹ Hunfalvy 1867, 79. p. Draskóczy Sámuel (1794-1864) a gömöri ellenzék tagja, 1830-1843 között gömöri esperességi, 1839-től 1847-ig tiszai evangélikus egyházkerületi felügyelő volt. Az 1830-as diétán követként képviselte a törvényhatóságot, majd 1836-tól 1843-ig a megye első alispáni tisztét töltötte be. Szinnyi II. Bp., 1893. 1072. p. Borovszky 1903, 418. p. Kossuth Lajos – *Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hirlaphoz I.* (1841). Szerk. Fazekas Csaba. S. a. r., bev., jegyz. a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 2003. évi Kossuth-szemináriumának hallgatói. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003. 193. p. Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* (3. jav. és bőv. kiadás) Szerk. Dr. Ladányi Sándor. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Bp., 1977. 640. p.

¹² A titkosrendőri jelentés: MOL. Regnicolaris levéltár. Archivum regni. N119 – Takáts Sándor hagyatéka. Fasc. 33. 4170/a. Vö. Hunfalvy 1867, 78-79. p. Almássy főispáni kinevezéséről: Borovszky 1903, 560-561. p. Abaffy Károly 1818-1827 között Gömör másodalispánja volt, az első alispáni tisztségben pedig 1827-től 1836-ig tevékenykedett. Borovszky 1903, 558. p. Wirkner Lajos 1835 januárjában mindkettőjüket megbízható személynek nevezte a Reviczky Ádám kancellárhoz küldött, az önkéntes örökvltság engedélyezése kapcsán elfogadott Békés megyei körlevélről szóló jelentése csatolmányában. Völgyesi Orsolya: Királyi biztosi vizsgálat Békés megyében (1835). In: *Aetas*, 1999. 1-2. sz. 30-42. p. A hivatkozott rész: 33. p., 22. jegyzet. [ezután Völgyesi 1999].

¹³ De la Motte-nak a reformkérdésekhez való viszonyulását jól tükrözi a nem nemesek birtokbirtoklásáról az 1833. április 27-i kerületi ülésen elmondott, s a hallgatóság által zúgolódással és nevetéssel kísért beszéde. Abban tudniillik a gróf veszélyesnek ítélte a konstitúcióra nézve, ha a „birtok birhatást kiterjesszük a nemtelenekre is, és nékiek teljes sajátját adunk”, mert „még repraesentatiót is főgnak kívánni”. OT 1832-36, I. 338. p.

között. Egy 1837 őszén készült titkosrendőri jelentés az opposíció jellegadó személyiségei közt említette gr. Andrássy Károlyt, Szentmiklóssy Viktort és Antalt, a Máriássy-famíliát és más birtokos nemeseket. A velük szemben álló csoport tartóoszlopa a katolikus papság volt, tömegbázisa a kisnemesség. Meghatározó szerepet játszott az alkotmányvédő-kormánypárti táborban Scitovszky püspök, valamint a korábbi első alispán, Abaffy Károly és családja.¹⁴

A két fél küzdelmét nyugodtabb mederbe terelhette az akkor már országos ismertséggel rendelkező és inkább kiegyensúlyozó, mint konfliktust mélyítő szerepre alkalmas, „megfontolt” viselkedésű Andrássy. Különösen, hogy bár adminisztrátorként közel került a kormánytábor kapcsolati hálójához, még nem ért nyugvópontra a politikai erőterben történt elmozdulása.

Újra Pozsonyban

A gróf negyedik országgyűlési szereplése feszült légkörben vette kezdetét. Egyrészt a teljes politizáló közvélemény által jogsértőnek tekintett perek s a törvényellenes kormányzati intézkedések miatt. Másrészt azért, mert megítélésükön a pénzügyi és külpolitikai téren súlyos gondokkal küzdő császári udvar gesztusértékű lépései (a főhivatalokban végrehajtott személycserék) sem változtattak érdemben. A szólásszabadság ügye meghatározó befolyással volt az újabb törvényalkotási időszakra, s kompromisszumos megoldás keresésére kényszerítette a szembenálló feleket. Főként természetesen a kormányzatot.

Az első ütközési pontot a Pest megyei követválasztás és következménye: gr. Ráday Gedeonnak a diétai részvételtől való eltiltása képezte. Az ügyet sérelemként kezelő rendek a propozíciók tárgyalás alá vétele előtt kívánták felterjeszteni azzal kapcsolatos üzenetüket.

A főrendek június 20-i ülésén két fő álláspont körvonalazódott ezzel összefüggésben. Az első Tajnay János Árva vármegyei főispán beszéde nyomán a királyi előadásokat tartotta elsődlegesnek. Ráday ügyét ugyanis nem tekintette olyan jogsértésnek, ami miatt más értelmezést lehetne adni az 1791. évi 13. cikkelynek. Az a tárgyalási sorrenddel kapcsolatosan úgy fogalmaz, hogy: „a királyi javaslatok kellő módon lett tárgyalása után az ország egyetemes karainak és rendeknek összes igazságos sérelmei [...] orvosoltassanak”.¹⁵

¹⁴ MOL, Filmtár. 31649. doboz: Magyar Kancelláriai Levéltár. Magyar Királyi Kancellária. Informations-Protocolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion. [A105 – 1837-1847]. Jegyzőkönyvek, II. 1837. 2. sz. Szentmiklóssy Viktor 1832-től 1839-ig al- majd főszolgabíró, az 1839-40-es diétán a vármegye követe volt. Fivére, Antal, 1839-45 között Gömör megye másodalispánja, 1843. december 11-étől előbb helyettes, 1845-től 1849-ig pedig első alispánja volt. Borovszky 1903, 658. p.

¹⁵ Stuller Ferenc: *Országgyűlési Tudositás*. OSZK Kt. Quart Hung. 1426. 1. kötet. 46. A 7 kötet borítóján és első írott oldalán eltérő helyesírással szerepel a cím, ám egységesen „OT 1839-40”-nel és a megfelelő kötet számmal hivatkozunk a forrást. Az idézett tc.: Magyar Törvénytár 1740-1835, 160-161. p. A kiemelés tőlem – B. L.

A második állásfoglalás viszont a sérelmi kérdést ítélte előlegesen felterjesztendőnek (Károlyi György különvéleményt fogalmazott meg: a proposíciókra adott válaszokkal együtt óhajtotta felküldeni a pesti sérelmet). Ez utóbbira szavaztak gr. Erdődy Sándor, Széchenyi, gr. Pálffy József és más ellenzéki mágánások. Az előbbit pedig a többségben lévő kormányoldal támogatta. Tehát a zászlósúrok, főispánok és egyházi főrendek, s például Barkóczy János, De la Motte Károly, Dessewffy Aurél grófok. Andrassy György velük voksolt együtt. A július 24-i ülésen pedig, amikor az ügyet az alsótábla 4. üzenete nyomán újra napirendre vették a mágánásoknál, kitartott a véleménye mellett. Része volt abban, hogy a főrendek aznap nem változtattak előbbi állásfoglalásukon, s ezért később is kiegyenlíthetetlennek bizonyultak a nézetkülönbségek. A szólásszabadság kérdésében így határozottan szembekerült az oppozícióval, amellyel ugyanakkor közvetlenül érintkezett a magántanácskozások keretében.¹⁶

Ez persze természetes volt akkor, hisz a nézetkülönbségek nem mérgezték meg teljesen a személyes kapcsolatokat. A vélemények ráadásul jobban közelíthetővé váltak az üléstermen kívüli politikai tárgyú megbeszélések vagy a kellemes-hasznos időtöltés keretei között. Főként az után, hogy a Pozsonyba egybegyűlt főurak kialakították ott közös társas területet. Ennek a Széchenyi naplójában – ami a diéta első felét tekintve alapforrásunknak számít – Kis Casino néven emlegetett klub jelentette a centrumát. Benne az ellenzékiek voltak többségben. A június 11-én Odescalchi Ágost hercegnél tartott összejövetelen azonban úgy határoztak a megjelentek, hogy mindenki, aki a diétán szerepel, javasolható legyen a tagságra.¹⁷

Aznap nyert felvételt a klubba például Andrassy, és a politikai kötődést feltételül nem szabó friss döntésnek köszönhetően gr. De la Motte Károly. Itt került sor továbbá 1839. november 18-án a főrendi ellenzék hivatalos megalakulására. Az ugyan csekély létszámmal, de szervezett erőként kezdett működni a felsőtáblán, nagymértékben javítva ezzel a reformtábor részéről a nyomásgyakorlás lehetőségét.¹⁸

Andrassy felvételének vonatkozásában ismét utalunk a Széchenyi-kapcsolatra. Szerintünk ugyanis Széchenyi közelségének, s a vele fenntartott csaknem másfél évtizedes barátságnak is köszönhető, hogy a diéta első felében Andrassy összeköttetésben állt ellenzéki mágánásokkal, résztvevője volt gyűléseiknek. Igen hullámmzó volt ugyanakkor kettejük viszonya.

¹⁶ OT 1839-40, 1. 46. OT 1839-40, 2. 27-28.

¹⁷ Napló 1982, 884. p.

¹⁸ Uo. A november 18-i kis casinói ülésen jelenlévők (Batthyány Lajos és Kázmér, Erdődy Sándor, Esterházy Mihály, Jeszenák János, Pálffy József, Szapáry Miklós és Antal, Széchenyi István, Zay Károly, Zichy Ödön, Jenő és József) határoztak azon elvekről, amelyek mentén a továbbiakban politizálni kívánnak. A heves vitát hozó ülésen mindenekelőtt elfogadták, hogy közjogi szempontból elválaszthatatlannak tekintik Magyarországot a Habsburg-monarchiától. Azt is deklarálták azonban, hogy az ország alkotmányos monarchia, s valamennyi magyar egyenlő a törvény előtt. Továbbá, hogy a vallási sérelmek politikai ügynek számítanak. SzIN V. 331. p. – Vizota jegyzete.

Széchenyi naplójának az országgyűlés előtti években keletkezett egyes részei arról tanúskodnak, hogy mind gyakoribbá váltak közöttük a viták. Ő olykor már nem egyszerűen a szóváltásaik emlékét örökítette meg jegyzeteiben, hanem becsmérő kifejezésekkel is illette társát. Példa erre az 1838 augusztusának végén a pest-budai hid ügyében támadt – fentebb említett – nézeteltérésük alkalmával rögzített „*Hiába, az icsés palaczkba nem önthetni a csöbört!*” mondat. Továbbá, hogy bár a 27-i hídbizottsági ülésen sikerült elsimítaniuk az ügyet, Széchenyi aznap mégis papírra vetette, hogy barátja ugyan „*pompás fickó*”, de „*szarakodó*”.¹⁹

Efféle bejegyzések ugyanakkor számos helyen olvashatók naplójában. A gróf gyakran választott hasonló megfogalmazásokat az átalakuló, netán (időszakosan) felbomló baráti viszony rögzítéséhez. Éppen ezért szükséges óvatosan bánni az Andrássyt minősítő szavakkal. Kézenfekvő viszont párhuzamba állítani őket a tíz évvel korábbi tanítólevél egy részletével. Az „akarjam-e, ne akarjam”-szekvenciával, amellyel Széchenyi nehézkesen határozó, döntéseiben bizonytalan emberként igyekezett jellemezni barátját. Az egyéniségének alapvonásait visszaadni törekvő két megfogalmazás hasonló tartalmú, de keletkezésük körülményei és funkciójuk szempontjából eltérnek egymástól. Egyrészt ugyanis az első megjegyzést levélben társa elé tárta Széchenyi. A másikat azonban csak a naplójában rögzítette. Másrészt a húszas évek végéről származó bírálat az irányító-nevelő attitűd megnyilvánulása, ami mögött ott rejtett Széchenyi részéről a közös közéleti tevékenységre történő felkészítés indítéka. Ítélete tehát valójában jószándékú tanács, tulajdonképpen baráti gesztus. Ez a motívum azonban jelentőségét veszítette a harmincas évek végére. Helyébe lépett viszont egy másik. Az ítélkező szavakat immáron nem a jövőbeni együttes cselekvés előkészítése magyarázza, hanem a közös közpályához kapcsolódó csalódások rejlenek mögötte. Ezzel együtt pedig a hullámzó baráti viszony időről-időre jelentkező mélypontjairól tesz tanúbizonyságot.²⁰

Mindennek ellenére a két gróf viszonylag gyakran találkozott 1839 júniusa és 1840 januárja között. Erre általában ebéd- vagy vacsorameghívások révén került sor. Velük kapcsolatosan azonban az előző évtizedfordulóhoz képest Széchenyi már nem valamely, a nyilvánosság előtt még eltitkolt kezdeményezésébe is beavatott bizalmasaként (mások mellett lásd a *Hitel* vagy a *Stadium* kiadásának előkészületeit) tüntette föl naplójában Andrássy nevét. Inkább csak asztaltársként, tulajdonképpen az étkezési alkalmakon nyílt beszélgetési lehetőségek apropóján. Akárhogyan vélekedett azonban róla, érintkezésben maradt vele.

¹⁹ Napló 1982, 867-868. p. Habár nem kapcsolódik közvetlenül a kérdéshez, de megemlíthető a diéta előtti nézeteltérések vonatkozásában egy szakmai természetű „probléma”. 1837. 11. 17-én Széchenyi a lovaglőiskola tárgyában Andrássy „zavarkeltó” lépéséről írt: „*Andrássy macht mir wegen der Reitschule Confusionen*” SzIN V. 131-132. p.

²⁰ SzIVM 1. 123. p. A bekezdésben foglaltakra vonatkozóan bővebben lásd: Fónagy 2010.

Kapcsolati hálójára révén pedig lehetőséget nyújtott számára az addig közelebbről nem ismert arisztokratákkal, így Pálffy Józseffel vagy Batthyány Lajossal való megismerkedésre. Utóbbit Andrassy a lakásán is felkereste, első ízben június 21-én Károlyi György társaságában.²¹

Érdemes megemlíteni, hogy igen szaggatott volt a gróf diétai szereplése. Alighanem már július végétől hiányzott az ülésekről. Stuller legalábbis nem szólt róla a tudósításaiban. Széchenyi is mindössze egy augusztus 4-i, Szapáry Antallal közös kirándulás kapcsán jegyezte be nevét a naplójába. Nem sokkal ezután hazatért Felső-Magyarországra, ahol a bányapolgársági egyesület szeptemberi, iglói közgyűlésén kellett elnökölnie. November eleji visszaérkezése után is csupán néhány napot maradt Pozsonyban. 16-án már Pestre utazott, hogy részt vegyen az Akadémia nagygyűlésén.²²

Fontos, bár inkább a külsőségekben kimerülő diétai feladatot kapott ellenben 27-én. Beválasztották abba az országos (követek és főrendek alkotta) bizottságba, aminek át kellett vennie a katonaállítás szükségességéről szóló tájékoztatást az uralkodó megbízottjától, b. Lederer Ignác budai főhadparancsnoktól, s közölnie kellett azt az országgyűléssel (erre másnap a főrendek termében került sor).²³

S bár nem tartozott a főrendi ellenzékiek belső köréhez, a mánásklub december 4-én zajlott tanácskozásán az elnöki tisztség hosszabb időre történő betöltéséről tartott szavazáson mégis rá esett a jelenlévők választása. Széchenyi pedig december 21-én azt rögzítette diáriumban, hogy Károlyi György megemlítette neki: értesítést kapott, miszerint Metternich haragszik, amiért ő (Károlyi) az ellenzék elnöke. Ezért azt tanácsolta Széchenyinek, helyette válasszák Andrassyt – legalábbis ideiglenesen.²⁴

Ez a két eset különösen Széchenyi 1840. január 6-i naplóbejegyzése miatt érdemel figyelmet. Abban ugyanis megemlékezett egy aznapi, Batthyánynál zajlott vendégeskedésről. Ott „igen kemény” szavakkal illette pohárköszöntőjében Andrassyt, majd azt írta róla diáriumába, hogy: „Egyaránt híz mindkét oldalhoz.” Bizonyosan a diétai üléseken tanúsított magatartására utalt bírálatával. Nem tudható pontosan, hogy mely tárggyal összefüggésben jutott végül erre a megállapításra, de az éppen azokban a napokban vitatott vallásügyet tartjuk a

²¹ Andrassy 1839. június 22-én például Esztergom megye követével, a korábban belső titkos tanácsossá kinevezett Andrassy Józseffel ebédelt Széchenyiéknél. Napló 1982, 887. p. A november 21-e és december 7-e közti két hétben pedig vendégként vagy házigazdaként több alkalommal is bekerült a neve Széchenyi naplójába. 1839. 11. 21-én: „Egyedül eszem otthon. Andrassy György”. 1839. 11. 29-én: „Este Sztárayék – Batth[yány] Lisi – s végre Andrassy György és felesége.” Napló 1982, 896, 900. p. Másnap: „Esse bei George Andrassy”. 1839. 12. 07-én: „George Andrassy lange bei mir.”. SzIN V. 339. p. Andrassy Batthyánynál tett látogatásáról: Napló 1982, 887. p.

²² SzIN V. 302. p. Münnich 1895, 91. p. Az akadémiai gyűlésen való részvételéről: Napló 1982, 894. p.

²³ OT 1839-40, 5. 12. J, 1839. december 7. 389. p.

²⁴ „Merkwürdige Zusammenkunft im Kis Casino. [...] Die Wahl eines längern Praeses auf dem Tapet. G[George] Andrassy mich gebilliget. – Die Wahl würde auf ihm [!] gefallen seyn.”. SzIN V. 337. p. Károlyi és Széchenyi beszélgetése: Napló 1982, 903. p.

legvalószínűbbnek. Növeli mindenesetre a történetek jelentőségét a másnap 7 órakor tartott Kis Casinóbeli ülés eseményeiről készített feljegyzése. Benne alighanem a tósztt következményeire és a nyilvánosan elhangzott vád keltette feszültségek enyhítésére irányuló próbálkozásra utalt vissza. Azt írta naplókönyvébe, hogy: „*Kimagyarázkodás Andrássyval s Batthyány L[ajos]-sal – mely nem visz semmire.*”²⁵

A vallásügyre térve megemlíti mindenekelőtt a december 30-án a protestánsok egyenjogúsításával összefüggésben a reverzálisokról folyt vitát. Az előző diéta után újra napirendre vett témában ismét az 1791. évi XXVI. tc. eltérő értelmezése jelentette a kiindulópontot. A jogszabály 15. pontja kimondta egyrészt, hogy kizárólag katolikus pap előtt lehet vegyes házasságot kötni. Másrészt viszont megtiltotta, hogy bármilyen jogcímen akadályt emeljenek ellene. Biztosította továbbá annak lehetőségét, hogy protestáns apa fiúgyermekei atyjuk vallását kövessék. A katolikus egyház ennek ellenére sokszor szabta feltételül a protestáns házasuló fél számára reverzális, a leendő gyermekek katolikus keresztelésére vonatkozó nyilatkozat benyújtását. A kérdés körül három álláspont konfrontálódott a főrendeknél. Az elsőt, mely szerint a reverzálisokat meg kell tartani, gr. Keglevich János, b. Perényi László és a katolikus főpapok tették magukévá. A másodikat, a visszamenőlegesen is érvényes megszüntetésüket néhány ellenzéki mágnás. A harmadikat, a kötelezvények jövőre nézve történő általános eltörlését pedig a tábla többsége.²⁶

Andrassy, habár nyilatkozatában nem tekintette azokat törvénybe ütközőknek, szintén ez utóbbi megoldásra szavazott. Ráadásul csak azokat kívánta meghagyni a már kiadott reverzálisok közül, melyek „*tsalardság nélkül kötettek, s már foganatba is vétettek*”. Nem bizonyult tehát olyan hajlíthatatlannak a kérdésben, mint két mágnástársa és a klérus, de nem is támogatta feltétlenül a rendi javaslatot. Határozottnak mutatkozott ellenben a január 2-i ülésen, amikor közvetlenül a nádorhoz intézett kérést a folyó tanácskozás rendjével összefüggően. A főherceg tudniillik igyekezett volna rövidre zárni a házasságon kívül született gyermekek felekezeti hovatartozásáról kialakult vitát. Ezért intette a főrendeket: a kérdés kapcsán a lényegre szorítsák mondanivalójukat. Andrassy azonban Károlyi Györggyel együtt arra kérte őt, álljon el kíváncalmától, hogy tovább folyhasson a vélemények ütköztetése.²⁷

A január 4-i, ugyancsak a vallásügyben elmondott beszéde viszont ismét kétirányú, egyértelműen egyik politikai csoporthoz sem köthető nézetekről vallott. S talán ez lehetett

²⁵ Uo. 904-905. p.

²⁶ A december 30-i ülésről több részletben közölt híreket lásd: OT 1839-40, 5. 82, 93-95, 102-107, 115-120. OT 1839-40, 6. 10-12. A reverzálisok kérdésével kapcsolatosan lásd: Fazekas Csaba: Batthyány Lajos egyházpolitikai nézetei a reformkorban. In: *Kisebbségkutatás*, 2007. (16. évf.) 3. sz. 525-538. p. [Online-változat: <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00035/cikk2d45.html> - 2011. 04. 23.]. [alább Fazekas 2007].

²⁷ OT 1839-40, 6. 10, 30.

Széchenyi két nappal későbbi kijelentésének előzménye. Aznap a katolikus fiataloknak protestáns iskolába járathatását és protestáns nevelők általi felügyeletét tárgyzó, végül 28-20 arányban támogatott rendi javaslatok voltak napirenden. A gróf – szemben a többiekkel – megosztottan szavazott. Elutasította az első pontot (tulajdonképpen a szabad iskolaválasztás lehetőségét), de arra hivatkozva, hogy a jó nevelők ritkák, elfogadta a másodikat.²⁸

A kormány és az ellenzék álláspontját egyszerre támogató megnyilatkozás igazolhatja Széchenyi bírálatát. Azt, hogy már erősen kétirányú volt barátja politikai kapcsolatrendszere. A naplórészlet ugyanakkor bizonytalanságot kelt a tekintetben, hogy vajon nagyrészt határozatlanság vagy inkább tudatosság eredményezte-e Andrassy diétai megnyilvánulásait? Némi fényt vet a legfontosabb témákkal kapcsolatos vélekedésére a november 8-án Széchenyinnél tett látogatása. Aznap beszélgetésükről ő csak annyit vezetett fel naplójába, hogy Andrassy az ösiség ellen, illetve eltörlése mellett nyilatkozott, de – tette hozzá – „*nem túl jól*”.²⁹ Nyilván nem elég meggyőzően.

Visszafordulva a politikai kapcsolat kérdéséhez, Széchenyi január 6-i megjegyzése feltételezni engedi, hogy Andrassy a Batthyányékkal fenntartott kapcsolatával, a magántanácskozásokon való részvételével csak leplezni próbálta kormánypártiságát. Széchenyi január második felében keletkezett egyes naplójegyzetei ugyanakkor arra utalnak, hogy a törvényjavaslatok tárgyalásaira való felkészülés során még mindig együttműködött az ellenzékkel. Például a szintén a Kis Casinóban tartott január 16-i összejövetelen, az ottani megvitatás céljából vállalta a mezei rendőrséggel egybefüggő előterjesztés kidolgozását.³⁰

21-én pedig, amikor a felsőháza ülésén az országgyűlési újság került terítékre, az ő valamint Dessewffy Aurél javaslata között kellett választania a megjelenteknek. Dessewffy pártatlan beszédkivonatokat kívánt megjelentetni az országgyűlés ellenőrzésével. Andrassy ellenben azt javasolta, hogy ne kerüljenek észrevételek a közölt szövegrészletek mellé. Később viszont, társa felszólalása nyomán, már cenzori kontrollt is ajánlott ehhez. Kettejük közül végül Dessewffy kapott többségi támogatást.³¹

Három nappal ezután, 24-én, Teleki László heves kirohanást intézett Andrassy ellen a Kis Casinóban tartott újabb magántanácskozáson. Ez – bár nem ismertek a jelenet közvetlen előzményei – bizonyosan azt jelzi, hogy akkorra már elfogyott iránta a türelem az ellenzéki mágnesek körében. Széchenyi pedig február 13-án azt rögzítette diáriumában, hogy „nyíltan

²⁸ Uo. 49-58. Andrassy voksa: uo. 56. Illetve: MOL, Filmtár. 31651. doboz: Magyar Kancelláriai Levéltár. Magyar Királyi Kancellária. Informations-Protocolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion. [A 105 – 1837-1847]. Jegyzőkönyvek, VI. 1840. 1. sz.

²⁹ „Georg Andrassy bei mir. Gegen die Aviticität.. Nicht sehr wohl.”. SzIN V. 328. p.

³⁰ Napló 1982, 907. p.

³¹ MOL, Filmtár. 31651. doboz. Jegyzőkönyvek, VI. 1840. 3. sz. Vö. SzIN V. 350. p. – Viszota jegyzete.

beszért” vele és Károlyival. Nem említette ugyan, hogy mit tárt kendőzetlenül, őszintén eléjük, de minden valószínűség szerint politikai természetű beszélgetés emlékét őrzi a rövid, tényközlő bejegyzés. Andrásstól feltehetően egyértelmű állásfoglalást várt azzal kapcsolatban, hogy a kormányzat vagy pedig a főrendi ellenzék törekvéseit kívánja-e támogatni a továbbiakban.³²

Külön jelentőséget ad a hármásban folyt beszélgetésnek, hogy Széchenyi ezt követően, az országgyűlésből még hátravolt három hónap alatt összesen három alkalommal említette meg nevét a naplójában. S kizárólag az Andrásynál történt étkezés kapcsán. Nem hivatkozott rá sem a mánásklubban, sem pedig az ülésteremben történetekkel összefüggően.³³

Ezt a tényt mindamelllett szintén Andrassy politikai elköteleződésének változása, mint folyamat részeként értelmezzük. S meghatározó időszaknak tekintjük ugyan 1840. január-februárját a kormány támogatása felé történt elmozdulás vonatkozásában, de nem kívánjuk konkrét esemény mellé sorakoztatni érveinket.

A diéta első feléhez képest sokkal érzékletesebb képet alkothatunk a grófról 1840. február végétől. A főrendi naplóban rögzített beszédei meggyőződésekkel nyilatkozó politikusként állítják őt elének. Arról is tanúskodnak egyúttal, hogy noha nem tartozott a legaktívabb szónokok közé, már a kormánypárti főrendekkel szavazott együtt a lényeges vallási, társadalmi és jogi kérdésekben. Például az alsótáblának a vegyes házasságokról, illetve a velük összefüggő reverzálisokról érkezett újabb üzenetei kapcsán.

A vegyes házasságok kérdése, rajtuk keresztül az állam és az egyház viszonyának újrarendezése, s a katolikus egyház privilégiumainak felszámolása továbbra is az egyik fő ütközési pontot képezte a felsőtáblán. Az 1791. évi XXVI. törvény mellett már Lajcsák Ferenc nagyváradai, valamint Scitovszky János volt rozsnyói, akkor pécsi püspökök eljárása is feszültséget keltett főrendi ellenzék és kormánytábor között. Lajcsák nagyváradai püspök ugyanis egyenesen arra utasította egyházmegyéje papjait az 1839 márciusában hozzájuk intézett pásztorlevelében, hogy ne részesítsék áldásban a vegyes házasságot abban az esetben, ha a protestáns fél nem nyújtott be reverzalist. Ezt sérelemnek minősítette az alsótábla. A főrendek azonban nagyon megosztottak voltak a kérdésben. A katolikus klérus és a mellette álló mánások nem találták törvényellenesnek a körlevelet. Az alsótábla álláspontját osztó és

³² Széchenyi január 24-éről: „Kis Casino – Latzy Teleky – zum Erstenmal bei uns. – Baruffa [veszekedés – olasz] durch Odescalchy angefacht, durch Louis Bathanyi – zur Flamme gegen G[eorge] Andrassy.”. Uo. 351. p. A február 13-án történetekről: „Mit G[eorge] Károlyi und G[eorge] Andrassy offen gesprochen”. Uo. 356. p.

³³ Március 3-án: „3ten Ball bei Bathanyi – Esse bei Andrassy.”. Április 4-én: „Setzte mich bei G[eorge] Andrassy ab, wo ich mit Carl Zichy und Teleky J[osy] esse.”. Uo. 362, 371. p. Május 13-án: „Andrassy Györgynél ebédelek Pücklerrel.” Napló 1982, 915. p.

az előző év novemberében történt megalakulásakor a vallási sérelmet politikumnak nyilvánító főrendi ellenzék viszont gravaminális kérdésként kezelte azt.³⁴

Andrássy az előbbi csoportot támogatta, amikor úgy nyilatkozott az 1840. március 7-i ülésen, hogy azért nem törvénytelen az áldás megtagadása, mert az „*teljességgel nem foglaltatik*” benne az 1791. évi XXVI. törvényben.³⁵

Hasonlóan ehhez az ügghöz, jobbra a struktúrafenntartást célzó nyilatkozatokat tett az úrbér tárgyában érkezett törvényjavaslatok többségével kapcsolatban is. Például március 9-én. Aznap az alsótáblának az előző országgyűlésen alkotott úrbéri törvénycikk módosítása érdekében érkezett harmadik üzenetét tárgyalták a főrendek. Andrássy a zsidók számára is biztosítani kívánt jobbágyság-ellen érvet ekkor. „*egyszerre igen nagy lépést tenni nem akarok. Én Gömör vármegyében lakom, ott a zsidók nem lakhattak, mi fogyatkozást nem szenvedtünk, s ők is élhetnek nálunk nélkül*” – fogalmazott egyértelműen.³⁶

Ugyancsak ellenezte, hogy lehetővé tegyék a zálogos birtokosnak a jobbágyság eladását. Meglátása szerint „*megváltoztatnák ez által a birtok természete, s egyszersmind az ősiség mellékesen eltöröltetnék*”.³⁷

Az érvényes gyakorlat változatlanul hagyását javasolta a jobbágyság a törvényhatóságok jogkörébe tartozó testi büntetésével összefüggően is. Annak a meggyőződésének adott hangot tudniillik (konkrét példák említése nélkül), hogy bár az ország sok részén valóban célszerű volna megszüntetni a fenyítést, számos olyan terület van szerinte, ahol az jobban illik a század szelleméhez, mint a pénz- vagy a börtönbüntetés. Ezért szükségesnek érezte megtartását (az ellenzéki főrendek, így az éppen őt követően nyilatkozott Batthyány Lajos természetesen a testi büntetés ellen emeltek szót).³⁸

Ugyanakkor, hasonlóképpen az előző diétához, felelősséget érzett a szegényebb paraszti rétegek megélhetésének biztosításáért. Erre utal az aratók és cséplők bérezése tárgyában elhangzott hozzászólása. Csatlakozva De la Motte Károly vélekedéséhez, pártolta a rendek javaslatát, hogy az említettek akkor is kaphassák meg az őket megillető terményrészt, ha a

³⁴ Fazekas 2007. Vö. Kecskeméti, 246. p. Lajcsák pásztorleveléről: Ballagi Géza: Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban. Székfoglaló értekezés. In: *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*. Tizedik kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 1890. VIII. rész (104. p.). 50-52. p. A körlevelekkel, püspöki rendeletekkel kapcsolatos főrendi vitákról, illetőleg az álláspontokról lásd: *Felsőleges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar- és Csehország e' néven Ötödik Koronás Királyától Szabad Királyi Pozsony Városában 1839. évi június 2-kára rendeltetett Magyar-Országgyűlésen a méltóságos Fő-Rendeknél 1840. februarius 25-kétől majus 12-ig tartatott országos ülések naplója*. [a továbbiakban Főrendi napló 1839-40.] Pozsony, 1840. 73-115, 130-134, 398-420, 527-529. p.

³⁵ Uo. 108. p.

³⁶ Uo. 116. p.

³⁷ Uo. 121. p. Másodszori, szavazatát nyomatékosító felszólalása uo. 123. p. Vö. Széchenyinek a fentebb idézett, 1839. november 8-i naplójegyzetével.

³⁸ Főrendi napló 1839-40, 165. p.

gabonatermés gyengébb az előzetesen vártnál, s ilyesformán arányosan alacsonyabb lenne az előre kialakított bér. Más szóval, igazodva a terméshez, az aratók bére mindig tartsa meg az eredetileg kialakított értéket. 1 egész rész 1/14-e például egy fél rész 1/7-e legyen.³⁹

A kenderáztatást érintően pedig amellet volt, hogy a földesúr és a jobbágyok vízhasználatának kérdésében hagyják az egyezkedést szokás szerint a faluközösségre és a földesúrra. Csupán akkor, ha panasz érkezik, engedjenek beavatkozási lehetőséget a szolgabírónak. Utóbbi pedig egyik felet se szoríthassa előzetesen engedni.⁴⁰

Kifejtette véleményét a mezei rendőrségről (mezőőrségről) szóló törvényjavaslatról is. Arra hívta fel a figyelmet, hogy a főrendek – a szövegben foglaltakkal ellentétben – nem egyeztek bele, hogy a szolgabírói hivatal befolyásával fogadják fel a csőszet. Csak azt mondták, a földesúrnak szabad legyen szolgáját igazolás végett a szolgabíró elé állítani, aki a körülményekhez képest megadhatja neki vagy megtagadhatja tőle a hitelességet.⁴¹

A gróf kifogásolta a bevezetni javasolt közsőszi intézményt is. Nem fogadta el, hogy a mezőőrök beleegyezésével válasszák ki a birtokosok által fizetett csőszöket, s így azok részben közszolgák legyenek. S hogy – a rendi projektum alapján – a közsőszők nagyobb hitelességgel bírjanak a földesúri magáncsőszökkal szemben a tanúvallomások alkalmával.⁴²

Különösen érdekes a hatalmi ágak kapcsolatáról alkotott felfogása, a kérdéshez történt viszonyulása. Nagy valószínűséggel ugyanis politikai taktikát követett, amikor az adott vitahelyzetnek megfelelően értelmezte a szóban forgó elvet. Március 14-én például a mezei rendőrség tárgyában érkezett üzenet vitatásakor érintette a kérdést. Szemben a rendekkel, elegendőnek látta a mezőőri feladatok megoldására, ha növelik a máskülönben adminisztratív feladatokat (is) ellátó szolgabírók számát. A tevékenységet ugyanis összekapcsolhatónak tartotta a közigazgatás más ágaival (vele ellentétben Eötvös József a hatáskörök – bírói és rendészeti – szétválasztásában látta az egyszerűsödést, s nem ítélte jobb megoldásnak a szolgabírák számának növelését). Ezzel egyúttal elkerülhetőnek vélte a szolgabíró és a mezőőr közti esetleges viszályokat. Azok szerinte csorbítanak mindkét személy tekintélyét. Ekkor tehát a hatáskör-bővítéssel a hatalmi koncentrációt védelmezte.⁴³

A törvényhozói, a bírói és a végrehajtói hatalom egymáshoz való viszonyának kérdése felmerült a sérelmi ügyek kapcsán is. A vonatkozó előterjesztés 13. pontja alatt a rendek azzal a kívánnalommal éltek, hogy legyen szabad a pereket az országgyűlés elé vinni,

³⁹ Uo. 166. p.

⁴⁰ Uo. 167. p.

⁴¹ Uo. 170. p.

⁴² Uo. 160. p.

⁴³ Uo. 157. p.

megvizsgálódó, hogy van-e jogalapja vagy sem a döntések sérelmezésének. A főrendeknél aztán, kapcsolódva a szólásszabadság ügyéhez, élénk vita bontakozott ki erről. Az alsótábla kívánalmát pártoló ellenzékiek (pl. gr. Erdődy Sándor, Teleki László, Andrassy Károly) amellet érveltek, hogy legyen lehetősége a diétának egyes pereket vizsgálni. A hatalmi ágak egymástól való függetlenségét ez alkalommal hivatkozási alapnak tekintő kormánypárti szónokok (pl. Eötvös Ignác főtárnokmester, Teleki József koronaőr, Zichy Ferenc főajtónálló, gr. Pálffy Ferdinánd) ellenben felfedezni vélték a javaslatban a bírói függetlenség és az uralkodó, mint „*supremus Justitiarius*” jogsérelmét. Andrassy ekkor az ellenzék állásfoglalásával szemben szintén a hatalmi ágak szétválasztása mellett érvelt. Eötvös Ignáchoz csatlakozott véleményével, s bizonygatta: „*szent elvnek tartottuk*”, hogy alkotmányos országban szét kell választani a törvényhozói és végrehajtói hatalmat. Szerinte ennek meg kell történni, ha „*a maga épségében fenntartani kívánjuk*” az államot. Később viszont már úgy nyilatkozott: egyáltalán nem is szükséges a klasszifikáció kérdésébe bocsátkozni. Hisz „*nemcsak a bírói, hanem mind a három hatalom egymástól független, – egyik sem foroghat a másik kerékvágásában*”. S minthogy a „*bírói hatalom a múltra terjed ki, [...] a végrehajtó hatalom a jelent ítéli meg; – a törvényhozó hatalom pedig a jövőre terjed ki; [...] a törvényhozás a bírói eljárásból, azaz a múltból tanulságokat s okföket meríthet a jövőre kiterjesztendő törvénynek alkotására, de a múltnak megítélése körének tárgya nem lehet*”.⁴⁴

Ez az eset is igazolja, hogy 1840 tavaszán alkotmányvédő-állagörző szemléletet képviselt a közpolitikai, a vallási és a társadalmi kérdésekben. Változtatásra csak kevésbé fontos témák kapcsán volt hajlandó. Ilyennek tekinthető másokhoz képest a bányauügy. Abban a tárgyban önálló indítvánnyal élt a gróf. Március 10-én javasolta, hogy küldjenek a rendeknek olyan üzenetet, melyben felszólítják őket egyfelől az alsó-magyarországi bányavárosok törvényszékeivel kapcsolatban kiküldött két választmány munkálatainak figyelembe vételére. Másfelől arra, hogy dolgozzanak ki más bányavidékek számára is törvényjavaslatot.⁴⁵

Az pedig bizonyára a gazdasági témák iránti nyitottságának és az ezen a területen szerzett tapasztalatának volt köszönhető, hogy májusban bekerült a Duna-szabályozási Választmányba. Többek között Széchenyi, Batthyány, b. Barkóczy László székesfehérvári püspök, b. Majthényi Antal lipthói főispán társaságában.⁴⁶

Tevékenységeinek értékeléséhez hozzáfűzzük még, hogy a lényeges tárgyakban képviselt konzervatív nézetei, a kormánypárti főrendek álláspontját támogató megnyilatkozásai

⁴⁴ Uo. 197-199. p. A „*supremus Justitiarius*”, azaz legfőbb ítélkező kifejezést Zichy Ferenc gróf használta.

⁴⁵ Uo. 128. p.

⁴⁶ 1840. évi IV. törvénycikk. 4. §. Magyar Törvénytár 1836-1868, 89. p.

révén tulajdonképpen lezárta a fentebb említett kétirányú viszonyrendszer ellenzék felé nyitott oldalát. Értjük ez alatt elsősorban a politikai együttműködés lehetőségeit megteremtő személyi kötelékek nagy részét. Diétai szereplésének 1840 februárja és májusa közé eső szakaszát azonban csak az új politikai közösségbe történt integrálódás *kezdetének* tekintjük. Nem pedig olyan időszaknak, amelyben már jellegadó tagja lett volna a konzervatív főurak csoportjának.

A programviták időszakában

A konzervatív politikusok közösségébe történt beilleszkedés fokozatosságára utal, s egyben érdekes adalékkal szolgál Andrassy akkori helyzetének meghatározásához Széchenyi 1841. április 18-i naplóbejegyzése. Ebben arról emlékezett meg, hogy a *Pesti Hirlap* indulása miatt aggódó barátjának felrótta a konzervatív gróf Sztáray Albert, hogy: „*Ti nem panaszkodhattok emiatt, mert ez a ti művetek*”.⁴⁷

A „*Ti*”-vel nyilvánvalóan a széchenyiánus mágnások, vagy tágabban az ellenzéki főurak csoportjára célzott Sztáray. A többes szám második személy használata viszont kétféleképpen értelmezhető Andrassyval összefüggésben. Egyrészt – ez a kevésbé valószínű lehetőség – érthető múlt időben. Pontosabban, hogy úgy tekintett rá beszélgetőpartnerre, mint aki *korábban* tagja volt annak a főnemesi körnek, politikai-közéleti aktivitásának keretét adott az a társaság, amelynek tevékenységét a lap megjelenése fő okának ítélte Sztáray. Másrészt – ami inkább elképzelhető – még 1841 tavaszán is a széchenyiánus/ellenzéki arisztokraták egyikeként tartotta számon – lehetséges, hogy vélekedésével nem volt egyedül –, s nem sorolta egyértelműen maguk (ti. a konzervatívok) közé.

Okot adhatott erre, hogy Andrassy továbbra is sort kerített például a Széchenyivel vagy Károlyival közös eszmecserékre. Ezekhez hagyományosan az ebéd- vagy vacsorameghívások, a kényelmes fogadószobákban történő találkozások vagy a nyílt színi séták szolgáltatták a háttérrel. Gyalogszerrel járva Pestet, nemcsak osztályostársaival elegyedett hosszabb beszélgetésbe. Egy ízben a társas sétáját tevő Bártfay Lászlóval, Károlyi György titkárával találkozott, aki az *Angol Királynőig* kísérte el őt. Az odáig vezető úton pedig „*sokáig beszélgetve 's állongva*” járták a város utcáit-tereit.⁴⁸

⁴⁷ Napló 1982, 941. p.

⁴⁸ Széchenyivel közös programjaikról lásd az ő 1840. november 12-21-e közötti, illetve 1841. január 14-i és 17-i feljegyzéseit. Napló 1982, 926-928. p. III. SzIN V. 438. p. 1841. augusztus 31-éről egy Károlyival történt találkozásának emlékét őrzi Bártfay László, Károlyi titkárának naplója. *Bártfay László naplójából I. 1838-1841.* (Irodalmi Múzeum IV. Sorozatszerk. Lakatos László.) Vál. és jegyz.: Jenei Ferenc. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Bp., 1969. 182. p. Bártfay naplójából idézett: Kalla Zsuzsa: „Kellemes társalkodás 's nem üres beszédű ember”. Bártfay László naplója. In: *Budapesti Negyed*, XII. évf. 4.

Baráti kapcsolatai, társasági élete vonatkozásában említjük meg, hogy 1840 szeptemberével összefüggésben egy téves adatközlés szerepel róla a történeti irodalomban. Bártfai Szabó László szerint Andrássy tagja volt annak a kis társaságnak, amelyik szeptember 6-án elkísérte az *Angol Királynő*ben lévő szállására a gräfenbergi gyógykezelésről Pestre visszaérkező Wesselényit. A kérdéses esetről készült titkosrendőri jelentés szövegében viszont nem tesznek említést személyéről. Helyette Andrássy Károly grófot nevezik meg, mint akit már felismertek a Wesselényire a hajóállomásnál várakozók között is. S aki, tesszük hozzá, ellenzéki főúrként minden bizonnyal fontosnak is érezte találkozni a báróval.⁴⁹

Andrássy György akkor még Felső-Magyarországon tartózkodhatott. Pestre csak késő ősztől, november 12-ével kezdődően költözött le hosszabb időre. Megérkezése után ellátogatott Széchenyihez, aki felolvasta előtte a magyar színházban október végén játszott *Marseillaise* apropóján készült azonos című cikkét. A prelekción alkalmával Dubraviczky Simonnal együtt hallgatta a szöveget, amit mindketten a *Hirnök*ben láttak volna jónak megjelentetni (pár nap múlva a *Társalkodó* hozta le azt). A cikkben Széchenyi a színelőadást a dal eljátszásának követelésével megzavaró ifjúsággal foglalkozott, de csak mérsékelten bírálta azt. Inkább – az intézmény elleni kormányzati lépések megelőzése érdekében – engedékenységet ajánlott a hasonló esetekben, nehogy „*a’ tilalom [...] maga adjon valami jelentőséget ’s fontosságot annak, miben semmi de legkisebb sincs*”. Sőt, saját bevallása szerint elkerülhetetlen esetben a forradalmi dalt „*minden bandának, minden zenészkarnak, sőt a’ csárda’ egyes hegedűsének is tizenkét egymás után folyó évig, naponként háromszor*” előadni parancsolta volna.⁵⁰

Andrássy lehetséges, hogy azonosult némileg a megfogalmazott gondolatokkal, s talán ezért prezentálta azt 18-án már ő maga Lánczy Józsefnek, a hétszemélyes tábla bírójának. Ezt követően még Pesten töltötte 1841 első heteit, majd feleségével együtt gräfenbergi gyógykezelésre utazott, ahonnan áprilisban érkezett vissza.⁵¹

A kezelés ideje alatt sokat használta a gyógyfürdőket, de túlzottan unalmasnak találta a kúrát (a laikus Priessnitzet viszont nagy tudású és figyelmes embernek nevezte, aki gondosan bánt a betegekkel). Itt is tudomást szerzett azért a magyarországi politikai-közeleti történésekről. Pozsonyból küldött levelében ugyanis egy névtelen ismerőse (olyan személy

sz. 2004. tél. Társasélet Pesten és Budán. 211-238. p. Andrássy Györgyről: 227. p. [Online-változat: http://bfl.archivportal.hu/id-871-kalla_zsuzsa_quot_kellemetes.html – 2010. 10. 03.].

⁴⁹ Bártfai 1926, 301. p. MOL, Filmtár. 31652. doboz: Magyar Kancelláriai Levéltár. Magyar Királyi Kancellária. Informations-Protocole der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion. [A 105 – 1837-1847]. Jegyzőkönyvek, VI. 1840. 45. sz.

⁵⁰ Napló 1982, 921-922, 926. p. Széchenyi cikke: A’ Marseillaise. In: T, 1840. november 17. 369-372. Az idézett részletek: uo. 372.

⁵¹ A Lánczy Józseffel való találkozásról: Napló 1982, 928. p. Gräfenbergre vonatkozóan: SzIN V. 438, 466. p.

lehetett, akivel nyíltan és egyetértésben beszélgethettek politikai dolgokról) írt neki a *Pesti Hirlapban* az „országának birtokosabb részét” „gyalázó” Kossuthról.⁵²

Figyelemmel kísérte ezen kívül a Széchenyi és Kossuth között kibontakozott polémia fejleményeit vagy az azzal kapcsolatos szóbeszédeket is. 1841. áprilisában például, miután visszatért a gräfenbergi gyógykezelésről, elmesélte Széchenyinek, hogy hírt vette Bécsben, miszerint a közönség Kossuthot és nem őt akarta hallani az egyik Pest megyei közgyűlésen (Széchenyi ezt Landerertől származtatta).⁵³

Az idő tájt kezdett átalakulni társasági élete, köszönhetően az új elbarátokkal való találkozásoknak. A régi és az új társas tér érintkezését jelzi, hogy 1841. november 17-én Dessewffy Auréllal és Zichy Jenővel közösen volt asztalvendég Széchenyinnél. S habár az ő naplójában nem olvasható több az étkezési alkalom megemlékezésénél, az a tény, hogy Andrássy a két újkonzervatív mágnással együtt tartózkodott nála, feltételezni engedi, hogy őszre már kiépült az új kapcsolati hálója. Az ellenzék helyett így nemsokára a kormánypárti főrendek közössége nyújtott számára háttérrel politikai szerepléseihez.⁵⁴

Itt kell megemlítenünk, hogy személyét illetően nagy valószínűséggel téves Ferenczy József egy adatközlése. Őt jelölte meg ugyanis Dessewffy József három, 1842-ben kelt levelének címzettjeként. Azokat egy a fiára, Aurélra emlékező, az augsburgi kiadású *Allgemeine Zeitungban*, 1842. februárjában megjelent nekrológ nyomán írta a gróf. A második és a harmadik levél kapcsán még Ferenczy is megkérdőjelezte, hogy Andrássy lett volna a megszólított. Téves azonosítását igazolhatja maga a szóban forgó lap. A Dessewffy József által megemléített, az elhunyt fiáról szóló írás tudniillik bizonyosan azonos az *Allgemeine Zeitung* február 18-i számában olvasható másfél hasáb terjedelmű, Dessewffy Aurélra emlékező cikkel. Az gr. Mailáth János tollából származik. Valójában tehát ő lehetett az a gróf, akinek a gyászoló apa köszönetét fejezte ki az írásáért.⁵⁵

⁵² Andrássy Széchenyihez, 1841. február 15-én, Freiwaldauból (levélkivonat). ASzIKT I. 375. p. A névtelen levelet őrzi: SAL – AKH. III. část. 22. 654/493. doboz. Fasc. 1. 54-55.

⁵³ Napló 1982, 940. p.

⁵⁴ Az 1841. novemberi asztalvendégségről uo. 956. p.

⁵⁵ *Gróf Dessewffy József levelei 1812-1843.* (Gróf Dessewffy József Munkái 3.) S. a. r. és jegyz.: Ferenczy József. Bp., 1888. 288-296. p. Johann Graf Mailáth: Aurel Graf Dessewffy. In: *Allgemeine Zeitung mit allerhöchsten Privilegien. Beilage zur Allgemeinen Zeitung.* 1842. február 18. 385.

VIII. Vármegyék élén

Új állomáshely

1842 tavaszán új vármegye vezetését kapta feladatul Andrássy. Május 31-én az uralkodó kinevezte Sáros főispánjává. Az erről szóló leiratot augusztus 10-én hirdették ki az Eperjesen tartott megyei közgyűlésen. A sárosi rendek küldöttei pedig 18-án tiszteletüket tették a grófnál hosszúréti kastélyában, s felkérték őt a főispáni szék elfoglalására.¹

Andrássy a deputáció fogadását követően még leutazott Pestre, ahol augusztus 24-én részt vett a Lánchíd alapkövetelési ünnepségén. Ezután az inaugurációra készülve visszatért Felső-Magyarországra.²

Ünnepélyes székfoglalója szeptember 28-án, Eperjesen zajlott le. A városba díszes menet kísérte el őt, valamint a királyi biztosként a beiktatását végző Károlyi Lajost, Abaúj vármegye főispánját. A szokványos külsőségek jeleként 27-én tisztelgő küldöttség fogadta a grófokat a sárosi határon, majd nemesi bandérium és a városi polgárőrség állt sorfalat hintójuknak az eperjesi megyeháza előtt. Az első alispán vezetésével köszöntötték őket Sáros rendjei, s a környező vármegyék (Gömör, Zemplén, Abaúj, Szepes), az egyházi testületek (kassai, szepesi, eperjesi káptalan), valamint a királyi városok (Kassa, Bártfa, Kisszeben) küldöttei.³

Az emelkedett pillanatokon túl az Andrássy által elmondott székfoglaló beszéd jelentette az egész ceremónia lényegét. A korszak közéleti-politikai és társadalmi jelenségeire reflektáló, célzatos megjegyzésekkel, üzenetekkel teli exposé különösen értékes forrás számunkra. Főként azért, mert egyike a gróf két legnagyobb terjedelmű politikai tartalmú nyilatkozatának (a másik az adminisztrátori beiktatásán hangzott el). Rajta keresztül szükséges egyrészt foglalkozni a negyvenes évekbeli tevékenységét meghatározó (behatároló) politikai krédójával, másrészt utalni arra, hogy milyen szerep hárul(hatott) a grófra a konzervatívok között.⁴

¹ A döntésről Majláth Antal kancellár értesítette a grófot június 1-i és 9-i hivatalos leveleiben. SAL – AKH. III. část. 29. 706/545. doboz. Fasc. 5. 24-25. A kinevezés tényét közli: J, 1842. június 8. 211. p. PH, 1842. június 9. 407. p. A megyei közgyűlésen tett előkészületekről lásd: [szerző nélkül]: Sárosból. In: V, 1842. augusztus 27. 562. p. A sárosi küldöttség hosszúréti látogatásáról: V, 1842. szeptember 3. 578. p.

² SzPT, 317. p.

³ [szerző nélkül]: Sárosból. In: V, 1842. október 12. 665-666. p. A vonatkozó rész: 665. p. A beiktatási közgyűlés ceremóniális részéről lásd: *Az 1842-ik év Septembere' 28-án Nemes Sáros Vármegyében folytatva tartatott Főispáni Beiktatási Köz Gyűlés Jegyzőkönyve*. SAL – AKH. III. část. 29. 707/546. doboz. Fasc. 2. 1-4.

⁴ A beszédet lásd: *Méltóságos Csik-Szent-Királyi és Kraszna-Horkai gróf Andrássy György úrnak, Ő Császári Királyi Apostoli Felsége Arany Kultsos hívének és Tekintetes Nemes Sáros vármegye Fő Ispánjának Ő Nagyságának az összesen egyben sereglett Tekintetes Nemes Sáros Vármegye Karai és Rendei, valamint*

A hosszú és az alkalomhoz illő beszéd egy része a magyar történelemmel foglalkozott. Andrassy arra a meglátásra alapozta gondolatmenetét, hogy a viszontagságos, háborúkkal sűrűn terhelt múlt miatt a magyarok a keresztény hitre térésen kívül egyéb módon (a közműveltség és az anyagi kultúra tekintetében) már nem tudtak más nemzetek mellé emelkedni. Ez magyarázta szerinte, hogy *„a' nemzetesedés és a' társasági állapot tökéletesbülése felé való általános törekvés, – vagy is a' kiemelkedés, e két nagy tárgy, melly a miveltebb nemzetekkel egy fokra állithat, egyszerre, 's miért épen a' jelen időben? reánk rohant.”*⁵

Beszéde következő egységében aztán védelmébe vette a rendi alkotmányt, hitet téve a nemesség társadalmi szerepének és hatalmi pozícióinak megőrzése mellett. Hangsúlyos részét képezte mondandójának, hogy az uralkodó Magyarország társadalmi, gazdasági, és kulturális fejlődését, *„Magyarjai valódi boldogságát nemcsak óhajtja, de minden lehető úton tetteleg előmozdítani is kész”*. Mivel pedig az ő jóindulata és cselekvőkészsége egy természeti javakban bővelkedő ország felé nyilvánul meg, *„Magyarországot, minden igazsággal kivételi országnak mondhatni”*. Ezért az *„sem idegenek befolyása [...], sem improvizációk által, hanem törvényeit s ősi jó szokásit megtartva csak nemzete 's alkotmánya erejével eszközözendő egyetértés által haladhat bizton elé”*. Intette tehát azokat – nyilvánvalóan a reformellenzékiet –, akik *„nemzetiség melletti hevükben egyoldalúlag s a társasági állapot általános tökéletesbülését szem elől veszve csak e' kikötő felé vitorláznak”*. A fontolva haladás szellemében pedig arra figyelmeztette hallgatóságát, hogy a *„kiemelkedés tárgyában sem lehet hatalmas és sebes léptekkel és a nemzetiséget elmellőzve előmenni”*. Hasznos tehát *„egyiket sem [a nemzet szellemi és anyagi fejlődése, valamint a társadalmi átalakulás] veszve szem elől, óvakodva mindkettőben előmenni”*⁶.

A megújulás, az ország fejlődésének fő feltételei szerinte a *„vagyonosodhatás”*, valamint az *„általános jobb nevelés eszközzése”*. Ezek révén *„Magyarhonhoz mindenkít a háladatosság legerősebb láncza, a magyarsághoz – a közérdek kapcsolna”*. Ennek kapcsán

Tekintetes Nemes Gömör, – úgy szomszéd Zemplén, – Szepes, – és Abauj Vármegyek – küldöttségei, a' jelen volt számosabb egyházi, polgári és katonai méltóságok, – nem különben több sz. kir. városok, – Szepesi Bányászok Egyesületének válaszmányai, – 's több rendű hatóságok által nzilványított [!] tisztelő örvendezései között az 1842ik évi September hó 28ik napján sz. kir. Eperjes városában tartatott köz gyűlés alkalmával Fő Ispáni székeben és méltóságában Méltóságos nagy Károlyi Gróf Károlyi Lajos úr császári királyi Kamarás, és Tekintetes Nemes Abauj Vármegye' Fő Ispánja, mint e' végre kegyelmesen kinevezett királyi biztos és képviselő által végben ment beiktatása alkalmával mondott és tartatott beszédek. Eperjes, 1842. 15-23. p. [ezután Főispáni székfoglaló 1842]. Extraktum (helyenként eltér a teljes beszédétől): Kivonat gr. Andrassy Györgynek sárosmegyei főispán-székebe történt beiktatásakor mondott beszédéből. In: V, 1842. október 8. 658. p. Andrassy beszédének fogalmazványa: SAL – AKH. III. čast'. 29. 706/545. doboz. Fasc. 5. 2–9. Teljes szövegkiadás: Gömörország, 2010. XI. évf. 3. sz. 59-62. p.

⁵ Főispáni székfoglaló 1842, 18. p.

⁶ Uo. 18-20. p. A kiemelés tölem – B. L.

kitért például a mezőgazdaság, a közlekedés, a vámrendszer korszerűsítésére és a jelzáloghitel-intézet létesítésére. Utóbbiról úgy vélte: az nem teszi szükségessé az ősiség eltörlését.⁷

Óva intette azonban hallgatóságát a „*nemes forrásból származó túlbuzgalomtól*”. Szerinte az többnyire „*tespedést szül*” s teret enged a „*mindig csírában készen levő rossz szenvedelmeknek*”.⁸ Annyira fontosnak érezte ezeket az intő szavakat, hogy 18 évvel később, az 1860. december 19-én zajlott második sárosi székfoglalóján (persze már más politikai viszonyok közepette) felidézte őket akkori hallgatóságának.⁹

A beszéd utolsó nagyobb egységében Andrassy világosan jelezte, hogy szerint (is) a nemesség az, ami Magyarországon „*az annyira s méltán óhajtott nemzetiséget képviseli, s történeti alapon a jelent a jövőhöz köti*”. S mivel „*a haza jövődjéhez ezer érdekekkel kötve lévén*”, mindig „*cselekedettel késznek bizonyodott az idő igaz kívánsághoz simulni*”. Így pedig olyan „*hatalmas fenntartási elv állott egybe, s erősödött meg, mely a hajdan viharainak – a jelenkori felforgatási viselkedésnek igen is, de a törvényes, korszerű javításoknak soha ellent nem állva, a haladás legbiztosb, majdnem egyedüli, legnemesb kútfejévé vált*”.¹⁰

Ezután ismét intéssel fordult hallgatóságához: „*Óvakodjunk sok ezer érdeket sértve, a történeti alaptól távozni. Így állhatott s maradhatott csak fenn történeti alkotmányunk, mellyben, mint mindenkor mondani szeretem: több bölcsesség rejlik, mint első tekintetre a felületes vizsgálónak tetszik, 's mellyet a Corpus jurissal együtt csak az gúnyolhat, ki nem érti, vagy bizonyos vágyból tágkeblű hazafi köpönyegébe burkolva, azt, »hogy elavult«, velünk elhíttetni szeretné*”. Ezért „*kövessétek atyáitok példáját, kik soha nem rögtönözve; de lépcsőnként – soha idegenek, de csak honosaik közremunkálása által, – 's mindig az egyszer szerencsésen letett alapköv megtartásával, illesztették az idő valódi, nem képzelt kívánsághoz képest a felülepítményt. [...] Elégedjete meg, ha sikerülend, a teendő javításoknak törvényes és biztos úton, a jövőnek előkészítéséül, jó irányt adni. Elégedjete meg a jövődőség boldogsága előérzetében*”.¹¹

Ez a beszéd minden más általunk használt forrásnál érzékletesebben tükrözi a grófnak a negyvenes évek elejére megszilárdult politikai hitvallását, melynek a gyakorlati „bölcsesség”, a rendpártiság és a „törvényes, korszerű javítások” támogatása adták alapvonásait. A felsorolt eszmei motívumok mindegyike hangsúlyos eleme volt a konzervatívok érvrendszerének.

⁷ Uo. 20-21. p.

⁸ Uo. 21. p.

⁹ Nagy-Méltóságú Csík-Szentkirályi és Krasznahorkai Gróf Andrassy György, cs. kir. Kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, Magyarország Főpohárnoka, Sz. István jeles rend közép keresztése, és Sáros megyei Fő-Ispánnak, az 1860. évi December hó 19-én tartatott Megyei köz-gyűlésen [!] tartott székfoglaló beszéde. Eperjes, 1861. 1-2. p.

¹⁰ Főispáni székfoglaló 1842, 21. p.

¹¹ Uo. 22. p.

Közülük a harmadikkal alkotta a legszorosabb relációt a történelmi hagyaték (a nemesi privilégiumok, a rendi alkotmány, stb.) megtartásának, illetve az abból származtatott kontinuitásnak az elve. A tulajdonképpen a megőrző változtatást, vagy másképpen fogalmazva a változtatáson alapuló megőrzést jelentő gondolat persze a status quo megővését igényelte. Esetleg annak ellenőrzött, a hatalmi viszonyokat lényegesen nem módosító átalakítását.¹²

E tényezők ráadásul, kiegészülve az uralkodó iránti feltétlen lojalitással, egyszerre jelentették a birodalmi és a rendi érdekek szem előtt tartását. Hiszen a Habsburg uralkodó nem a „patrióta király” bolingbroke-i eszményét testesítette meg. Ezért, bár összeegyeztethető volt a nemesi patriotizmussal, mégsem valós nemzeti indíttatásból fakadt a hozzá való hűség. A „800 éves” konstitúció (és ezzel a kiváltságrendszer) védelme pedig a hagyományos rendi-sérelmi reflexek működését feltételezte – akkor már a liberális ellenzék irányában. S miként valamennyi reformkori magyar konzervatív politikus társadalomképében, úgy Andrássyban is a historikus hagyományon nyugvó, hierarchizált viszonyrendszer tükröződött.¹³

Beiktatásán a gróf a politikai hitvallás kinyilvánítása után ismét tanúbizonyságot tett a parasztsághoz fűződő viszonyát meghatározó jóindulatú paternalizmusról. 2000 forintos adománnyal segítette a természeti csapások által sújtott, nagy szükségét szenvedő megyei parasztságot. A népet (a parasztságot) segítő gyakorlati megoldások sorába illő felajánlás összhangban állt például a Kállay Ferenc által 1847 márciusában a *Nemzeti Ujság* hasábjain a liberális és a konzervatív politika különbségeinek bemutatása során taglalt nézetekkel.¹⁴

A deklarált politikai elvek ugyanakkor inkább csupán egy eszmélkedő, de a rendszeres, pláne a teoretizáló politikai gondolkodásra és véleménynyilvánításra kevésbé hajló, illetőleg az ehhez szükséges kifejtési és érvelési készségnek híján lévő főúr képét festik elénk. Következésképpen nem „nagy” („eredeti”) gondolkodóként, hanem politikai közössége reprezentatív személyiségeként tűnik föl előttünk Andrássy.¹⁵

¹² Vö. Dénes Iván Zoltán: The political role of Hungary's nineteenth-century conservatives and how they saw themselves. In: *The Historical Journal*, Vol. 26. No. 4. December, 1983. 845-865. p. A vonatkozó rész: 856-857. p. [Online-változat: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2639287> – 2011. 01. 31.]. [alább Dénes Iván Zoltán 1983]. A konzervativizmusnak az Andrássy beszédében néhány szövegtörödérek erejéig szintén tetten érhető időszemléleti vonatkozásairól, illetőleg a konzervatív gondolkodásmódnak a gyakorlati „bölcsségre”, a prudenciára vonatkozó sajátosságairól lásd: Horkay Hörcher Ferenc: *Konzervativizmus, természetjog, rendszerváltás. Politika- és jogfilozófiai tanulmányok*. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2008. 27-38. p.

¹³ Kontler László: Konzervativizmus? (utószó). In: *Konzervativizmus – szgy.* 573-640. p. Az idézett rész: 588. p. Ill. Dénes Iván Zoltán 1989, 16-17, 180-181. p. A konzervatívok társadalomképével kapcsolatban lásd – antitetikus példaként – Falusi Márton alábbi, liberalizmus-definiáló szöveghelyét: *Creatio ex nihilo? Adalékok az alkotmányozás jogfilozófiai kérdéseire* C. C. Pecknold és Lior Barshack írásai nyomán. In: *Hitel. Irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat*. XXIII. évf. 2010. október. 3-14. p. A hivatkozott rész: 3. p.

¹⁴ V, 1842. október 12. 666. p. Kállayval kapcsolatban lásd: Dénes Iván Zoltán 1989, 96. p.

¹⁵ A viselkedés, politikai attitűd a gróf esetében különösen hangsúlyos, formális-pszichológiai jegyekben összpontosuló tradicionalista gyökereiről: Mannheim Károly: *A konzervativizmus. Tanulmány a tudás szociológiájáról*. Cserépfalvi Kiadó, Bp., 1994. 51-53. p. A gróf a konzervatívok csoportján belül elfoglalt

A beiktatásról tudósító cikk írója mindenesetre nem mulasztotta el magasztalni őt. Ehhez a ceremónia egy külsősége szolgált számára indokul. Az ünnepségen tudniillik pezsgőt szolgáltak fél bor helyett. Erre úgy reagált, hogy *„Ha kedves főispánunk nem haladás embere, lépjen ellene föl a túlzók serege, s indítványai özönéből emeljen csak egyet is, mely ehhez fogható, vagy hozzá csak közelíthető volna is. – Míg mások, haladóknak szeretvén magokat nevezni, számtalan indítványt gyártanak, ezer meg ezer tervet koholnak: ím egy Andrássy tettel kezd; és ez – Sárosnak szeretett főnöke! Ez – a miénk!! Büszke tehát Sáros főnökében, büszke fontolva haladó elveiben, mert jelszava eddig a törvényes, és célszerű haladás volt, nem pedig a rögtönzés”*.¹⁶

A politizáló közvélemény természetesen értesült a beiktatásról. Minden bizonnyal összefüggésben áll azzal Széchenyi egyik, október 21-én keletkezett naplóbejegyzése. Ebben, bár nem említett keresztnévet, de valószínűleg egy Andrássy Györggyel, nem pedig az esztergomi Andrássy Józseffél a Casinóban folyt beszélgetésről emlékezett meg.¹⁷ A találkozót csak egy rövid mondat jelzi a napi történések sorában. Arról informál, hogy Széchenyi – 1840 februárjához hasonlóan – nyíltan beszélt társával. Ez alkalommal az esemény időbeli közelsége miatt feltehetően a székfoglalóról. A beiktatás és a főispáni expozé rá gyakorolt hatását érzékletesen világítja meg a november 24-i naplójegyzete. Abban ugyanis egy Pulszky Ferencnél tett látogatásával összefüggésben feljegyezte: *„mióta bandériummal lovagoltak Andrássy gróf előtt – Erőnek erejével... közeledtem Deákhoz”* (a szövegkörnyezet alapján nehezen azonosítható be a beszélő kiléte, de valószínűbb, hogy a saját szavait idézte vissza).¹⁸

Hozzá kell még fűznünk mindehhez, hogy a közpályán bekövetkezett iránymódosítást rögzítő, a kormányhoz tartozást megerősítő aktusokként értelmezzük a sárosi főispáni kinevezést, valamint a székfoglalót. Ezek teremtették meg annak lehetőségét, hogy Andrássy kétséget kizáróan a választott új politikai közösség tagjává váljon, s hogy megbízható emberei sorába emelje őt a kormányzat.

Királyi biztosság

Alig több mint fél évvel Andrássy főispáni székébe történt beiktatása után, 1843 áprilisában zajlott le Gömör követválasztó közgyűlése. A gróf szempontjából egy újabb

helyzetének, illetőleg a közönségen belüli szerepének meghatározásához használt jelzős szerkezeteket általánosító értelemben lásd: Kontler László: Konzervativizmus? (utószó). In: Konzervativizmus – szgy. 573-640. p. Az idézett rész: 604. p.

¹⁶ Uo. A kiemelés tőlem – B. L.

¹⁷ SzIN V. 639. p.

¹⁸ Napló 1982, 988. p.

megbízás miatt volt jelentősége az eseménynek. A korban szokványos módon korteskedés, a kismemesség lázítása, súlyos rendbontás és anyagi kártétel kísérték a gyűlést. A történetek kivizsgálásával májusban királyi biztosként Andrásyt hatalmazta fel az uralkodó.¹⁹

Visszatért tehát abba a megyébe, melynek élén a Pesthez kötődő köz- vagy társaséleti elfoglaltságok, az országgyűlésen való jelenlét és a gräfenbergi gyógykezelés miatt hosszú, a hivatali teendők alól mentesítő szünetekkel együtt töltötte be adminisztrátori tisztségét. 1838 őszén kezdődött hivatalviselésének első hónapjaiból például csak egyetlen esemény érdemel említést. Az utasítás készítése és kiadása, illetve a követválasztás végett egybehívott 1839. április-májusi közgyűlések formális levezetése. Elnöklete alatt időben és komoly rendbontásoktól mentesen végezték el az egybegyűltek a szóban forgó feladatokat, Szentiványi Károlyt és Szentmiklóssy Viktort választva meg a megye követeivé.²⁰

Ezután az országgyűlésen szerepelt a gróf. S ugyan később, például 1841 szeptemberében elnökölte Gömör negyedéves közgyűlését, s aktívan szerepet vállalt a megyei úti őrség körül kialakult vitában, de a döntéshozatal irányítása, a közgyűlési határozatok alkotásába történő, kezdeményező jellegű bekapcsolódás elsősorban adminisztratív szempontból érdemel említést esetében. Nem hozható szoros összefüggésbe a megyében zajlott politikai küzdelmekkel. Különösen azért nem, mert az ellenzék és Andrassy mint főispáni helytartó közötti kapcsolat pragmatikus volt, nem pedig polemikus. A grófnak inkább kellett foglalkoznia a Kancelláriától és a Helytartótanáctól érkező, közigazgatási vagy büntetőügyi feladatokra vonatkozó utasítások teljesítésével. Másodszorban pedig a magánszemélyek vagy közösségek által benyújtott különféle kérvények (pl. Rédova község levele robotmegtagadás miatt elrendelt katonai zárlat enyhítése ügyében) kezelésével. S legalább az átnézés erejéig időt kellett fordítania az igazságszolgáltatás vagy az adókivetés tárgyában hozzá küldött dokumentumokra (pl. fenyítő perek lajstroma, rabjegyzék, kontribucionális tabellák).²¹

Nem meglepő tehát, hogy nem tudta betölteni kiegyensúlyozó szerepét, s képtelen volt útját állni az agressziónak 1842 májusáig tartott hivatalviselése során. Leköszönésének évében például az ő elnöklése alatt ismét összecsapásokkal járt a gömöri tisztújítás. Az állagörző-kormánypárti Abaffyak hívei rátámadtak az ellenzéki Draskóczy-pártiakra a pelsőci megyeházán, s előbb onnan, majd a városból is kiűzték őket. A menekülők számára szűknek bizonyult a Sajó hídján, ezért keresztülgázoltak a folyón. A megyeháza udvarán egyedül

¹⁹ SAL – AKH. III. část. 29. 705/544. doboz. Fasc. 3. 48-49. PH, 1843. április 20. 260. p. 1843. május 21. 337. p. 1843. július 20. 485. p. A *Pesti Hírlap* április 20-i cikke, amint azt a lap május 21-i számában a gömöri állandó tudósító, Bodon Ábrahám is jelezte, tévesen azt állította, hogy a komissziót kérték a királytól.

²⁰ A közgyűlésekről: J, 1839. május 18. 157. p.; június 5. 177. p.

²¹ PH, 1841. október 6. 672. p. A vonatkozó dokumentumokat – a teljesség igénye nélkül – lásd: SAL – AKH. III. část. 29. 704/543. doboz. Fasc. 1-2; 705/544. doboz. Fasc. 1-2.

Andrássy Károly tartott ki, akit az Abaffyak néhány híve meg akart támadni. A gróf azonban kivont karddal várta az attakot, visszaretentve elszántságával a próbálkozókat.²²

Ezek a jelenetek egyúttal feltételezni engedik, hogy 1843 tavaszára a gömöri politikai élet szereplői már hozzászoktak az erőszakba torkolló megyegyűlésekhez. Sokan közülük bizonyára számoltak is azzal, hogy hasonló események fogják megzavarni a követi utasítások elfogadása és a követválasztás céljából akkorra egybehívott gyűléseket. Kiváló alkalmat teremtett ráadásul ehhez, hogy egyelőre nem töltötték be az előző évben Sáros élére került Andrássy adminisztrátori tisztségét. Tudniillik, bár az uralkodó 1843 késő őszeig nem mentette fel őt hivatalából, a tényleges munkavégzést hozó sárosi főispánsága mellett tulajdonképpen már csak cím maradt a főispáni helyetteség.²³

A rendszeres jelenlétét nélkülöző Gömör tehát nem rendelkezett még a feszültségek tompítására alkalmas vezetővel sem. Újabb kockázati tényezőt jelentett a megyei választmány által kidolgozott követutastás, amiben más vármegyékéhez hasonlóan helyet kapott két kiemelten fontos reformkövetelés: az ősiség eltörlése és a háziadó arányos együttviselése. Ilyen előzmények mellett szinte várhatóak voltak a rendet megzavaró cselekmények.

Az előhangot ezekhez a március 13-i negyedéves közgyűlés szolgáltatta, melynek első napján még a konzervatív-kormánypárti tábor várakozásainak megfelelően alakultak az események. Az ellenzék felvonultatta ugyan megyei elitjét, s néhányan megpróbálták érvelni az ősiség eltörlésének szükséges és hasznos volta mellett, a szavazáson azonban 373-179 arányban, a kisnemesi voksok miatt megbukott a kezdeményezés. Váratlan fordulat következett be ellenben másnap, amikor a háziadó ügye került a mintegy 800 főre felszaporodott kongregáció elé. Az ellenzéki Szentiványi Károly annyira meggyőzően érvelt beszédében az adó elvállalása mellett, hogy a 74 felszólaló közül 70-en magukévá tették gondolatait. Így az adó vállalásával s a reformerek győzelmével zárult a több mint 8 órás retorikai ütközet. Volt azonban egy fontos, a szavazást döntően befolyásoló körülmény, amit nem említett meg az ülésről egyébiránt részletesen tudósító megyei aljegyző, Győry Dániel. Az tűnik ugyanis elő a *Világhoz* érkezett egyik beszámolóból, hogy csak a tekintélyes hozzászólók után kimondott többségi határozattal, ún. ponderált szavazattal született meg a döntés. Erről ráadásul értesültek az adót fizetni nem akaró, határozottan kiváltságvédő magatartást tanúsító kisnemesek, s ingerülten távoztak Pelsőcről.²⁴

²² Borovszky 1903, 563. p.

²³ *PH*, 1842. szeptember 25. 682. p; 1843. december 4. 854. p.

²⁴ *PH*, 1843. március 26. 203. p; március 30. 211. p; április 2. 219-220. p. V, 1843. május 27. 338-339. p. A Hunfalvy-féle vármegye-monográfia is hangsúlyozza, hogy nem „numerált”, azaz számlált, hanem ponderált szavazattal mondták ki a háziadó vállalását. Hunfalvy 1867, 80. p.

Nemsokára pedig ismertté váltak a követjelöltek. Az első helyre Szentiványi Károlyt kérték fel, a másodikra viszont két aspiráns is akadt a szintén ellenzéki Nagy Károly, valamint a fiatal Dapsi Pál táblabíró személyében. Utóbbi később visszalépett Nagy javára, de ezzel nem fejeződött be a verseny a követségért. Mumhárd János hadi főpénztárnok, a „*nem adózunk egyik torkos hőse*” összefogást hozott létre megválasztatása érdekében, s alku született a rokonoknak, barátoknak az elfogadott adó megbuktatására ösztönzéséről. A választásra ezután mindkét fél nagy erővel készült. Ennek eredményeképpen az ellenzéknek 1200, Mumhárd Jánosnak pedig körülbelül 800 szavazója jelent meg Pelsőcön az április 12-i követválasztás előestéjén. A főpénztárnokot támogatók ugyan jelentős létszámhátrányban voltak, de annál agilisabbnak mutatkoztak. Már az éjszaka folyamán, mintegy előre jelezve, miért is érkeztek Pelsőcre, megtámadták az ellenzékiek szállásait, ami miatt nyugtalanná vált a hangulat. Másnap pedig, miután visszautasították az adó eltörlésére vonatkozó kérésüket, a Mumhárd-párti kisnemesek betódultak a megyeháza épületébe, s feldúlták az üléstermet és más helyiségeket. Valóságos csatatérre vált a megyeháza, széttört ajtók, ablakok, bútorok heverték mindenfelé. Így nem lehetett rendben lefolytatni a közgyűlést. Az indulatok csillapítása végett néhányan mégis úgy döntöttek, hogy – főként a tisztikar iránt megcsappant bizalom helyreállítása érdekében – megtartják a követválasztást. Ez az ellenzéki jelölt, Szentiványi Károly visszalépését követően formálissá vált, s a megyeháza udvarára gyűlt tömeg a főpénztárnokot és Dapsi Pált emelte fel a két tisztségre.²⁵

Viharos, a sajtóorgánumban vádak és ellenvádak sorozatát előidéző közgyűlés zárult le 12-én estére. Az erőszakos eszközökhöz nyúlt csoport azonban nem aratott teljes győzelmet, mert nem adták ki a követi megbízóleveleket. Nem kerülhetett sor erre a következő, május 8-ára meghirdetett közgyűlésen sem, mivel azt elnapolták a „bunkós párt” újabb megmozdulásáról szállongó hírek miatt. Így viszont a követek nem indulhattak el a megnyíló diétára, s ezzel a vármegye egy időre elesett a politikai reprezentáció lehetőségétől. Addigra ugyanakkor Draskóczy jóvoltából már az uralkodó elé került az a jelentés, ami beszámolt az áprilisi választás történéseiről. Ezt követően nevezte ki V. Ferdinánd főispáni hatalommal bíró királyi biztossá Andrásst, s bízta meg a rendbontás és anyagi kártétel kapcsán lefolytatandó vizsgálatok vezetésével.²⁶

²⁵ PH, 1843. április 9. 236. p; április 20. 260-261. p; május 21. 337. p. V, 1843. április 22. 253. p; május 27. 339. p. SAL – AKH. III. část. 29. 705/544. doboz. Fasc. 3. 8.

²⁶ PH, 1843. április 20. 260-261. p; május 18. 330. p; május 21. 337. p; július 20. 485. p. V, 1843. május 27. 339. p. SAL – AKH. III. část. 29. 705/544. doboz. Fasc. 3. 48-49, 56.

Személye mindamellett nem tartotta vissza az érintettek egy részét az újabb szervezkedéstől. A később a vizsgálata nyomán készült vádiratok tanúsága szerint tovább folyt a vendéglés és az agitálás, sőt, a tettelegességre buzdítás is.²⁷

Mindennek persze azért látta szükségét mind a megyei ellenzék, mind az állagőrző-kormánypárti csoport, mert érvénytelenítették az áprilisi választás eredményét. A törvényhatóság élére ideiglenesen visszatért Andrássy pedig részben az engedelmisségi parancs kihirdetése, részben az új követválasztás végett közgyűlést hívott egybe július 5-ére, Rimaszombatba. A pelsőci megyeháza állapota ugyanis nem tette lehetővé a kongregáció ottani ülésezését.²⁸

A gróf elnökölte rimaszombati gyűlés mindkét tábor számára hozott kedvező eredményeket. Az újabb lázongás elkerülése céljából kiemelték a követutasításból a háziadó nemesek általi viselését, amely fő oka volt az áprilisi zavargásoknak. Nagy Károly megyei főjegyző és Ragályi Miksa táblabíró személyében viszont az ellenzék jelöltjeit választották követekké. Andrássy nem mellékesen nagy határozottságot tanúsított a szavazás komolyabb rendbontás nélküli lebonyolítása érdekében. Rendeletére már a közgyűlés előtti éjszakán járőröztek Rimaszombatban, megakadályozandó az újabb erőszakos cselekményeket. Másnap pedig erődemonstrálás céljával a városba parancsolta a készenlétbe helyezett katonai alakulatokat.²⁹

A közgyűlés után aztán lefolytatta az áprilisi követválasztással, illetőleg annak előzményeivel kapcsolatos vizsgálatot. A körülményekhez képest gyorsan indult a munkája. Később azonban többször fel kellett szólítani a váddal illetett személyeket a válaszadásra. S mivel a szükséges vallomások nem érkeztek meg időben, hosszas levelezésre kényszerült Draskóczy gömöri és Koós Károly Torna megyei első alispánnal. Utóbbtól még október elején is kért az ügygel kapcsolatos anyagot, Császár tornai csendbiztos vallomását.³⁰

Vádlevelei arról árulkodnak, hogy végül a tisztikar felelősségét állapította meg a történetekkel összefüggően. Munkálata nyomán további vizsgálódások indultak el. Szeptember 23-ára a királyi tábla elé idézték az alispánokat, a következő év tavaszán pedig az uralkodó nevében kibocsátott leirat érkezett Gömörbe a Helytartótanáctól. A dokumentum

²⁷ Az előbbi váddal illettek például az ellenzéki Török Sándor és Kubinyi Ödön főszolgabírókat, az utóbbival a Mumhárd János főpénztámokot, az állagőrző-kormánypárti csoport jelöltjét tevékenyen segítő Bárdi Pál táblabíró. Nem mellesleg maga főpénztámok sem maradt ki a kapacitálásból. Még a Pünkösdkor, a birtokán tartott összejövetelen is arra ösztönözte a kisenemeseket, hogy cselekedjenek az adómentességük megőrzéséért. SAL – AKH. III. část. 29. 705/544. doboz. Fasc. 3. 3-5, 8. Megerősíti a korteskedés és izgatás tényét: PH, 1843. július 20. 485. p.

²⁸ SAL – AKH. III. část. 29. 705/544. doboz. Fasc. 3. 56. Vö. PH, 1843. július 20. 485. p.

²⁹ PH, 1843. július 13. 470. p. 1843. július 20. 486. p.

³⁰ SAL – AKH. III. část. 29. 705/544. doboz. Fasc. 3. 8-12.

„pártoskodás” cím alatt ítélte vétkesnek a követválasztás előzményeiben érintett megyei tiszteket. Szigort azonban csak a kötelességük teljesítésére történő felszólítás szintjén érvényesített velük szemben. Arról is tájékoztatta ugyanakkor a rendeket, hogy nyomozás rendeltetett el az események további részleteinek felderítésére, s fenyítő per indult néhány kismemes ellen.³¹

Andrássy számára mindenesetre igen terhes kötelezettséget jelentett a komisszáriusi munka. Azáltal ráadásul, hogy az említett okok miatt elhúzódott a vizsgálat, s csak októberben tudta befejezni a kihallgatásokat, illetve akkor kapta kézhez az utolsó írásos vallomásokat, csupán hónapokkal a diéta megnyitását követően tudott elindulni Pozsonyba.

Sáros főispánja

A gróf főispáni tevékenységéhez szintén elsősorban az eseménytörténet felől közelítünk. Szükséges persze arról is szót ejtenünk, hogy szereplése hogyan illeszkedett a reformkor utolsó éveinek belpolitikai életét döntően befolyásoló régi-új igazgatási szisztémába.

Az – egyetértve Dénes Iván Zoltán megállapításával – nyilvánvaló, hogy azon főispánok és adminisztrátorok közé tartozott, akik révén a kormányzat, az ellenzék visszaszorítása érdekében, igyekezett kiterjeszteni ellenőrzését a vármegyei közéletre.³² Esetében ugyanakkor meg kell említeni: az alája rendelt vármegye különös színfoltot képezett a korabeli Magyarország politikai térképén. A kései rendiség időszakában Sáros volt a kormányoldal talán legerősebb vidéki bástyája, ahol tulajdonképpen nem nyílt reális esély a liberális ellenzék térnyerésére.

Az eperjesi evangélikus főiskola diákjaiban lelkes és elkötelezett hívekre lelt ugyan a megyei opposíció, támogatásuk azonban nem volt átváltható a közgyűlési döntéshozatal

³¹ Draskóczyék beidézéséről: *PH*, 1843. október 8. 688. p. A rongálásért és a bántalmazásokért kizárólag az alkotmányvédő-kormánytámogató oldalt, közvetlenül pedig Mumhárd főpénztárnokot és bizalmasait terhelte a felelősség, de az ellenzék sem volt teljesen ártatlan a történetekben. Andrássy vádlevelei szerint az ellenzékiek szintén élénken győzködtek, egyúttal anyagi juttatások ígéretével próbálták megnyerni a felkeresett községek nemeseit, s jelentős összegeket áldoztak a megvendéglésükre és az ingyenes fuvaroztatásukra. Győry Dániel aljegyző például, a rá tett terhelő vallomás szerint, ökröket vásárolt a pelsőci vendégléshez. Kriston Lajos csendbiztos pedig a radnóti nemesek támogatásának megszerzésével kísérletezett, borvásárlás és székfoglalás útján. A feljelentések alapján, a vesztegetésen kívül próbálkoztak még álhíre épülő hangulatkeltéssel is. Hubay Bertalan táblabíró és aljegyző például a putnoki nemesség virágvasárnapi gyűlésén azzal bujtogatta a jelenlévőket, hogy a háziadó vállalásáról született március 15-i végzést már másnap megváltoztatták. A követválasztás érdekében végzett megyebéli utazásai alatt pedig azt híresztelte, hogy a márciusi közgyűlésen csak hadisegélyt, subsidiumot szavaztak meg adó helyett. Ennél is komolyabb ügygel, lényegében véve lázítással való fenyegetéssel összefüggően szerepelt újabb terhelő vallomás a Győry Dánielnek küldött biztosi értesítőben. Az aljegyző eszerint azt beszélt, hogy egy oláhpataki tanácskozáson többen kijelentették Draskóczy alispánnak: ha nem gondoskodik a biztonságról, 30000 parasztot állítanak ki 3000 nemes ellen. *SAL – AKH*. III. évf. 29. 705/544. doboz. Fasc. 3. 6-7. A Helytartótanáctól 1844 tavaszán érkezett leiratról: *PH*, 1844. június 27. 440. p.

³² Dénes Iván Zoltán 1989, 87. p.

befolyásoló szavazatokra. A megyeszékhelyen élő nemesség reformeszmék iránt fogékony tagjainak voksei pedig kevésnek bizonyultak a hatalmat birtokló, a rendi alkotmányhoz és Bécshez egyaránt hű csoporttal szemben.³³

Az ellenzék gyengesége magyarázható a sárosi nemesség rétegződésével, létszámával, mentalitásával, szokásaival, etnikai megoszlásával és érvényben volt jogaival is.

A kisnemességekkel kapcsolatosan leginkább alacsony számukat, valamint politikai passzivitásukat említette meg a *Pesti Hirlap* egyik sárosi tudósítójának az 1842. decemberi közgyűlésről készült beszámolója. Eszerint „*azon csekély, de igen csekély számú kabátlan köznemesség [t. i. a kisnemesség], mely mezővárosaink- és falvainkban el van szórva, a' csendes magányt 's a' suton dohányzás élvezetét elébe teszi a' ki vele! le vele! nem fizetünk 'stb. ismeretes harsogtatásainak*”. A kevés kisnemes pedig – Pulszky Ferenc mintegy 100 fős csoportról írt visszaemlékezéseiben –, ahogyan a szintén a *Pesti Hirlapban*, az 1843. május 11-i számban közölt megyei tudósítás fogalmaz: „*egyik pártnak sem nyujthat diadalkoszorút*”.³⁴

Passzivitásuknak nem mellékesen valószínűleg az volt a legfőbb oka, hogy többségük – amint ezt az 1847/48-as diéta április 4-i ülésén Andrássy György megemlítette – szlovákul beszélt. Ezért az ellenzékiek, ha próbálták is, bizonyára nehezen tudták közvetíteni feléjük a magyar liberálisok által hirdetett eszméket és törekvéseket. S még kevésbé lehettek képesek maguk mellé állítani őket. Az is igaz persze, hogy a konzervatívok sem jártak jobban velük. Valaki ugyan 1844 márciusában becsődítette a megyegyűlésre a „*szegény tót korteseket*”, de ők „*nem levén még a' gyűlésekhez szoktatva, unatkozva 's részvétlenül hallgatták végig a' magyar tanácskozást, 's nem fogták fel, hogy miért hozattak be*”.³⁵

Sárosban a kisnemességnél, ahogyan a *Pesti Hirlap* idézett, 1843. januári cikkírója fogalmazott: „*számosabb a' kardos és kabátos statusok koszorúja*”. Minthogy azonban velük együtt sem volt túl népes a megyei nemesi társadalom, szavazati joggal rendelkeztek és megbízottak útján éltek azzal az özvegyek is. Ők az 1839-es követválasztás idején az ellenzék érdekeinek megfelelően döntöttek. Rendszerint azonban – hasonlóan a szavazásra ugyancsak

³³ Az evangélikus kollégium szellemiségére, a diákság politikai orientációjára vonatkozóan összefoglaló jelleggel lásd Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. I. Bp., 1880. 144-145. p. [ezután Pulszky 1880]. *Vahot Imre emlékiratai*. II. kiadás. (Nemzeti Könyvtár. Szerk. Abafi Lajos. XXVI. kötet. Vahot Imre művei. I. kötet.) Bp., [1882]. 125-153. p. Illetőleg L. Gál Éva a sárosi liberálisok vezéralakjáról, a későbbi kormánybiztos Újházi (Ujházy, Újházy) Lászlóról írt, jöllehet politikailag tendenciózus, de a megye sajátosságait jól bemutató munkáját. L. Gál Éva: Újházi László a szabadságharc utolsó kormánybiztosa. In: *Értekezések a történeti tudományok köréből*. Új sorozat. 57. Szerk.: Spira György. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971. 16. p. [alább L. Gál 1971].

³⁴ PH, 1843. január 15. 36. p. PH, 1843. május 11. 312. p. Pulszky 1880, 150. p.

³⁵ Andrássy említett beszédéről: *Felséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar- és Csehországok e' néven Ötödik Apost[oli] Királya által Szabad Királyi Pozsony Városába 1847-ik évi november 7-ikére rendeltetett Magyar-Országgyűlésen a méltóságos Főrendeknél tartatott országos ülések naplója*. Pozsonyban. Az országgyűlési iratok kiadó-hivatalában. – Pesten, Landerer és Heckenastnál. MDCCCXLVIII. [alább Főrendi napló 1847-48]. 481. p. Az 1844. márciusi gyűlésről: PH, 1844. március 21. 198. p.

jogosult számos katolikus és görögkeleti paphoz – a hatalmon lévő, szövevényes családi és baráti kapcsolatok által egyben tartott csoport pozíciójának megőrzését segítették elő voksaikkal. Ráadásként pedig a politikai kampányban és kapacitációban való aktív részvétel sem volt idegen tőlük. Az 1843. április végi tisztújítást megelőzően az egyik arisztokrata hölgy például házalás útján és egy eperjesi táncmulatság révén szerezte meg az özvegyek támogatását a konzervatív jelölt, Péchy Benjámin számára. Az ellenzékiek akkor azzal számoltak, hogy a körülbelül 750, addig a megyében szavazattal rendelkező személy közül 400 az ő jelöltjük mellé fog állni. Ez így is történt. Végül azonban kevésnek bizonyult, mert az özvegyi voksok révén 538:424 arányban Péchy Benjámin választották meg első alispánná.³⁶

Ő ahhoz a Péchy és a Hedry családok által alkotott katolikus-aulikus birtokos nemesi „klánhoz” tartozott, amelynek tevékenysége alapvetően meghatározta a megye belső életét a reformkorban. Ennek a társaságnak csaknem megkérdőjelezhetetlen volt a hatalma, hiszen valósággal örökletessé tette a vezető tisztségeket. A Péchyek közül a harmincas években Imre, utána Benjámin töltötte be az első alispáni pozíciót, melyet aztán a vele egy időben még másodalispán veje, Hedry Erneszt (Ernö) szerzett meg 1846-ban. Népes rokonságuk pedig a megyei hivatalok jelentékeny részét bírta. A híveik révén ráadásul akkora többséggel rendelkeztek, hogy szinte problémamentesen voltak képesek irányítani a törvényhatóságot.³⁷

A kis létszámú ellenzék ezért – ahogyan azt a fentebb leírt eset bizonyítja – gyakorlatilag kilátástalanul próbálkozott azzal, hogy tisztújítás vagy követválasztás alkalmával érvényesítse akaratát. Csak az ülések terv szerinti menetének változása esetén nyílt erre lehetősége. Pulszky Ferenc megemlítette: úgy sikerült néha a gyűlésteremben időlegesen fölénybe kerülnie az ellenzéknek, hogy a szónokaik hosszú, olykor délután 1 órán túlra is elnyújtották beszédeiket. Így ugyanis elérték, hogy az idősebb nemesek elmenjenek ebédelni.³⁸

Nem is meglepő tehát, hogy mindösszesen egy ízben, 1839-ben, Pulszky-nak sikerült ellenzéki országgyűlési követjelöltként diadalmaskodnia a megyében. Neki viszont Dessewffy Auréllal szemben. A szólásszabadság kapcsán azonban még őt is konzervatív szellemű utasítással látták el a sárosi rendek.³⁹

³⁶ A sárosi nemesi társadalomról, valamint a nemesi özvegyek jogairól: PH, 1843. január 15. 36. p. PH, 1843. május 11. 312. p. Pulszky 1880, 151. p. Az özvegyeknek az 1839-es választáson történt részvételéről: Pulszky 1880, 151. p. A papi voksokról: Uo. 107. p. Az 1843. áprilisi tisztújításról: PH, 1843. május 11. 312. p.

³⁷ L. Gál 1971, 15-16, 20-21. p.; Völgyesi 1999, 33. oldal, 22. jegyzet. Vö. Szluha Márton: *Felvidéki nemes családok. II. kötet. Sáros, Turóc vármegye nemes családjai*. Heraldika Kiadó, Bp., 2008. 208, 288-289, 307. p. Hedry első alispáni tisztségre történt megválasztását lásd alább. A megyei tisztségek birtoklásáról: Pulszky 1880, 107. p.

³⁸ Uo. 106. p.

³⁹ Dr. Ferenczy József: *Pulszky Ferencz életrajza*. Bp.-Pozsony, [1894?]. 20. p. Vö. L. Gál 1971, 15. p.

Ez a tény is jelzi, hogy Andrassy alapvetően más politikai környezetbe került az előző állomáshelyéhez, Gömörhöz képest. Alighanem remélte is, hogy nem kell erőszakos eszközökhöz folyamodnia a rend fenntartása és a kormánytábor helyi pozícióinak védelme érdekében.

A rendekkel való első nagyobb, közös tanácskozásra az 1842. decemberi közgyűlés adott alkalmat. Ezen személyesen elnökölt, s az ellenzék abban reménykedett, hogy vezetése alatt teret nyer majd a gömöri „*adózó nép hálás könyei közt áldott takarékoság*”. Ez az adókulcsok arányosabb meghatározását, és a pénz gondosabb kezelését jelentette volna Sárosban. Az előbbi feladattal egy Andrassy elnöklete alatti választmány foglalkozott több napon át. Eközben megújították azt az indítványt, hogy a törvényszéki bírák napidíj nélkül szolgáltassanak igazságot. Andrassy azonban, mintegy első jeleként annak, hogy az ellenzék talán túlzott elvárásokkal fordult felé, maga szólította fel a rendeket arra, hogy álljanak el e tárgytól. Elfogadta ugyanis az első alispán azon érvét, mely szerint, ha a napidíjat eltörlik, akkor fennakadást szenvedhet az igazságszolgáltatás. Erre másnap ötvenen nyilatkoztak aláírási íven a díjról való legalább egyszeri, önkéntes lemondási szándékukról. Ezt az újdonsült főispán egyszerű gesztussal viszonzta: megköszönte azt az adózók nevében.⁴⁰

Ez után viszont tulajdonképpen belenyugvással fogadta, hogy a többség elodázta az elnökletével ülésezett választmány által készített új kulcs szerinti adókivetést. Felmutatták ehhez a szeptemberi főispáni beiktatási gyűlésen hozott ama határozatot, mely szerint a szolgabírákat kötelezik a dicalis összeírások elvégzésére, s azok alapján vetik ki az az évi adót. Így a régi maradt a teher. Sőt, még súlyosbodott is a telkes gazdák számára. 1842 tavaszán ugyanis adómenteseknek mondták ki valamennyi bérlő marháit. Ez maga után vonta a telkesek terheinek növekedését. Andrassy erre csak azt ígérte, hogy e tárgyat a saját elnöksége alatt veteti napirendre a közgyűlésen. A változtatással így a következő év márciusában tartott negyedéves gyűlésig várt a gróf. Akkor viszont elnöki székéből mondta ki a többséget azok mellett, akik adóztatni kívánták a saját marháik után a nemesi jószágok haszonbérlőit is.⁴¹

Halogatás helyett azonnal döntött – szokáson alapult jogával élve – a kinevezésétől függő megyei hivatalok betöltéséről. 1843. április 28-án például a tiszteletbeli szolgabírókéről. Fontos adalék ehhez, hogy a tisztújítás előtti gyűlésen terítékre került egy tiszteletbeli szolgabíró eljárása. Ennek nyomán az az ígéret született (nyilván az eljárás körül kialakult vita miatt), hogy, ha kineveznék is a szolgabírókat, a rendekre bízzák a hatáskörük kijelölését.⁴²

⁴⁰ PH, 1843. január 15. 36. p.

⁴¹ PH, 1843. január 26. 60. p. NU, 1843. április 1. 203. p.

⁴² PH, 1843. május 11. 312. p.

Az Andrássy általi kinevezés viszont automatikusan biztosította volna a teljes hatáskört a szolgabírák (akiknek számát 12-ről 18-ra szaporították a restauráción) részére. Az ellenzékiek azonban nem az említett előleges megállapodásra hivatkozva kifogásolták a gróf döntését. A törvénytelenséget hangoztatva előhozakodtak az 1723. évi 56. törvénnyel, ami az 1548. évi 70. értelmében a megye, tehát a rendek egyetértéséhez s választáshoz kötötte minden megyei hivatal betöltését. Ez ellenben következtetlenségre utal részükről. Az által ugyanis, hogy a korábbi gyűlésen megelégedtek azon ígérettel, mely szerint, ha nomináció útján kerülne is tisztségbe a szolgabírák, a rendek döntenek hatáskörükről, tulajdonképpen maguk is elfogadták a hivatalnokok kinevezését. Rossz irányból támadták ráadásul Andrássy lépését. Hisz kinevezéssel betöltendő hivatalok kinevezéssel történt betöltésénél beszéltek jogszerűtlenségről. A szolgabírák hatásköréről folyt vitában tehát alighanem csak azért hozták elő a törvényességet számon kérő érveiket, mert valójában a kinevezettekkel voltak problémáik. Azaz, hogy nem az ő bizalmi embereik kerültek pozícióba, hanem nagy valószínűséggel a Péchy-klán atyafiságához tartozott személyek.⁴³

Igazuk volt persze annyiban, hogy Andrássy figyelmen kívül hagyta az említett jogszabályokat. Ez viszont kevésbé meglepő abban az értelemben, hogy jóllehet azok elvileg kötelező érvényűek, az idők során már sokféle felülírta őket a szokásjog. Döntésével a gróf mindenesetre előidézett egy, az igazságszolgáltatási jogosítványok körül csaknem délután 3 óráig tartó vitát. Ezt végül felkiáltásos szavazás után kellett lezárnia. S miközben erősen ragaszkodott kinevezési jogához, a bírói hatalomnak a tiszteletbeli szolgabírák részére történő megadása mellett mondta ki a többséget.⁴⁴

E határozat meghozása volt főispáni tevékenységének jó darabig utolsó említésre érdemes mozzanata. 1843 nyarát a gömöri követválasztási rendbontás kivizsgálásával töltötte, ősztől pedig az országgyűlésen tartózkodott. Következésképpen nem tudott érdemben foglalkozni Sáros megye ügyeivel. A diétát követően két hónappal, 1845. január 21-én azonban már személyesen elnökölte a követi végjelentések előadása és a törvénycikkek kihirdetése céljából Eperjesre összehívott közgyűlést.⁴⁵

Szokványos, de mégis érdekes pillanatokat hozó kongregáció volt ez számára. Miután ugyanis Pulszky Ferenc rámutatott, hogy az elfogadott törvények közül csak a nyelvről szóló megalkotásában vállalt részt a vármegye, a többihez semmi köze sem volt az ellenkező

⁴³ Uo. Az 1548. évi 70. cikkely: „*Vice-comites non per comitem solum, sed consensu totius comitatus, juxta regni decreta eligantur.*”. *Magyar Törvénytár. 1526-1608. évi törvénycikkek.* Bp., 1899. 250. p. Az 1723. évi 56. törvény 4. §: „*Qui, ad hujusmodi officia, ad sensum articuli 70. anni 1548. cum consensu totius comitatus eligantur.*”. *Magyar Törvénytár. 1657-1740. évi törvénycikkek.* Bp., 1900. 618. p.

⁴⁴ PH, 1843. május 11. 312. p.

⁴⁵ PH, 1845. február 16. 105. p.

szellemű vagy nem létező utasítás miatt, Andrassy méltatni kezdte a diéta végzéseit. A követekkel együtt dicsérte azokat a törvényeket (pl. a nyelvügyi, a nem nemesek birtok- és hivataképeségéről rendelkező jogszabály, a váltótörvény), amelyeket annak idején maga sem támogatott teljes meggyőződéssel, vagy határozottan ellenezte elfogadásukat. Beszéde ugyanakkor rosszallást váltott ki néhány kiváltságvédő-aulikus gyűléstag részéről. Egy megyei tiszteletes nyíltan bírálni kezdte, s csupán egy frakció által alkotottaknak nevezte a meghozott törvényeket. Kifogásolta, hogy a papság és a királyi városok szavazatai nem érvényesültek eléggé a törvényalkotás folyamatában. Andrassy érzékelte, hogy az általa használt némely kifejezéseken keresztül személyét is támadta a felszólaló, ezért válasza sem méltatta őt. A törvények fogantatásával összefüggésben mindenesetre kikérte a rendek véleményét, s maga is hozzájárult életbe léptetésükhöz, hiszen több nemnemest is kinevezett a táblabírók sorába. Érdekes továbbá, hogy amikor 22-én berekesztette a gyűlést, az ügyvitel gyorsításának apró de fontos jeleként azonnal kérte a jegyzőkönyvek meghitelesítését.⁴⁶

Hasonló lépésre sort kerített az 1845. szeptemberi *marcalis* gyűlésen (ahol pénzbüntetés terhe alatt kötelező volt megjelenni) is. Ott főként az árvízi pusztítások utáni helyreállító munkáról tanácskoztak, s a kárenyhítés érdekében napirendre vették a nemesség áldozatvállalásának kérdését. Az erről folytatott vitában a többség nem a nemesi pénztár terhére történő segítségnyújtást s az adókivetést támogatta, hanem az önkéntes pénzsegély-felajánlást. A pénztárból fizetés ugyanis kötelező terhet vont volna maga után. Ezt természetesen elutasították a nemesi adómentességet védeni kívánók. A privilégium azonban – szándékuk ellenére – mégis csorbát szenvedett egy másik tárgy kapcsán. Andrassy felszólalását követően elrendelték tudniillik, hogy a nemesi pénztárból kell kiadni egy építőmesternek a megyeházánál végzett munkájáért több éve járó fizetségét, s végre is hajtották az utasítást.⁴⁷

A következő év első felében már nem az adminisztratív-közigazgatási teendők, hanem a politikai események foglalkoztatták Sáros nemességét. A megyei pártküzdelmek új fejezete kezdődött el 1846-ban, miután három részre oszlott a politikai erőter. Törésvonal keletkezett ugyanis a konzervatívok táborában, s két csoportra válva készülődtek az abban az esztendőben esedékes tisztújításra. Semsey Albert vezetése alatt egyesültek a mindenféle előremutató változtatással szembehelyezkedők. A megyét addig irányító Péchy-famíliához tartozó, nagy valószínűséggel csak érdekei miatt, de az ellenzékével némileg érintkező programot meghirdető jelszavakkal kampányt folytató Hedry Erneszt köré pedig a többiek. A kis létszámú és gyenge megyei opposíció tagjai azonban még ebben a helyzetben sem láttak reális

⁴⁶ Uo. Vö. *BpH*, 1845. február 13. 104. p.

⁴⁷ *PH*, 1845. október 16. 253. p.

lehetőséget saját jelölteiknek a megyei tisztkarba történő bejuttatására. Ezért inkább felsorakoztak Hedry Erneszt mögé.⁴⁸

Hedrynek szüksége is volt az ellenzék segítségére. A másik konzervatív csoportosulás ugyanis korán megindította a korteshadjáratot. Így nehéz feladatnak ígérkezett támogatókat toborozni. Végül nagyon kicsi többséggel, de Hedryt választották meg az április 28-i tisztújításon első alispánná. A másodalispáni tisztséget jelöltársának, Piller Gedeonnak sikerült megszereznie.⁴⁹

A választás mindazonáltal csak rövid ideig osztotta meg az állagőrző-kormánypárti táborot. Az ellenzékkel folytatott küzdelem később újra megadta az érintkezési pontokat a máskülönben rokoni és baráti kapcsolatok révén összetartó csoportok számára. Ez leginkább a megyei ügyvitelben éreztette hatását.

Az 1846 nyarán tartott gyűlés jobbára bizonyos kérdések elrendezésének halogatásával vagy válaszmányi megvitatásra utalásával, vagy egy-egy kezdeményezés megbuktatásával telt. Főispánként komoly része és ezért felelőssége volt ebben Andrásynak. Egyfelől nem próbálta érdemi munkára ösztönözni a közgyűlés résztvevőit, másfelől viszont közvetlenül beavatkozott a döntéshozatalba. Megakadályozta például, hogy a galíciai események ügyében olyan feliratot küldjenek az uralkodóhoz, amelyben kegyelmet kérnek az esetlegesen felségsértési váddal illetett személyek részére. Ezen kívül, használhatónak ítélve a sziklás és rendkívül nehezen járható megyei közutakat, elébe vágott a rendek azon – nem mellékesen egységes, pártokon átívelő – törekvésének, hogy a gyűlés keretében szóvá tegyék a rossz közlekedési viszonyokat, s kérdőre vonják ezért a tisztkart.⁵⁰

Az ülésen néhány ellenvetés kíséretében bejelentette egyúttal azon szándékát, hogy élni kíván a törvényszékek elnökletére biztosított jogával, s ha szükségét látja, és ideje engedi, személyesen kívánja levezetni az üléseket.⁵¹

1846 második félévében mindazonáltal igen kevés jelentősége volt a különböző eljárási kérdéseknek. A decemberi közgyűlésen a többi felső-magyarországi vármegyéhez hasonlóan Sárosban is egyre súlyosbodó inség került terítékre a legfontosabb problémaként. Ez különösen azért hatalmasodott el Sáros adófizető népessége körében, mert párosult egy sereg természeti katasztrófával. Abban az évben tűz emésztette fel több száz telkes jobbágy és zsellér portáját,

⁴⁸ PH, 1846. február 8. 90. p.; május 21. 344. p.

⁴⁹ Uo. 344-345. p. A tisztújító székéről, illetőleg a választás eredményeiről részletesen lásd a vonatkozó jegyzőkönyvet. MOL Filmtár, Eperjesi Területi Állami Levéltár. C281. doboz. Sáros Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1846. év. 322-368. p.

⁵⁰ PH, 1846. augusztus 18. 111-112. p. 1842 decemberében maga kívánta személyesen megvizsgálni az utak állapotát, s építésük iránt a megyével egyetértve célszerűbb módot javaslatba hozni. PH, 1843. január 26. 59. p.

⁵¹ PH, 1846. augusztus 18. 111. p.

jég- és vízkárok keletkeztek számos községben, gyengék lettek a szomszédos megyék terméseredményei, és felütötte fejét a burgonyavész is.⁵²

Az ínség mérséklése érdekében önkéntes adakozást hirdettek, de ez nem járt számottevő eredménnyel. Decemberig még 1000 p. forint sem gyűlt össze a beszedni tervezett 15000-ból. A hónap eleji generális gyűlésen ezért elhatározták a nemesség megadóztatását. A nemesi jogok miatt azonban hosszasan kellett tanácskozni a problémáról, s ezért marcalis gyűlést kértek Andrássytól. Ő sietősen, még Karácsony előttre egybehívta azt.⁵³

A 17-én lezajlott marcalison aztán felszólította a jelenlévőket, hogy vita nélkül vállalják el a 15000 p. forint önkéntes megadását. Szavai azonban hatástalanok maradtak. Sőt, többen is szót emeltek az adakozások ellen, így már sorra sem kerülhetett a kötelező kivetés. Csupán annyit végeztek, hogy a szolgabírák újra szorgalmazni fogják az októberi gyűlésen megajánlott 15000 forint behajtását.⁵⁴

A gyűlés egyúttal azt bizonyítja, hogy Andrássy egyszerűen képtelen volt kellő határozottságot tanúsítani. Ráadásul nem mértékének megfelelően foglalkozott a kialakult problémával. Bizonyára már novemberben tudomása volt a megyei történetéről, de a Konzervatív Párt megalakítása miatt leutazott Pestre.

Mulasztásával jelentősen súlyosbította a helyzetet. 1847 elejére (főképpen az északi járásokban) elképesztő nyomort és nélkülözéseket idézett elő az élelemhiány, s már szedte áldozatait az éhhalál. Elkerülhetetlenné vált a nemesség fizetésre kötelezése, nem lehetett tovább halogatni azt. A márciusi közgyűlésen ezért Andrássy kimondta a többséget az adókivetés mellett. Egyben saját maga és felesége részéről 2500 pengőforinttal járult hozzá az ínség mérséklésére, az éhezők megsegítésére fordítandó nemesi adóhoz.⁵⁵

A fizetendő adó mennyiségét 50000 p. forintban határozták meg, beleszámítva a korábban önkéntesen már megajánlott 15000 forintot. A fennmaradó 35000-et a nemesség által visszatérítendő kölcsönökből kívánták fedezni.⁵⁶

A végzés ellenére májusra, amikor b. Vay Miklós másodmagával bejárta az északi megyéket, és kiutalták a kincstárból az erre a célra rendelt összegeket, Sáros volt minden megye között is a „*legszorongatóbb*” helyzetben. A vetőmag-hiányt enyhítette valamelyest a Hedry alispán által végrehajtott beszerzés, de létfontosságú volt a központi támogatás.⁵⁷

⁵² PH, 1847. január 8. 18. p.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ PH, 1847. március 28. 205. p.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ PH, 1847. május 13. 308. p.

Mindeközben ismét a helyben járás felé közelített a kirótt nemesi adó ügye. A május második felében tartott közgyűlésre két írásos tiltakozás érkezett be ellene. Úgy, hogy a tiltakozók egyike már befizette a korábban ajánlott 15000 forintból részére felszámított összeget, a másik pedig per alatt állt ez ügyben. Kezdeményezésük azért volt teljesen értelmetlen, mert a megye közben már felvette a 35000 forint kölcsönt 4%-os kamatra, 2 éves visszafizetési határidővel (magánhitelező nem akadt, ezért a kincstárból kiadott összegből). Ujházy László és Máriássy Ágoston pedig vetőmagot vásároltak belőle, melyet kiosztottak a rászorulóknak közt, akik már el is vetették azt.⁵⁸

A gyűlés második napján – miután erről Andrásynál is folyt megbeszélés – mindennek ellenére vita kerekedett abból a kérdésből, hogy elfogadják-e ezeket a vétókat. Egyesek elutasították ezt, mert tartottak attól, hogy követőkre talál a két uraság eljárása. Az ellenzékiek java része viszont elfogadta a tiltakozást, részben a szólásszabadságra, részben a megyéhez benyújtott dokumentumok sürgős megtárgyalására hivatkozva. Andrassy is támogatta a javaslatot, s így az végül többséget kapott. Az ez után született hivatalos döntés szerint azt kellett jegyzőkönyvbe iktatni, hogy érvénytelen ellenmondásokat tettek az adóról hozott korábbi közgyűlési határozattal szemben.⁵⁹

A harmadik napon aztán újabb tiltakozásokat nyújtottak be (főként grófok és birtokos nemesek) a kötelező kivetés és fizetés ellen. Ezeket az ellenzéki vezérszónok szintén be akarta vezetetni a jegyzőkönyvbe, de úgy, hogy ne csak érvényteleneknek nyilvánítsák őket, hanem botrányosaknak is. Ezt követően hosszas vita folyt még a kérdésről. Ennek során Andrassy előbb azt nyilatkozta, hogy előző nap már kimondta a határozatot, s ezért óvakodna a megváltoztatásától. Később viszont mégis megtette ezt, a másodalispán módosító nyilatkozata szellemében.⁶⁰

Úgy mondta ki ráadásul a végzést, hogy visszaadják az aznapi óvásokat, s csak azt említik meg a jegyzőkönyvben, hogy történt pár érvénytelen ellenmondás. Növelte a zavart, hogy nem kezelte egységesen az előző napi tiltakozásokat. A 35000 forintba nem, a 15000-es, önkéntesen ajánlott összegre azonban érvényesnek vette az ellenmondást. Ez a mindkét fél felé hajló megoldás, „*diplomatialis alkotású*” határozat heves, de hiábavaló zajongást eredményezett, mely után a gyűlés résztvevői közül sokan kivonultak a teremből.⁶¹

Lépése egyébként is fölösleges volt, hiszen a megszavazott adó és a kölcsönszerződés után, tehát *post factum* született meg. Hozzájárult ráadásul ahhoz, hogy Sárosnak kellett

⁵⁸ PH, 1847. június 1. 354. p.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo. 355. p.

⁶¹ Uo.

elszenvednie a legsúlyosabb ínséget a felső-magyarországi megyék közül. Egészen 1847 nyaráig nem javult ugyanis érezhetően a helyzet. Akkor is csak annak köszönhetően lélegezhetek fel valamelyest az éhezők, hogy a korábbi évekénél jobb lett a termés. A közvetlen veszély elmúltá ellenben azt eredményezte, hogy a diéta előszelében tartott közgyűlés ismét kevés konkrét döntést hozott. A követi utasítások kidolgozására kinevezett, de még össze nem ült választmánynak például arra kellett figyelnie, hogy „*az utasítások ne legyenek részletesek, hanem csak elveket 's a' tárgyak' fővonásait foglalják magokban*”.⁶²

Az októberi követválasztás aztán ugyan csupán „*öt percznek mive volt*” (közmegegyezéssel Máriássy Ágoston és Semsey Albert nyerték el a két tiszte), de ez sem feleltette, hogy lényegileg a semmittevással egyenértékű és a hatalmat birtokló csoport érdekeinek megfelelően vontatott ügyintézés folyt a megelőző hetekben. Andrássy, ha csupán közvetve is, de felelős volt ezért. Ugyanezt a megállapítást tehetjük a korábbi évek hasonló jellegű adminisztrációját illetően. Véleményünk szerint ennek nemcsak a kormányérdekek védelmét szolgáló, alapvetően azért óvatos politikai manipuláció lehetett az oka részéről. Éppígy a különösen az ínség, s más, a pártérdekeken túllépő, halaszthatatlan ügyek kezelése kapcsán tapasztalható erélytelenség is.⁶³

Sárosi főispánsága egyébiránt, leszámítva 1846-47 ínséges éveit, többnyire kényszeres cselekvést nélkülöző adminisztrációs munkával telt. S talán éppen a számos közigazgatási teendő magyarázza Schrott Hugo róla alkotott ítéletét. A hírlapíró az évtized derekának meghatározó politikai személyiségeiről írt életrajz-gyűjteményében megemlíttette: Andrássy nagyon szorgalmas ember, de nem igazán kedvelik, mert nem dohányzik, nem játszik, s jó dinereket sem ad, hanem még délután is dolgozni akar.⁶⁴

Egy hivatalviselés politikai jelentőségének értékelésénél persze a munkamorál csak kismértékben, a magánéleti szokások, vagy a társasági alkalmak szervezésében való jártasság és aktivitás pedig még kevésbé játszhatnak szerepet. Főispánságának évein áttekintve ezért leginkább azt emeljük ki, hogy a gróf gyakran nélkülözte a kellő határozottságot, s a diéta üléstermében elmondott beszédeihez képest visszafogottan reprezentálta politikai közössége érdekeit és törekvéseit.

Szükséges természetesen kissé árnyalni a tevékenységéről rajzolható képet. Főként azért, mert amikor az utolsó rendi országgyűlés 1847. december 6-i ülésén vita bontakozott ki

⁶² PH, 1847. szeptember 12. 173. p.

⁶³ A követválasztásról: PH, 1847. október 17. 251. p.

⁶⁴ [Hugo Albert (Schrott Hugo)]: *Ungarische Tabletten aus der Mappe eines Independenten*. Lipcse, 1844. 185-186. p.

az adminisztrátorkérdésről, a gróf megpróbálkozott az önigazolással. Azt nyilatkozta, hogy tőle semmilyen törvénytelenység nem „*kivántatott*” hosszú hivatali ideje során.⁶⁵

Állítása egyrészt vitatható, hiszen az 1843. áprilisi közgyűlésen, a szolgabírók kinevezése kapcsán követett eljárása értékelhető törvénytisértésként. Az éhínség elhárítására kivetett nemesi adó elleni tiltakozások kezelése pedig szokásjogba ütköző megoldásként. Másrészt úgy látjuk, hogy a jogszerűség vagy a látszatának megőrzése sokkal kevésbé köszönhető személyes tekintélyének és magatartásának, mint a tőle független feltételeknek. A tradicionálisan kormánypárti megyében uralkodó politikai erőviszonyok miatt ugyanis nem kellett igazán kemény küzdelmekbe beavatkoznia. Ezért nem volt szüksége a törvényhatóság irányítása és a kormányzati befolyás fenntartása végett olyan szigorú módszerek követésére, mint másoknak. Ebből következően pedig nem is idézhetett elő döntéseivel olyan súlyos konfliktushelyzeteket, mint például a hírhedt adminisztrátorok: Tisza Lajos és Luka Sándor.

Ennek fényében hiányérzetünk támad, ha a *Budapesti Híradó* sárosi tudósítójának 1845 februárjában napvilágot látott, Andrássyt méltató megjegyzéseit olvassuk. Azok szerint kormányzása „*változhatlan igazságszereteten alapuló 's a párthevet szelid nyájasságával megelőző*”. Ehhez csak azt fűzzük hozzá, hogy mindezen személyes tulajdonságai mellett is nagy valószínűséggel elkerülhetetlen lett volna számára a törvénytelen módszerek sorozatos alkalmazása más alaphelyzetben. Akkor, ha az ellenzék erős bázisának számító megyék egyikébe szólította volna őt 1842 tavaszán a kinevezés nyomán rá háruló hivatalviselési kötelezettség.⁶⁶

⁶⁵ Főrendi napló 1847-48, 41-42. p.

⁶⁶ BpH, 1845. február 13. 104. p.

IX. Tekintély

Állagőrzés a diétán

Az 1843 májusában összeült diétára az előző, számottevő eredményeket hozó ülés után nagy reményekkel készült az ellenzék, de a kezdeményezések hagyományos, taktikus vagy erőfölényre építő eszközök alkalmazásával történő kisiklásának lehetősége miatt a kormánytábor is. Az utóbbinak kedvező patthelyzet kialakulását ígerte ugyanakkor, hogy nem történt lényeges változás a két tábla erőviszonyaiban. A rendeknél továbbra is az ellenzék akarata érvényesült. A felsőtáblán viszont esélytelen küzdelmet vívott a testület aulikus többségével a szervezett, de kis létszáma miatt döntő súlyt nem képviselő főrendi opposíció.¹

Az országgyűlésen már főispánként megjelent Andrássy György ebben az alapszituációban vált a kormánytábor egyik aktív szónokává, s lépett fel a főrendi ellenzék által támogatott alsótáblai reformjavaslatokkal vagy azok egyes lényeges elemeivel szemben. A november 15-i ülésen például a nyelvügyi törvényjavaslat kapcsán tette ezt. Hozzászólásában egy régi történetet tárt az ülés résztvevői elé. Felidézte, hogy már 1825-ben, amikor a nyelv „erősen vitatott”, figyelmeztette őt néhány horvát annak esetleges negatív következményeiről. Emlékei szerint arra intették őt, hogy a terjesztési törekvések folytatása olyan visszahatást fog eredményezni részükről, amely nem elősegíti, hanem inkább „visszalöki” majd „nyelvünk előmenetét”. Ebben a szellemben beszélt az előző nap arról, hogy a törvényjavaslatnak nem megfelelő a szövegezése. A horvátok aggodalmait pedig nem osztják el a törvénybe foglalt kitételek. Ezért úgy vélte: az „illyrismusnak gátot vetni másképpen nem lehet, mint ha a magyar törvényhozás legnagyobb óvatossággal, és legnagyobb kíméllettel fog e tárgyban előmenni”.²

Fel szólalásaiban bírálta az alsótáblát is. December 9-i beszédében például sérelmezte a rendek nyelvügyben érkezett negyedik üzenetének szövegezését. Véleménye szerint erősen kifogásolható megfogalmazások kerültek be a textusba. Azok értelmében a „*mélt. Fő-RR. a nemzeti közkívánnak mintegy ellenszegülének*”, s ezáltal „*mintegy nemzeti álláson kívül*

¹ Polgárosodás és szabadság, 103. p.

² *Felséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar- és Csehország e' néven Ötödik Koronás Királya által Szabad Királyi Pozsony Városába 1843-dik évi május 14-kére rendelt Magyar-Országgyűlésen a' méltóságos fő-rendeknél tartatott országos ülések naplója.* II. kötet. Pozsony, 1843. [a továbbiakban Főrendi napló 1843-44, a megfelelő kötet számmal együtt]. 351. Megjegyzendő, hogy a horvát követek június 20-án, s később is latinul szóltak fel a diétán (Antun Josipović túrmezei gróf aznap emelt óvást a horvátországi követválasztáson törvénytelen eszközöket alkalmazó illyr párt ellen, amely a bán közreműködésével tulajdonképpen kirekesztette a szavazásból az arra jogosultak egy részét). Horváth 1864, II. 183-184, 195-197, 208-211, 331. p.

helyheztek, amit részükről elfogadni nem lehet, mert a mélt. Fő-RR. mindig azt tették, mit a hazafiuság parancsolt, és mit a haza közérdeke javaslott”.³

Hasonlóan reagált 1844. október 14-én az országgyűlési újságról érkezett második rendi üzenetre. Előzőleg gr. Esterházy József az újság ügyét támogatva úgy fogalmazott: *„egyetértek azzal, mit egy érdemes követ úr az 1836-iki országgyűlésen mondott, hogy a szabadságot előbb kell tárgyalni, mint a kir. előadásokat*”. Andrassy, mivel úgy érezte, mágnástársra burkoltan következtetlenséggel vádolta őt, felidézte: az 1832. december 16-i ülésen (1830 után újból) felvetette egy újság megjelentetésének ötletét. Azt azonban – mivel akkor sem tért ki a sajtószabadság kérdésére – nem úgy értette, hogy *„azon országgyűlési szabadság, mely most említettik, a kir. előadások előtt vétessék fel*”. Olyan típusú lap kiadását pártolta, amely *„nem az írónak véleményét foglalja magában, hanem egyedül tényeket*”. Ezért az országgyűlési szabadságban (tehát egy cenzúrázatlan, a kommentároknak is helyet biztosító lapban), melyet *„a KK és RR kívánnak, meg nem egyezem, ezt most sem látom célszerűnek*”.⁴

A szabad királyi városok helyzetének rendezéséről folyt diétai tanácskozásokon is döntő részben a fennálló hatalmi-politikai viszonyok megőrzésének szándékával fejtette ki véleményét. Az 1844. március 20-i ülésen amellet érvelt, hogy ne a teljes polgárság, hanem a képviselői – vagyis a gyakorlatban a hatalom java részét bíró városi elit tagjai válasszák a királyi városi követeket. Párhuzamként hivatkozott a kisnemeseknél tapasztaltakra. Azok szerint már ők is inkább a földműveléssel s nem a választással foglalkoznak, ezért képviselőik útján kívánják gyakorolni jogaikat.⁵

A városok országgyűlési szavazatának ügyében a kormánytábor szándéka szerint csak 16 országgyűlési voks (3 városenként egy-egy) megadását pártolta. Szemben állt tehát a főrendeknél elfogadott rendezési módjuk miatt a törvényhozásbeli súlyuk növelésétől inkább elzárkózó egyes ellenzékiekkel. A március 27-i tanácskozáson viszont – a jogkiterjesztés szellemében – minden polgár számára biztosítani kívánta a részvétel lehetőségét a városi tanácsuléseken.⁶

A vallás tárgyában jórészt az alsótábla által javasolt változtatások ellen foglalt állást. Úgy ráadásul, hogy szembekerült még egyes konzervatív főrendekkel is. Az 1844. június 20-i ülésen például gr. Eszterházy Kázmér és Károlyi Lajos, Szécsen Antal indítványa nyomán, és igazodva a rendek üzenetéhez, polgári útra tereltették volna az áttérés kérdését. Andrassy viszont – a kevesek egyikeként – nem politikumnak tekintette azt, hanem *„tisztá vallási tárgy*”-

³ Főrendi napló 1843-44. III. Pozsony, 1844. 31. p. A kiemelés tőlem – B. L.

⁴ Főrendi napló 1843-44. VII. Pozsony, 1844. 36, 43-44. p.

⁵ Főrendi napló 1843-44. IV. Pozsony, 1844. 38-39. p.

⁶ Uo. 119, 182. p.

nak. Kerülni kívánta az olyan megoldást, amellyel „*az egyház hatalma a polgári hatalomnak alávetetné a vallás tárgyában*”. Álláspontja később sem változott a témában. Ahogyan augusztus 31-én kifejtette: „*engem a tökéletes és korlátlan átmenetel a dolognak mostani stadiumában legjobban megnyugtathatna: [...] mert a földi dolgokat a lelkiekkel soha összezavarni nem szeretem, s e kettő közt szoros határvonalt szeretek vonni*”.⁷

Számos mágnástársához hasonlóan ellenérzésekkel viseltetett a zsidóság irányában. Jól érződik ez az országba való betelepülésükkel s az országon belül addig számukra tiltott helyekre történő átköltözésükkel kapcsolatos állásfoglalásaiban. 1844. október elsejei beszédében egyrészt elfogadta, hogy továbbra is kirekesszék őket azon településekről, ahonnan addig kizárva voltak (az 1791. évi 38. és az azt e vonatkozásban megerősítő 1840. évi 29. cikkely értelmében nem lakhattak a bányavárosokban, illetve a bányászat révén érintett helyeken). Másrészt előadta: Gömörben „*statutum által a zsidók a megyébeni lakástól ki vannak rekesztve, és a köznép nagyon meg van elégedve, hogy a zsidók nem laknak a megyében*”.⁸

Október 16-án pedig azért nyilatkozott a beköltözésük engedélyezése ellen, mert kijátszhatónak ítélte a rendek javaslata nyomán a betelepülőkkel fizettetni kívánt pénzbeli biztosítékot. Magyarozatként felvetette annak lehetőségét, hogy a betelepülni kívánók úgy próbálják majd igazolni a megfelelő vagyoni állapotukat, hogy „*azon természetes összetartásnál fogva, mely a zsidóknál divatozik, zsidóktól összeszedik egy pár órára, és befogják mutatni*”. Ezután „*bejövén az országba, pénzök nem levén, házsárcodásaik és kereskedésök által az országnak terhére lesznek*”. Ezért azt indítványozta, hogy kötelezzenek minden bevándorolni kívánó zsidót arra, hogy igazolja: „*valami mesterséget űz, vagy művészet által a mindennapi kenyérkereset módjával el van látva*”. Ez által szerinte „*azon sok csalásokat elkövető házaló zsidók nem szaporíttatnának*”.⁹

Fél évvel korábban, 1844 tavaszán, az akkor fő tárgynak számított bányatörvénykönyv vitájában Andrássy az egyik legaktívabb szónoka volt a felsőtablának. Mint a nehéziparban és a bányászatban érdekelt és ezeken a területeken járatos arisztokrata, gyakran kifogásolta legfőbb vitapartnerének, Mednyánszky Alajos nyitrai főispán, kamarai elnöknek a korona jogait védő megnyilatkozásait, s általában kitartott az alsótabla javaslatai mellett. Ebben nyilván szerepe volt annak, hogy a Felvidék bányaművelőinek és a régiónak is reprezentálta az érdekeit a Felső-Magyarországi Bányapolgárság egyesület képviselőjeként (lásd alább).

⁷ Főrendi napló 1843-44. V. Pozsony, 1844. 11, 21. p. Főrendi napló 1843-44. VI. Pozsony, 1844. 99. p.

⁸ Főrendi napló 1843-44. VI. 305. p.

⁹ Főrendi napló 1843-44. VII. 26-27. p.

Beszédei a téma technikai, jogi és társadalmi vonatkozásainak egyaránt kiváló ismeretéről tanúskodnak. A jogszabálytervezet vitája során ugyanakkor elhangzott részéről egy-egy meglepő állásfoglalás is. Például a kőszénbányászatról való törvényi rendelkezéssel összefüggően. Május 20-án b. Perényi Zsigmond ugocsai főispánnal egyetértve időelőttinek nevezte a Mednyánszky Alajos által az erdők növekvő ütemű kitermelésének negatív következményeire tekintettel felhozott javaslatot. Arra hivatkozott, hogy nem eléggé elterjedt az energiahordozó használata. B. Barkóczy László fehérvári püspök figyelmeztetésére, miszerint késő lesz rendelkezni, ha már elpusztultak az erdők, elismerte ugyan, hogy nagy részük komoly fogyatkozást szenvedett, de hozzáfűzte: szerinte ott, ahol jó ára van a fának, a földesuraknak érdeke lesz gondozni saját érdeiket, felelősen gazdálkodni azokkal. Emiatt nem fog hamar kimerülni az erdőállomány.¹⁰

Kevésbé valószínű viszont, hogy ténylegesen ez magyarázza a szabályozást elutasító álláspontját. Sokkal inkább a birtokosi érdekek védelme, a szigorító jellegű jogszabályok előli kitérés szándéka rejlik a háttérben. Erről árulkodik az a helyeslés kísérete megjegyzése is, hogy: *„eddig legalább a földesúri jogokhoz számítottatott a kőszénnek kutatása és használása: és így nem látom át, hogy ezen jogot egy pennavonással oly könnyen ki lehetne törölni”*. Ezt követően, visszaulva Ocskay Antal kassai püspök beszédére, arra tért ki, hogy az oravica körzetben kőszénrel végzett ércolvasztás jelzi: a szénbányákat egyezkedés mellett használják a birtokosok. Amennyiben pedig azon a vidéken lehetett ércet olvasztani törvény nélkül, úgy meglátása alapján – ideértve az ország más tájait – a továbbiakban ugyancsak adódhat erre lehetőség. A kérdés kapcsán tehát az informális *egyezkedést* látta megfelelő megoldásnak a földesurak jogait a szabad kőszénkutatás biztosítása által csorbító jogszabály helyett.¹¹

Felszólalt ugyanakkor a túlzónak ítélt birtokosi törekvések ellen, s a bányászok helyzetének javítása céljából is. Pártolva az alsótábla üzenetét, s például Eötvös József, De la Motte Károly, Zichy Ottó révén bírva a többség egyetértését, intézkedést javasolt avégett, hogy a birtokosok ne sajátíthassák ki a bányászok számára szükséges segédanyagok (pl. agyag, mészkő) eladását. Ellenkező esetben – amint arra Eötvös rámutatott –nem hajtánának hasznót a bányák vagy teljesen tönkremennének. Hozzáfűzte: bár védeni kívánja a földesúri jogokat, ebben a kérdésben szükségesnek ítéli megszorítani azokat. Tudott ugyanis olyan esetről, hogy az uraság monopolizálta ezeket az anyagokat, s *„ez által az egész tájékot nyomta, és kénytelenek voltak a bányaművelők ezen anyagokat 30 mérföldnyi távolságból megszerezni”*.¹²

¹⁰ Főrendi napló 1843-44. IV. 311. p.

¹¹ Uo. 312. p.

¹² A kérdést érintő hozzászólásokat lásd: uo. 313-316. p.

A bányavám (urbura) kapcsán ugyancsak igyekezett védeni a bányaművelők érdekeit. Javasolta például, hogy kérjék az uralkodót annak 1/10-ről 1/20-ra történő leszállítására. Támogatta továbbá – Eötvös Józsefhez, Zichy Ottóhoz, és Pálffy Józsefhez hasonlóan – az alsótáblának azon törekvését, hogy a vas és a timsó mentesüljenek az urbura alól. Ezen felül, hivatkozva a bányászok nehéz szociális helyzetére, május 22-én pártolta Eötvös József indítványát. A báró ugyanis fel kívánta menteni őket a katonaság eltartása és elszállásolása, s az azokkal kapcsolatos terhek alól.¹³

Szintén a bányászok érdekeinek szem előtt tartásával fogalmazta meg észrevételeit a bányaköltségek elszámolásának kérdéséről. Május 20-án ezért komoly vitába keveredett Mednyánszky Alajossal. A kamarai elnök kifejtette: amennyiben – az alsótábla üzenetéhez igazodva – minden költséget beszámíthatnak, azaz olyanokat is, melyek nemcsak az érc felszínre hozatalához szükségeltetnek, gyakran fordulhat elő, hogy a kincstár „*bányavámmal nélkülözend*”. Andrassy ennek ellenére elfogadta a rendek szerkezetét. Több ellenzéki főrend, így b. Perényi Zsigmond, Eötvös, ill. Pálffy József társaságában kívánta minden bányaköltség (a járulékos, a nem kizárólag az érc felhozatalához kötődő kiadásokat is ideértve) elszámoltathatóságát. Meglátása szerint ugyanis, mivel természetben szedik be az urburát, az olvasztási költségeket nem lehet teljesen elválasztani a kitermelési költségektől. Mednyánszky később jelezte: amennyiben törvényt hoznak arról, hogy a veszteséggel termelők ne legyenek kötelesek urburát fizetni, akkor mindenki, aki kárral dolgozott, követelni fogja a bányavám elengedését. Ezért nagyobb biztosítékot kívánt a kincstár részére. Andrassy válaszában úgy fogalmazott: ha a törvénnyel a kincstár járna rosszul (a tizedszedés után fennmaradt részre nézve megszűnne a bányaművelők és a király „viszonya”), akkor inkább „*az egészet tűzre vetném: mert én ő felségét a bányászat természetes és leghathatósabb védőjének tartom*”.¹⁴

A bányatörvénykönyv kapcsán elhangzott beszédeiből jól látszik egyrészt, hogy nem pártfogolta kizárólagosan sem a földesurak, sem a bányaművelésre jogot szerzett városok, sem pedig a bányapolgárság törekvéseit. Hol az egyik, hol a másik fél számára kedvező javaslatokat támogatott az ülésteremben. A bányaművelők és a kincstár vitájában viszont rendre az előbbiek mellé állt, s igyekezett védeni jogaikat. Még hozzá döntően előrelépést jelentő indítványok segítségével. Ez kevésbé vagy egyáltalán nem mondható el róla a diétán terítékre került egyéb gazdasági kérdésekhez fűzött észrevételeinek tükrében.

Példa erre a sok vitát kiváltó vukovár-fiumei vasút ügye. Andrassy – többször házigazdaként – részt vett az annak kapcsán illetékes, a közszükségek fedezésének módjáról, s

¹³ Uo. 317, 320-321, 345. p.

¹⁴ A tárgyra vonatkozó hozzászólások, továbbá a bekezdésben idézett valamennyi szövegrészlet: uo. 322-326. p.

konkrétan a közlekedési fejlesztések megvalósításáról, azok pénzügyi alapjának biztosításáról tanácskozó országos választmány munkájában. A testület az alsótábla 1844. szeptember 9-i ülésén terjesztette elő jelentését. Ehhez Andrassy a választmány más tagjaival együtt (pl. Lonovics József csanádi püspökkel, Bezeredy Miklós kanonokkal, gr. Barkóczy Jánossal) különvéleményt csatoltatott. Előzőleg, a Duna és a tengerpart közötti terület közlekedési lehetőségeinek fejlesztéséről tartott megbeszéléseken két nagyobb vasút-koncepció került szembe egymással. Karl Wallau vukovár-fiumei projektuma, valamint Karl Ludwig Bruck báró (később osztrák ipar- és kereskedelemügyi miniszter) alternatív javaslata. Utóbbi Vukovár helyett a Duna és a Tisza összefolyását jelölte meg kezdőpontként. Andrassy ezt preferálta. A június 25-én nála tartott tanácskozáson terítékre kerültek ugyan Wallau tervei, azok azonban minden bizonnyal nem győzték meg őt. Széchenyi a július 3-i naplójegyzetében azt írta, hogy Andrassyt és társait Bruck már „asztal alá beszélte”, s ezzel tulajdonképpen megnyerte támogatásukat saját projektumához. Minthogy azonban Andrassy végül mégis kisebbségben maradt a társaival, egy harmadik megoldás mellett tört lándzsát a választmányi jelentéshez kapcsolt különvéleményben. Hivatkozva a nem megfelelő szintű előmunkálatokra, csak részleges építést indítványozott Sziszek és Károlyváros között, továbbá a Lujza-út állami megváltását. Az utóbbi ötlet nem mellékesen fő témája volt már az augusztus közepén nála tartott bizottsági megbeszéléseknek is. A gróf és társai alighanem azok nyomán döntöttek arról, hogy belefoglalják az írásban benyújtott ellenmondásuk szövegébe.¹⁵

Andrassy a választmányi döntést érintő különvéleményt tovább védelmezte a diéta üléstermében. Október 23-i beszédében jelezte: nem tartja megfelelőnek a vukovári kiindulóponttól és az onnan megszakítás nélkül Fiuméig vezető vaspályáról szóló határozatot. Szerinte az vagy kivitelezhetetlen, vagy nem lehet „egybehangzásba hozni” kereskedelmi és gazdasági elvekkel. Egyúttal ismét kifejtette: helyesebbnek ítéli a Lujza út megvásárlását, valamint a Károlyváros és Sziszek közti vonal vaspályával történő ellátását. Ez utóbbi véleményét később azzal indokolta, hogy a rövid építési idő (becslése szerint 2-3 év) kedvező lenne a kereskedelemre nézve. Emellett, reagálva az őt követően felszólalt Széchenyi

¹⁵ Főrendi napló 1843-44. VII. 64. p. A közszükségekről tanácskozó választmány beszámolója: Jelentése azon országos választmánynak (finansziális), mely a hazai közszükségletek, és azoknak miképen leendő fedezése tárgyában küldetett ki. In: *Felséges Első Ferdinánd Austriai császár, Magyar és Csehországoknak e néven Ötödik Apost. Királya által Szabad Királyi Pozsony Városába 1843-dik esztendei Pünkösdi hava 14-ik napjára rendeltetett Magyarországi Közgyűlésnek Írásai*. III. kötet. Pozsony, 1844. 266-276. p. (mellékletek: 277-343. p., benne Andrassyék különvéleménye: 320-321. p.). A jelentést elemzi: Gergely András: Egy gazdaságpolitikai alternatíva a Reformkorban – A fiumei vasút. (*Értekezések a történeti tudományok köréből*. Új sorozat, 98. Szerk.: Szűcs Jenő és Vörös Antal.) Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 63-64. p. Az Andrassynál tartott megbeszélésekről: Napló 1982, 1040, 1042, 1045. p.

beszédére, úgy vélte: ha járható vízi úttal rendelkező terület kiejtésével építik a vukovár-fiumei vonalat, a költségek legfeljebb 3 millió forintra rúgnának a tervezett 18 millió helyett.¹⁶

Véleményt formált a vasútvonal építtetésének pénzügyi fedezetével kapcsolatosan is. Miután a nádor felvetette az állami szerepvállalás lehetőségét, jelezte: nem támogatja a Magyarország költségén, az általa felvett hitelből való kivitelezést. Főként úgy, hogy az arra vállalkozó magántársasággal egyezkedni lehet az irányvonalról és a tarifákról.¹⁷

Más pénzügyi-gazdasági kérdések vitái során előfordult, hogy politikai elköteleződésével és saját birtokosi érdekeivel ellentétes szellemű nyilatkozatokat tett. 1844. október 9-én a hajózást gátló egyes akadályok megszüntetését célzó alsótáblai javaslat kapcsán támogatta az érintett földterületek kárpótlás nélküli kisajátítását. Jóval tovább lépett a kérdésben, mint a kormánypárti főrendek többsége. Gr. Forgách Antal például csak kárpótlással együtt tartotta elfogadhatónak az elvételt. B. Barkóczy László fehérvári megyéspüspök pedig a hajózási társaságok hasznán kívül a földesúri jogokat is biztosítani kívánta a megfelelő törvényi szabályozással.¹⁸

Andrássy politikai nézeteit ismerve szintén meglepően fogalmazott a váltótörvény ürügyén a szeptember 24-i ülésen. Ismételve a Rudics József Bács megyei főispán által elmondottakat, kijelentette: *„Magyarország hosszas időktől fogva gyarmatnak tekintetett, és ezt egyik főokának tekintem pénzügyünk mostoha állapotának”*. Mindamellet a váltóügyleteknél felmerülő problémákat visszavezette a szerinte szélsőségekre hajló keleti jellemünkre, *„orientalis characterünk”*-re is. Úgy vélte, a törvény életbe lépéséig sokszor túlságosan is mentegették az adósokat. Azt követően ellenben túlzó jogszabályi szigorral – melyet önmagában véve helyeselt –, szinte a kisemmizést célzó módon lépnek fel velük szemben, nem nyújtva nekik elegendő lehetőséget adósságaik rendezésére.¹⁹

Fél évvel azelőtt, március 11-én egyenesen derűtséget előidézve nyilatkozott a közszükségek fedezése tárgyában felállítani tervezett országos választmányról folyt vitában. Kijelentette: *„Magyarországra nézve egyszerre igen káros lenne”* a sok pénz, amire nevetés tört ki az ülésteremben. Folytatta azonban beszédét, s hangsúlyozta: azért tartaná *„Magyarország legnagyobb ellenségének [...], ki Magyarországot egyszerre sok pénzzel árasztaná el”*, mert a lakosság nagy része nem szokott pénzhez. *„sokszor rossz helyekre fordítanak azt, s nagy része csak hiábavalóságra költené”* – érvelt a főrendek előtt. Ezért –

¹⁶ Főrendi napló 1843-44. VII. 64, 70. p.

¹⁷ Uo. 70. p.

¹⁸ Főrendi napló 1843-44. VI. 371. p.

¹⁹ Uo. 275. p. A kiemelés tőlem – B. L.

magát ismételve – nem kívánta „sok pénzzel hazánkat elárasztani”. Azt óhajtotta, hogy „kellő óvatossággal, előrelátással lassankint csepegtessék a pénz Magyarországra”.²⁰

A közérdekű fejlesztések, beruházások pénzügyi fedezetének kérdése kapcsán megemlítendő, hogy a közteherviselést érintő nyilatkozataival Andrássy hol akadályozni, hol viszont – valószínű, hogy csupán látszólagosan – támogatni igyekezett a tárgybeli előrelépést. Március 11-én például kiállt a nemesi adófizetés mellett, mivel az „ország nemessége nem vesz elegendő részt a haza közterheiben”, s mert „sokan rosszra fordítják pénzüket, tehetségeiket, melyeket bizonyosan sokkal hasznosabbra fordíthatna a közhaza javára”.²¹

Ezzel szemben elutasította a „kétgarasos” tervet. Széchenyi a telekdíjról szólva a miatta aggályoskodó, dühöngő, síró-szepegő, vagy attól irtózó, ellene machináló, agitáló, erősen dolgozó barátjáról írt az 1843 decembere és 1844 áprilisa között Tasnernek címzett leveleiben, továbbá a naplójában.²² Nem sokat változott ez a helyzet a nyár beköszöntével sem. Sőt, Andrássy még aktívabban munkálkodhatott a telekdíj tervezete ellen. Az ügyben, a közszükségek fedezése iránt illetékes küldöttségen belül ugyanis elnöklete alatt létesült egy alvázastmány. A grófnak így már nemcsak kívülállóként, hanem a belső viták résztvevőjeként is lehetősége adódott akadályozni a kezdeményezés megvalósítását.

Az eddigi kutatások alapján nem rendelkezünk ugyan aprólékos információkkal a tanácskozások menetéről, az azonban valószínű, hogy a gróf arra használta érveit és befolyását, hogy belülről siklassa ki a kezdeményezést. Számos alkalma nyílt erre. Május végétől rendszeresen tartottak megbeszéléseket, mind Széchenyiné, mind nála. Álláspontja a konzultációkon sem változott a kérdésben. S amikor október 27-én újabb konferencia zajlott az ügyben, Széchenyiéknek sikerült elérni például Károlyi Lajos és Barkóczy János átpártolását. Ennek nyomán Andrássy – aki Széchenyi szerint dühösen reagált Barkóczy átállására – társaival együtt kisebbségben maradt.²³

²⁰ Főrendi napló 1843-44. III. 311. p.

²¹ Uo.

²² 1843. december 22-i pozsonyi levelében azt írta Tasnernek, hogy „Andrássy György, ki éppen nálam van, nagyon irtózik a 2 garastól. Igen átlátom, mert sok a holdja.”. SzIL III. 217. p. 1844. január 26-án: „A két garas itt az oppositiónban igen nagy pártolókra talál... annál erősebben dolgozik ellene Andrássy György [...], Barkóczy etc. etc.”. Uo. 242. p. Április 21-én: „Estve. Ma egy kissé derűre fordult a dolog. Beöthy, Klauzál, Batthy. Lajos, Wenckheim, Szombathelyi és... Zsedényi mordicitus mellett. Zichy Károly csaknem sír. Károlyi György meg Andrássy György szepeg etc.”. Uo. 279. p. Vonatkozó naplójegyzetei abból az időszakból: 1844. január 2-án: „Séta Andrássy Györggyel; neki is aggályai vannak a 2 GARAS [miatt]”. Napló 1982, 1028. p. Január 24-én: „Andrássy wüthend, dass ich mit K[ossuth] mich vereinige..., weil er nicht zahlen will.”. Február 19-én: „Andrássy machinirt gegen 2 garas.”. Február 22-én: „Andrássy soll sehr gegen Telek Díj agitiren.”. Március 11-én: „George Andrássy [Im Vorzimmer des E[rz] H[erzogs]. [...] weinte beinahe [...]”. SzIN VI. 15, 28, 30, 40. p.

²³ A tanácskozási alkalmakról lásd például Széchenyi május 20-i, június 28-29-i, július 16-17-i és augusztus 12-i naplóbejegyzéseit. SzIN VI. 69, 81, 85, 90. p. Az október 27-i konferenciáról: Napló 1982, 1055. p.

S bár később kényszerűen támogatta a javaslatot, de nem eredeti formájában. Részt vállalt ugyanis az eredetileg 5 millió, majd az alsótábla módosítása után már csak 2 és fél millió forint összegű kamatfedezet mértékének csökkentésében (1 millió 370 ezret javasolt), s így végül a javaslat megbuktatásában. Az október 27-én történtek talán közrejátszottak abban, ahogyan a két nappal későbbi főrendi ülésen nyilatkozott a tárgyról. Akkor nem egyértelműen elutasította, hanem inkább semmitmondó megfogalmazást választva látszólagosan támogatta a közpénztár ötletét. A közszükségek fedezése iránti rendi üzenet vitájakor elhangzott beszédében úgy fogalmazott: a „*ámbar nem tagadom, hogy én azon vélekedésben voltam [...], hogy ezen közpénztárt nem kellett volna alkotni. [...] Én becsületesen kívánom, hogy legyen a dologból valami, s azért voksolok mélt. gróf Széchenyi István urral*”.²⁴

Ettől függetlenül egyértelmű, hogy a birtokosok – főként az arisztokrácia – érdekeit oltalmazta a pénztár, illetőleg a telekdíj kérdésében. Látszott ez a közszükségek iránti harmadik alsótáblai üzenettel kapcsolatos november 10-i vitában is. Ott kijelentette: „*Tagadom pedig, hogy a megyének vagyonomról disponálni és attól ajánlatokat tenni hozzájárulásom nélkül joga legyen.*”²⁵

A szabad királyi városok rendezése iránti negyedik üzenet 1844. augusztus 2-i vitája kapcsán szintén a saját osztálya számára előnyös politikai megoldások mellett foglalt állást. Visszaulva az előtte felszólalt borsodi adminisztrátor b. Vay Miklós előadására, nyíltan hangoztatta: én „*semmiféle oly elrendezésben megegyezni nem tudok, mely a monarchico aristocraticus formákkal meg nem egyezhet*”. Ezt a nézetét ugyanakkor árnyaltabban újrafogalmazta október 18-án, a nemnemesek hivatalképességét érintő második üzenet kapcsán. „*noha én is az aristocratico-monarchicus formát hazánkban fenn akarom tartani; – azonban azt tovább is kiképezni óhajtom, és kívánom, hogy az aristocratia az időnek valódi kívánságához simuljon; e részben ha némelyek tovább is mennek, [...] bennem aggodalmat nem támaszt: mert mind amellet az aristocratico-monarchicus forma hazánkban tovább is fenntartatik*” – jelentette ki a főrendeknek.²⁶

Mindent egybevéve, ötödik diétai szereplése alatt olykor még néhány konzervatív mágnástársát is túlszárnyalva zárkózott el a reformok elől, vagy megkötésekkel terhelten, látszólagosan támogatta azokat.

²⁴ Főrendi napló 1843-44. VII. 149. p. Kosáry 2002, 304. p.

²⁵ Főrendi napló 1843-44. VII. 317. p.

²⁶ Főrendi napló 1843-44. V. 319. p. Főrendi napló 1843-44. VII. 33. p.

Politikai szervezkedés

A gróf, mint a még nem intézményesült pártok nélküli pártélet aktív résztvevője, a főispáni tiszte és tevékenysége révén játszott politikai szerepénél is jelentősebb mértékben vált érintetté a negyvenes évek közepétől újraindult konzervatív offenzívában. Tagja volt ugyanis a konzervatívok legbelső, „szakértői” csoportjának. Igaz, nem szellemi tehetsége emelte őt ebbe a pozícióba. Tanúsítja ezt átlagos retorikai képessége, s hogy nem alkotott komoly, politikai cselekvést megalapozó munkát. Ezek helyett építhetett viszont közéleti múltjára és tisztségeire. Ekképp ugyanakkor a nálánál jóval fiatalabb ideológus-teoretikus főurak, Dessewffy Emil és Szécsen Antal mellett inkább reprezentatív szerepet vivő dignitásként adott súlyt a konzervatív tábornak. Így is jelentős részt vállalt persze a kormányzati érdekek védelmezésében.²⁷

Egy Dessewffy Emilhez írt – keltezetlen – levelében például publicisztikai teendők vonatkozásában, bizonyára, mint lehetséges hírlapi cikkírókról, tett említést Körmöczy Imréről, Mráz Mihályról és Kemény Zsigmondról. Közülük Körmöczy Kalocsán oktatott egyháztörténetet, de a *Világban* és a *Budapesti Híradóban* publikált több, a liberális ellenzék célkitűzéseivel polemizáló cikket is. Pest megyében pedig az évtized második felére elszánt ellenfelévé vált Kossuthéknak. Mráz Mihály a Szent Rókus-kórház lelkésze volt ugyanekkor.²⁸

Andrássy tehát, ha önálló írásokkal nem is, de személyek ajánlásával segítette pártját a sajtóban folyt küzdelemben. Nem is volt persze az az ember, aki képes eljutni a politikai vita olyan mélységeiig, mint Dessewffy Emil és Andrássy Gyula, akik nyomdafestéket nem tűrő kifejezésektől hemzsegő verses üzeneteket küldtek egymásnak 1848 elején.²⁹

Agilitását jelzi viszont, hogy megpróbálkozott Széchenynek a konzervatívok tanácskozásaiba történő bevonásával. 1845. március 14-én például kapacitálta egy nála, június 2-án, a „haza megmentésének” céljából tartandó megbeszélésen való részvételre. S habár

²⁷ A „konzervatív offenzíva” kifejezés átvéve: Dénes Iván Zoltán: *Európai mintakövetés – Nemzeti öncélúság. Értékvilág és identitáskeresés a 19-20. századi Magyarországon*. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 2001. 58. p. III. Dénes Iván Zoltán 1983, 854. p. Dessewffy Emilről összefoglalóan lásd: uo. 852-854. p.

²⁸ MOL. Családok, személyek, 1945 előtti nem kormányzati szervek iratai. Dessewffy család csetneki és tarkői ágának levéltára. P90 – Acta publica. 3. csomó. 5. tétel. No. 5/l. 11. Noha a levél keltezetlen, hozzávetőlegesen datálni tudjuk a benne megemlített személyek életpályájának segítségével. Kemény műve két kötetben, 1843-44-ben jelent meg. Mráz Mihály (1809-1891) 1843 novemberétől volt a Szent Rókus-kórház lelkésze (1848-ban Déryre változtatta vezetéknévét). S ami a legfontosabb, Andrássy megemlítette a levélben, hogy Körmöczyt (1811-1871) Pestre rendelhetik az egyetemre. Ez 1844-ben be is következett. A levél tehát az ő tisztségváltásának, Kemény művének, valamint Mráz hivatali idejének ismeretében a legnagyobb valószínűséggel 1844-ben keletkezhett. Körmöczyről: Szinnyi VII. Bp. 1900. 89-90. Mrázról: Szinnyi II. 802-804.

²⁹ Hermann Róbert: Programvita és obszcenitás. Andrássy Gyula gróf és Dessewffy Emil gróf politikopomografikus verses üzenetváltása 1848 elején (avagy: mindig lehet lejjebb). In: *Aetas*, 2010. (25. évf.) 2. sz. 155-166. p. III. *Rubicon*, 2010. (XX. évf.) 3. sz. 72-75. p.

Széchenyi visszautasította a meghívást, hozzáfűzte, hogy: „*Veled igen. Mert te erényes hazafi vagy... ám Luka, Ürményi, Szécsen etc... azok lenni akarnak valakik, s kapni valamit.*”³⁰

Különbséget tett tehát barátja és a többiek között. Igaz, nem Andrássy aktuális politikai szerepeire, hanem nemzeti-közületi szerepvállalásaira alapozta ítéletét. A közvélemény nagyobb része viszont inkább az előbbiekre figyelt, s így nem annyira az „erényes hazafi”-t, mint inkább csupán az elvhű kormánypárti főurat látta-láthatta benne.

Kettejük kapcsolatát ráadásul – hasonlóan az előző évtized nagy részéhez – a negyvenes évek közepén-második felében is az időről-időre keletkező nézeteltérések s a ritka egyetértések jellemezték (elég itt visszautalni a Széchenyi telekadó-terve körüli szembenállásukra). Széchenyi kormányhivatalnoki szerepvállalásának időszakában viszont többször adódott alkalom az ebédekkel vagy vacsorákkal egybekötött megbeszélésekre, olykor a konzervatív mágnástársakkal közösen is.

1845. szeptember 5-én még ketten jártak William Tierney Clarknál, s a beszélgetés alkalmával – Széchenyi szerint – mindhárman nevettek egy jót Andrássy vasgári termékein. 8-án azonban már Dessewffy Emillel hármasban ebédelték a Casinóban. A következő év tavaszán, 1846. március 18-án Andrássy Várady Sándor udvari tanácsossal és titkos kabineti titkárral együtt látogatott el Széchenyihez. Május 24-én pedig Zichy Istvánnál voltak – Apponyi Györggyel együtt – asztalvendégek. Apponyival nem melleleg többször is tarthattak megbeszélést azokban a hetekben. Széchenyi mindamellelt május 29-én azt írta a naplójába, hogy Andrássy egy aznapi beszélgetésükön „túl gorombá”-nak mondta a kancellárt. Arról azonban nem tett említést, hogy ezt Apponyinak az akkori politikai eseményekkel vagy pedig az éppen általa az idő tájt tervezett Sziszek-Károlyváros vasút lehetséges megépítésével összefüggő megnyilvánulásai miatt nyilatkozta Andrássy.³¹

Újabb alkalommal bővítette találkozósaik sorát 1846. november 12-e. Széchenyi Andrássynál az *Angol Királynő*-ben ebédelt, majd mindketten részt vettek a Konzervatív Párt megalapítását hozó, Keglevich Gábornál tartott összeövetelen.³²

Ez a konferencia egyszersmind azonban újra eltávolította őket egymástól. Hiszen Széchenyi a „progressio emberé”-nek vallotta magát, s elzárkózott a párttagságtól. Andrássy viszont az immár intézményesült politikai erőbe történt belépéssel formálisan is kifejezésre juttatta a kormánypárti konzervatívokhoz való tartozását.³³

³⁰ Napló 1982, 1059-1060. p.

³¹ Lásd ezekről Széchenyi vonatkozó naplójegyzeteit. SzIN VI. 251-253, 345, 380, 383. p.

³² Napló 1982, 1126. p.

³³ Széchenyi önmeghatározásához: uo. 1127. p.

Nála egyúttal a pártkötődés, mint politikai magatartás olyan elvi alapra és életérzésre épült, melyet maradéktalanul igyekezett érvényesíteni a családi életében is.

Atyai szigor

A konzervatív főúr politikusi portréjának részletes és pontos megrajzolását lehetővé tévő hiteles források bőséggel állnak rendelkezésünkre. Más a helyzet a családi életével kapcsolatban. Tudniillik, mint apáról és háziúrról, jórészt anekdoták maradtak fent róla. Közülük olvasható néhány a régi századelőn, a gr. Andrássy Dénesné, szül. Hablawetz Franciska halála alkalmából megjelent emlékkötetben. S habár ezek hivatkozások nélkül, színes elbeszélő stílusban szólnak házi (családi) dolgairól, tényleges forrásértéket tulajdonítunk nekik egymástól függetlenül keletkezett, de egybehangzó állításaik miatt.

„...*családi körében azonban rendkívül arisztokrata...*” – írta róla évtizedekkel a halálát követően Vay Sarolta.³⁴ A megállapítást egy olyan mondatból emeltük ki, amelynek első felében Andrássyt mint reformmágnást méltatta a grófnő. Az „azonban” kötőszóval tehát ellentétpárrá kapcsolta össze az azonos, minősítő szereppel bíró két tagmondatot. Olyan látszatot keltett ezzel, mintha (éles) ellentét feszült volna a gróf családfőként és közéleti személyiségként követett magatartása között. Illetőleg, hogy az előbbi színtéren hagyományos elvekhez és normákhoz igazodott, az utóbbin azonban viselkedése felülírta a tradicionális függőségi viszonyokat és mindenki előtt közvetlenebb emberré tette. Ahogyan az a fentebb elmondottakból nyilvánvaló, más következtetésre jutottunk kutatásaink során. Vay szavainak ellenpontozásához ezért csak visszautalunk egy korábban vizsgált szövegrészletre. Kászonyi Dánielnek az 1832-36-os diéta kapcsán már idézett, Andrássyról írt jellemzésére. Az egykoron a gróf kancellistájaként dolgozott memoáriró, ha talán kissé túlzóan határozott kontúrú, de érzékletes portrét rajzolt róla. Ez éppen azt tanúsíthatja, hogy többnyire igen kimérten viselkedett a társadalmi ranglétrán alatta elhelyezkedőkkel szemben.

Egy másik tulajdonságát, az atyai szigort kell azonban itt kiemelnünk. Vele összefüggésben pedig elsősorban azt, hogy Andrássy rigorózan ügyelt arra, hogy idősebb fia (említhetjük persze a többi gyermekét is) kerülje a társadalmi státusának nem megfelelő társas kapcsolatokat.

A hivatkozott emlékkötetben Vay Sarolta megemlítette, hogy a gróf *„nem jó szemmel nézte a kis Dénes gróf demokrata hajlamait”*. Az uradalmi tiszték gyermekeivel való játszadozása miatt pedig többször is bekergette őt a hosszúréti kastélyba. S például keményen

³⁴ Vay Sándor (Sarolta): Krasznahorkaváralján. In: Sulyovszky 1908, 24-32. p. A hivatkozott rész: 29. p.

„megdorgálta Monokon, mint serdülő ifjút, hogy vadászni ment az uradalmi tisztikar újabb tagjaival”. Maga Dénes gróf erősítette meg a közlést, amikor a kézhez kapott szöveg mellé odajegyezte, hogy szó szerint igaz.³⁵

Vay a korábban megjelent vármegye-monográfiában szintén kitért rá, hogy Andrássy nagyon keményen viselkedett családi körben. A szerző szerint egészen más jellemű embernek ismerték őt, mint a fiát. Tudniillik „A mennyire merev arisztokrata volt az atya, annyira népszerű volt a kedves kis Dénes, a ki mindig örömmel vett részt az uradalmi tisztek gyermekeinek játékaiban, később ifjonti szórakozásaiban.”. Markó Miklós ugyancsak megemlékezett Dénes gróf szigorú neveléséről az *Egy magyar nábob életéből* c., róla szóló írásában. Ő is felidézte, hogy apja megrovásban részesítette Dénest az uradalmi tisztek családjainak „házi mulatságain” történt részvételei miatt.³⁶

S bár 1846-ban, amikor a fia születésnapja alkalmából üdvözölte őt a rozsnyói kaszinó, a gróf kijelentette, hogy „fiát is mint jó polgárt s jó szomszédot nevelendi”, családapaként inkább – a korban természetesen nem ismeretlen – „kasztos” szemléletmód volt rá jellemző.³⁷ Éppen ezért a jó – és társai irányában közvetlen – polgáré s szomszédé helyett csupán a távolságtartó, rátarti nagyúr szerepének elsajátítását eredményezhette az általa gyakorolt szigor.

Amint azonban ezt egy húsz évvel későbbi, nagy vihart kavart családi esemény bizonyította: teljes kudarcot vallott fia saját elképzelései szerinti nevelésével. Eredménytelenül próbálta átplántálni gyermekébe a rendi kategóriákra és függőségi viszonyokra alapozott társadalom-felfogását. Dénes ugyanis Bécsbe kerülve, távol a szülők vigyázó tekintetétől és befolyásától, egy *mésalliance*, azaz rangon aluli házasság keretében a vagyontalan polgárleánnyal kötötte össze életét. Nem is maradt el az öreg gróf kemény válasza. Amikor tudomására jutott a frigy, kitagadta Dénest az örökségéből, másik fiára, Györgyre hagyva a birtokokat. Döntését csak György váratlan halála miatt, s különösen rokonuk, Andrássy Manó gróf békítő fellépésének köszönhetően vonta vissza.³⁸

³⁵ Sulyovszky 1908, 29. p. A kiemelések Vaytól, az eredeti műben kurzív szedéssel. Dénes tanúságtételéről: uo. ill. Pósch 1932, 162. p.

³⁶ Borovszky 1903, 625. p. Markó Miklós írását lásd: Sulyovszky 1908, 8-17. p. A hivatkozott rész: 9. p.

³⁷ Pósch 1932, 25. p.

³⁸ Lásd erről: Maurer, 101. p. Kiss József: Egy szerelem története. In: Sulyovszky 1908. 1-8. p. A hivatkozott rész: 2-3. p. Markó Miklós: i. m. 10. p. Pósch 1932, 164. p.

X. Egy főúri gazda

Birtokok és adózók

A magát a diéta 1833. március 15-i kerületi ülésén elhangzott beszédében csak „gazdának” nevező Andrássy jövedelmének és vagyonának gyarapítása érdekében fogékonynak mutatkozott az újító tendenciákra. A harmincas-negyvenes években azok jegyében próbálta korszerűsíteni és működtetni birtokait, ipari üzemait. A politikai konzervativizmus mellé társuló gazdasági modernizmus tekintetében követője volt kora vezető főúri gazdálkodóinak. Olyan, a gazdasági kérdésekben szaktekintélynek számító személyeknek, mint gr. Károlyi Lajos vagy b. Wenckheim József (utóbbi királyi biztосként tette magát ismertté a vármegyei ellenállás időszakában, de nevéhez fűződnek az országos bizottság gazdasági és kereskedelmi munkálatainak legnívósabb javaslatai is).¹

Az országos összevetésben legfeljebb a nagybirtokosok középrétegéhez sorolható gróf tekintélyesnek számító földvagyonnal rendelkezett az északi-északkeleti vármegyék mánásai körében. Az 1773-as adatok szerint az Andrássyak betléri és monoki ága együttesen 23369 magyar hold úrbéres földet bírt az úrbérrendezést követően.² Ebből 15611 (11708 kataszteri) hold volt (46 birtokon) Andrássy István grófé. Ez a mennyiség feltehetően nem változott jelentős mértékben az elkövetkező évtizedekben.³

Ennél lényegesen nagyobb részét képezték vagyonának az urasági földek. Azok összkiterjedését a jobbágyfelszabadítás után készült felmérések adatai segítenek meghatározni. A birtokaiból 1867-ben létrehozott, kétközpontú (krasznahorka-váraljai és monoki) hitbizomány – melyet később Dénes fia örökölt – területéről nagyságrendileg azonos számadatokat közöl a Baross-féle 1893-as gazdacímtár és a Révai-lexikon (1914-ből). Előbbi alapján Dénes gróf 45924 kataszteri holddal bírt Gömör, Zemplén, Abaúj-Torna, Nyitra és Sáros megyékben (ebből 26060 hold a gömöri, 12014 a monoki rész). A Révai-lexikon – ugyan csak Krasznahorka-Váralját megnevezve, de külön közlés hiányában nagy valószínűséggel a teljes hitbizományra utalva – 46600 k. holdnyi összterületről tett említést.⁴

¹ Vári 2009, 39. p. A gazdaként történt önmeghatározásról: OT 1832-36, I. 283. p.

² Fónagy Zoltán: Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. In: *Századok*, 1999. (133. évf.) 6. sz. 1141-1191. p. A közölt adat: 1177. p.

³ Fónagy Zoltán: *Adattár. Melléklet a Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában* c. kandidátusi értekezéshez. Kézirat. [é. n.]. 243-244.

⁴ *Magyarország földbirtokosai. Az összes 100 holdnál többel bíró magyar birtokosok névsora, a tulajdonukban levő földterületek mívelési ágak szerinti feltüntetésével.* S. a. r. és kiadta: Bellusi Baross Károly. Bp., 1893. 12, 14-15, 244, 473, 544, 862-863, 867-868. p. *Révai Nagy Lexikona.* X. kötet. Bp., 1914. A magyar családi hitbizományok jegyzéke az 1913. évi állapot szerint (melléklet a hitbizomány cikkhez). II-III.

Tőlük lényegesen eltér viszont a régi századelőn megjelent Borovszky-féle vármegye-monográfia sorozat Gömört bemutató kötetének kapcsolódó bekezdése. Abban ugyanis 61000 kataszteri hold szerepel, ugyancsak Gömör, Zemplén, Abaúj-Torna, Nyitra és Sáros vármegyékre vonatkozóan. A jelentős különbség oka egyelőre nem ismert. Az első két közlés hitelességét látszanak ellenben igazolni a monoki hitbizományi birtokok 1872 körüli (ekkor vette át őket Dénes gróf), Hőgye István által publikált adatai. Azok alapján 14086 hold volt a monoki uradalom szántóinak, kertjeinek, rétjeinek, legelőinek, erdőinek, szőlőinek és parlagon hagyott részeinek együttes kiterjedése. Ez ugyanakkor az 1893-as gazdacímtár adataival szemben tartalmaz még Halmajról 1250, Szerencsről 902, azaz összesen 2152 hold földet. Ennek leszámításával nagyságrendileg az 1893-as 12014-el megegyező adatot, 11934-et kapunk. A krasznahorka-váraljai uradalmat szintén 26000 hold nagyságúnak tüntette fel a szerző. Mindösszesen tehát több mint 40000 holdról van szó.⁵

Az 1893-as gazdacímtár révén ismert, hogy Felső-Zemplénben, Sárosban, Nyitrában, s Abaúj-Torna megye tornai járásában feküdt együttesen 6600 k. hold föld. Ha ezt levonjuk a címtár szerinti összterjedelmet jelentő 45924 holdból, akkor 39324 holdat kapunk végeredményként. Ez hozzávetőleg azonos a Hőgye István által a hitbizomány alapítása utáni időből Krasznahorka–Váraljáról és Monokról közölt adatokkal. Ebből kiindulva 1867-ben mintegy 46-47000 kataszteri hold, csaknem felerészben erdővel fedett föld lehetett Andrássy György kezén. Ez az összeg megfeleltethető lenne a jobbágyszabadítás előtti allodális részek kiterjedésének. Valószínűleg csökkenteni szükséges azonban némely – például az alább említett halmaji – területek vitatott hovatartozása miatt.

Mindenesetre, tekintettel az Andrássy Károlytól megszerzett monoki birtokrészre, a gróf teljes földvagyonára ama jószág egyesítése és a '48 utáni rendezés közötti időben volt a legnagyobb. Az úrbéres földekkel együttesen körülbelül 58-60000 kataszteri hold összterjedelmű.

⁵ Borovszky 1903, 217. p. Hőgye István: Az Andrássy család hitbizományi birtokai és gazdálkodása 1867, 1874-1944. In: *Agrártörténeti Szemle*, XLIII. évf., 2001. 3-4. sz. 539-564. p. Az adatok: 558. p. [ezután Hőgye 2001]. A szerző adatközléseiben a monoki birtokokra vonatkozóan 10000 hold is szerepel, azonban ezt nem a hitbizomány-alapítás ideje körüli, hanem a Dénes gróf halála, 1913 után kialakult helyzettel kapcsolatosan említette. Egyelőre nem ismertek a birtokállomány csökkenésének pontos okai, de már a néhány évvel korábban megjelent vármegye-monográfia is 10785 k. hold kiterjedésűnek tüntette fel az akkor a Magyar Cukoripari Részvénytársaság által bérelt hitbizományi uradalmat. *Magyarország vármegyéi és városai. (Magyarország monográfiája). Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város.* Szerk. Borovszky Samu. Apollo Irodalmi Társaság, Bp., [1905]. 184. p. [alább Borovszky 1905]. Bizonyára birtokvétel és -eladás áll e mögött, amit erősít egy, a monoki birtokrészre vonatkozó, az eddigiektől eltérő adat is. Dénes gróf saját közlése szerint az uradalom szántói 8654, rétjei 2074, legelői 3255, erdei 1584 5/8, azaz összesen 15567 5/8 holdra terjeszkedtek. Ehhez hozzá kell még venni az általa meg nem határozott nagyságú szőlőbirtokot is (a Hőgye István által a hitbizomány alapítása utáni évekből közölt adat 74 hold szőlőt jelölt meg). Tamás Edit: *Monok*. Szerk. Porkoláb Albert. (Száz magyar falu könyvesháza sorozat. Szerk. biz. Balázs Péter, Balsay István, Buza Péter, Kosáry Domokos, Pálffy Géza, Virág Rudolf, Zupkó Gábor.). Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp., 2001. 45-46. p. [alább Tamás Edit 2001].

A felső-magyarországi birtokok döntő része Torna megye nyugati határánál, valamint Gömör keleti-északkeleti részén húzódott. E tájnak a sűrű rengetegekkal borított Gömör-Szepesi Érchegység 300-tól 1480 méteres magasságig érő vonulatai és az azok ölelte völgyek adják meghatározó vonásait.⁶

A krasznahorkai vár körzetében fekszik Krasznahorka-Váralja mezőváros, Dernő, Hárskút, Jólész, Kovácsvágás (másként Kovácsi), Krasznahorka-Hosszúrét, továbbá Pacsa és Uhorna. A gróf rajtuk kívül jövedelmet szerzett még a csetneki közbirtokossági uradalom részét képező falvakból. Többek között Fekete-Lehotáról, Gócsról, Hankováról, Márkusfalváról, Ochtináról, Rochfalváról, Sebespatakról.⁷

Ezek a települések két nagyobb csoportban tömörülnek: Rozsnyótól délre és keletre, valamint a várostól nyugat-északnyugatra. A Gömör-Tornai-karszt részét képező Szilicei-fennsík előterében találjuk Jólészt, Krasznahorka-Váralját és Hosszúrétet. Keleten, a Csermosnya-patak középső szakaszánál a 19. század első felében Torna vármegyéhez tartozott Hárskútot, Dernőt és Kovácsvágást. A többi község – a Rozsnyótól kissé északkeletre található Pacsa és Uhorna kivételével – a második csoportot alkotja.⁸

Az 1840-es évekbe visszautazva, a Csermosnya-völgybeli Dernő, Hárskút és Kovácsi körül a maiakhoz hasonló szép erdőkön s a vasércet tartalmazó Somhegyen akad meg a szemünk. Előbbi két falu ráadásul büszke lehet gyümölcstermesztésére. A tőlük nyugatra fekvő Hosszúrétet és Jólészt néhol sovány talajú, de kedvező időben s megfelelő trágyázás után viszonylag termékeny határ, s jó minőségű szénát adó síksági rétek, és legelők szegélyezik. Velük szemben igen kevés és gyenge minőségű szántófölddel bír Pacsa. Lakosai ellenben, hasonlóan az uhornaiakhoz, bőven tartanak juhot. A nyugatabbra, a Sajó és a Csetnek-patak mentén szinte füzerként húzódó, javarészt hegyes határu falvak (Fekete-Lehota, Gócs, Hankova, Márkusfalva, Ochtina, Rochfalva) közül többnek szintén kevés és sovány a földje. Bőven el vannak ellenben látva rétekkel, és ezért ugyancsak sok juhot nevelnek. Hankova lakói mindemellett foglalkoznak len- és kendertermesztéssel, s gondolnak szép gyümölcsösöket is. A lehotaiaiak rozst, borsót, lent termelnek, az ochtinaiaiak pedig fuvarozással, kereskedéssel, szénégetéssel szerzik pótlólagos jövedelmüket.⁹

⁶ Borovszky 1903, 240. p. Torna megye északnyugati részének földrajzi környezetéről, morfológiai képéről lásd még: Pozsgai Péter: *Családok és háztartások. Torna megye társadalmi a 19. század közepén*. PhD-értekezés. ELTE–BTK. 2006. [Online-változat: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/pozsgai/disszert.pdf> – 2010. 11. 07.]. 68-70. p. [alább Pozsgai 2006].

⁷ Részletesebben, a hitbizomány-alapítással kapcsolatosan: *Libri regii*, 67. kötet, 947-957. p., 68. kötet, 32-41. p. Vö. Bartholomaeides László: *Memorabilia provinciae Csetnek*. Neosolii, 1799. 63, 70. p. Pösch 1932, 41-43. p.

⁸ Borovszky 1903, 240. p. Vö. Pozsgai 2006, 68-70, 73. p.

⁹ Fényes Elek: *Magyar Országának 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. 3. kötet. Pest, 1837. 146-149, 151, 154, 342-343. p. [ezután Fényes 1837].

A tornai és gömöri falvakhoz képest a gróf földvagyonának jóval kisebb részét képezik nyitrai és sárosi birtokai. Az előbbiekhöz tartozik például Nagykosztolány és Románfalu. Utóbbiak az Eperjestől délre az alsótarcai járásban fekvő két község: Somosújfalú és Somos (ezekben az 1893-as gazdacímtár szerint összesen 2412 k. hold földdel bírt Dénes fia). A kicsiny Somosújfalúnak ráadásul csak a jó minőségű rét és erdő biztosítanak értéket. A tőle nem messze található, tölgyerdővel övezett Somoson ugyanakkor korszerű gazdálkodást folytat a gróf s tehenészetet tart fenn, köszönhetően termékeny földjének.¹⁰

Megközelítőleg egyenértékűek velük a Zemplén középső részén, a homonnai járásban elhelyezkedő Lask és Lazony. Az 1830-as évek elején még folyik a két helység iránt az egykor gróf Szirmay Pál, majd özvegye, Pothurnyay Klára ellen Andrássy felperessége alatti zálogos per. S Fényes szerint 1837-ben ezek még Szirmayt uralják. Utóbbit azonban Széchenyi, amikor 1846-ban átutazik a területen, már Andrássy birtokaként említi. A művelt földeket látván pedig megjegyzi magának, hogy egyáltalán nem rossz. Lask határában nem mellékesen 414, Lazonyéban 630 hold szántóföld terül el (a körzetükben fekvő, 1837-ben még gr. Barkóczy birtokában volt Nagycsebbnél pedig 590 hold).¹¹

A belőlük szerzett jövedelemnél lényegesen többre számít a gróf a vármegye déli részén lévő, a monoki uradalomhoz tartozó birtokaiból. Azok: Bekecs és Monok egészen, részbirtokok Megyaszó mezővárosban és Szadán, harangodi és taktaföldvári puszták, legyesbényei, mádi, tarcali szőlők. S ahogyan az a hitbizomány alapítás utáni helyzetképéből is előtűnik, Monoki uradalmában rendelkezik a legnagyobb és legjobb minőségű majorsági szántókkal. Bír még ott rajtuk kívül kiterjedt réteket, legelőket és erdőt is.¹²

Település	Szántó	Kert	Rét	Legelő	Erdő	Szőlő	Parlag	Összesen
Monok	2454	27	118	643	1195	52	62	4551
Taktaszada	812	3	400	200	–	–	89	1504
Taktaföldvár-puszta	152	–	365	381	16	–	451	1365
Bekecs	1068	3	415	368	–	10	41	1905
Csillagharangod-puszta	844	1	–	208	–	–	52	1105
Megyaszó	1336	1	51	73	–	–	43	1504
Szerencs	492	2	197	124	48	12	27	902
Halma	687	5	256	282	9	–	11	1250
Összesen	7845	42	1802	2279	1268	74	776	14086

¹⁰ *Libri regii*, 67. kötet, 947-957. p., 68. kötet, 32-41. p. Fényes Elek: *Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben*. 2. kötet. (2. kiadás) Pest, 1843. 249, 254, 258, 294. p.

¹¹ BAZML SF. IV-1008/c. Zemplén Vármegye Törvényszékének iratai 1550-1848. Polgári és fenyítő törvényszéki jegyzőkönyvek fogalmazványai és iratai 1823-1848 (1849). 108. elenchus. 1831-1832. Fényes 1837, 431, 433. p. Széchenyi július 25-i jegyzete: „Lazony von George Andrassy. Pas du tout mal.”. SzIN VI. 415. p.

¹² Az adatok Högye 2001 (558), a táblázat döntő részben Tamás Edit 2001, 47. p. alapján. Szerencset 1837-ben még gr. Erdődy- és Almásy-birtokként említi: Fényes 1837, 402-403. p.

A táblázat utolsó sorában szereplő Halmaj Abaúj megye szikszói járásához tartozott a reformkorban. Fényes szerint szép búza és nagy mennyiségű széna termett határában.¹³

Azért érdemel külön figyelmet (és egyúttal a dolgozat időkeretén való túllépést), mert a gróf és úrbéresei között kibontakozott itt egy 27 évig tartó per. Ennek fejleményei azt bizonyítják, hogy Andrássy is messzemenőig – olykor az emberek tájékozatlanságát kihasználva – igyekezett érvényesíteni földesúri érdekeit a jobbágyok járandóságai, illetve a részére nyújtandó szolgáltatásai vonatkozásában.

A per az úriszéken indult 1846. április 14-én, Andrássy kezdeményezésére. Mások mellett a legelők elkülönítése, a jobbágyi telki állomány s a szolgáltatások újrendezése tárgyában. Ezután egy hét évig tartó eljárási szakasz következett. Ennek során az ügy előbb Abaúj megye törvényszékére került, onnan 1847 júniusában a Helytartótanácshoz, majd az Igazságügyi Minisztériumba, végül Bécsbe, a Legfőbb Úrbéri Törvényszék elé. Közben kimondták a jobbágyfelszabadítást, ám annak nehezen lehetett érvényt szerezni a faluban. Andrássy még 1848. május elsejét követően is igényt tartott úrbéresei szolgáltatásaira. Ők pedig egy éven át, családonként 2 köböl gabona, 6 véka árpa és 12 kéve zsúp formájában még dézsmát is adtak. Különösen bizonytalan volt a majorsági zsellérek helyzete. Tőlük 1852-ben azt követelte a gróf, hogy földhasználati joguk megtartása érdekében öt évre visszamenően pótolják szolgáltatásaikat, vagy fizessenek értük.¹⁴

A tagosítási ügy a jobbágyfelszabadítással összefüggő birtokrendezést újraszabályozó 1853-as császári rendeletek után alsóbb szinten illetékes törvénykező szervhez került vissza. Részint azért történt ez, hogy tisztázódjon: helytálló-e az uraság azon állítása, miszerint korábbi majorsági földből alakították ki 5 jobbágy és 24 zsellér telkeit. Használók 1848 előtt azonosan szolgáltak az úrbéresekkel, s tartottak tőle, hogy elveszítik a gróf által allodiálisnak tekintett földjeiket. Az 1862-ben hozott első ítélet nekik kedvezett, mert annak nyomán véglegesen úrbéres földeknek minősítették a vitatott területeket.¹⁵

Egy évvel később nézeteltérés támadt a tagosítási terv körül, ami megnyitotta a per következő fázisát. A község ugyanis nem egyezett bele a kidolgozott projektumra épülő elkülönítésbe, mert az alapján a Kassa-Miskolc út, egy vasúti töltés, továbbá a Bársonyos és a Kázmárki-patak rendkívül megnehezítették volna a volt úrbéresek szántóinak művelését. Ezután azonban még egy évtizednek kellett elteltie addig, míg végre 1873-ban, 27 évvel a

¹³ Fényes 1837, 39. p.

¹⁴ Csorba Csaba: A település története a 18. századtól napjainkig. In: *Halmaj monográfiája*. Szerk.: Veres László – Viga Gyula. Halmaj, 2002. 153-170. p. A hivatkozott rész: 160. p.

¹⁵ Uo. 162. p.

perindítást követően (akkor már Dénes gróf volt a birtokos) lebonyolíthatták a tagosítást. S bár a lakosok kevesellték a számukra kijelölt legelőmennyiséget, belenyugodtak az ítéletbe.¹⁶

Az uraság és az egykori jobbágysági részéről a megfelelő birtokrendezésre egyaránt megmutatkozó, és ellentétes érdekeket feltáró igények vezetnek rá figyelmünket más szempontokra. A grófi uradalmak rövid bemutatását segítő, s az egyes települések kapcsán fentebb csak röviden érintett tényezőkre: az úrbéres telkek nagyságára és a földminőségre. Ezekkel együtt pedig a megélhetés problémájára. E kérdések különösen aktuálisnak számítottak az 1840-es évek Felső-Magyarországon. Néhány megye ugyanis országos szinten az élenjárók csoportjába tartozott az 1 km²-nyi művelt területre eső népességszám tekintetében. Ilyenek voltak a gróf birtokainak egy részét magukba foglaló Abaúj, Sáros, Torna és Zemplén (Abaújban 137, Sárosban 133, Tornában 116, Zemplénben 115 fő élt 1 km²-nyi megművelt földterületen 1840 körül). Valamivel kedvezőbb helyzetben lévők tűnik velük összehasonlítva Gömör (90 fő/km²-es népsűrűséggel). Jóllehet a krasznahorka-váraljai uradalomhoz tartozó szűk határu falvak lakói a természeti adottságok miatt ugyancsak küszködtek földhiánnyal.¹⁷

Ebben a régióban különösen gyorsan emelkedett a fél-, a negyedteleknyi, vagy a még kisebb méretű földdarabot művelő jobbágyok, továbbá a házas és a házatlan zsellérek száma. Ez, amennyiben elfogadjuk, hogy a Mária Terézia korabeli összeírásokban szereplő adatok a valós helyzettől lényegesen nem különböző állapotot tükröznek, érvényes a Torna megyei Andrásy-birtokokra is. Az 1771-es úrbéri összeírás tabellái tudniillik arról tanúskodnak, hogy a Felső járásban fekvő Dernőn, Hárskúton és Kovácsin nem éltek egész telkes jobbágyok, s az 1/2 telek volt jellemző. Ez egyben arra világít rá, hogy Andrásy István azért a teherbíró-képesség megtartása érdekében igyekezett korlátozni a további birtokosztódást. A féltelekeseken kívül mindamellett 1/4 telkeseket, továbbá házas és házatlan zsellért is találunk a falvakban. Ellentétben ugyanakkor a megye Alsó járásához tartozó településekkel, itt szinte teljesen hiányoznak a 3/8, 5/8 vagy 7/8 nagyságú töredéktelkek. A féltelekesek átlagosan 14 magyar hold szántóval és 6 kaszás réttel rendelkeztek, s ennek megfelelően alakultak robotterheik. Összehasonlításképpen: akkortájt a Zemplén megyei bekecsiek szántás idején 16 napi ígás vagy 24 napi gyalogrobottal, s a betakarításkor és szüret idején további úrdolgával tartoztak Andrásy Istvánnak.¹⁸

¹⁶ Uo.

¹⁷ Magyarország megművelt földterületekre eső, 1840 körüli népsűrűsége térképen. In: Magyarország története 1790-1848, 5/1. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983. (Második, javított kiadás). 482. p.

¹⁸ Az 1771-es adatokat közli: TVET, 204-205, 209-210, 216-217. p. Vö. Pozsgai Péter: Uradalmi regulák és paraszti stratégiák. Jobbágyok és zsellérek Torna megyében a 18. század végén. In: *A felhalmozás míve. Történeti*

A helyzet Torna Felső járásában – ahogyan azt az 1828. évi országos összeírás adatai is tanúsították – tovább romlott a következő évtizedekben, hiszen a lakosságszám növekedése miatt felgyorsult a zselléresedés.¹⁹ Hasonló ütemű folyamat zajlott a környező, a termékeny földnek szűkében lévő, s ezért a dualizmus idején a tömeges kivándorlás fő forrásvidékévé vált megyékben. Így például Sárosban, Abaújban. Minden bizonnyal csökkent az Andrassy György joghatósága alá tartozó, öt kiszolgáló úrbéresek teherbíró képessége, s a tőlük szerezhető termény- és pénzjáradék mértéke is. Ez ugyancsak okozhatta, hogy a gróf az úrbéres szolgáltatások biztosításával szemben – dacára a halmaji eset kapcsán megfigyelhető magatartásának – egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a majorsági földjeiből származó bevételeinek növelésére.

Fejlesztési törekvések és eredmények

A húszas években, noha már a modern elvek szerinti gazdálkodással is megpróbálkozott, inkább az ismeretgyűjtés felé fordult Andrassy érdeklődése. Ezt bizonyítja például, hogy 1828 folyamán a selyemhernyó-tenyésztéssel kapcsolatosan információkat kért Széchenytől. Lehetséges, hogy közvetlenül ez után került a családi levéltár gazdasági témájú könyveket és jegyzeteket tartalmazó tárgyi csoportjába egy olasz szerző, Carlo Verri az eperfa-nevelésről, illetve a selyemhernyó-tenyésztésről szóló kivonatolt munkája. Ezen kívül beszerzett még bortermeléssel foglalkozó kiadványokat is. Így a württembergi bortermelő társaság 1820-40-es évekbeli anyagait. A szorgos gyűjtőmunka azonban inkább csak afféle, a korban sokféle divatozó hóbortként értékelhető, mert például a selyemhernyó-tenyésztés terén nem eredményezett számottevő sikereket.²⁰

A kezdeti időkben egyébként is sokkal jellemzőbb volt rá, hogy többnyire kudarcokat élt meg. Jelzik ezt a fentebb már említett, Széchenyire szóló, gyenge minőségű lóállományról, különféle értékesítési gondokról, s ebből eredő pénzügyi problémáiról panaszkodó levelei. Ezzel szemben a harmincas-negyvenes években, jóllehet uradalmi akkor sem tartoztak az ország legjobban teljesítő gazdaságai közé, mindinkább büszkeséggel tölthették el őket az állattenyésztés és a növénytermesztés javuló eredményei (ezt tükrözik például az alább

tanulmányok Kövér György tiszteletére. Századvég Kiadó, Bp., 2009. 125-140. p. A vonatkozó rész: 130-139. p. (különösen 135. p.). [alább Pozsgai 2009]. A krasznahorka-váraljai uradalomhoz tartozó három Torna megyei községben eszerint 90% volt a féltelkesek és mintegy 10% a negyedtelkesek aránya. A bekecsi adatokat lásd: Barta János 2009, 165. p.

¹⁹ Pozsgai 2009, 135-138. p.

²⁰ Széchenyi naplóját idézi: Bártfai 1913, 302. p. Carlo Verri: *Saggi di agricoltura pratica sulla coltivazione dei gelsi e delle viti.* A mű kivonatát minden bizonnyal Széchenyi jószágigazgatója, Lunkányi János (Liebenberg aláírással) készítette és küldte el. SAL – AKH. III. část. 26. 674/513. doboz. Fasc. 1. A bortermeléssel kapcsolatosan gyűjtött anyagról: SAL – AKH. III. část. 26. 675/514. doboz. Fasc. 3.

hivatkozandó pénzügyvédelem-számítások). Róluk beszámolt a korabeli mezőgazdasági szakirodalom is.

Ennek legalább annyira fontos feltételét képezte a személyes elköteleződés és felkészültség, mint az uradalmi tisztek hozzáértése. E két tényezőt ráadásul megfelelően kellett összehangolni, hogy elkerülhetőek legyenek a meggondolatlan utasítások s a belőlük származható kár és pénzbeli veszteség. Az előbbi tényező megteremtését szolgálták a barátoktól kért tanácsok, a gazdasági témájú művek beszerzése, s természetesen az 1832 után tett külföldi utazások. A másodikat nyújtotta például a krasznahorka-váraljai uradalomban Herfurth János erdőmester (már a húszas évektől), Pazár Dániel uradalmi mérnök, s Sziklay (eredetileg Schmidt) Viktor uradalmi igazgató. Közülük az első az erdőgazdaság működtetésében (lásd alább) jelentett nélkülözhetetlen segítséget. Pazár révén pedig mások mellett az uradalmi vízrendezési, -szabályozási munkálatokhoz rendelkezett a gróf egy különösen hozzáértő emberrel. A mérnök ráadásul nemcsak az uradalmi teendők terén mozgott otthonosan, hanem a megyei ügyekben is. 1845-ben például véleményt nyilvánított Torna megye úthálózatának egy szakaszáról.²¹

Monokon ilyen képzett munkatárs volt a jószágfelügyelő, Ruzsovszky Károly. A kiváló szakember még 1829-ben lépett szolgálatába, ezután nemsokára inspektora lett. Andrássy pedig a szakmai képzése érdekében bejárást engedett neki saját könyvtárába, valamint hazai és külföldi (az osztrák örökös tartományokba, Sziléziába és Morvaországba irányuló) tanulmányutakra küldte őt. A jószágkormányzó egy évtizeden keresztül, 1839-ben bekövetkezett haláláig segítette őt munkájával. Hivatali ideje alatt került sor a monoki uradalom egyesítésére, mely után a szerzett rész felmérése és rendezése jelentette a legfontosabb közvetlen teendőt.²²

Mások mellett figyelmet fordított itt a gróf az olyan intéznivalókra, mint amilyen a még Andrássy Károllyal egyezsége lépett bekecsi bérlő, Lichtmann Márton árendájának ügye volt. A Ruzsovszkytól e tárgyban érkezett levél másolatára feljegyezte az általa a szerződésben

²¹ A személyes felkészültséggel és a hozzáértő tisztekkel összefüggésben megjegyzendő: Vári András kitért rá, hogy a századelőn heves panaszáradatot keltett a birtokosok hozzá nem értése. Ez a gazdálkodás terén sokszor indokolatlan, egyszersmind az ésszerű birtokvezetést is hátráltatható (és a gazdatisztek munkáját is kedvezőtlenül befolyásoló) elbizakodottsággal párosult. Vári 2009, 115. p. Sziklay Viktorról: Zsupos Zoltán: Sziklay Viktor levelei Andrássy Györgyhez (1848/49). In: *Gömörország*, 2010. XI. évf. 4. sz. 2-16. p. A vonatkozó rész: 3. p. B. Kovács István: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában...” – és arról, ami Gömörhöz köti. In: *Gömörország*, 2008. IX. évf. 3. sz. 12. p. [Online-változat: <http://www.gomorország.sk/?top=lap&id=3&issue=200803> – 2011. 04. 26.]. Pazár Dánielről: Pozsgai 2006, 101. p. (lábjegyzetszöveg).

²² Ruzsovszkyról: GT, 1839. (III. évf.) 3. füzet. 95-96. p. (az abban az évben elhunyt Ruzsovszkyra emlékező nekrológ). Ruzsovszky mellett, hogy monoki jószágkormányzóként állandó gyakorlati teendőket látott el, a gazdálkodási ismeretek terjesztésében is igyekezett szerepet vállalni. Erre példa a „Birkatenyésztés elvei” cím alatt a *Gazdasági Tudósítások* előbb hivatkozott számában megjelent tanulmánya. Uo. 5-54. p.

szükségesnek ítélte formai változtatást. Károly gróffal ugyanis 1815-ben egyetlen megállapodást kötött a bérlő. Ez alapján lakóházat építhetett magának az egyik bekecsi telken, valamint 20 évig 75 rénes forint ellenében, boltos vagy más kereskedés mellett használhatta egy úrbéres telek appertinenciáit. Andrassy azonban jelezte Ruzsovszkynak: „*nem egy contractusba való az földek, rétek iránti egyezkedés, és a ház utáni census lekötése*”. Ezért két külön kontraktust látott szükségesnek.²³

Ruzsovszkyval szemben egyfajta majorsági próbagazdaság-vezetőként kívánta foglalkoztatni az 1832. évi angliai tanulmányút idején Széchenyivel közösen szolgálatba fogadott skót gazdát, William Urie-t. Nagyrészt még a kísérletező szándék tűnik elő ebből a döntéséből. Tetten érhető azonban már benne a szakértő munka eredményeként nyerhető haszon reménye is. A megvalósítás persze nem működött problémamentesen. Egy Széchenyire érkező 1833. szeptemberi levélben említésre került, hogy Urie-nak semmi kedve sincs visszamenni Andrassyhoz. Nála ugyanis „*igen rossz asztala*” volt, s nem kapott még tőle fizetést. Pár hónappal később azonban már Hosszúréten tartózkodott, s akkor Andrassy írta Széchenyinek kissé bosszúsán, hogy Urie ahelyett, hogy „*a hizlalás elveit [...] az illető állatokon tehetné, a legjobb sikerrel magán divatoztattja*”. S bár egyelőre „*semmiféle egyezségre nem kíván lépni*”, tőle az, miszerint „*az Áprilist itt nyugodtan bévárja, éppen nem idegen*”.²⁴

Mindamellettt felmerült beszélgetéseik során az ötlet, hogy Urie költözzön a gróf egyik zempléni (valószínűleg harangodi vagy taktaföldvári) pusztájára a kísérleti gazdaság kiépítése végett. Egyelőre nem ismert, hogy ez megvalósult-e, de a skót gazda segítséget nyújtott az egyik angliai haszonnövény-beszerzéshez, mások mellett különböző káposzta-, takarmányrépa- és burgonyafajták vételéhez. Andrassy pedig az ő kívánságára kérte 1833 decemberében az akkor éppen szigetországi utazását töltő Széchenyit, hogy hozzon számára néhány mezőgazdasági eszközt, például öntisztító boronát, tarlórépa-aprítót, szénagyűjtőt.²⁵

A harmincas években persze nemcsak a termény- és gépvásárlások kaptak nagy figyelmet, hanem az allódiumokon alkalmazott váltógazdálkodási rendszerek célszerű megújítása is. Ezt illusztrálják az alábbi, monoki példák.

²³ SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 1.

²⁴ MTAK Kt. SzGy. K202/13. MOL, Filmtár. 43541. doboz. P626 – Széchenyi István-gyűjtemény. 3. cs. 400. Lunkányi János Széchenyire, 1833. szeptember 12-én. MOL, Filmtár. 43541. doboz. Uo. 451. Andrassy György Széchenyire, 1833. december 24-én, Hosszúrétről. Kivonatát lásd: ASzIKT I. 194. p.

²⁵ ASzIKT I. 194. p. MOL, Filmtár. 43541. doboz. P626 – Széchenyi István-gyűjtemény. 3. cs. 386-389 (Andrassy György levele ismeretlenhez, 1833. augusztus 31-én, Pozsonyból); 451. Vö. Andrassy Széchenyire, 1833. szeptember 9-én, Bécsből írt levelével. MTAK Kt. SzGy. K202/15.

A falu körüli majorsági földeken 1820-1833 között működtettek már egy 350 holdat felölölő, két szakaszú, hét osztályos, túlnyomóan gabonára és takarmánynövényekre épülő vetésforgót. Ebben nagyrészt egyszerű, egy-egy növénnyel vetett táblák váltották egymást.²⁶

	1.	2.
1.	Krumpli, répa	Ugar v. bükköny
2.	Árpa lóherével	Repce
3.	Lóhere	Búza
4.	Lóhere	Vegyes bükköny
5.	Búza	Rozs
6.	Borsó, lencse	Magvas bükköny
7.	Rozs	Árpa

1833-ban módosították ezt a rotációt a borsó, a lencse, s például egy rész árpa kihagyásával, illetve egy-egy tábla repce és ugar beiktatásával. Ezen kívül egyre több táblában, és új növényekkel próbálták ki a vegyes ültetést.²⁷

	1.	2.
1.	Ugar	Ugar
2.	Őszi repce, két szántásba rozs	Őszi repce
3.	Rozs vörös lóherével, 2 holdba fehér lóhere	Búza v. árpa, 2 hold pimpinella, 1 h. rye grass ²⁸
4.	Lóhere, fehér lóheréről magszedés	Vegyes bükköny ősszel, rozssal, pimpinella és rye grassról magszedés
5.	Lóhere, két szántásba búza	Rozs, pimpinella és rye grassról magszedés
6.	Búza	Bükköny magnak
7.	1/2 árpa, 1/2 lencse	Burgonya

1836-ban azonban, mivel a lóhere nem adta meg a várt mennyiséget, ismét változtattak a szisztémán.²⁹

	1.	2.
1.	Ugar	Ugar
2.	Repce, ha télen kimarad, tavasszal árpával	Repce, ha télen kimarad, tavasszal árpával
3.	Rozs, 1 hold pimpinella, 2 hold rye grass	Rozs
4.	Lencse, 1 hold pimpinella, 2 hold rye grass magnak	Vegyes bükköny szénának
5.	Rozs, 1 hold pimpinella, 2 hold rye grass	Rozs
6.	Vegyes bükköny szénának	Magbükköny
7.	Árpa	Burgonya

Látható a táblázatokból, hogy jelentősen építettek a pillangósok talajerő-visszapótló képességére. Mellettük külön érdemes foglalkozni az olajrepcével. Ez – az alábbiakban hivatkozott jövedelmi kalkulusok alapján – az egyik legkomolyabb bevételi forrást képezte a monoki uradalomban.

²⁶ SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 6.

²⁷ Uo.

²⁸ A takarmányozási céllal vetett pimpinellára és a szövegben „raygraz”-ként szereplő pázsitfűfélére, a rye grassra nem adtak fajmeghatározást. Utóbbi ugyanakkor nagy valószínűséggel a *Lolium perenne*-t, azaz az angolperjét takarja. A perjéről lásd fentebb, az ertyősvirágzatúak közé tartozó pimpinelláról: *A Pallas Nagy Lexikona*. XIV. 371. p.

²⁹ SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 6.

A növény termesztését ott már korszerű elvek és részben nyugat-európai gyártmányú eszközök segítségével folytatták az 1840-es évek első felében. Harangodon 1843-ban erősen trágyázták a földeket (1 magyar holdra 256 mázsa került), s háromszor szántották meg őket. Az első, májusi szántás 6-7, a júliusi keverőszántás 3-4 hüvelyk mélységig hatolt, ezután következett az augusztusi harmadlás. Az első szántás az Andrássy által módosított Schwerz-féle ekével történt, míg a boronálásokat a szintén Schwerz-féle faboronával végezték. A vetés műveletét gépesítette a gróf, s 1843 őszén már évek óta folyt az uradalomban a kiázás és kifagyás ellen jobb védelmet nyújtó, egyúttal nagyobb termést adó, vetőmag-takarékos, egyenletes sorvetés. Harangodon például két magtartós hohenneimi géppel. Így egyszerűbbé vált a repcepalánták gondozása is. A vetés után néhány héttel kapáló, majd szeptember-októberben töltögető ekével járták be a táblákat.³⁰

1 magyar holdon az 1843-at megelőző évek átlagában a kézi vetés után 14-16 pozsonyi mérő (875-1000 liter), míg sorvetést követően 18-26 p. m. (1125-1625 liter) repce termett. Amennyiben pedig a közölt adatok pontosak, az előző évtized közepéhez képest még akkor is jelentős mértékű a növekedés, ha tudjuk, hogy gyenge terméssel kalkuláltak 1835-re. Akkor a vetett 76 holdból 33-on hernyó rága meg a repcét, s a maradék 43 holdon is helyenként igen rossz állapotban voltak a növények. Csak 4 köből (mintegy 500 liter) magterméssel számoltak holdanként, összesen pedig 172 köből repcét és abból 68 mázsa olajat vártak. A következő évben némileg emelkedett a remélt termésátlag, de holdanként csak 4 és fél köbölre (562 liter). A 120 holdnyi vetésről 540 köből repcemaggal, az 1 köből repceből nyerhető 40 font olaj alapján pedig 216 mázsa olajjal kalkuláltak.³¹

Helyet kapott a repce a monoki földterület egy másik, 260 14/16 holdnyi, lucernagazdaság keretén belül művelt részén is. A főveteményhez itt az alábbi, 16 szakaszú váltórendszert alakították ki 1836-ban:

1.	Ugar	9.	Legelő, 3 télen keresztül trágyázni
2.	Őszi repce, ha télen kimarad, tavasszal árpával, utána tarlórépa, ősszel dupla ekével legalább 1 lábnyira felszántani, télen trágyázni	10.	Köles és zab
3.	Lucerna, vagy egyedül vagy árpával	11.	Búza, melynek tarlóját azonnal szántani, és rozssal sűrűn bevetni
4.	Lucerna	12.	Rozs szénának, majd tatárka, ősszel szántani
5.	Lucerna	13.	Lencse
6.	Lucerna	14.	Rozs vagy árpa
7.	Lucerna vagy legelő	15.	Burgonya
8.	Legelő	16.	Kukorica

³⁰ Keblovsky Alajos: Repcetermesztés mlgos gr. Andrássy György ur ő nsga Harangod pusztáján. In: MG, 1843. november 19. 1481-1486. A hivatkozott rész 1481-1483.

³¹ Uo. 1485. A harmincas évek adatai: SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 5–6.

Az előírás szerint a kukoricával vetett tábla egy részét Andrassy számára próbaképpen extirpátorral kellett kezelni (lazítani és gyomlálni a földjét), majd ősszel felszántani.³²

A lucerna mellett egy 521 7/16 hold kiterjedésű Koppel- azaz legelőgazdaságot is létrehoztak Monokon. Az ennek művelésére kidolgozott egyik módszer a következő volt.³³

1.	Bükköny	7.	Legelő és 1/2 ugar
2.	Rozs	8.	Búza
3.	Zab, <i>Trifolium repens</i> , pimpinella, lucerna, francia rye grass és vörös lóherével ³⁴	9.	Árpa
4.	Legelő	10.	Ugar tatárkával vagy kölessel, vagy előző ősszel, gabonával zöldtrágyának
5.	Legelő	11.	Rozs
6.	Legelő	12.	Árpa vagy zab

A váltógazdálkodás mellett természetesen – mint ahogyan az országban sokfelé – még a nyomásrendszer is jelent volt a majorsági földeken. 1832-ben részint három nyomásban, részint vetésforgóban művelték például a bekecsi és megyaszói, saját kezelésű szántókat.³⁵

A krasznahorka-váraljai uradalomban ugyancsak együtt éltek régi és új művelési rendszerek, még az 1860-as évek végén is. A hitbizomány-alapítás évéből, 1867-ből állnak erről rendelkezésre adatok. Azok szerint például egyszerre működött váltó- és szabadgazdaság az összesen 1089 magyar holdnyi szántóterületnek a váraljai földekre eső 450 holdnyi részén. A 192 holdas gombási majorban pedig, melyből csak 60 holdat tartottak saját kézben (a trágyahiány és a távolság miatt magyar juhok kosarazásával javították a talaj minőségét), 132 holdat három nyomásra tagoltak. Közülük évente egyet hároméves bérletre engedtek át, holdanként 8-10 forint fejében.³⁶

Három évtizeddel azelőtt bizonyosan kisebb volt még a gömöri és tornai majorságok vetésforgóban művelt földjeinek részaránya. A termésátlagok ellenben nagyságrendileg azonosak lehettek a későbbiekkel. Rájuk vonatkozóan érvényesnek tekintjük tehát az 1867-ből származó adatközléseket.

Azok alapján a dernői határ jelentékeny részben agyagos földje az elvetett őszi búzából 6-8, a tavasziból 5-6-szoros termést adott. Átlagosan 8-10 magot hozott az őszi rozs, s kiváló

³² Uo. Fasc. 6.

³³ Uo.

³⁴ A *Trifolium repens* a fehér lóhere, a francia rye grass feltehetően a magas növésű *Arrhenatherum elatius*, azaz franciaperje. Monokon alighanem kísérletképpen tervezték ennek a nagy tömegű takarmányt adó és az erózió elleni védelemre különösen alkalmas, ám igényes növénynek a vetését. A fehér lóheréről: *Magyar Nagylexikon*. IX. kötet. Szerk. biz. elnök: Glatz Ferenc. Magyar Nagylexikon Kiadó, Bp., 1999. 394. p. A franciaperjéről: uo. VIII. kötet. Szerk. biz. elnök: Glatz Ferenc. Magyar Nagylexikon Kiadó, Bp., 1999. 280. p.

³⁵ Az 1832. évi tavaszi vetés projektuma a monoki uradalomban. SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 2.

³⁶ Hunfalvy 1867, 220-221. p.

minőségű bükköny és borsó termett a szintén agyagos hárskúti határban. Hosszúréten, a nehezen művelhető, szívos agyagtalajon az őszi vetés általában 5-6-szorosát takaríthatták be. Csapadékos időkben viszont gyakran elvizesedett a terület, s ilyenkor kiázott és elgazosodott a vetés. Tavasszal pedig legfeljebb a zab ígért jó termést, 8-10 maggal. Az 1867-es uradalm-leírás meg is említi, hogy – és ez nyilván érvényes az 1848 előtti időszakra is – addig nem jártak kedvező eredménnyel a vízelvezetési kísérletek. Jobb volt a helyzet a települést ölelő hegyek körül. Ott 8-10-szeres haszonnal fizetett az őszi gabona, s 6-7-szeressel a tavaszi.³⁷

A Hosszúréthez közeli Jólésznél kiterjedt rétek húzódtak, melyek 1867-ben kétszeri kaszálásra 15-20 mázsa, vegyes minőségű szénát adtak magyar holdanként. Ugyanekkora területegységre számítva a hegyi rétekről 8-10, a szárazabb hosszúréti rétekről 18-25 mázsa szénát nyertek. A váraljai völgyi rétekről viszont, melyeket a Pacsa felől folyó hegyi patak vizével öntöztek, 30-35 mázsát, jó minőségben. Fényes szerint jelentős mennyiségű és jó takarmány termett a halmaji és dél-zempléni (szadai, monoki, bekecsi) réteken is. Emellett egy 1835-ös felmérésből ismert például, hogy csupán a taktaföldvári pusztán (ez bizonyára a Szada, Bekecs és Földvár közti területeket jelenti) 9 nagyobb, összesen 1354 kaszás, tehát több mint 1000 kataszteri hold terjedelmű rét feküdt.³⁸

A gömöri rétek öntözését – mellyel mások mellett foglalkoztak a nádor alcsúti, és b. Mednyánszky Alajos Nyitra megyében fekvő uradalmában is – már az 1840-es évek elején végeztette a gróf. A szálastakarmány-produkció növelését szolgáló módszernek Hosszúréten és más megyebeli birtokain való alkalmazásáról elismerően szólt a *Magyar Gazda*.³⁹

A kiterjedt és termékeny rétek mellett természetesen jó legelőket is magukba foglaltak uradalmi. Andrássy ezért egyike volt azon Gömör megyei nagybirtokosoknak (rajta kívül említhetők még a Coburg hercegek, gr. Serényi László, b. Luzsénszky), akik szép birkaállománnyal büszkélkedhettek.⁴⁰

Az 1831-es összeírás alkalmával a krasznahorka-váraljai uradalomban 1365 egyedet számlált s javarészt lévai és hosszúréti fajtájúakból állt a 2 és 5 év közötti, illetve ennél öregebb birkák állománya. Mellettük neveltek mogendorfit és zdislavitzit, valamint pepinériát, szászit és ürményit is. Fajták szerinti megkülönböztetés nélkül hozzájuk vettek még 126 mustrabirkát és 360 másfél éves állatot.⁴¹

³⁷ Uo. 219-222. p.

³⁸ Hunfalvy 1867, 222. p. Fényes 1837, 39, 406, 409-410. p. A taktaföldvári adatok: SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 5.

³⁹ MG, 1841. július 4. 22. 1841. szeptember 30. 426. Az említett uradalmakról: MG, 1845. november 1. 1447.

⁴⁰ Hunfalvy 1867, 208. p.

⁴¹ SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 1.

A monoki uradalomban ugyanekkor diószegiek és altenburgiak adták a szintén 2-5 éves, valamint ennél idősebb 1954 birka többségét. Nagyobb számban tartottak még ott ürményieket és zelizieket, de elenyészően kevés pepinériát, zdislavitzit, szász és lévai birkát neveltek. A mustrabirkák száma 221 volt, a másfél éveseké 584.⁴²

A két uradalomban együttesen 4610 birkát számoltak össze.

A monoki állomány gyors növekedésnek indult ezután. 1832-ben a jövedelmi kalkuláció készítése idején, tehát a tél végi-tavaszi eleji hetekben együttesen már 2706 volt a toklyó és öreg birkák száma. 1835-ben pedig, ugyancsak az éves bevételszámítások alatt már 4912. Egy év múlva 5032.⁴³

Krasznahorkán 1832-től kezdve származási könyvet vezettek az eredeti, tisztavérű juhokról. A hágtáshoz csak a közülük való kosokat használták, mind Váralján, mind Hosszúréten. Az eredeti és a nemesített birkákon kívül, amint ezt a földek termőképessége kapcsán említett kosarazásos trágyázás bizonyítja, magyar juhokat is tartott az uradalom.⁴⁴

Az elletés terén a gróf külön utat járt birtokostársaihoz képest. A Gazdasági Egyesület 1841. június 4-i szakosztályi ülésén, az optimális elletési idő körül kialakult vitában maga számolt be erről. Az ott jelen lévők többsége a téli, január-februári bárányzást pártolta, s a túl hosszú, s ezért a gyapjúsúly kárára ható szoptatás miatt sem értett egyet a gróffal. Ő ugyanis áprilisban elletett, amihez azonban jó legelő volt szükséges. Anyajuhai pedig 4-5 hónapig szoptatták bárányaikat.⁴⁵

Az 1840-es évek elejére a birkatartás többek között már Andrássy jószágain is hozzájárult a trágyaprodukciónak növekedéséhez. Az aklokban felhalmozódott ürülékre mindig terítettek néhány hüvelyk földet, ami nemcsak szaporította a trágya mennyiségét, hanem javította a minőségét is. Lehetővé tette egyúttal, hogy szárazon állhassanak az állatok. Ősszel aztán istállókba hordták a földes almot, s elkerítették.⁴⁶

A talajerő-visszapótláshoz nyújtott segítségnél fontosabb volt persze a birkákból szerezhető pénzjövedelem. Ez az összbevétel legjelentősebb tételévé vált a monoki uradalomban a harmincas évek második felére.

Az egyesítést követő évben, 1832-ben összesen körülbelül 56800 forintra rúgó jövedelmet vártak Monok, Bekecs, Szada, Harangod, Megyaszó, Halmaj, Tarcál esetében. Ebből 12400 forintnyi állandó bevételt jelentettek mások mellett a füstpénz, robotváltság,

⁴² Uo.

⁴³ SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 2, 5, 6.

⁴⁴ Hunfalvy 1867, 222. p.

⁴⁵ MG, 1841. július 8. 38.

⁴⁶ Uo. 1841. július 4. 22-23.

cenzus, árendák. Több mint 12500-at reméltek a gabona, a repceolaj és a rétek révén. 14800 forintot meghaladó összeget az állati termékek és az élőállat értékesítéséből, 16400 forintot a pincejövedelemből. A teljes proventusnak a magyar juhokkal együtt csaknem 24%-t adta a birkatartás haszna.⁴⁷

1835-ben mintegy 8900 forint volt a remélt közvetlen pénzjövedelem (füstpénz, robotváltság, cenzus, árendák). A gabonából és az olajból (aminek Kassa volt az egyik nagy felvevője), valamint a rétekről vártak csaknem 27500-at (ebből a rossz termés miatt a repce csak 6455). Állati termékek és élőállat értékesítéséből több mint 28300-at (ebből 27000-et a gyapjú, a birkabőr és a mustrabirkák révén). A pincejövedelemből (bő kétharmad részt allodiális borok, de dézsmaborok árusítása is) pedig 29400 forintot. Az így tervezett, 95000 feletti összbevételeben kiemelt tétel a birkatartás haszna, kb. 29%-kal.⁴⁸

A következő évben állandó, a fentebb említett módon érkező jövedelemként már csak mintegy 8000 forint szerepelt a kalkulusban. Ugyanekkor 14000 forintra számítottak a repceolajból és a rétekről (ebből a repce közel 9900). Több mint 33000-re az állattenyésztésből. Ebből 32000-re a gyapjú, a birkabőr és a kimustrált birkák jóvoltából. 24000 forint volt a pincejövedelem, s az erdőkből, báránydézsmából, szőlőértékesítésből és különböző kintlévőségekből beszédhetőnek ítélt pénzmennyiség. Így hozzávetőleg 80000 forintra rúgó összjövedelmet reméltek 1836-ban. Az előző évhez képest újabb növekedést felmutatva, kiemelkedő hányadot képviselt a birkatartásból nyerhető bevétel, 40%-kal.⁴⁹

A gróf a saját kezelésben tartás mellett megpróbált jövedelmet húzni az uradalomból bérletbe adás révén is. 1844 februárjában ugyanis 6, vagy a kötendő szerződéshez képest legfeljebb 12 éves haszonbérletre hirdette meg egy részét (Monok, Bekecs és a taktaföldvári pusztá, a birtokrészekben fekvő lakó- és gazdasági épületek, terjedelmes majorsági szántó, rét, makkoltatás, szabad szőlők borházzal és pincékkel; korcsmák, a bekecsi vendéglő és fürdő, mészárszék, malom, halászat stb. jövedelmeivel).⁵⁰

Elhatározásában közrejátszhattak termékértékesítési problémák, illetőleg azokból eredően a kiadások aránylagos növekedése. Ezt bizonyára tetézte a kiváló inspektor, Ruzsovsky halála, s az ennek következtében alighanem előállt szakértelem-hiány. Az is lehetséges azonban, hogy egyszerűen nagyobb figyelmet kívánt szentelni gömöri és tornai majorságainak. Ezért döntően csak a tiszta pénzbevételt várta a monoki jószágról.

⁴⁷ SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 2.

⁴⁸ SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 5.

⁴⁹ SAL – AKH. III. část. 9. 487/326. doboz. Fasc. 6.

⁵⁰ MG, 1844. április 25. 527.

Ezzel a típusú jövedelemmel összefüggően meg kell még jegyezni, hogy Megyaszó és Krasznahorka-Váralja esetében egyelőre nem rendelkezünk összegszerű közlésekkel. Egy 1850-ben készült nemesi birtok-összeírás alapján ismert viszont a tornai birtokoknak közvetlenül a szabadságharc utáni jövedelmezősége. Ez a monoki uradalomban másfél évtizeddel azelőtt kalkulált bevételekhez mérten igen alacsonynak mondható, még az esetleges háborús pusztítás okozta visszaesés beszámításával is. Dernőről 1850-ben 5580, Hárskútról és Kovácsiból azonban csupán 1002, illetve 1012 forint teljes jövedelme keletkezett a grófnak.⁵¹

S bár a gömöri birtokokra vonatkozóan szükségesek még kutatások, a harmincas évektől kezdve az árutermelés nyilvánvalóan ott is egyre növekvő mértékű pénzbevétel forrásává vált Andrássy számára. Ebben szintén komoly szerepe lehetett a birkatenyésztésnek, de a zemplénihez képest – a földek bizonyosan gyengébb termőképessége miatt – kisebb súllyal bírhatott a gabona és más haszonnövények termelése. Itt ugyanakkor – kapcsolódva a vasgyártáshoz és a bányászathoz – kiemelt jelentősége volt az erdőknek.

Erdőgazdálkodás

Andrássy gróf erdeinek legnagyobb része Krasznahorka-Váralja körül, a Gömör-Szepesi-érchegység déli szegélye mentén, s a Rozsnyói-hegycsoportban terült el. Hárskút, Dernő és Kovácsvágás mellett, továbbá a Sajó felső folyásánál fekvő községek (pl. Gócs, Hankova, Markuska, Rochfalva, Ochtina, Fekete-Lehota, Sebespatak) közelében. Ez persze azt jelentette, hogy meglehetősen elszórt és előnytelenül tagolt volt a fekvésük.⁵²

A területről, a helyenként 5-10, máshol 30–40° lejtésű hegyoldalak közül indulnak útjukra a Sajó, s például a Csermosnya, Szulova és Csetnek patakok. A növénytakaró igen változatos és gazdag, hiszen egyaránt magába foglal bükkösöket, tölgyeseket, valamint gyertyán-, lucfenyő-, nyír-, nyár-, a patakok mentén pedig égererdőket. Az éghajlat – leszámítva a magasabban, hidegebb környezetben fekvő részeket – elég mérsékelt. Az erdőket azonban a 19. században is károsíthatták kései fagyok s a sokszor tartós tavaszi szárazság. A gömöri táj képére emellett hatással volt a század első felében a vastermelés felfutása, ami akkor jelentősen apasztotta a faállományt. Az intenzív kitermelés révén feltároló hegyoldalak (főként a betléri, csetneki és murányi uradalmakban) mellett persze sokféle akadhatott meg az utazók szeme a lejtőket borító egybefüggő, tűlevelű és vegyes lombhullató erdőkön.⁵³

⁵¹ TVÉT, 347. p.

⁵² Borovszky 1903, 240, 242. p. A Szilicei-fennsíkrol és az érchegység kiszögelléséről: TVÉT, 319-325, 330. p.

⁵³ Fényes Elek: *Magyarország leírása*. II. rész. Pest, 1847. 252. p. [alább Fényes 1847, a megfelelő kötettel]. Vö. Hunfalvy 1867, 230, 235-236. p. Borovszky 1903, 240. p.

Az uradalmi erdőségeknek a jobbágyszabadítás, illetve az úrbéri birtokrendezés előtti kiterjedését illetően – hasonlóképp a földvagyon teljes nagyságához – egyelőre becslésre van lehetőségünk. A pontos adatokhoz további kutatások szükségeltetnek. Gömörben mindenesetre Andrássy gróf rendelkezett az egyik legnagyobb birtokkal. Ez Greiner Lajosnak, a Coburg hercegi uradalom erdőtanácsosának 1867-es adatai szerint a már kihasított községi erdőrészekkel együtt egy 17825 k. holdnyi területből, valamint a még felosztásra várt 16000 hold területű csetneki közbirtokosság jelentékeny hányadából állt. Ezeket a gróf hozzácsatolta az abban az évben alapított hitbizományhoz. Ilyen állapotban készült róluk a régi századelőn egy még pontosabb ismertetés. Ez alapján az erdőgazdaság akkor mintegy 23828 k. hold összterületének nem egészen 84%-án, 19975 k. holdon voltak nagyobb, összefüggő erdőségek. A maradék a hozzájuk tartozó ház és kert, szántóföld, rét, legelő, felerdősítendő kopár és vízmosás, stb. volt. Mindez ugyanakkor az urasági kézben maradt erdőket jelentette, melyekhez hozzá kell számítanunk a volt úrbéresek számára elkülönített részeket. Velük együtt 20-25000 k. holdat öleltek fel 1848 előtt a krasznahorkai uradalom erdei. S jóllehet ez lényegesen elmaradt a Koháry örökséget megszerző Coburg hercegek hatalmas, még a szabadságharcot követő birtokrendezés után is 65000 k. hold kiterjedésű murányi uradalombeli erdőtestétől, ám igen alapos művelés alatt állt.⁵⁴

Nagymértékben köszönhető ez annak, hogy az Andrássyak már az 1820-as évek előtt elkezdték erdeik gondos kezelését. Nemcsak a célszerű felhasználásuk, hanem a fenntarthatóságuk érdekében is. Akkoriban ez persze még akadályokba ütközött. Miként az országban sokfelé, úgy Gömörben is megnehezítették a rendszeres, átfogó erdőművelést a faizás, az erdei legeltetés és makkoltatás. Utóbbiak különösképpen a magoncok vagy a gyökérsarjak letarolása miatt. A vasüzemek növekvő szénfa-igényével párosulva pedig jelentősen gátolták a természetes regenerációt. Egyre fontosabbá vált tehát a tervszerű ültetés. Ennek érdekében magot kellett gyűjteni, csemetét nevelni, szakszerűbb kezelés alá vonni a faállományt.⁵⁵

György gróf folytatta elődei munkáját, s a húszas években szintén nagy gondot fordított erdeinek rendbetételére. 1821-től 1831-ig a modernizáció jegyében uradalmi erdőmesterével, Herfurth Jánossal elkészíttette a pontos térképekkel és nyilvántartásokkal egybekapcsolt első

⁵⁴ Hunfalvy 1867, 229. p. Borovszky 1903, 241. p.

⁵⁵ Hunfalvy 1867, 230, 242. p. A magyarországi erdők fogyatkozásáról és rossz állapotukról a *Magyar Gazdában* több cikk is megjelent, közülük itt kettőt emelünk ki. Jogi és kezelésbeli okokra (faizás, terv nélküli vágatás, marhalegeltetés, stb.) vezeti vissza a kialakult helyzetet: Hubény József: A' honi erdők mostoha állapotjáról. *MG*, 1842. július 2. 835-846. A *Magyar Gazdasági Egyesület* erdészeti szakosztályának első ülésén, 1842. június 2-án került felolvasásra, majd jelent meg három részletben: Gáty: Hazai erdészetiünk multja, jelene és jövődjöje. *MG*, 1842. október 6. 1265-1271; október 9. 1286-1289; október 13. 1309-1314.

gazdasági üzemterveket. Az így kialakított rendszerben 10 üzemosztályban (3 tölgy, 1 bükk, 2 fenyő szálerdő-, 3 sarjerdő- és 1 legelő erdő-osztály) kezelték az uradalmi erdőgazdaságot, s az üzemberendezés érvényben maradt az 1860-as években befejezett úrbéri birtokrendezésig. Erre az időre vonatkozóan azonban hiányoznak még a pontos adatok a gazdálkodás részleteiről. Így az egyes üzemosztályok nagyságáról, a vágástervekről és az évente kitermelt fa mennyiségéről. Bizonyos ellenben, hogy az évtizedekkel azelőtti művelési és hasznosítási gyakorlat nem különbözött lényegesen a 20. század elejétől.⁵⁶

Tudjuk például, hogy a sarjerdők 1900 körül már bő feles részarányt képviseltek az összterületen belül (a csaknem 20000 k. holdból több mint 10000-et foglaltak el). 70 évvel korábban is legalább az erdőbirtokok egynegyedére-egyharmadára rúghatott kiterjedésük. Amiként pedig a régi századelőn, úgy György gróf idejében is főleg szénfát nyertek ki belőlük. Az erdőkben sokféle füstölő milék a dernői vasgyár és segédüzemei tüzelőanyag-szükségletét fedezték, s jó kereset-kiegészítési lehetőséget nyújtottak a földdel szűkösen rendelkező falvak lakói számára.⁵⁷

Emellett az 1850-es években az épület- és szerszámfa-nyerés is elsőbbséget élvezett a kitermelésnél. Kötelezték a gróf erdőkerülőt, hogy a vágások kijelölése után azonnal lássák el jelzéssel az említett két felhasználási módnak megfelelő törzseket, s ezután jelöljék ki az állomány fenntartására alkalmas fiatal egyedeket, hagyás- vagy másként magfákat.⁵⁸

Mindezekon kívül a jobb talajú tölgyerdőkben cserkért termeltek fiatal fákról. A termést pedig, ahogyan a bükkösökét, részint erdőművelésre tartották fenn, részint makkoltatásra értékesítették. Ugyancsak rendelkezésre állt a terület a legfontosabb erdei mellékhasználat: a legeltetés céljára. Eközben a szál- vagy a sarjerdők hozamából az uradalmi alkalmazottak illetményét is kiegészítették hasáb- és gallyfa formájában. Néhol a vágást követő években bizonyára folyt növénytermesztés, majd újraterelítették a területet magvetéssel, dugványozással, vagy a külön nevelt csemeték ültetésével. S már akkor is végeztek többszöri pótlásokat a tavaszi fagyok, majd a szárazság által a déli fekvésű mésztalajokon megritkított

⁵⁶ Borovszky 1903, 241. p. A sarjerdő a lombhullató fák tuskó- és gyökérsarjaiból megújuló erdő, amit rövid vágásfordulóban kezelnek, és tűzifát vagy kisebb eszközök készítéséhez szükséges faanyagot nyernek belőle. A szálerdőt ezzel szemben vetés vagy ültetés révén létesítik, s az egyes fafajok növekedési ütemének, továbbá a telepítvény vágásérettségének függvényében akár egy évszázados vágásfordulókkal is folytatják művelését, illetve kitermelését. Ennek a módszernek a fő célja a szálfa-termelés, másodlagosan a tűzifa-nyerés. *A Pallas Nagy Lexikona*. XIV. 879-880. p. XV. Bp., 1897. 378. p. A vágásforduló vagy forda, mint erdőrendezési fogalom azt az időt jelenti, ami alatt az évenkénti vágásokkal végighaladnak egy teljes, körülhatárolt erdőterületen, vagyis erdőtesten, s visszaérnek a kiindulási pontra. Uo. VII. Bp., 1894. 361-362. p.

⁵⁷ Borovszky 1903, 241. p.

⁵⁸ Erőssy Lajos (szerk.): *Szolgálati szabályzat. Gróf Andrássy György Úr Ő Excellenciájának, kraszna-horkai, csetneki, monoki, lazonyi, s somosi uradalmaiban alkalmazott s hivatalosan felelőskedett erdőkerülői számára. Az új erdőtörvényre alkalmazva*. Kassa, 1857. 4-5. p. [alább Erőssy 1857].

csemetesorokban. Nagyobb figyelmet fordítottak a gondos kezelésre az ilyen helyeken, mint az úrbéreseknek tűzi- és épületfa beszerzésére használatba engedett, s ezért valószínűleg folyamatosan csökkenő faállományú erdőrészeken.⁵⁹

A kiterjedt erdőségek bővelkedtek vadakban. Ennek olykor nemcsak a gróf látta hasznát. Éppen ezért védelmük érdekében már a korai időkben is kezdeményezte a vadászat tilalmazását. 1824 tavaszán Gömör megyéhez intézett kérést ez ügyben. A Pacsa, Uhorna, Krasznahorka-Váralja, Krasznahorka-Hosszúrét és Jólész körül elterülő erdőségek fele részét kívánta védelem alá helyeztetni. Beadványában hivatkozott az 1802. évi XXIV. cikkelyre, amelynek 3. §-sa értelmében tetszés szerint egyedül a birtok tulajdonosa vadászhatott tilalmas területen.⁶⁰

Ennek ellenére sor került tilalmas területet érintő illegális vadászatra a birtokain. Például 1833 februárjában, amikor a vármegye felső járásában illetékes alszolgabíró, Soltész János vezetésével négyfős társaság szállt meg Hárskúton. A hivatlan vendégek 6-án reggel, a dernői és a krasznahorka-váraljai határon felállított tiltó tábla ellenére hajtásra engedték kutyáikat, és vadászatot rendeztek a váraljai és hárskúti földeken. Mindezt észlelte az erdőmester. Ám hiába küldte hozzájuk segédjét, ők a tisztet és a gróftól való sértő megjegyzések után tovább folytatták a törvénytelen tevékenységet. Annyira felbátorodtak ráadásul, hogy a következő napon hajtásra rendelték ki Dernő és Kovácsi lakosait, s feljárták vad után az utóbbi falut környező erdőt is. Andrassy természetesen, miután értesült a történetekről, panaszt emelt a megyénél. Ennek nyomán vizsgálat indult az alkalmi vadásztársaság tagjai ellen.⁶¹

Az ilyen jelenetek persze szokványosak voltak a korban. A hárskúti orvvadászat még szerencsésen is alakult, hiszen nem eredményezett mikszáthi végkifejletet. Évtizedekkel később azonban, 1857-ben szigorúan rendelkeztek ezekről az uradalomban. A hasonló esetek jövőbeni megelőzése végett mind a tetten ért személyek – az erdőterületen kívüli üldözésüket követően is végrehajtható – letartóztatását, mind az általuk elejtett vadak elkobzását előírták a gróf erdőkerülői számára.⁶²

A Gömörben és Tornában alkalmazott elvekhez hasonlóan, de jóval kisebb területen folyt az erdőművelés a gróf zempléni és sárosi birtokain. Az 1867-es hitbizomány létesítését követő időből rendelkezésünkre álló adatok (melyek ellenben nem tartalmazzák az úrbéri

⁵⁹ Borovszky 1903, 241-243. p. A rekultivációs módszerekről lásd: Hunfalvy 1867, 241. p.

⁶⁰ MOL, Filmtár. C1482. doboz. Besztercebányai Területi Állami Levéltár. Gömör-Kishont Vármegye Levéltára. Közigazgatási jegyzőkönyvek. 1824. év. 1105. p. Magyar Törvénytár 1740-1835, 297. p.

⁶¹ SAK – TKJ. 60. [1833. év]. 175-176. p.

⁶² Erőssy 1857, 12-13. p.

birtokrendezés során kihasított községi erdőrészek nagyságát) 1268 k. hold kiterjedésűnek jelzik az urasági részt a monoki uradalomban. Ebből 1195 holdnyi húzódott Monok, 16 Taktaföldvár, 48 Szerencs, 9 pedig Halmaj körül. A 20. század elején készült kimutatás szerint viszont a hitbizomány területéből már 1368 k. holdat foglalt el erdő, 15-öt pedig szőlő. A fő haszonfa minden bizonnyal a tölgy volt, mely a megye alsó járásaiban még a századfordulón is 50%-nál nagyobb arányt képviselt a bükkal szemben.⁶³

1900 körül a monoki erdők döntő részét 40 éves vágásfordulóban termelték ki tűzifa előállítására érdekében. Mellettük kétszer hosszabb művelési időben, 80 éves fordával kezeltek egy 144 k. holdas tölgy szálerdőt, de hasonló céllal, azaz tűzi- és haszonfa nyerése végett. Bizonyára évtizedekkel azelőtt is erre helyezték a legnagyobb hangsúlyt, noha például a változó értékesítési lehetőségek időről-időre befolyásolták az erdők fenntartási, s a kitermelt famennyiség felhasználási módjait. Korábban viszont – legalábbis ezt mutatják az 1837-es erdőgazdasági adatok – nagyobb hányadát fordították a kivágott famennyiségnek az uradalom belső szükségleteire (főként természetbeni juttatásokra és építésekre), mint eladásra.⁶⁴

A hasznosítás terén ugyanakkor lényeges különbséget jelentett a krasznahorkai erdőkhez képest, hogy amazokban, párhuzamosan az uradalmi vasüzemek egyre fokozódó tüzelőanyag-igényével, ütemesen növekedett a faszéngyártás volumene. Köszönhetően a gróf fejlesztési törekvéseinek.

⁶³ Högye 2001, 558. p. Borovszky 1905, 184, 201-204. p. (az erdőkről szóló részt gr. Mailáth József írta).

⁶⁴ Borovszky 1905, 184. p. SAL – AKH. III. část. 16. Lesné hospodárstvo panstva v Monoku. 566/405. doboz. Fasc. 1.

XI. A „masiniszta gróf”¹

Utazások a vasművek Európájában

1832 ősze mások mellett a brit vasipar üzemhálózatának és a vasgyártás terén alkalmazott újdonságoknak a megismerését hozta Andrassy gróf számára. A tanulmányutak – ahogyan azt fentebb röviden már jeleztük – folytatódtak a következő évben. Akkor azonban már nem Nagy-Britannia, hanem a kontinentális Európa képezte a célterületet. Egészen pontosan a Rajna, a Bodeni-tó, Bajorország, valamint Hessen által határolt Badeni Nagyhercegség és a Württembergi Királyság.

A két állam kiváló gyakorlati tapasztalatszerzési lehetőségeket kínált a vasgyártással kapcsolatos ismereteit elmélyíteni kívánó gróf számára. Utazásai során olyan vidékeket járhatott be, amelyen – hasonlóan szűkebb páttriájához, Felső-Magyarországhoz – egymást érték a vasművek. A térség ráadásul az ágazati innováció egyik centruma is volt a kontinensen. Figyelmet érdemlő volt emellett a badeni és württembergi vasműövezet üzemi felszereltsége is. Andrassy gróf ezért az 1833 szeptemberében és októberében a két állam területén tett utazásai során felkereste például a Württembergben, a Fekete-Erdőnél emelt friedrichstali olvasztót és acélkasza gyárat. Továbbá a Rajna melletti lauffeni, valamint a folyó és a Fekete-Erdő között fekvő, nagyhercegségi területen épült albruggi, hauseni és wehri vasműveket. Ellátogatott még a Sváb-Alb délnyugati vonulatainál, Tuttlingen körzetében létesült Amalienhüttébe, s a Württembergi Királysághoz tartozott ludwigstali üzembe.²

Sokféle szempont szerint vizsgálta a vasműveket, és aprólékos feljegyzéseket készített a látottakról. Naplójában olvashatunk technikai adatokról, a vasgyártás során követett eljárásokról, továbbá pénzügyi körülményekről. A leírások döntő része a felkeresett vasművek magaskohóira, különféle kemencéire (lángkemence, frissítő tűzhely, kupolókemence), hámorokra (nyújtóhámor) vonatkozik. Különösen gondosan, a korabeli, nyomtatásban kiadott

¹ A fejezet az *Arisztokrata életpályák és életviszonyok* c. kötetben (Speculum Historiae Debreceniense 4. Szerk. Papp Klára – Püski Levente. Debrecen, 2009. 236. p.) megjelent, Főúri vasipari vállalkozók a reformkorban – Andrassy György példája című tanulmányának (uo. 145-163. p.) egy részére épül. Andrassy Györgynek a vasgyártás iránti, már az 1820-as években is ismert elkötelezettségére, illetve az iparágbeli jártasságára utal, s egyben a „masiniszta gróf” kifejezést is ihleti Széchenyi 1828. októberi tanítólevelének korábban már idézett sora. Abban az angol nyelvtudás szükségességét hangsúlyozva – s nyilvánvalóan a vasipari tevékenységére célozva – kiemelte, miszerint az egy olyan *masinisztának*, mint amilyen ő, javára válik. SzIVM 1. 124. p.

² Széchenyinek írt, 1833. augusztus 18-i, Pozsonyban kelt levelében szóba hozta, hogy már hetekkel azelőtt megkapta útlevelét, s tervezte magában, hová irányuljon a pihenésképpen teendő útja. Megemlítette egyúttal a lehetséges célhelyszínek közül Münchent, Badent, valamint egy körutazás végett Észak-Itáliát. MTAK Kt. SzGy. K202/14. A Bécsben, szeptember 9-én, ugyancsak Széchenyihez írt levelében pedig már világosan megjelölte Badent, mint úticélt. Uo. K202/15.

német nyelvű üzemleírásokhoz hasonló részletességgel jegyezte fel a gróf a nagyolvasztók műszaki jellemzőit. A különféle egységek, így a kohótorok, adagolórész (Gicht); az akna (Schacht); a salakképződési folyamatok helye, a szénpoha (Kohlensack); s például az olvasztó gyűjtőtere (egyben a nyersvas és a salak szegregációs zónája), medencéje (Gestell) méreteit. Ezekon kívül készített feljegyzéseket különféle ércekről (babérc, veseérc) vagy gyártott vastípusokról (fehér nyersvas, feles nyersvas, öntöttvas). Mellettük helyett szorított diáriumában néhány, technikai eszközöket illető rövid ismertetésnek is. Olvashatunk például hengeres fűvóról (Zylindergebläse), vagy egy kovácsoltvasból készült nagypörölyről. Egy frissítő tűzhelyről adott leíráshoz pedig kapcsolódik egy, a felépítését és a működését sematizáló ábra is. A gróf mindezen túl rögzítette a naplóban a vasművek intézőivel, vezető beosztású tisztviselővel folytatott megbeszélések eredményeit. A különböző technológiai megoldásokkal, így a frissítő eljárással vagy a forró levegő vezetésével összefüggő kérdésekben kapott tájékoztatásokat.³

Friedrichstalban például az olvasztás folyamatáról megszerzett ismereteit volt alkalma ilyen módon kiegészíteni. Régóta sejtette már, s az ottani olvasztókemence megtekintésekor bizonyítottan is látta, hogy lehetséges egyazon olvasztótérben öntéshez, szeráruhoz és acélhoz is alkalmas nyersvasat készíteni. Von Pulvermüller üzemvezető szavai pedig igazolták számára a nyersvas lehető legtisztább olvasztásának előnyét. Azaz, hogy azzal egyenes arányban javul az abból előállított acél minősége. Éppen ezért érdemes megemlíteni, hogy a vasműben mindenkor az üzemmenet kezdeti fázisában készítették az acélnak szánt nyersvasat.⁴

Andrássy a termelés alapfázisaival és hatékonyságával összefüggően is készített feljegyzéseket. Így például, hogy Friedrichstalban 640-650 font vasércből és 40 köbláb szénből állt a magaskohó egy feladása, adagja. Továbbá, hogy a wehri vasműben az olvasztó fenékköve alatt húzódott a meleg levegőt szállító vezeték. Emiatt – a gróf becslése szerint – csak mintegy 40 Réaumur-fokra (50 °C) hevült föl benne a levegő.⁵

Útja során szembesült az ágazat pénzügyi problémáival is. Olvashatunk a naplóban a friedrichstali vasolvasztó- és acélkasza gyár felfutási nehézségeiről. A létesítményben 250000 pengőforint értékű beruházást valósítottak meg, ennek ellenére csak 16000 forint tiszta jövedelmet termelt évenként.⁶

³ Andrássy-napló, 31-63. A babérc gömb alakú, vagy lapos formájú, apró szemű és szennyezett, a veseérc pedig héjas felépítésű barnavasérc. *A Pallas Nagy Lexikona*. II. Bp., 1893. 409. p. III. Uo. XVI. Bp., 1897. 810. p.

⁴ Andrássy-napló, 36-37.

⁵ Uo. 38, 56.

⁶ Uo. 38.

Intő példa volt ez számára. Egyúttal különösen tanulságossá, tapasztalatokban bővelkedővé tette 1833. őszi utazását. S további ismeretszerzésre ösztönözte őt. Amellett ugyanis, hogy feltérképezte a Fekete-Erdőben és a Sváb-Alb délnyugati peremvidékén, valamint a Rajna közelében folyt vasgyártás technikai és pénzügyi oldalát, 1833 folyamán információkat gyűjtött más államok vasgyártásáról is. Bekerültek a naplójába ausztriai, bajorországi, vesztfáliai, további württembergi, sőt, franciaországi üzemek adatai is. S tudta azt is, hogy Felső-Ausztriában és Stájerországban már jelentős számú hengerlő üzem működött abban az évben. Ugyancsak értesült róla, hogy acélt termelnek és kaszát készítenek Franciaországban, Saint-Étienne és Besançon mellett. Mindezeket túl szerzett adatokat a Kelet-Württembergben, a Sváb-Alb északkeleti előterében felépült wasseralfingeni üzemről. Továbbá a hegység keleti vonulatainál fekvő königsbronniról.⁷

Az előzetes tájékozódást az utóbbi két létesítmény esetében közvetlen szemle követte 1834 májusában. Wasseralfingen és a közeli Abtsgmünd vasműveibe, valamint a königsbronn és itzelbergi üzemekbe irányult ugyanis a gróf harmadik nagy tanulmányútja.

A felsorolt komplexumok közül a wasseralfingeni különösen magas szintű felszereltséggel rendelkezett látogatása idején. Két darab, mintegy 10 m magas nagyolvasztó üzemelt a telepen, s ezek tűzterébe négy páros fűjtatón át érkezett a fűvósél. Ennek köszönhetően a két kohónak körülbelül 1600 mázsa vas volt a heti kihozatala.⁸

Mégsem ezen impozáns olvasztóegységek, hanem egy, az olvasztás folyamatát javító vadonatúj találmány kelthette fel leginkább a gróf érdeklődését. Közvetlen tapasztalatokat szerezhetett az akkori idők egyik legfelkapottabb technológiai vívmányáról: a néhány éve Faber du Faur által az üzemben rendszerbe állított, az ércolvasztáshoz szükséges tüzelőanyag mennyiségének csökkentését elősegítő készülékről. Du Faur a levegő-előmelegítéses vagy másként léghevítéses módszerrel történő tüzelőanyag-csökkentéshez egy csövekből álló szerkezetet szereltetett fel nagyolvasztójára. Segítségével az abban keletkező forró torokgázokkal melegíthette elő a fűjtatók által a kohó tűzterébe juttatott levegőt.⁹

Andrássy a Wasseralfingenben tett látogatását követően felkereste az akkortájt öt frissítő tűzhellyel és három hámmorral üzemelő abtsgmündi vasművet. Majd az abtsgmündihez hasonlóan figyelemre méltó termelőegységekkel (egy magaskohó, két lángkemence, négy frisselőkemence, két nyújtóhámmor) felszerelt königsbronnit.¹⁰

⁷ Uo. 64-66.

⁸ Andrássy-napló, 67, 69.

⁹ Rempert 1995, 165. p. Vö. Mérei 1951, 203. p.

¹⁰ Andrássy-napló, 69, 72.

Kelet-württembergi tanulmányútjának utolsó, a diáriumában is feltüntetett állomását a Königsbronn-tól 1 órányi távolságra fekvő itzelbergi lemezhengermű képezte. Az üzem két pár lemezhengerlő-egységből állt, melyek közül azonban a második még nem készült el, így nem is működött látogatása idején. Használatban volt ott ugyanakkor egy lángkemence. Ezt kis hasábokra vágott, kemencében kiszáritott nyírfával fűtötték fel.¹¹

Egyszerre tűnt ez akkoriban kísérleti megoldásnak, s a próbák tanulságai alapján a gyakorlatban is hasznosítható módszernek. Egyike volt a korabeli európai vasipar innovatív találmányainak. Jóval nagyobb jelentőséget tulajdoníthatott ugyanakkor a gróf a wasseralfingeni üzem költségtakarékos tüzeléstechnikai vívmányának. 1834. évi utazása alatt leginkább ez, a fűvőlevegővel, annak előmelegítésével összefüggő fejlesztés megismerése gazdagíthatta tudását.

Modernizáció Dernőn

Andrássy a nyugat-európai utazásain gyűjtött, leginkább a korszerű tüzeléstechnikai eljárásokkal kapcsolatos tapasztalatait fokozatosan, a legfőbb célját képező dernői üzemfejlesztés során, az 1830-as években kezdte átültetni a gyakorlatba. Vasműve (ami egyben „vasipari iskola”, kísérleti telep is volt) ennek köszönhetően tőkés nagyüzemmé vált a szabadságharc időszakára.

Hozzájárult ehhez mindenekeelőtt, hogy habár időnként igen szűkös, de általában véve mégis elégséges mennyiségű vízenergia állt rendelkezésre a folyamatos termeléshez. Dernőn a vasmű egykor a falu keleti oldalán elhelyezett központi épületéhez árkok és csatornák vezették el a Csermosnya-patak vizét. S ilyenek látták el energiával a település más részein szétszórta létesített hámorokat is.¹²

A telep arculata folyamatosan változott az évtizedek során. Jelentős termelési növekményt eredményezett, szélesítette a termékkínálatot, s javította a gyártási feltételeket a vasmű új egységekkel történt kibővítése. Andrássy egyrészt kialakított egy hatodik frissítő tűzhelyet a kovácsoltvas-termelés fokozásának céljából. Másrészt, mivel tapasztalta, hogy a nyersvas minősége alkalmassá teszi azt öntésre, épített egy öntőműhelyt is. Ez 1838-ban kezdte meg működését. 1845-re pedig már két ún. kupoló- és két lángkemence is üzemelt Dernőn, valamint megindult a kavarókemencés tisztítás, elősegítendő a nyersvas finomítását.¹³

¹¹ Andrássy-napló, 73.

¹² Szentandrás 2009, 45-46. p.

¹³ Az öntőműhelyről: *H*, 1845. október 28. 963. [Hermann Ignaz Bidermann]: Die Zentralgruppe der ungarischen Eisenwerke V. In: *Pester Lloyd*, 1857. 111. sz. Vö. Borovszky 1903, 284. p. A kemencéről: *H*, 1845. október 28.

Ez utóbbi munkafázissal összefüggően figyelmet szentelt még a tüzeléstechnika fejlesztésének, s próbált igazodni az innovatív nyugat-európai eljárásokhoz. Ezért – hogy takarékoskodjon a tüzelőanyaggal – a nagyolvasztó torokgázait felhasználta például a fűvólevegő előmelegítésére, s olykor a lángkemencék fűtésére. A kavarókemence izzítását pedig – vasgyári intézője, Klekner János német területeken gyűjtött tapasztalataira építve – széntüzelésű gázfejlesztő segítségével oldotta meg.¹⁴

Az olvasztó és a finomító berendezéseket érintő átalakítások mellett gondot fordított az üzemegységek energiaellátásának növelésére. Evégből egy 40 láb átmérőjű vas vízikereket készíttetett az Aachenből Pestre települt gépésszel, Knutzennel. A kerék a telep vízellátási problémáinak enyhítésén kívül elősegítette a hatékonyabb vassfeldolgozást is, mivel alkalmas volt esztergagépek meghajtására. Ezért aztán a gróf megépíttette a lakatos-, eszterga- és tengelykovácsoló műhelyt, ahol nehéz járműtengelyeket gyártottak.¹⁵

Dernőn kívül is voltak vasipari telepei. Segédüzemeket működtetett például a Sajó völgyében fekvő Gócson, valamint Csetnek mezővárosnál. 1832-ben a két település határában már 1-1 verő és 1-1 nyújtóhámba volt használatban. Ezek feltehetően a dernői István kohó által előállított nyersvasat munkálták meg. 1837-ben pedig – miután 1834 nyarán 20 évre bérbe vett pár borsodi kőszénbányát – egy kavarókemencés hámbot indított be a sajóvárkonyi barnakőszén-telep közelében. A gázzal történő kavarási eljárás alkalmazásának ez a kísérlete azonban nem eredményezett sikert. Jelzi viszont, hogy az alternatív tüzelőanyagok használatával egy időben kezdett el foglalkozni a faszéntüzelés hatékonyabbá tételével.¹⁶

963. A kupolókemence és a lángkemence a nyersvas ún. másodolvasztására szolgáló kemencetípusok voltak. Az előbbi a 19. század folyamán fokozatosan kiszorította a másikat, mert egyrészt gazdaságosabbnak bizonyult a tüzelőanyag-felhasználás és a vasvesztés szempontjából, másrészt pedig ezzel volt kivitelezhető a tömeges öntés, különösen a gépalkatrészek esetében. A lángkemence ugyanakkor a 18-19. század fordulóján még a nyersvas további finomítására, minőségének javítására szélesebb körben elterjedt berendezés volt, s elsősorban nagyméretű öntvényekhez (pl. ágyúcsövek) használták. Rempert 1995, 182-183. A kavarós eljárás során egy 1400-1500 °C-ra felforrósított rostélytüzelésű, medencés kemencében megolvasztották a nyersvasat, aztán még abban a folyékony állapotában oxigéntartalmú anyagok hozzáadásával kiégették belőle a szennyeződések. Amikor az olvadék hőmérséklete elérte az 1500 °C-ot, vaskristályok váltak ki, s tésztaállagú lett a kemencében lévő vassfürdő. Ezt folyamatosan, kézi erővel kavarták egy kampó segítségével, miközben egy 20-30 kg-os golyó, úgynevezett bocs tapadt az eszköz horgas végére, amit végül kalapáccsal kovácsoltak vagy hengereltek. Réti R. László: *A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története 1881–1919*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1977.

16. p. [alább Réti 1977].

¹⁴ H, 1845. október 28. 964.

¹⁵ Uo. 963.

¹⁶ A gócsi és csetneki műhelyeket egy 1832-ben készült összeírásban említik. MOL Helytartótanácsi Levéltár. [C64] – Departamentum Commerciale. 1832/18. kútfő. 120. tétel. 203. A sajóvárkonyi próbauzemről: H, 1845. szeptember 30. 839. A bányák bérléséről lásd az 1834. augusztus 19-én, Hosszúréten, Széchenynek írt levelét. ASzIKT I. 202. p. A levél tanúsága szerint már akkor felmerült benne a kérdés, hogy alkalmas-e egyáltalán az olvasztásra a bányákból kinyerhető szén. Írta is barátjának, hogy még évekig nem kíván foglalkozni a tárggyal. Egyúttal azonban a szén iránti kereslet növekedésére vonatkozóan is tett egy megjegyzést, mely szerint „meg jön az az idő, hogy két kézzel kaparni fogják a földből ki.”

Ezekon kívül, 1838-ban, Monokon is hozzákezdett egy újabb hámor építtetéséhez.¹⁷

Az üzemi infrastruktúra bővülése aztán az évek során fokozatosan átalakította a munkaviszonyokat. Összefüggött ezzel, hogy hasonlóan más főúri vasmű-tulajdonosokhoz, Andrássy is nagymértékben használta fel jobbágysági munkaerejét. Nemcsak az előkészítő-kisegítő feladatoknál (fávasítás, faszénégetés, fuvarozás, stb.), hanem betanítást követően az üzemi munkában is. Ezáltal, a harmincas évek végének egyik országjárója, Édes János szavaival élve: a *„mesterséghez még nem igen szokott magyarok között a’ vassalbanást hazai foglalatossággá tette”*. Összhangban volt ez azzal a törekvéssel, hogy a vasmű-tulajdonosok a külföldről érkezett szakemberek mellett a korban egyre növekvő mértékben támaszkodtak a hazai munkaerőre, s lépéseket tettek a képzése érdekében is. Gyakori volt, hogy üzemekben vagy tőkés polgári vállalkozónál taníttatták őket. Ez persze hatással járt a dolgozók munkakultúrájára.¹⁸

Andrássy szintén tisztában volt vele, hogy a termelés növeléséhez, s főként a minőségi áru előállításához elengedhetetlenül szükséges a megfelelő szellemi háttér, a képzett munkaerő. Ezt egyébként is megkívánta a technológiaváltás, a termelési folyamat átalakulása, a munkafázisok differenciálódása. Magyar dolgozóit ennek érdekében maga taníttatta ki a dernői vasgyárnál. 10-12 éves korukban már tanulóként alkalmazta a jobbágyfiúkat, majd 14-16 évesen legényként kezdtek el dolgozni. Emellett élt azzal a szinte kivételszámba menő módszerrel, hogy saját költségén elküldte őket – gyárigazgatója, Klekner János mellett – szakmai célú külföldi tanulmányutakra, üzemi gyakorlatokra. A badeni nagyfejedelemségben például 3 magyar hámorost taníttatott 2 éven keresztül az új eljárásokra. Ily módon is biztosítani akarta a dernői vasgyártás színvonalának javítását.¹⁹

1845-ben a segéd munkásokkal együtt 255 fős volt a vasmű teljes személyi állománya. 45-en dolgoztak bányászaként, 68-an szénégetőként, 38-an vasöntőként, 49-en feldolgozó hámorosként. A többiek fávasítóként, fuvarosként. Magyar volt a 255 munkás többsége, 154 fő (60%). Mellettük 56 németet (22%) és 45 szlovákot (18%) alkalmazott a gróf.²⁰

A magyarok irányában tanúsított kiemelt figyelem további jele, hogy míg a németek és szlovákok főként szénégetéssel vagy bányászattal foglalkoztak (a 68 szénégető között nem volt magyar, a 45 bányász között is csak 20-an voltak), őket leginkább a komoly jártasságot

¹⁷ Tamás Edit 2001, 45. p.

¹⁸ Édes János: *Utazás a’ Magyarhon’ szebb vidékein* (1839). In: *T*, 1839. március 6. (I. rész). 74-76. A hivatkozott rész: 76. Döbrentei Gábor is említést tett arról, hogy 1843-ban, gróf Keglevich Miklós Borsod vármegyében fekvő szilvási vasművében is tapasztalta a magyarok egyre nagyobb arányú foglalkoztatását. *H*, 1845. október 28. 961-962.

¹⁹ Uo. 965.

²⁰ Uo. 964.

feltételező magasabb szintű gyári munkafolyamatokba vonta be. Azaz olvasztóként, öntőként és hámosként számított rájuk (a 38 öntőből 34, a 49 hámos mindegyike magyar volt).²¹ Ráadásul, minthogy akkoriban többnyire német elnevezéseket használtak az iparágban dolgozók, igyekezett őket magyar szakkifejezésekre szoktatni. Ezzel némileg hozzájárult a korabeli ipari szaknyelvünk megteremtéséhez.²²

Munkásai képzésénél is fontosabb volt azonban számára, hogy finanszírozni tudja üzemei működtetését. E tekintetben igencsak nehezítette helyzetét, hogy egyedül s nem társulati alapon gyártotta a vasat. Így nem lehetett megosztani másokkal a kiadásokat, ahogyan történt az a részvényes társaságok esetében. Pedig igen jelentős tételekről volt szó. Beszédeseke tekintetben az 1822. évben a dernői hámosokban termelt vas mázsánkénti előállítási költségére vonatkozó számítások. Különösen a különböző nyersanyag-beszerezési és bérézési kiadás miatt. Tudnillik a fáért és a favágásért kifizettek csaknem 26000, a szénégetőknek a szénért 5200 forintot. A szén szállítási költségeire, szekérbér címen mintegy 5400-at. A vasércért több mint 4400, annak fuvarozásáért csaknem 3500, bányaműveléssel kapcsolatosan 5900 forintot. Összesen hozzávetőleg 50400-at. Ezen kívül szerepel a számadásban egy építkezéshez felvett 50000 forintnyi tőke 6%-os, 3000 forintra rúgó kamata is.²³

Ennél is lényegesen nagyobb tőkét igényeltek azonban a harmincas években lezajlott kapacitásbővítések. Az 1843. évi számadások szerint pedig csak a gyári személyzet: a tisztartó, az olvasztó- és öntőmunkások, továbbá a bányászok, favágók, szénégetők, szén- és vasérc-szállítók fizetése rúgott csaknem 90000 váltóforintra. A természetbeni juttatásokkal együtt aztán a 100000 forintot is elérte az e rovat alá tartozó kiadás. Emellett törleszteni kellett az investált tőke kamatát, s a fa és más anyagok (olaj, grafit, stb.) beszerzési, valamint a késztermék szállítási költségét.²⁴

A dernői üzem és leányvállalatai létrehozásának és fenntartásának, az új üzemegységek kiépítésének, továbbá a technikai eszközök beszerzésének több évtizedet átfogó folyamatában milliós nagyságrendűre tehető az állandó személyi és dologi ráfordítások, valamint a

²¹ Uo.

²² Döbrentei szerint például a többségében szlovákok által lakott területen működött két üzemben: a lipitóújvári és a hradeki királyi vasgyárban is jórészt német szakkifejezések voltak használatban. Uo. 962.

²³ A korszak nagy vasipari társulásai, így az 1810-ben megalakult Rimai Coalitio részvényesei között ott találunk számos főúri vagy jómódú birtokos nemesi familiát. A Rimai Coalitio alaptőkéjét többek között a báró Luzsénszky, gróf Forgách, báró Prónay, Török, Jankovich és más családok birtokai biztosították. Borovszky 1903, 274. p. A társaságról a részvényesek névsorával együtt lásd még: Réti 1977, 13-14. p. A szervezeti felépítésre, a részvényesi státusokra vonatkozóan vö. a faszénalapú termelés utolsó időszakában járó brit vasipar társulataival. B. L. C. Johnson: The Foley Partnerships: the iron industry at the end of the charcoal era. In: *The Economic History Review* – New Series, Vol. 4. No. 3, 1952. 322-340. p. [Online-változat: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2599425> - 2011. 01. 07.]. Az 1822-es költségszámítások: SAL – AKH. III. část. 4. Dmava – Železárne. 314/153. doboz. Fasc. 3.

²⁴ H, 1845. október 28. 965.

különböző, fejlesztési célú beruházások összértéke. A hatalmas költségvonzattal járó tevékenységhez persze, ahogyan ezt a két példaként említett kimutatásban szereplő kölcsönök jelzik, Andrassy esetében sem volt elegendő a tulajdon anyagi erő. Hiába tartozott a vagyonosabb főnemeselek közé, nem tudta saját bevételeiből kiegyenlíteni a kiadásokat. Az 1822-es számadásban feltüntetett kapítális bizonyítja, hogy már kezdő vállalkozóként is komoly összeget vett föl üzeme korszerűsítése érdekében. A korai időszakban (1820-30-as évek) persze nem támaszkodhatott hazai pénzintézeti hitelekre a szükséges tőketöbblet előteremtéséhez. Külföldi bankházak kölcsönére is alig, hanem csak magánszemélyektől, kereskedőcégektől, esetleg hitelfolyósítást vállaló alapítványoktól kapott összegekre. Nagy valószínűséggel ugyanezt a módszert követte az 1840-es években, habár 1841-től már igénybe vehette a kereskedelem és a születő tőkés ipar hiteligenyét kielégíteni képes Pesti Magyar Kereskedelmi Bank szolgáltatásait is.

Az üzemszerkezet és a technológia átalakítására, valamint a munkásai betanítására tett, nagy anyagi ráfordításokkal párosult erőfeszítései révén mindenesetre jelentősen növelte vasgyártó telepei termelékenységét az 1840-es évekre. Az összességében sikeres folyamat azonban nem volt mentes visszaesésektől.

1822-ben több mint 7000 mázsa nyers és több mint 3000 mázsa kovácsoltvasat termeltek Dernőn. Ehhez képest Magda Pál adata szerint 1834 körül 6000 mázsás éves eredményt tudott felmutatni az üzem. Hozzá kell tenni: a statisztikus nem közölt információt a mennyiségnek az egyes vasárúk, terméktípusok közötti eloszlására vonatkozóan. Így pedig lehetséges, hogy csak a nyers- vagy csak a szervastermelésre vonatkozik az adat. Ebből következően egyúttal kérdésesnek is tekinthető a hitelessége. Andrassy ugyanakkor arról számolt be a Döbrenteinek adott „interjúban”, hogy éppen a nagyolvasztó korszerűsítése, az új fűjtatók beépítése, továbbá a nyersvas-finomító üzemegységek létrehozása utáni években volt hosszan veszteséges a termelés. Ennek alapján, ha Magda Pál adata pontos információkon alapul, a veszteségek mérséklése céljából komoly hozamcsökkenést eredményező intézkedéseket hajthattak végre a kérdéses időszakban. Főként, hogy a termelés – még az időközben lezajlott innováció mellett is – alaposan megugrott az említett produktumhoz képest a negyvenes évek derekára. Andrassy közlése szerint az idő tájt már 30000 mázsa nyers-, 10000 mázsa kovácsolt-és 6000 mázsa öntöttvasat állítottak ott elő évente.²⁵

²⁵ Az 1822-es termelési adatok: SAL – AKH. III. část. 4. 314/153. doboz. Fasc. 3. Magda Pál közlése: „In dem Dernöer Thal wird Eisen- und Kupfer-Erz gegraben, und in 4 Hämmeren gutes Eisen verfertigt an 6000 Centner.” Magda Pál: *Neueste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und der ungarischen Militär-Grenze*. [2. kiadás]. Lipcse, 1834. 359. p. [ezután Magda 1834]. Andrassy beszámolója a termelésről: *H*, 1845. október 28. 963, 966. Az általa megadott termelési adatokat lásd még: Fényes 1847, I. 84. p.

Nem ekkora mértékű, de szintén jelentős előrelépésről tanúskodik egy másik számadat. A Hetilap 1845. évi 38. számának egy cikkében megjelent statisztika szerzője Rombauer Tivadar, a Rimai Coalitio akkori tisztfőnöke adataira hivatkozva közölt információt a vasműről. Az alapján 1845-ben az adatfelvétel időpontjáig összesen 12000 mázsa nyersvasat (ami alatt feldolgozatlan öntöttvasat értettek) állítottak elő Dernőn. Ezzel a mennyiséggel (amely még az őszi-kora téli termelést beszámítva is jelentősen eltér a Döbrentei által közölttől) akkor alsóközép-kategóriásnak számított az üzem. Jócskán elmaradt ugyanis egyes kincstári, magán- vagy társulati komplexumoktól. Így a Murányi Egylet 30000, a Coburgok 50000 (pohorellai) vagy 20000 (sztracenai) mázsás teljesítményű telepeitől. Megelőzte viszont az oláhpataki (az Andrássyak betléri ágának tulajdona, 10000 mázsás kapacitással) vagy a javorinai vasművet (6000 mázsa).²⁶

A harmincas évek közepéről származó statisztikai adat által jelzett össztermelés-csökkenés mellett kimutathatók az üzem produktivitásában igen erős éves kilengések, illetve évszakos eltérések is. Érdekes adatokkal szolgálnak számunkra e tekintetben az István-kohó kampányairól (a nagyolvasztó több hónapon keresztül tartott üzemmenete, üzemciklusa) 1826-27-ben készített jelentések. 1826. szeptember 23-a és 1827. január 22-e között átlagban mintegy 222 bécsi mázsa nyersvasat termelt a kohó egy-egy olvasztási héten (a kampány augusztus 30-án kezdődött, de az első, szeptember 22-ig tartott három hetes időszakban csak 101 mázsa volt a kihozatal). 17 hét alatt összesen 3774 mázsát (ehhez jött még az első, augusztus 30-ától számított periódusé, amivel együtt mindösszesen mintegy 3875 mázsát). 1827-ben az április 17-étől július 27-ig tartó időszakban 2439 mázsa volt a teljes termelés. Átlagosan 162,6 mázsa. Amennyiben azonban kiemeljük az április 17-étől május 4-ig tartott első két hetet, akkor május 5-e és július 27-e között csaknem 179 mázsa. Ehhez képest az 1827. év második kampánya alatt, augusztus 30-tól december 28-ig hozzávetőleg 2954 mázsa nyersvasat produkált a kohó. Ez átlag 173,7 mázsa. Nem számítva viszont a kezdő három hetet, szeptember 22-től december 28-ig átlagban 195,6 mázsa az eredmény.²⁷

A kampányok első két-három hetes időszakában minden bizonnyal égésterének fokozatos hőfok-emelkedése miatt termelt kisebb mennyiségeket a kohó. Az ezt követő olvasztási hetek közötti különbségek mögött azonban ott rejlenek egyéb, externális tényezők is. Mint ahogyan az ország más részein, úgy Dernőn is a technikai és gyártástechnológiai háttér

Ő ugyanakkor nem jelölte meg a pontos évet, éveket, hanem általánosságban, 1848 előtti üzemi mutatóként említette azt. Nagy valószínűséggel tehát állandónak tekintette az Andrássy által Döbrenteinek közölt adatokat, s nem számolt a termelésingadozás lehetőségével.

²⁶ [P. Z szignóval]: Nyersvas-kiállítás Magyarországon. *H.*, 1845. augusztus 8. 598–599.

²⁷ Stefani Hochofen. Auszug der letzten Campagne des Jahr's 1826, wie auch der erste und jetzt gehenden zweite für das Jahr 1827. SAL – AKH. III. čast'. 4. 314/153. doboz. Fasc. 3.

hagyományos faktoraiban, illetve nekik köszönhetően a termelést alapvetően meghatározó energiaellátás állandó változásában kell keresnünk a magyarázatot. Mivel fűjtatóinak működtetéséhez vízikerek biztosította az energiát, nagyban függött a kohó üzemmenete a telep vízellátottságától. Egészen pontosan a kerékhez erővizet szállított csatorna vízszintjétől, s részben a vízáramlás sebességétől. Főként, hogy bizonyosan alulcsapó kerékről van szó. Jelentős részben e tényező függvényében alakult a termelékenység. S a változásának köszönhetőek a késő nyáron kezdődött és december-január folyamán véget ért, valamint a tavaszi időszakban zajlott kampányok, illetve azokon belül az egyes olvasztási hetek produktivitása közötti különbségek.

A vízellátás akadozása miatt kialakultak olykor egészen szélsőséges helyzetek is. Az 1825. szeptember 18-a és október 2-a közötti kéthetes időszakról készült termelési jelentéshez például azt csatolták megjegyzésként, hogy: *„a vízfogyatkozás miatt a hámorok állongáltak, és a 3. frisst [frissítő tűzhelyet] meg is kellett végképpen állítani”*. Szintén az elégtelen erővíz-mennyiség okozta problémákról olvashatunk a dernői hámorok 1827. július 8-a és 22-e közötti termelési adatait tartalmazó beszámolóban. *„A rettenetes nagy szárazság és [a] víz fogyatkozása miatt, minthogy alig forognak a kerek, a hámorok igen kevésre mehetnek.”* – írták a grófnak.²⁸

Ez a probléma komolyan foglalkoztatta Andrássyt. Az új vízikerek építtetése mellett még az is megfordult a fejében, hogy Hosszúrétről biztosít az üzemnek erővíz-többletet. Valószínű legalábbis, hogy erre ítélte elegendőnek az ottani víz mennyiségét, amikor az 1833-as badeni útja során rögzítette útinaplójában a friedrichstali komplexum kaszahámorához erővizet szállító csatorna vízszintjének csúcsmagasságát. Akkor azt 15-16 hüvelykesnek (mintegy 40 cm) vélte, s azzal összevetve hasznosíthatónak látta a hosszúréti vizeket.²⁹

A visszaesések mérsékléséhez ugyanakkor nem csupán az erővíz-ellátáson kellett javítania. Olyan problémák is nehezíthették tudniillik a termelést, mint a vasérc és a faszén, s ezzel a feladás eltérő minősége. Továbbá az évszakos különbségek esetében – tekintettel a fűjtatókra – a levegő sűrűségének változása.³⁰

Ezek ismeretében tettek szert igazán komoly jelentőségre a tüzeléstechnika fejlesztése terén elért eredményei. A kulcsfontosságú fűvőlevegő hőmérsékletének a fentebb említett eszközökkel és módszerekkel történt növelése ugyanis jelentősen javította az ércolvasztást.

²⁸ SAL – AKH. III. část. 4. 314/153. doboz. Fasc. 3. SAL – AKH. III. část. 22. 655/494. doboz. Fasc. 1.

²⁹ Andrássy-napló, 38.

³⁰ Az utolsó, a termelést esetlegesen befolyásoló tényezővel kapcsolatosan röviden lásd: Vastagh Gábor: Egy korai magyar nagyolvasztó. In: uő: *Tanulmányok a kohászat magyarországi történetéből*. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, Rudabánya, 2007. 46-49. p. A vonatkozó rész: 48. p. 9. lábjegyzet. [Online-változat: MEK, <http://mek.niif.hu/05800/05813/05813.pdf> – 2011. 02. 08.].

Egyértelmű összefüggés van azok bevezetése, a kohó belső terében elért magasabb hőfok, a hatékonyabb és gyorsabb olvasztás, s a harmincas évek végétől a kampányok során jelentkezett termelési növekmény között. Igen számottevő volt tudniillik a javulás az előző évtized példaként említett adataihoz képest. Az 1839. január 6-a és április 27-e közötti 16 hét alatt az István-kohó összesen csaknem 6480 mázsát termelt különféle öntvényekből és egyéb típusú vasból. Átlagban mintegy 405 mázsát egy olvasztási héten. 1844. október 2-a és december 28-a között, 12 hét alatt pedig mintegy 6160 mázsát. Heti átlagban már több mint 513 mázsát.³¹

A termelési feltételek változásaival (vízellátás, nyersanyagok minősége, finanszírozási lehetőségek), s persze a piac hullámzásaival összhangban jelentkező visszaesések és növekedések hatással jártak az értékesítésre. Minthogy azonban a vasmű folyamatosan üzemelt, nem befolyásolták hosszú távon a működését. Különösen köszönhető ez annak, hogy a gróf állhatatosan küzdött a siker érdekében, s inkább kivárt a nehéz időkben. Ellentétben például a Gyürky családdal, nem választotta a veszteségek elkerülésének legegyszerűbb módszerét: az üzem drasztikus visszafejlesztését, illetve a termelés beszüntetését.³²

A jelentős idő- és pénzráfordítás aztán a harmincas évek végétől meghozta eredményét. Különösen a korszerűbb öntés bevezetése révén. A jó minőségű öntöttvas ugyanis nagymértékben bővítette a termékkínálatot. Az öntödében főként különféle esztergált vagy esztergálatlan géprészek, egyenes és görbe csövek (a gróf Salm Hugótól kapott szabadalom alapján) készültek. Ezeken kívül takaréktűzhelyekhez és más célra való lemezek, továbbá főzőedények, hamuzsír-üstök, kályhák. Kisebb mennyiségben pedig dísz- és kegytárgyak: gyertya- és virágtartók, fészületek.³³

Andrássy vállalkozói sikereit is döntően befolyásolta ugyanakkor a piaci kereslet. Emiatt a technológiai változtatásoknál, az új eljárások alkalmazásánál is nagyobb feladatot jelentett számára az előállított vasárak értékesítése. Következésképpen a gyártás jövedelmezőségének biztosítása, a felfutási problémák ellensúlyozása. Termelés-visszafogással vagy kölcsönökkel átvészelhette a veszteséges éveket, s támaszkodhatott a birtokainak jövedelmére is, hosszú távon azonban csak a piaci sikeresség, a pozitív szaldó garantálhatta a gyártelep magas szintű működtetését.

Ennek érdekében a legváltozatosabb értékesítési lehetőségeket próbálta felkutatni. Nemcsak helyi vagy regionális viszonylatban, azaz Gömör és Torna megyékben kínálta gyári

³¹ SAL – AKH. III. část. 34. Dodatky. 529/568. doboz. Fasc. 1. Wochenblatt – Stephani Hochofen.

³² A Gyürky familia 1820 körül, a napóleoni háborúkat követő dekonjunktúra miatt felhagyott nagyszlabosi és masznikói hámorai működtetésével, s inkább papírmalmokat létesített a telepeken. Ezeket azonban 1840 után visszaalakították vasipari egységekké. Borovszky 1903, 261-262. p. Vö. Bogdán István: *A magyarországi papíripar története (1530-1900)*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1963. 193-194, 198. p.

³³ *H*, 1845. október 28. 965. Vö. *T*, 1839. március 6. 76.

termékeit, hanem eljuttatta őket az ország távolabbi piacközpontjaiba is. Az ottani eladáshoz pedig bizományi kereskedőkkel kötött megállapodást. A debreceni Farkas Ferenc például az átvett vasöntvények a vasgyár, illetőleg a gróf által megszabott ár és 5 százalékos haszonkulcs melletti értékesítését vállalta a kötlelevelében.³⁴

A negyvenes években az öntvény és rúdvasáruk Kassa és Debrecen mellett leginkább Tokaj vidékén, Szegeden, valamint Nagyszébenben keltek el. S bizományi raktáruk volt a pesti szénpiacon, Sandtner Vilmos kereskedésében. A nyersvasból többek között Bécsbe szállított a gróf, azonban csak keveset. Ez ugyanis a magas fuvar költségek miatt (a kiváló minőség ellenére) nem volt rentábilis. A nagy áruterítő körzet mindazonáltal jelzi, hogy ő is erősen érdekeltté vált a távolsági kereskedelemben.³⁵

A gépalkatrész-gyártás arra utal, hogy igyekezett kihasználni a bontakozó hazai gépipar teremtette új lehetőségeket is. A különféle csövek, illetve a dísztárgyak pedig egyértelműen jelzik, hogy ösztönzőleg hatott rá a harmincas, s különösen a negyvenes évektől megélénkült iparcikk-szükséglet, a különféle öntöttvas-árak növekvő kereslete.

A személyes kapcsolatait ugyancsak megpróbálta kamatoztatni termékei értékesítéséhez. 1842 nyarán, amikor még a kezdeteknél tartottak a Lánchíd építési munkálatai, Széchenyi közbenjárását kérte, hogy anyagot szállíthasson a hídhöz. Jellemző azonban a versenyhelyzet élénkülésének, a konkurencia azonnali érdeklődésének lehetőségére, hogy Széchenyit kellemetlenül érintette a kérése. Ahogyan kifejtette a Tasner Antalnak írt július 13-i levelében: ha barátjának engedményeket tesznek, akkor mások is igyekeznek majd kihasználni az alkalmat, s megbízásokat szerezni maguknak.³⁶

Andrássy persze nem akarta elszalasztani a kínálkozó lehetőséget. Ajánlkozásával ugyanakkor valóban nem maradt egyedül. Egy év múltán, 1843 augusztusára már több magyarországi üzem is kapott felkérést mintaalkatrészek készítésére. Báró Sina és Rothschild pedig az örökös tartományokbeli gyárakhoz is szándékoztak küldeni a William Tierney Clarktól várt, részletes feladatokat és rajzokat tartalmazó anyagból.³⁷

³⁴ SAL – AKH. III. část. 4. 319/158. doboz. Fasc. 3. (fogalmazvány).

³⁵ H, 1845. október 28. 965; 1846. január 16. 109.

³⁶ „Andrássy írt a vas szemek tárgyában. Már válaszoltam neki, dass ich ihm jetzt darüber gar kein Wort sagen kann. Egészen köztünk: nekem ezen közbejövet igen alkalmatlan. Nehéz azt mondani »Nem.« t. i. minden próba nélkül – és ha azt mondjuk »igen« lesz valami nyerni való ... majd a Báró [minden bizonnyal a görög származású bécsi bankár, Georg Sina báróra utalt] is fogja csinálni, vagy protegei által csináltatni.” Széchenyi Tasnerhez 1842. július 13-án, Cenken. A levelet közlése: SzIL III. Bp., 1891. 132. p. Utal Széchenyi elutasító magatartására: ASzIKT I. 464. p. Adalék az ügyhöz, hogy Bártfai Szabó László szerint a lánckészítéssel kapcsolatosan Széchenyi visszautasította a Hoffmann- és a Maderspach-gyárak ajánlatát is. ASzIKT I. 250. p.

³⁷ Tasner Antal levele Andrássy Györgynek 1843. augusztus 14-én. SAL – AKH. III. část. 22. 654/493. doboz. Fasc. 1. 139.

A gróf mindenesetre elvégeztette üzemével néhány hídelem (keresztartók) önköltséges próbaöntését. Az elkészült öntvények közül hármat 1844 augusztusának első felében, a hídépítési munkálatok közepette Pestre szállított, hogy próbának vessék alá őket. Az angol építetők követelménye szerint több mint 8 méteres távolságot kellett áthidalniuk, s a közepükre kifejtett terhelést követően vissza kellett térniük eredeti helyzetükbe. A kiválasztott darab fél hüvelykkel (kb. 1,3 cm) hajlott meg öt tonna alatt, s a gróf bizonyára izgatottan várta a további, fokozatos súlynövelés során, meddig képes ellenállni. A teszt végül kitűnő eredményt hozott. A hídtalp az Andrássy által kért végső terhelés alkalmával 15 tonna alatt tört el, bizonyosságát adva a szakszerű munkának. Jó minősége a vas lángkemencés olvasztásának és kiképzésének volt köszönhető, amely előtt elismeréssel adóztak az angol építetők, köztük maga Tierney Clark is.³⁸

Andrássynak ezután várnia kellett még a tényleges üzletkötésre. A próba ugyanakkor egyértelműen hozzájárult ahhoz, hogy dernői gyára készíthetett el 108 darabot a Lánchíd első keresztartó-sorából. A régi századelőn újjáépített híd vasszerkezetét alkotó egyik, „Dernő” felirattal ellátott keresztartó a budapesti Közlekedési Múzeum szabadtéri tárolóján, egy másik darab a krasznahorkai várban talált későbbi elhelyezést.³⁹

A feladat egyúttal arra világít rá, hogy a gróf kereste a presztízsértékű, üzeme jó hírért keltő bizonyítási lehetőségeket. A vállalat és a teljesítés ezért némileg túlmutatott a pusztán anyagi haszonszerzésen. Hasonlóan a csaknem egy évtizeddel korábbi, a pesti Magyar Színház építésével összefüggő esethez. Andrássy akkor ingyen vállalta egy vert és öntöttvas részekből álló „vasrostély” (kerítéselem v. kapurács) elkészítését. 1837 tavaszán hivatalossá tette ajánlását, s kiszolgáltatta a kerítéshez szükséges öntöttvasat. Az abból elkészített rostélyozatot 1839 nyarán fel is állították a színház épülete előtt.⁴⁰

A gróf később is összekapcsolta gyári termékeinek próbáját a közcélú adománytétellel. Az a felajánlás legalábbis, amelynek keretében 1844-ben öntöttvas csöveket és csatornákat szolgáltatott ki a kisdudóvíz intézetek magyarországi terjedését elősegítő egyesület részére, mindenképpen magában hordozta a használatba került alkatrészek tesztelésének lehetőségét.⁴¹

³⁸ A lyukakkal áttört hídtalpak hosszúsága $7\frac{1}{2}$ öl, több mint 14 méter, magasságuk pedig 22 hüvelyk, mintegy 58 cm volt. H, 1845. október 28. 966.

³⁹ Zelovich Kornél: *A budapesti Lánchíd*. Bp., 1899. 28. p. Vö. Gáll Imre: A Széchenyi-Lánchíd építéstörténete. In: *A Széchenyi-Lánchíd és Clark Ádám*. (Megjelent a Város arcai sorozatban. Szerk. Török Gyöngyvér.) Városháza, Bp., 1999. 121-154. p. A vonatkozó részek: 131, 151-152. p.

⁴⁰ OSZK Kt. Levelestár. Andrássy György ismeretlenhez [Széchenyi Istvánhoz?] 1835. december 22-én, Hosszúrétről. A Nemzeti Színház százéves története. *Iratok a Nemzeti Színház történetéhez*. (Magyarország újabbskori történetének forrásai). Szerk., közléteszi: Pukánszky Kádár Jolán. II. kötet. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1938. 67, 103, 135. p.

⁴¹ NU, 1844. szeptember 18. 198. p.

E próbák mellett a dernői vastermelés színvonaláról, az üzem magasfokú öntőkultúrájáról árulkodik még, hogy nagy arany emlékérmét, vagyis első díjat kapott az 1846. évi hazai iparmű-kiállításon.⁴² Ez szintén hozzájárult ahhoz, hogy az 1840-es évekre Felső-Magyarország egyik legjelentősebb gazdasági létesítményévé vált, hosszú távú prosperálás lehetőségét hordozva magában.

S bár valószínűleg kellemetlenül, de a korábbi sikerek alapján talán nem váratlanul érintette a grófot, hogy vasművére a szabadságharc alatt is vetült némi figyelem. Eszközállományából ugyanis szuronyok gyártására szerződött vállalkozók a Honvédelmi Bizottmány segítségével esztergagépeket kívántak – becsült áruk megfizetése mellett – elvitetni. Ennek fényében pedig az sem meglepő, hogy több korabeli országleírás is szentel néhány sort az üzemnek.⁴³

S noha azt több kincstári, társulati, valamint főúri vasmű is felülmúlta a termelés nagyságát tekintve, kétségtelen, hogy kiváló eredményeket ért el a használati cikkek vagy a gépalkatrészek, sőt, az épületszerkezeti elemek előállítására terén.

Fényes Elek és társainak méltató megjegyzései persze nemcsak a létesítménynek szóltak, hanem magának Andrassy grófnak is. Az ő hozzáértését, magas szintű szakmai kompetenciáját tükrözték ugyanis dernői üzeme sikerei. Képes volt ott biztosítani a termelés folyamatosságát, s el tudta kerülni az olyan súlyos bukást, mint amelyet például Nádasdy Tamásnak kellett megélnie.

Nádasdy gróf tudniillik 1845-től kezdve hatalmas összegeket investált az Andrassy Imrétől szerzett betléri üzemébe. Kölcsönt vett fel, s angol szakemberek segítségével vasfinomításba kezdett, tervbe véve évi 100000 bécsi mázsa (5600 tonna) hengerelt vasáru előállítását. Elképzeléseit azonban a nagy anyagi ráfordítás ellenére sem tudta megvalósítani. Komoly technikai előrelépésnek számított ugyan a hazai vasiparban, hogy a víz mellett gőzgép szolgáltatotta Betlérien a termeléshez szükséges energiát, de ez sem akadályozhatta meg, hogy veszteségesse váljon a vasmű. Nádasdy gróf és a betléri üzemépítést felügyelő angol szakemberek ugyanis csúnyán elszámították magukat. Nem vették figyelembe a gyártáshoz

⁴² H, 1846. október 13. 1355.

⁴³ A szabadságharc alatti történeésekről lásd: MOL Filmtár. 3846. doboz: 1848/49-i minisztériumi levéltár. Országos Honvédelmi Bizottmány iratai. 1848. év. 5357. sz. Adalékuul szolgál ehhez, hogy Rombauer Tivadar, mint a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium iparügyi osztályfőnöke, közbenjárt a grófnál, hogy engedjen át 5 esztergapadot hadicélokra. Forgáts Béla: Rombauer Tivadar, az 1848/49. évi szabadságharc fegyvergyári igazgatója és a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. alapítója. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, LXXIII. évf. 11. sz. 1940. június 1. 177–182. p. Az említett adat: 179. p. [alább Forgáts 1940]. [Online-változat: <http://marki.lib.uni-miskolc.hu/bkl/1940/index.php> – 2009. 08. 10.] Említést tesz a dernői vasműről: Fényes 1837, 342. p. Fényes 1847, I. 84. p. J. C. von Thiele: *Das Königreich Ungarn: ein topographisch-historisch-statistisches Rundgemälde, das Ganze dieses Landes in mehr denn 12,400 Artikeln umfassend. [...]* Dritter Band. Kaschau, 1833. 284. p. (az üzemről: 139. p.). Magda 1834, 359. p. T, 1839. március 6. 76.

felhasznált borsodi szén alacsony fűtőértékét. A kis kalóriájú, gyenge minőségű sajóvárkonyi szénből az eredetileg tervezett mennyiségnek 4-8-szorosára lett volna szükség. Ezt azonban a Betlértől 60 km-re fekvő telepről nagyon költséges, s a rossz úthálózat miatt nehézkes is lett volna az üzemhez szállítani. Takarékosági okokból egy ideig megpróbálkoztak a gőzgép helyett a tiszta vízikerek-meghajtással is, végül azonban ez kevésnek bizonyult. A közben jelentkezett piaci nehézségek hatására aztán 1850-ben visszaállították az üzemet egyoldalú nyersvasgyártásra.⁴⁴

Andrássy nem vétett ilyen komoly szakmai hibákat. Nagy körültekintéssel, a pénzügyi lehetőségek, a termelési feltételek, valamint a piaci igények szem előtt tartásával valósította meg a különböző üzemi fejlesztéseket. S önállóan tevékenykedő főúri vastermelőként sikerült talpon maradnia a nehéz időkben is. Ezért is értékelték nagyra a reformkorban a vállalkozóként tanúsított kitartó erőfeszítéseit.

A gróf természetesen nem csupán vállalatain keresztül volt érdekelt a vasgyártásban. Kapcsolatban állt vele regionális fejlesztése és a termelői érdekérvényesítést segítő aktivitása révén is. Eisele Gusztáv adatközléséből tudjuk, hogy társulatszervező lépést tett az iparág terén. A hatékonyabb érdekérvényesítés céljából „Gömörmegyei vasmívelő egyetem” néven még 1828-ban egyesülésre szólította fel a térség termelőit.⁴⁵

1839-ben pedig elnökle alatt tanácskoztak Rimaszombatban a gömöri gyártók az árukat terhelő kiviteli vámok eltörlésének tárgyában. Négy évvel később, 1843 szeptemberében szintén az ő vezetésével, hosszúréti kastélyában tartottak közös értekezletet a gömöri és szepességi termelők. Akkor szintén a vasgyártás előrelépését gátló nehézségek voltak terítéken. A belső kereslet hiánya, a rossz közlekedési viszonyok, és újra csak a kiviteli vámok.⁴⁶

A gróf, ahogyan az 1843-44-es diétán tárgyalta bányatörvény vitájában előterjesztett, számos alkalommal irányadóvá vált javaslatai igazolják, nagy kezdeményezőkézségről tett tanúbizonyságot a vasiparral szoros kapcsolatban álló bányászat terén is. Jelentős mértékben volt ez köszönhető annak, hogy bányapolgársági egyesületi elnökként szerzett nagy gyakorlati tapasztalatára építve, lényeglátó realizmussal közelített a tárgyhoz. Az ezzel összefüggő törekvéseit pedig továbbra is a célszerű változtatásokban testet öltő reformszándék hatotta át – hasonlóan a különféle közéleti (társulati) ügyekhez.

Portréját ezek a feladatteljesítések, s a *Magyar Gazda*, illetőleg a *Hetilap* cikkei alapján róla rajzolható mintagazdász- és vállalkozó-vázlatképek teszik teljessé.

⁴⁴ H, 1845. szeptember 30. 839-840; Rempert 1995, 251-252, 259, 278. p.; Rempert Zoltán: *A Kárpát-medence vasgyártása a neoabszolutizmus korában (1850-1867)*. Montan-Press, Bp., 2003. 47. p.

⁴⁵ Eisele 1907, 123. p.

⁴⁶ Eisele 1907, 123. p. Réti 1977, 18. p. Forgács 1940, 178. p.

XII. Andrassy György – biográfusa látószögében

Igen nehéz feladatot jelent egy szerteágazó életpálya (pályaszakasz) arányos értékelése. Főként a számos egyidejűleg és teljesen betöltött szerep jelentőségének megítélése okozhat hangsúlyproblémákat. Még a lehető legszélesebb körű áttekintésre törekvő elemzés kapcsán is felmerülhet ez a nehézség. Különösen pedig, ha a kiválasztott egyéniség olyan, egymással szoros összefüggésbe nem hozható elemekből felépülő szereprepertoárral rendelkezik, mint amilyenel Andrassy gróf.

Esetében mindazonáltal könnyíti valamelyest az ítéletalkotó dolgát, hogy – durva leegyszerűsítéssel – inkább kell a dolgok, mint az eszmék rendjével kapcsolatosan keresnie az őt elbíráló szavakat.

Nem volt ugyanis politikai teoretikus (pártideológus), mivel nem rejtett benne nagy szellemi alkotóerő. Hiányzott belőle a lényeglátó képesség is, s gyakran veszett el az aprólékos megoldásokban. Munkaszerető ember volt azonban, és a gyakorlatelvű gondolkodás hatotta át cselekedeteit. Társaságban olykor a vagyoni és származásbeli különbségeket hangsúlyozó pózt vett föl, de viselkedése magán hordozott más jegyeket is. Így a modern gentlemanra jellemző olyan vonásokat, mint az önfegyelem, vagy az illemkövetés.¹ Az eddigi kutatásaink során megmozgatott forrásanyagban például sehol sem utaltak arra, hogy bárkivel is párbajig fajuló vitába keveredett volna. Ezért a pragmatizmusán túl, szemben az életrajzaiban középpontba helyezett politikai-közéleti szerepléseivel, azt hangsúlyoznánk, hogy habár szellemi képességei, politikusi tehetsége alapján középszerűnek ítéljük, az „önmagára vigyázást”, és az általa a származása miatt kötelezőnek érzett mértéktartást tekintve kora egyik példaértékű életet élt személyiségét is látjuk benne. Nem csupán az előkelő személyhez illő, s az etikett követelte alkalmi megfelelés kényszeres eredménye volt persze a disztíngvált viselkedése. A gondos gyermekkori neveltetés révén kialakult jellemvonás ez nála, amely végigkísérte őt közéleti pályáján.

Szokványosan indult ez a pálya, hiszen a gróf vármegyei környezetben szerezte meg az első, közvetlen politikai tapasztalatait. Az ellenben már kevésbé volt gyakori jelensége a kornak, hogy igen fiatalon sikerült elnyernie egy vármegye nemességének a támogatását. Ez által pedig bekerülnie az országgyűlésbe, fellépnie a politikai szocializációja szempontjából legjelentősebb színtérre.

¹ A gentleman jellemvonásairól: Horkay Hörcher Ferenc: *A gentleman születése és hanyatlása. Válogatott eszmetörténeti tanulmányok 1990-2005*. Helikon Kiadó, Bp., 2006. 5. p.

A követi tisztség első ízben történt betöltésével egy időben építette ki baráti kapcsolatát Széchenyivel, s lett azután a kulturális és gazdasági természetű közéleti kezdeményezéseinek megvalósítását segítő főnemesi mozgalom egyik meghatározó szereplője. Ezt ellenben csak kis mértékben köszönhette önálló kezdeményezéseinek. Sokkal inkább tűnt ki társai közül munkabíráásával és minuciózus szorgosságával.

Reformkészsége ugyanakkor a korai időkben is inkább csupán a rendi korszerűsödés jegyeit hordozó, lényegileg megőrző változtatások pártfogolására ösztönözte őt. Ami túlmutatott ezen, attól elzárkózott a létező társadalmi rend és politikai-hatalmi struktúra fenntartása érdekében. Összefügg ezzel, hogy nem jogkiterjesztésre törekvő, hanem a hagyományos, benevolens paternalizmust képviselő főúrként alakította ki viszonyát a parasztsággal.

Kezdeti rendi ellenzékiége a vármegyéket sújtó, törvénytelen intézkedések elleni felzúdulás jegyében fogant. S jól behatárolható politikai tényezők és cselekmények, így a komisszáriusok tevékenysége, később bizonyos mértékben a kormányzat intézkedései elleni, nem túlzottan erélyes megnyilatkozásokban öltött testet. Éppen ezért, bár az opposzió tagja volt, mindig tisztelettel viseltetett az uralkodó iránt. Ennek következtében egy visszafogott, részint önkéntelenül, részint viszont taktikusan óvatos, kissé attentista magatartást tanúsító főúr képét alakíthatta ki önmagáról.

Kutatásaink mindemellet az is bizonyították, hogy politikai irányát tekintve sokrétű (igen ingadozó) volt az a pályaszakasza, mely alatt Széchenyi főrendi elit-társaságából a konzervatívok felé vezetett útja. Az is kitűnt azonban, hogy az együttműködés időszakában még a nemzeties reform, és olykor az ellenzéki argumentáció volt a meghatározó. Pályájának későbbi rövid összefoglalásaiból kikerült ez a jelleg. Nem véletlen, hogy a róla szóló 1859-es, kortársi életrajz már meg sem említette ellenzéki időszakát, hanem csak nemzeti-közéleti szerepvállalását méltatta, és kizárólag a kormánypárti konzervatívok táborába sorolta őt.²

Visszatérően hangsúlyozzuk ellenben, hogy bár pályája elején a politikai erőter ellenzéki oldalán helyezkedett el, számos megnyilvánulása árulkodott arról, hogy nem tartozott a liberálisok közé. Nem tartotta tudniillik célszerűnek az adott társadalmi-politikai szerkezet megbontását. Nemcsak saját és osztályostársai befolyása, tekintélye elvesztésének reális lehetősége miatt. Abbéli meggyőződéséből eredően sem, hogy hatalmi bizonytalanság keletkezhet az átalakulás nyomán, ami aztán elvezethet a társadalmi feszültségek robbanásszerű felszínre töréséhez, a forradalomhoz.

² VU, 1859. okt. 2. 469-470. p.

Így, noha „széchenyiánus” arisztokrataként indult el a közpályán, s egy ideig ellenzéki vitapozícióval párosult nála ez a szerep, fokozatosan egy új politikai-közéleti mező felé sodródott a reformmozgalom kibontakozása nyomán. Rápillantva erre a folyamatra, nem annyira identitásváltozást figyelhetünk meg nála, mint inkább csupán attitűd-átalakulást. A harmincas évek elejére ugyanis már rögzültek identitáskészletének legfontosabb elemei. Ez után ez a más vallási felekezetekhez történő viszonyulásával, társadalomszemléletével, társas viselkedésével és ízlésével tradicionális elveket és értékeket reprezentáló, Monori Wertheimer Ede szavaival *„minden szépért és jóért lelkesülő ó-konzervatív”* főúr fokozatosan eljutott a politikai konzervativizmusig.³

Reformkori pályája tetőpontjához közeledve pedig egyre inkább az általa veszélyesnek ítélt jelenséggel szemben, a mind mélyrehatóbb változások beindítását szolgáló kezdeményezések akadályozása érdekében vállalt politikai szerepet. Elősegítette ezt a két felső-magyarországi vármegye élére történt kinevezése. Ezekkel egyúttal reprezentált egy (aulikus) mágnás esetében szokványosnak számító karriermintát is.

Politikai karrierjével szemben mintegy ellentétet képeznek a modernizmus jegyeit magukon viselő nemzeti-közéleti szerepvállalásai, valamint birtokosi és vasipari tevékenysége. Vállalkozóként kora azon mágnásai közé tartozott, akiknél a tradicionális értékkatalógus olyan új, polgári elemekkel bővült ki, mint például a befektetői hajlam, a profitorientáltság. Jó ideig gyakorlatlan és tétovázó, később, a tapasztalatszerzés nyomán, pragmatikus, de a kísérletezésre folyamatosan lehetőséget látó, modernista főúr volt. Az 1840-es évekre pedig tisztelt, tekintélyes szereplője lett Magyarország gazdasági életének. Ezért is érezzük valamennyi közül ezt a szerepét a legjelentősebbnek az önálló elképzelések exponálása és megvalósítása szempontjából. S látjuk egyben leginkább kiemelhetőnek személyisége egyéni vonásait illetően.

A dolgozat első bekezdésében megfogalmazottakra kell még itt visszautalnunk. A gróf ugyanis egyformán sikeres ember képében jelenik meg előttünk, ha politikai karrierjének (a jelzős szerkezet használata ebben a relációban természetesen nem egy őt, s nem egy adott politikai közösséget minősítő értékítéletet takar, hanem az elnyert és betöltött hivatali tisztségek, különféle megbízatások sorára reflektál), gazdasági tevékenységének, számtalan közcélú felajánlása által szerzett társadalmi megbecsültségének fényében tekintünk rá.

Ezeket a sikereket döntő részben köszönhette a kitartásának, állhatatosságának. Erre a tulajdonságára aztán még inkább szüksége volt a szabadságharcot követő években. Akkor

³ Az idézett szövegrészlet: Monori Wertheimer Ede: *Gróf Andrássy Gyula élete és kora*. I. kötet. MTA-kiadás, Bp., 1910. 4. p.

kezdődött közpályájának az a fejezete, amely alatt egyrészt – konzervatív mágnástársaival közösen – az ország helyzetének a '48 előtti viszonyok szerinti újrendezése és saját politikai befolyásának visszaszerzése érdekében munkálkodott. Másrészt ismét a gazdaság és a kultúra felé fordította figyelmét. Az utóbbi színtereken kapcsolatait és szaktudását felhasználva a tudományos tevékenység intézményi centruma: az Akadémia munkájának újraindításáért, valamint az ipar- és a közlekedésfejlesztés érdekében cselekedett fáradhatatlanul.

Mindennek megírása azonban már túlmutat vállalt feladataink körén.

Rövidítésjegyzék

Egynél több alkalommal meghivatkozott egykorú hírlapok vagy folyóiratok:

BpH = Budapesti Híradó

GT = Gazdasági Tudósítások

H = Hetilap

J = Jelenkor

MG = Magyar Gazda

NU = Nemzeti Ujság

PH = Pesti Hírlap

T = Társalkodó

VU = Vasárnapi Ujság

V = Világ

Egyéb, gyakrabban hivatkozott kéziratos vagy nyomtatott forrásokra, illetve közgyűjteményekre és elektronikus adatbázisokra vonatkozó egyszerű vagy betűszavas rövidítések, amelyeket külön nem jelzünk a lábjegyzet-apparátusban:

BAZML SF = Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára

EPA = Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis

ItK = Irodalomtörténeti Közlemények

MEK = Magyar Elektronikus Könyvtár

MTAK Kt. SzGy. = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, Széchényi-gyűjtemény

OSZK Kt. = Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár és régi kiadványok tára

SAK – TKJ = Štátny Archív v Košiciach. XI. 1. Turnianska Župa. I. Kongregačná Zápisnica. [Torna megye közgyűlési jegyzőkönyvei.]

SAL – AKH = Štátny Archív v Levoči. [...] Andrassy Krásna Hôrka

Uec = Magyar Országos Levéltár. Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara archívuma.

E156 – Urbaria et conscriptiones.

Források és irodalom

Levéltári források

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára

IV-1008/c. Zemplén Vármegye Törvényszékének iratai 1550-1848. Polgári és fenyítő törvényszéki jegyzőkönyvek fogalmazványai és iratai 1823-1848 (1849). 108. elenchus. 1831-1832.

IV-1001/g. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1823-1847 (1850). 1824. év, 31, 211. 1825. év, 244.

Magyar Országos Levéltár

Eredeti iratok

Helytartótanácsi Levéltár. C64 – Departamentum Commerciale. 1832/18. kútfő. 120. tétel. 203. Regnicolaris levéltár. Archivum regni. N119 – Takáts Sándor hagyatéka. Fasc. 33. 4036. (melléklet); 4170/a.

Regnicolaris levéltár. Archivum regni. N 96 – Ladula ZZ. Deputatio monetario-montanistica et in urbarialibus 1790-1828. Fasc. H. Az 1827. évi 9. tc. nyomán létesült országos bizottság 1828. március 22-e és november 2-a közti üléseinek jegyzőkönyvei, a nádorhoz küldött bizottsági jelentések és mellékleteik, bányajogkönyv.

Családok, személyek, 1945 előtti nem kormányzati szervek iratai.

Dessewffy család csetneki és tarkői ágának levéltára. P90 – Acta publicia. 3. csomó. 5. tétel. No. 5/l. 11.

Ragályi család levéltára. P1700 – 1. csomó. 8. tétel. Andrássy György levele 1834. február 20-áról, ismeretlenhez [Ragályi Tamáshoz].

Filmtár

3846. doboz: 1848/49-i minisztériumi levéltár. Országos Honvédelmi Bizottmány iratai. 1848. év. 5357. sz.

10125. doboz. *Gróf Andrássy Györgyhöz (Két óda az 1830-dik Posonyi Orsz. Gyűléséről [a másik Wesselényihez])*. Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára). Arhiva Wesselényi din Jibou. (Wesselényi család zsibói ágának levéltára).

31649. doboz: Magyar Kancelláriai Levéltár. Magyar Királyi Kancellária. Informations-Protocolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion. [A105 – 1837-1847]. Jegyzőkönyvek, II. 1837. 2. sz.

31651. doboz: Magyar Kancelláriai Levéltár. Magyar Királyi Kancellária. Informations-Protocolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion. [A 105 – 1837-1847]. Jegyzőkönyvek, VI. 1840. 1, 3. sz.

31652. doboz: Magyar Kancelláriai Levéltár. Magyar Királyi Kancellária. Informations-Protocolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion. [A 105 – 1837-1847]. Jegyzőkönyvek, VI. 1840. 45. sz.

43541. doboz. P626 – Széchenyi István-gyűjtemény. 3. cs. 386-389. Andrássy György ismeretlenhez, 1833. augusztus 31-én, Pozsonyból. Uo. 400. Lunkányi János Széchenyihez, 1833. szeptember 12-én. Uo. 451. Andrássy György Széchenyihez, 1833. december 24-én, Hosszúrétről.

C281. doboz. Eperjesi Területi Állami Levéltár. Sáros Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1846. év.

C483. doboz. Kassai Állami Levéltár, Lőcsei Fiók, Andrássy család krasznahorkai levéltára, II. rész [vaskohászat-történet 1800-ig, összeállította: Heckenast Gusztáv].

15. doboz. B. d. Fasc. 3. No. 154.

18. doboz. B. e. Fasc. 6. No. 207.

51. doboz. E. i. Fasc. 1. No. 19, 31, 42.

Besztercebányai Területi Állami Levéltár. Gömör-Kishont Vármegye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek:

C1470. doboz. 1818. év.

C1473. doboz. 1819. év.

C1477. doboz. 1821. év.

C1480. doboz. 1823. év.

C1482. doboz. 1824. év.

C1483. doboz. 1824. év.

C1508. doboz. 1838. év.

Štátny Archív v Košiciach (Kassai Állami Levéltár)

XI. 1. Turnianska Župa.

I. Kongregačná Zápisnica. [Közgyűlési jegyzőkönyvek]. 50. [1824. év]. 51. [1826. év]. 56. [1830. év]. 58. [1831. év]. 59. [1832]. 60. [1833].

I. Osnovy Kongregačné Zápisnica. [Közgyűlési írások]. 22. [1834, 1836, 1837].

Štátny oblastný archív v Levoči (Lőcsei Területi Állami Levéltár)

L. Rody a panstvá. I. Rody. Andrassy Krásna Hôrka.

II. časť.

1. odd. 151/123. O. n. IV. 39.

2. odd. 47/19. B. e. VII. 245. 1-3.

III. časť.

4. Drnava – Železiarne. 314/153. doboz. Fasc. 3. 319/158. doboz. Fasc. 3.

9. Monok. 487/326. doboz. Fasc. 1-2, 5-6.

16. Lesné hospodárstvo panstva v Monoku. 566/405. doboz. Fasc. 1.

17. Rodinné účty a záznamy. 602/441. doboz. Fasc. 3-4.

22. Súkromné a úradné dopisovanie. 652/491. doboz. Fasc. 2. 654/493. doboz. Fasc. 1. 655/494. doboz. Fasc. 1.

23. Rodinné doklady a pamiatky. 668/507. doboz. Fasc. 3-4. 669/508. doboz. Fasc. 1.

26. Štát. a verejné hospodárstvo. Doprava. 674/513. doboz. Fasc. 1. 675/514. doboz. Fasc. 2-3.

28. Snemové (Dietalia). 696/535. doboz. Fasc. 1. 699/538. doboz. Fasc. 2.

29. Župné Záležitosti, Gemer – Malý Hont, Šariš a Rozne Župy. 704/543. doboz. Fasc. 1-2. 705/544. doboz. Fasc. 1-3. 706/545. doboz. Fasc. 5. 707/546. doboz. Fasc. 2.

30. Kultúra. 716/555. doboz. Fasc. 1a, 2.

34. Dodatky. 529/568. doboz. Fasc. 1. Wochenblatt – Stephani Hochofen.

Kézirattári források

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, Széchenyi Gyűjtemény

K 172/1-176/72. A hídüggyel kapcsolatos különféle kéziratok.

K 173/1-28. A Hídegyesület jegyzőkönyvei.

K 175/45-46. A hídépítéssel összefüggő kérdésekre adott válaszok angol nyelven, illetve magyar fordításban.

K 202/12-20. Andrassy György levelei Széchenyi Istvánnak.

K 263/1-86, K 264. A *Gróf Andrásy György és gróf Széchenyi Istvánnak a' budapesti Hid-Egyesülethez irányzott jelentése midőn külföldről visszatérének. Pozsonban, nyomtatott Füskúti Landerer Lajosnál. 1833. c. munka (Hídjelentés) kéziratai és a cenzúrai példány.*

K 284. Széchenyi jegyzetei, anyaggyűjtése, fogalmazványai a hídépítéssel kapcsolatosan.

K 304/1. [Andrassy-napló]. Az eredeti kézírásos mű 82 folió terjedelmű, a 67-73. folió Fanny Königssegg, a későbbi Andrassy Györgyné írása, a 76-82. folió üres.

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

Oct. Germ. 232. 1-3. (1. kötet: *Unterschiedliche Merkwürdigkeiten, seit ich zu lernen anfangen hab', von mir selbst aufrichtig beschrieben*; 2. kötet: *Unterschiedliche Merkwürdigkeiten, seit ich zu lernen, anfangen hab' von selbst aufrichtig beschrieben*; 3. kötet: *Kleines Reis-Journal, geschrieben von Grafen Georg Andrassy anfangen anno 1808*).

Quart. Germ. 888. Keglevich Jánosné Zichy Adél naplója. 5. kötet. (1826).

Fol. Lat. 3866. VIII. Keglevich János gróf levelező könyve. 1823-1854. Latin, német, magyar. 1-8. k.

Quart Hung. 1426. Stuller Ferenc: *Országgyűlési Tudositás*. (7 kötetben).

Quart. Hung. 1584. Politikai röpiratok másolatai az 1830-as évekből. 27-34 és 35-42. foliók.

Kéziratban: *Az Umrissé einer möglichen Reform in Ungarn szerzőjéhez intézett politikai vallástételeim*, ill. *Mein politisches Glaubensbekenntniss An den Verfasser der Umrissé einer Reform in Ungarn*.

Quart. Hung. 2188. [Ismeretlen szerző]: *Andrási nemzetség története és származása*. (kézirat).

Levelestár. Andrassy György ismeretlenhez [Széchenyi Istvánhoz?] 1835. december 22-én, Hosszúrétről.

Levelestár. Andrassy György Waltherr Lászlóhoz 1836. szeptember 16-án, Hosszúrétről.

Nyomtatott és elektronikus források, forrásgyűjtemények

[a szerző megjelölése nélkül]: Gróf Andrássy György. *Vasárnapi Ujság*, 1859. október 2. 469-470.

[– r. – s. szignóval]: Gróf Andrássy György. *Vasárnapi Ujság*, 1873. január 12. 13-14.
[Online-változat: Elektronikus Periodika Archívum,
<http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=30.>]

[Online genealógiai adatbázis]: <http://genealogy.euweb.cz/hung/andrassy2.html>.

Abafi Lajos: Magyar pasquillok. III. In: *Figyelő*. Szerk. uő. XV. kötet. 1883. 146-158.

A magyar orvosok és természetvizsgálók 1867. augusztus 12-től 17-ig Rimaszombatban tartott XII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Szerk. Batizfalvy Sámuel és Rózsay József. Pest, 1868.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott hetedik nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. A nagygyűlés megbízásából kiadá Halász Gejza. Pest, [1847.].

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. A nagygyűlés megbízásából kiadá Höbling Miksa. Pécsen, 1846.

A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. Összegejtötte és szerkesztette Andics Erzsébet. I. Akadémiai Kiadó, Bp., 1981.

Andrássy György – Döbrentei Gábor: *Gyepkönyv. 1830-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól*. [Pest, 1830.].

Andrássy György – Tasner Antal: *Gyepkönyv. 1831-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól*. [Pest, 1831.].

Andrássy György – Tasner Antal: *Gyepkönyv. 1832-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól*. [Pest, 1832.].

A Nemzeti Színház százéves története. Iratok a Nemzeti Színház történetéhez. (Magyarország újkori történetének forrásai). Szerk., közléteszi: Pukánszky Kádár Jolán. II. kötet. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1938.

A Storno család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke, Gróf Széchenyi István kéziratának, valamint egyéb levelek közlésével. Kiadta Storno Miksa. Sopron, 1938.

Aus Metternich's nachgelassenen Papieren. Geordnet und zusammengestellt von Alfons (Freiherr von) Klinkowström. 5. Band. Wien, 1882.

Bajza József és Toldy Ferenc levelezése. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. 9. Sorozatszerk. Somogyi Sándor). Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Oltványi Ambrus. Akadémiai Kiadó, Bp., 1969.

- Bártfay László naplójából I. 1838-1841. (Irodalmi Múzeum IV. Sorozatszerk. Lakatos László.) Vál. és jegyz.: Jenei Ferenc. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Bp., 1969.
- Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808-1860.* I-II. Bp., 1943.
- Bártfai Szabó László: Naplók, emlékiratok és feljegyzések Magyarország történetéhez, 1815-1867. I-II. In: *Háborús felelősség.* Első kötet, 1928-1929. 5. sz. 399-418. Ill. 6. sz. 480-497.
- Bartholomaeides László: *Inclyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica.* Lőcse, 1805-1808.
- Bartholomaeides László: *Memorabilia provinciae Csetnek.* Neosolii, 1799.
- Bartsch Eduárd: *Sáros megye helyirata.* Eperjes, 1846.
- Benkó Imre: Magyar közmondások az 1825-ik esztendei országgyűlésen lévő követekre ruházva. In: *Irodalomtörténeti Közlemények.* 1899. (9. évf.) 2. füzet. 243-246.
- Bertha Sándor: *Országgyűlési tárcza 1830ról.* Pest, 1843.
- Bölöni Farkas Sándor: *Útazás Észak Amérikában.* Kolozsvár, 1835. [Második kiadás.] [Online: Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/04900/04973> – 2008. 10. 08.].
- Brigovác László: *Andrássy György úti élményei és megfigyelései az angol mezőgazdaságról (1832).* In: *Agrártörténeti Szemle* 2007. 1-4. sz.
- Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek.* I. 1825-1849. Vál., s. a. r., jegyz.: Molnár András. Osiris Kiadó, Bp., 2001.
- Deseine, François: *Nouveau Voyage d'Italie.* Lyon, 1699. (előszó). [Online-változat: Google Book Search, <http://books.google.com> [...] – 2010. 05. 24.]
- Erőssy Lajos (szerk.): *Szolgálati szabályzat. Gróf Andrássy György Úr Ő Excellenciájának, kraszna-horkai, csetneki, monoki, lazonyi, s somosi uradalmaiban alkalmazott s hivatalosan felesketett erdőkerülői számára. Az új erdőtörvényre alkalmazva.* Kassa, 1857.
- Fazekas Rózsa: Károlyi György naplójából. 1835. július 20 – 1836. május 14. In: *Fons*, 1998. (V. évf.) 3. sz. 309-375.
- Felséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar- és Csehország e' néven Ötödik Koronás Királyától Szabad Királyi Pozsony Városában 1839. évi junius 2-kára rendeltetett Magyar-Országgyűlésen a méltóságos Fő-Rendeknél 1840. februarius 25-kétől majus 12-ig tartatott országos ülések naplója. Pozsony, 1840.
- Felséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar- és Csehország e' néven Ötödik Koronás Királya által Szabad Királyi Pozsony Városába 1843-dik évi május 14-kére rendelt Magyar-

Országgyűlésen a' méltóságos Fő-Rendeknél tartatott országos ülések naplója. II-VII. kötet. Pozsony, 1843-44.

Felséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven Ötödik Apost. Királya által Szabad Királyi Pozsony Városába 1843-dik esztendei Püünkösöd hava 14-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek írásai III. kötet. Pozsony, 1844.

Felséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar- és Csehországok e' néven Ötödik Apost[oli] Királya által Szabad Királyi Pozsony Városába 1847-ik évi november 7-ikére rendeltetett magyar-országgyűlésen a méltóságos főrendeknél tartatott országos ülések naplója. Pozsony – Pest, 1848.

Felséges Első Ferencz Austriai Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Várossába 1832-ik esztendőben, Karácsony havának 16-ik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve. I, III-IV, VI. Pozsony 1833-36.

Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Buda Szabad Királyi Fővárosába 1807-dik Esztendőben, Sz. György-Havának 5-dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző-Könyve. Pest, 1807.

Felséges Első Ferentz Austriai Tsászár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Várossába 1808dik Esztendőben Kiss-Asszony Havának 28dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve. Pozsony, 1808.

Felséges Első Ferentz Austriai Tsászár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Pozsony Szabad Királyi Városába 1811-dik esztendőben, Kis-Aszszony Havának 25-dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve. 1. kötet. Pozsony, 1811.

Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Posony Szabad Királyi Várossában, 1825-dik esztendőben, Szent-Mihály Havának 11-dik Napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Írásai. [Acta Comitiorum Regni Hungariae...] I-III. Pozsony, 1825-1827.

Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Posony Szabad Királyi Városába 1825-dik esztendőben, Szent-Mihály Havának 11-dik Napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve. [...] [Diarium Comitiorum Regni Hungariae...] I-VI. Posonyban, 1825, 1826, 1827.

Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Posony Szabad Királyi Városába 1830. esztendőben, Szent-Mihály havának 8. napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve. Pozsony, 1830.

Fényes Elek: Magyarország leirása. Pest, 1847.

Fényes Elek: *Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. 2. kötet. (2. kiadás). Pest, 1843.

Fényes Elek: *Magyar Országnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. 3. kötet. Pest, 1837.

Fest Imre: *Emlékirataim* (eredeti címe: *Meine Memorien*). Ford.: V. Windisch Éva. S. a. r.: Korompay Bertalanné, Korompay H. János. Jegyz., névmagyarázatok: Bódyné Márkus Rozália. Universitas Könyvkiadó, Bp., 1999.

Gróf Andrásy György és gróf Széchenyi Istvánnak a' budapesti Hid-Egyesülethez irányzott jelentése midőn külföldről visszatérének. Pozsonban, nyomtattatott Fűskúti Landerer Lajosnál. 1833.

Gróf Dessewffy József levelei 1812-1843. (Gróf Dessewffy József Munkái 3.) S. a. r. és jegyz.: Ferenczy József. Bp., 1888.

Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból (1822-1836). Feldolgozta és jegyzetekkel ellátta: Östör József. Bp. 1938.

Gróf Széchenyi István külföldi úti rajzai és följegyzései. (Gróf Széchenyi István Munkái 5.) Összeállította Zichy Antal. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1890.

Gróf Széchenyi István Levelei. I-III. (Gróf Széchenyi István Munkái. III-IV, VI.) Összegyűjtötte, előszóval és jegyzetekkel ellátta: Majláth Béla. Bp., 1889-1891.

Gróf Széchenyi István minden írása. Levelezés. CD-kiadvány, Arcanum adatbázis, Logod BT. Bp., 2001.

Gróf Széchenyi István naplói. (Magyar Századok 8.) Bev. vál. és ford.: Bóka László. Ardói Könyvkiadó, Bp., [1943].

Gróf Széchenyi István Összes Munkái. Gróf Széchenyi István Naplói. (Magyarország újkori történetének forrásai). Szerk., bev. Vizota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925-1939.

Kászonyi Dániel: *Magyarhon négy korszaka*. (Eredeti címe: *Ungarns vier Zeitalter*. Leipzig, 1868. Ford. Kosáry Domokos). Bev., jegyz. Márkus László. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1977.

Kazinczy Ferencz levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével. Kiadta Kazinczy Gábor. Pest, 1860.

Kazinczy Ferencz Összes Művei. Harmadik osztály – levelezés. Kazinczy Ferencz levelezése. Kiadta: dr. Váczy János. 18-21. kötet. MTA-kiadás, Bp., 1908-1911.

Konzervativizmus 1593-1872. Szöveggyűjtemény. Szerk. Kontler László. Osiris, Bp., 2000.

Kossuth Lajos: *Országgyűlési Tudósítások*. I-II, IV-V. (Magyarország újabbbkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái 1-5.) S. a. r. Barta István – A Kelet-Európai Tudományos Intézet Történettudományi Intézetének Munkaközössége. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Bp., 1948-1961.

Kossuth Lajos – *Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hirlaphoz I.* (1841). Szerk. Fazekas Csaba. S. a. r., bev., jegyz. a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 2003. évi Kossuth-szemináriumának hallgatói. Bibo Kiadó, Miskolc, 2003.

Kölcsey Ferenc minden munkái. *Országgyűlési írások. I. Országgyűlési napló*. Szerk. Völgyesi Orsolya. Universitas Kiadó, Bp., 2000.

Libri Regii (MOL, A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár). [Online-változat: Királyi Könyvek, <http://mol.arcanum.hu/digidat/opt/a100513.htm?v=moldigidat&a=start&a1=>].

Magda Pál: *Neueste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und der ungarischen Militär-Grenze*. [2. kiadás]. Lipcse, 1834.

Méltóságos Csik Szent Királyi és Krasznahorkai Gróf Andrássy György cs. kir. Arany Kulcsos a' Magyar Tudós Társaság' egyik alapító s' igazgató tagja' Ő Nagyságának mint T. N. Gömör és Kis-Honth t. e. Vármegye Fő-Ispáni Helyettesének az 1838-ik év' Kis Asszony Hava 1-ső napján fényes hivatalába történt ünnepélyes beiktatása' alkalmával mondott beszédek. Rozsnyó, [1838]. Kiadta: Gömörország, 2010. XI. évf. 3. sz. 54-58. p.

Méltóságos Csik-Szent-Királyi és Kraszna-Horkai gróf Andrássy György úrnak, Ő Császári Királyi Apostoli Felsége Arany Kulcsos hivének és Tekintetes Nemes Sáros vármegye Fő Ispánjának Ő Nagyságának az összesen egyben sereglett Tekintetes Nemes Sáros Vármegye Karai és Rendei, valamint Tekintetes Nemes Gömör, – úgy szomszéd Zemplén, – Szepes, – és Abauj Vármegyék' – küldöttségei, a' jelen volt számosabb egyházi, polgári és katonai méltóságok, – nemkülömben több sz. kir. városok, – Szepesi Bányászok Egyesületének válaszmányai, – 's több rendű hatóságok által nzilványított [!] tisztelő örvendezései között az 1842ik évi September hó 28ik napján sz. kir. Eperjes városában tartatott közgyűlés alkalmával Fő Ispáni székében és méltóságában Méltóságos nagy Károlyi Gróf Károlyi Lajos úr császári királyi Kamarás, és Tekintetes Nemes Abauj Vármegye' Fő Ispánja, mint e' végre kegyelmesen kinevezett királyi biztos és képviselő által végben ment béiktatása alkalmával mondott és tartatott beszédek. Eperjes, 1842.

Nagy-Méltóságú Csik-Szentkirályi és Krasznahorkai Gróf Andrássy György, cs. kir. Kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, Magyarország Főpohárnoka, Sz. István jeles rend közép keresztése, és Sáros megyei Fő-Ispánnak, az 1860. évi December hó 19kén tartatott Megyei hözgyűlésen [!] tartott székfoglaló beszéde. Eperjes, 1861.

Naponként-való jegyzései az 1790dik esztendőben Felséges Ildik Leopold Tsászár, és Magyar Országi Király által, Szabad Királyi Várossába Budára, Szent Jakab Havának 6dik napjára rendelt, 's Szent András Havának 3dik napjára Posony Királyi Várossába által-téetett, 's ugyan ott, következő 1791dik esztendőben, Böjt-Más Havának 13dik napján bé-fejezett Magyar Ország Gyűlésének. Buda, 1791.

Naponként-való jegyzései az 1792dik esztendőben Felséges Ferentz, Magyar és Cseh Országi Király által, Szabad Királyi Várossába Budára Pünkösöd Havának 20dik napjára rendelt, 's ugyan ott azon esztendőben Szent-Iván Havának 26dik napján bé-fejezett Magyar Ország Gyűlésének. Buda, 1792.

Naponként-való jegyzései az 1796dik esztendőben Felséges Második Ferentz Római Tsászár, Magyar és Tseh Ország Koronás Királya által Posony Szabad Királyi Várossában Szent-András Havának 6-dik napjára rendeltt Magyar Ország Gyűlésének. Pozsony, 1796.

Naponként-való jegyzései az 1802dik esztendőben Felséges Második Ferentz Római Tsászár, Magyar és Tseh Ország Koronás Királya által Posony Szabad Királyi Várossában Pünkösöd Havának 2-dik napjára rendeltt, 's ugyan ott azon esztendőben Mind Szent Havának napjában bé-fejezett Magyar Ország Gyűlésének. Pozsony, 1802.

Naponként-való jegyzései az 1805-dik esztendőbe Felséges Második Ferentz Római Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királya által Posony Szabad Királyi Várossában Mind-Szent Havának 13-dik napjára rendeltt Magyar Ország Gyűlésének. Pozsony, [1805.].

Orosz József: *Ungarns Gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahr 1830.* 1. kötet. Lipcse, 1831.

Pap Károly: Br. Wesselényi Miklós levelezése íróbarátaival. In: *Irodalomtörténeti Közlemények.* 1906. (16. évf.) 3. füzet. (Második közlemény). 355-379.

Pesti Casino Könyv. 1829-1848. („A' Casino részeseinek névsora A. B. C. rendben [...]”, „A' Nemzeti Casino részeseinek névsora betűrenddel 's alap-rendeletei”, stb. elnevezéssel a címlapdalakon). Pest, 1829-1848.

Ponori Thewrewk József: *Gróf Vay Ábrahám életirása.* [h. n.], [1830].

Pulszky Ferenc: *Életem és korom.* I. Bp., 1880.

Régi Okiratok és Levelek Tára. Felelős szerk.: Kardos Samu. [Debrecen] 1906. (II. évf.) IV. füzet.

[Hugo Albert (Schrott Hugo)]: *Ungarische Tabletten aus der Mappe eines Independenten.* Lipcse, 1844.

[Online]: Štátny oblastný archív v Levoči. (Lőcsei Területi Állami Levéltár – fondjegyzék), <http://www.minv.sk/?supis-archivnych-fondov> ill. <http://www.geni.sk/statny-oblastny-archiv-v-levoci/>.

Széchenyi István – Döbrentei Gábor: *Pesti ló-versenykönyv 1829-re*. [Pest], [1829.].

Széchenyi István – Döbrentei Gábor: *Pesti ló-versenykönyv 1828-ról*. [Pest], [1828.].

Széchenyi István: *Napló*. Válogatta, szerkesztette, a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és az utószót írta: Oltványi Ambrus. Előszó: Sötér István. Fordította: Jékely Zoltán és Györffy Miklós. Gondolat, Bp. 1982. (2. kiadás).

Széchenyi István: *Pesti ló-futtatás. Pesti gyepen volt ló-futtatások. Juniusban 1827. Első esztendei tudósítás*. Pest [1827.].

Széchenyi pesti tervei. Válogatta, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta: Bácskai Vera és Nagy Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1985.

Széchenyi István Válogatott Művei. 1. kötet, 1799-1840. Szerk.: Spira György. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1991.

Széchenyi választása. Széchenyi István és Seilern Crescence levelezése. I. 1825-1837. S. a. r., jegyz., utószó: Fenyő Ervin. Balassi Kiadó, Bp., 2001.

Szemere Bertalan: *Utazás külföldön – válogatás Szemere Bertalan nyugat-európai útinaplójából*. Válogatta, szerkesztette: Steinert Ágota. Budapest, Helikon, 1983. [Online: Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/02900/02933> – 2008. 10. 08.].

Szilágyi István: Kritikai adatok az 1825. évi országgyűlés november 2. és 3. napi tárgyalásainak történetéhez. In: *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből*. VI. kötet. Adalékok a M. T. Akadémia megalapítása történetéhez. Bp., 1877. 3-43.

Szirmay Antal: *Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempléniensis*. Buda, 1803.

Tasner Antal: *Gyepkönyv 1833. 1833-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól*. [Pest, 1833.].

Tasner Antal: *Gyepkönyv 1835. 1835-ki jelentés a' Magyarországi Állattenyésztő Társaság (ezenül Gazdasági Egyesület) munkálódásairól*. [Pest, 1835.].

Tasner Antal: *Gyepkönyv 1837. 1837-ki jelentés a' Magyar Gazdasági Egyesület' munkálódásairól*. [Pest, 1837.].

Thiele, J. C. von: *Das Königreich Ungarn: ein topographisch-historisch-statistisches Rundgemälde, das Ganze dieses Landes in mehr denn 12,400 Artikeln umfassend*. Dritter Band. Kaschau, 1833.

Thurston, Robert H.: *A history of the growth of the steam-engine*. New York, 1878. [Online: <http://www.history.rochester.edu/steam/thurston/1878/Chapter4.html>.]

Torna vármegye és társadalma 18-19. századi források tükrében. Szerk. Rémiás Tibor. Bódvaszilas – Miskolc, 2002.

Umriss einer möglichen Reform in Ungarn, im Geiste des juste-milieu. Von A... Zweites Heft. London, 1833.

Umriss einer möglichen Reform in Ungarn. Im Geiste des Juste-milieu. Zweite Abtheilung: Operatum Urbariale und Commissariaticum oder Verhältniss des Verfassers. Párizs, 1833.

Urbáriumok és összeírások a Magyar Országos Levéltárban. (Urbaria et conscriptiones). CD-kiadvány, Arcanum Adatbázis Kft. Bp., 2004.

Vahot Imre emlékiratai. II. kiadás. (Nemzeti Könyvtár. Szerk. Abafi Lajos. XXVI. kötet. Vahot Imre művei. I. kötet.) Bp., [1882].

Vaszary Kolos: Adatok az 1825-ik évi országgyűlés történetéhez. In: *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.* VI. kötet. Adalékok a M. T. Akadémia megalapítása történetéhez. Bp., 1877. 44-73.

Vaszary Kolos: *Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez.* Győr, 1883.

Viszota Gyula: Kazinczy Ferencz jegyzetei. In: *Irodalomtörténeti Közlemények.* 1906. (16. évf.) 2. füzet. (Első közlemény). 201-221.

Wirkner Lajos: *Élményeim. Néhány lap 1825-től 1852-ig terjedő nyilvános pályám naplójegyzeteiből.* Pozsony, 1879.

Kortárs hírlapok, folyóiratok

Allgemeine Zeitung mit allerhöchsten Privilegien – Beilage zur Allgemeinen Zeitung, Budapesti Híradó, Felső Magyar Országai Minerva, Gazdasági Tudósítások, Hazai 's Külföldi Tudósítások, Hetilap, Honderü, Jelenkor, Magyar Gazda, Magyar Kurir, Nemzeti Ujság, Oesterreichischer Beobachter, Pester Lloyd, Pesti Hírlap, Preßburger Zeitung [Online-változat: Digitales Forum Mittel - und Osteuropa, <http://www.difmoe.eu/archiv/year?content=Periodika&kalender=0&name=Pre%C3%9Fburger+Zeitung&title=Pre%C3%9Fburger+Zeitung>], *Társalkodó, Tudományos Gyűjtemény, Vasárnapi Ujság* [Online-változat: Elektronikus Periodika Archivum, <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=30>], *Világ*

Monográfiák, tanulmányok

Ablonczy Balázs: *Teleki Pál.* Osiris Kiadó, Bp., 2005.

- A csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrassy család nyomában.* Szerk.: Gál Mária, Russu Tibor. Csíkszentkirály, 2007. [Online: Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/04600/04690urn:nbn:hu-7108.>].
- Áldor Imre: *Kossuth Lajos élete és pályája.* 2. (javított) kiadás. Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Bp., 1892.
- A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada.* Főszerk. Pach Zsigmond Pál. Akadémiai Kiadó, Bp., 1975.
- A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-1973.* Összállította: Fekete Gézáné. Bp., 1975.
- Andráši, L., Feňeřova, M., Oravszky, J., Chalupcký, I.: *Štátny Archív v Košiciach. Spríevodca po archívnych fondoch.* Bratislava, 1965.
- Az Andrassy György Közgazdasági Szakközépiskola Évkönyve az iskola fennállásának 85. évfordulójára 1921-2006.* Szerk. Birinyi Aranka et al. Andrassy György Közgazdasági Szakközépiskola, Eger, 2006.
- B. Kovács István: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában...” – és arról, ami Gömörhöz köti. In: *Gömörország*, 2008. IX. évf. 3. sz. 12. p. [Online-változat: <http://www.gomorország.sk/?top=lap&id=3&issue=200803> – 2011. 04. 26.].
- Baják László: Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége (1825-1849) (I.rész). In: *Folia Historica*, 1993. (XVIII. kötet). 107-121.
- Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora 1815-1847. In: *A magyar nemzet története.* Szerk. Szilágyi Sándor. IX. kötet. Bp., 1897.
- Ballagi Géza: Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban. Székfoglaló értekezés. In: *Értekezések a társadalmi tudományok köréből.* Tizedik kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 1890. VIII. rész. (104. p.).
- Basics Beatrix: *Betlér és Krasznahorka. Az Andrassyak világa.* Rubicon-Ház Bt. Bp., 2005.
- Barta István: *A fiatal Kossuth.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1966.
- Ifj. Barta János: „Ha Zemplin vármegyét az útás vizsgálja...” (*Gazdálkodás és társadalom Zemplén megyében a 18. század végén*). Debrecen, 2009.
- Bártfai Szabó László: *A sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi család története.* 3. kötet, 1820-1920. Bp., 1926.
- Bényei Miklós: *Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról.* Debrecen, 1994.
- Berényi László: *Csik-Szentkirálytól Krasznahorkáig. Egy évszázad az Andrassyak történetéből.* Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2009.
- Bogdán István: *A magyarországi papíripar története (1530-1900).* Akadémiai Kiadó, Bp., 1963.

Bogdán István: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1991.

Boldog emlékű csikszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy Dénesné életéről és haláláról emlékezés 1838-1902. Összeállította Sulyovszky István. Bp., 1908.

Brigovác László: Andrássy György úti élményei és megfigyelései az angol mezőgazdaságról (1832). In: *Agrártörténeti Szemle*, 2007. (XLVIII. évf.) 1-4. sz. 185-196.

Brigovác László: Egy tanulmányértékű napló – Andrássy György angliai utazása. In: *Történeti Tanulmányok*, 2008. (Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LX. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2009.) XVI. sz. 167-188.

Brigovác László: Főúri vasipari vállalkozók a reformkorban – Andrássy György példája. In: *Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. (Speculum Historiae Debreceniense 4.) Szerk. Papp Klára – Püskei Levente. Debrecen, 2009. 145-163.

Cieger András: *Lónyay Menyhért 1822-1884 – Szerepek – programok – konfliktusok*. Századvég Kiadó, 2008.

Dr. Chyzer Kornél: *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840-től-1890-ig*. Sátorajáújhely, 1890.

Crouzet, Francois: A brit nagyiparosok társadalmi eredete az ipari forradalom korszakában. In: *Történelmi Szemle*, 1981. 2. sz. 245–251.

Csorba Csaba: A település története a 18. századtól napjainkig. In: *Halmaj monográfiája*. Szerk.: Veres László – Viga Gyula. Halmaj, 2002. 153-170.

Csorba László: *Széchenyi István*. Officina Nova, Bp., 1991.

Dénes Iván Zoltán: *Európai mintakövetés – Nemzeti öncélúság. Értékvilág és identitáskeresés a 19-20. századi Magyarországon*. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 2001.

Dénes Iván Zoltán: *Közüggyé emelt kiváltságőrzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1989.

Dénes Iván Zoltán: *Liberális kihívásra adott konzervatív válasz*. Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, Bp., 2008.

Dénes Iván Zoltán: The political role of Hungary's nineteenth-century conservatives and how they saw themselves. In: *The Historical Journal*, Vol. 26. No. 4. December, 1983. 845-865. [Online-változat: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2639287> – 2011. 01. 31.].

Desgraves, Louis: *Montesquieu*. (Párizs, 1986.) Fordította: Deák Attila. Osiris Kiadó, Bp., 2003.

Ember Mária: *London*. 2., bővített kiadás, Panoráma, Bp., 1976.

- Erdmann Gyula: A kormányzat előkészületei az 1839-40-es országgyűlésre. In: *A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára*. Szerk. Dénes Iván Zoltán, Gergely András, Pajkossy Gábor. Bp., 1984. 193-221.
- Falusi Márton: Creatio ex nihilo? Adalékok az alkotmányozás jogfilozófiai kérdéseire C. C. Pecknold és Lior Barshack írásai nyomán. In: *Hitel. Irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat*. XXIII. évf. 2010. október. 3-14.
- Fazekas Csaba: Batthyány Lajos egyházpolitikai nézetei a reformkorban. In: *Kisebbségkutatás*, 2007. (16. évf.) 3. sz. 525-538. [Online: <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00035/cikk2d45.html> - 2011. 04. 23.].
- Fazekas Rózsa: Károlyi György politikai pályafutása 1848-ig. In: Czövek István (szerk.): *Korok és életek*. Nyíregyháza, 1997. 5-31.
- Dr. Ferenczy József: *Pulszky Ferencz életrajza*. Bp.-Pozsony, [1894?].
- Fónagy Zoltán: *Adattár*. Melléklet a *Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában* c. kandidátusi értekezéshez. Kézirat. [é. n.].
- Fónagy Zoltán: Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. In: *Századok*, 1999. (133. évf.) 6. sz. 1141-1191.
- Fónagy Zoltán: Széchenyi, a barát. In: *Történelmi Szemle*, 2010. 4. sz. 529-541.
- Forgács Béla: Rombauer Tivadar, az 1848/49. évi szabadságharc fegyvergyári igazgatója és a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. alapítója. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, LXXIII. évf. 11. sz. 1940. június 1. 177-182. [Online-változat: <http://marki.lib.unimiskolc.hu/bkl/1940/index.php>.]
- Friedreich István: *Gróf Széchenyi István élete*. I. Szent István - Társulat, Bp. 1914.
- Gál Vilmos: *Világkiállító magyarok 1851-2010*. Holnap Kiadó, Bp., 2010.
- Galgóczy Károly: Csikszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy György. In: uő (szerk.): *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Emlékkönyve. A hazai mezőgazdaság előmozdítása s az e célra alakított egyesület sikere körül szerzett érdemek hálás emlékezetben tartására*. III. füzet. Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Bp., 1883. 40-46.
- Galgóczy Károly: Gróf Széchenyi István, az Országos Magyar Gazdasági Egylet első alapítója. In: uő (szerk.): *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Emlékkönyve. A hazai mezőgazdaság előmozdítása s az e célra alakított egyesület sikere körül szerzett érdemek hálás emlékezetben tartására*. Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Bp., 1879. 41-51.
- Gáll Imre: A 'budapesti Híd-Egyesülethez irányzott jelentés. In: *Széchenyi-CD. Művek*.

- Gáll Imre: A Széchenyi-Lánchíd építéstörténete. In: *A Széchenyi-Lánchíd és Clark Ádám*. (Megjelent a Város arcai sorozatban. Szerk. Török Gyöngyvér.) Városháza, Bp., 1999. 121-154.
- Gergely András: Egy gazdaságpolitikai alternatíva a Reformkorban – A fiúmei vasút. (*Értekezések a történeti tudományok köréből*. Új sorozat, 98. Szerk. Szűcs Jenő és Vörös Antal.) Akadémiai Kiadó, Bp. 1982.
- Gneisse, Bettina: *István Széchenyis Kasinobewegung im ungarischen Reformzeitalter (1825-1848). Ein Beitrag zur Erforschung der Anfänge der nationalliberalen Organisation im vormärzlichen Ungarn*. Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 1990.
- Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monografiája. Első rész. Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének bányászati monografiája. Szerk.: Eisele Gusztáv. Selmezbánya, 1907. [Online-változat (2 részben): Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.niif.hu/06200/06206/pdf/index.html>.]
- Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása. Szerk. Hunfalvy János. Pest, 1867.
- Gueniffey, Patrice: A biográfia a megújuló politikatörténetben. In: *Aetas*, 2000. 3. sz. 136-150.
- Hermann Róbert: Programvita és obszcenitás. Andrássy Gyula gróf és Dessewffy Emil gróf politiko-pornografikus verses üzenetváltása 1848 elején (avagy: mindig lehet lejjebb). In: *Aetas*, 2010. (25. évf.) 2. sz. 155-166. Ill. *Rubicon*, 2010. (XX. évf.) 3. sz. 72-75.
- Horkay Hörcher Ferenc: *A gentleman születése és hanyatlása. Válogatott eszméletörténeti tanulmányok 1990-2005*. Helikon Kiadó, Bp., 2006.
- Horkay Hörcher Ferenc: *Konzervativizmus, természetjog, rendszerváltás. Politika- és jogfilozófiai tanulmányok*. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2008.
- Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*. I-II. kötet. Genf, 1864.
- Högye István: Az Andrássy család hitbizományi birtokai és gazdálkodása 1867, 1874-1944. In: *Agrártörténeti Szemle*, XLIII. évf., 2001. 3-4. sz. 539-564.
- Ila Bálint: *Gömör megye I. A megye története 1773-ig*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1976.
- Ilk Mihály: *A Nemzeti Casino százéves története 1827-1926*. Bp., 1927.
- Johannsen, Otto: *Geschichte des Eisens*. Düsseldorf, 1925.
- Johnson, B. L. C.: The Foley Partnerships: the iron industry at the end of the charcoal era. In: *The Economic History Review – New Series*, Vol. 4. No. 3, 1952. 322-340. [Online-változat: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2599425> - 2011. 01. 07.].

- Jolsvai András: „Írók akadémiaja”: A megalapítástól a megalakulásig. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1989. 93. évf. 5-6. füzet. 605-626.
- K. Horváth Zsolt: Lehetséges-e a szinoptikus biográfia, s ha nem, hogyan? In: *A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére*. Századvég Kiadó, Bp., 2009. 88-99.
- Kalla Zsuzsa: „Kellemetes társalkodású ’s nem üres beszédű ember”. Bártfay László naplója. In: *Budapesti Negyed*, XII. évf. 4. sz. 2004. tél. Társasélet Pesten és Budán. 211-238. [Online-változat: http://bfl.archivportal.hu/id-871-kalla_zsuzsa_quot_kellemetes.html – 2010. 10. 03.].
- Katus László: Az Andrássyak mint ipari vállalkozók. In: *Rubicon*, 2004. (XV. évf.) 12. sz. 22-26.
- Kecskeméti Károly: *Magyar liberalizmus 1790-1848*. Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, Bp., 2008.
- Kosáry Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*. I. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete – Tankönyvkiadó, Bp., 1970.
- Kosáry Domokos: *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. II. (1711-1825). A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete – Művelt Nép Könyvkiadó. Bp., 1954.
- Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos a reformkorban*. 2. (bővített) kiadás. Osiris Kiadó, Bp., 2002.
- Körmendy Kinga: *A Széchenyi-gyűjtemény. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai* 9. MTA, Bp., 1976.
- Kövér György: Biográfia és történetírás. In: *Aetas*, 2000. 3. sz. 150-157.
- Krátky János: *Kossuth Lajos. Kor-, jellem- és életrajz*. 1. kötet. Bp., 1879.
- L. Gál Éva: Újházi László a szabadságharc utolsó kormánybiztosa. In: *Értekezések a történeti tudományok köréből*. Új sorozat. 57. Szerk.: Spira György. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.
- Levi, Giovanni: Az életrajz használatáról. In: *Korall*, 2000. Tél. 81-92. [Online-változat: <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00002/pdf/glevi.pdf> – 2010. 11. 12.].
- Magyar császári és királyi kamarások ősfái 1740-1918*. I. kötet. A-G. Összeáll.: Vásárhelyi Miklós és Szluha Márton. Heraldika Kiadó, Bp., 2005.
- Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monografiája). A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közmívelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*. Gömör-Kishont vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Apollo Irodalmi Társaság, Bp. 1903. [Arcanum DVD IV.]
- Magyarország vármegyéi és városai. (Magyarország monografiája)*. [...] Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város. Szerk. Borovszky Samu. Apollo Irodalmi Társaság, Bp., [1905]. [Arcanum DVD IV.]

Magyarország története 1790-1848. Főszerk. Mérei Gyula. Szerk. Vörös Károly. (Magyarország története tíz kötetben: 5/1.). Akadémiai Kiadó, Bp., 1983. (Második, javított kiadás).

Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András. Osiris Kiadó, Bp., 2005.

Mannheim Károly: *A konzervativizmus. Tanulmány a tudás szociológiájáról.* Cserépfalvi Kiadó, Bp., 1994.

Dr. Csucsomi [Maurer Artur]: *A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy nemzetség története.* [Eredeti címe: *A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy nemzetség történetére vonatkozó adatok gyűjteménye.*] Rozsnyó, 1900. [Reprint: Méry Ratio, Somorja. 2., szerkesztett kiadás, 2005.).]

Mérei Gyula: *Magyar iparfejlődés 1790-1848.* Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1951.

Mihályfalusi Forgon Mihály: *Gömör-Kishont vármegye nemes családai.* [h. n.], 1909. [Reprint: Méry Ratio, Somorja, 2001.].

Monori Wertheimer Ede: *Gróf Andrássy Gyula élete és kora.* I. kötet. MTA-kiadás, Bp., 1910.

Münnich Adolf: *A Felsőmagyarországi Bányapolgárság története,* Igló, 1895. [Reprint: Érc- és Ásványbányászati Múzeum, Rudabánya, 2003.].

Oplatka András: *Széchenyi István.* Osiris Kiadó, Bp., 2005.

Pajkossy Gábor: „Eljött az az idő, hogy nekünk is hazánk legyen”. Az örökváltság és a jobbágytelken élő nemesek kérdése az 1834. decemberi szatmári megyegyűlésen. In: *A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére.* Századvég Kiadó, Bp., 2009. 152-162.

Pándi Pál: „Kísértetjárás” Magyarországon. *Az utópista szocialista és kommunista eszmék jelentkezése a reformkorban.* I. kötet. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1972.

Polgárosodás és szabadság. (Magyarország a XIX. században). Gunst Péter – Miru György – Veliky János – Velkey Ferenc. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1999.

Pósch József: *A Rozsnyói Társalgási Egylet százéves története.* Rozsnyó, 1932.

Pozsgai Péter: *Családok és háztartások. Torna megye társadalma a 19. század közepén.* PhD-értekezés. ELTE–BTK. 2006. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/pozsgai/disszert.pdf>.

Pozsgai Péter: Uradalmi regulák és paraszti stratégiák. Jobbágyok és zsellérek Torna megyében a 18. század végén. In: *A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére.* Századvég Kiadó, Bp., 2009. 125-140.

Pulszky Ferenc: *Jellemrajzok. Eötvös, Széchenyi, Deák, Dessewffy Aurél.* Bp., [1888.].

Rempört Zoltán: *A Kárpát-medence vasgyártása a neoabszolutizmus korában (1850-1867).* Montan-Press, Bp., 2003.

- Remport Zoltán: *Magyarország vaskohászata az ipari forradalom előestéjén (1800-1850)*. Bp.-Dunaújváros, 1995.
- Réti R. László: *A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története 1881–1919*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1977.
- Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Bp., 1991. [Második, átdolgozott kiadás: Osiris, Bp., 2000.].
- [Online]: Royal Lancashire Agricultural Society (Királyi Lancashire-i Mezőgazdasági Társaság), <http://www.rlas.co.uk/history.htm>, illetve <http://www.rlas.co.uk/presidents.htm> (a honlapnak a letöltés időpontjabeli, 2008. 08. 19-i állapota szerint).
- Simon Zoltán: A reformkori magyar politikai nyilvánosság és a Nemzeti Kaszinó. In: *Sic Itur ad Astra*, 2000/3. 11-46.
- Soós István: „Nyár nélküli esztendő” 1816-ban. A Tambora vulkán kitörésének következménye. In: *História*, 2010. (32. évf.) 4. sz. 24-27.
- Szakály Orsolya: *Egy vállalkozó főnemes. Vay Miklós báró (1756-1824)*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2003.
- Szász Károly: *Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása*. Bp., 1880.
- Gróf Széchenyi Viktor: *Széchenyi István és a Nemzeti Casino*. Bp., 1941.
- Szendrei Ákos: *Justh Gyula politikai pályája. A liberális függetlenségi 48-as politika lehetőségei a XIX-XX. század fordulóján*. PhD-értekezés. DE-BTK. 2009.
- Szentandrás Virág: A Csermosnya-völgy vízrajza és népi vízgazdálkodása 3. In: *Gömörország*, 2009. X. évf., 2. sz. 37-50.
- Szijártó M. István: *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792*. Osiris Kiadó, Bp., 2005.
- Szluha Márton: *Felvidéki nemes családok. II. kötet. Sáros, Turóc vármegye nemes családjai*. Heraldika Kiadó, Bp., 2008.
- Szócs Sebestyén: *A városi kérdés az 1832-36. évi országgyűlésen*. Bp., 1996.
- Takács Péter: Szepsi Csombor Márton Európája. In: *Magyarország és Európa – Tegnap és ma*. (Tanulmányok az Ady Endre Akadémia 15. évfordulójára). Szerk. Orosz István, Mazsu János, Pallai László, Pósnán László. Multiplex Media – DUP – Ady Endre Akadémia Alapítvány, Debrecen, 2006. 215-228.
- Takáts Sándor: Első Kaszinóink és Metternich. In: Uő: *Hangok a multból*. Athenaeum Kiadó, Bp. 1930.
- Takáts Sándor: *Kémvilág Magyarországon*. Bp., 1980.

- Tamás Edit: *Monok*. Szerk. Porkoláb Albert. (Száz magyar falu könyvesháza sorozat. Szerk. biz. Balázs Péter, Balsay István, Buza Péter, Kosáry Domokos, Pálffy Géza, Virág Rudolf, Zupkó Gábor.). Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp., 2001.
- Thaly Kálmán: A gróf Andrássy-család levéltárai. In: *Századok*, 1874. VIII. évf. 4. sz. 248-272.
- Tóth Árpád: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. L'Harmattan, Bp., 2005.
- Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965.
- Vajda Emil: *Kossuth Lajos: élet- és jellemrajz*. Bp., 1892.
- Vári András: Angol játék a magyar gyepen – A Magyar Gazdasági Egyesület előtörténete. In: *Korall* 2005/19-20. sz. 99-131.
- Vári András: *Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821-1898*. Argumentum Kiadó, Bp., 2009.
- Vas Zoltán: *Kossuth Lajos élete*. 1. kötet. Magvető Kiadó, Bp., 1976. (3. kiadás)
- Vastagh Gábor: Egy korai magyar nagyolvasztó. In: uő: *Tanulmányok a kohászat magyarországi történetéből*. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, Rudabánya, 2007. 46-49. [Online-változat: MEK, <http://mek.niif.hu/05800/05813/05813.pdf> – 2011. 02. 08].
- Vay Sándor (Vay Sarolta): Az Andrássyak. In: Borovszky 1903. 593-631.
- Vereby Soma: *Magyar mágnások életrajzi s arczképcsarnoka*. I. évf. Pest, [1860?]. Az általunk használt hasonmás kiadás: Méry Ratio, Somorja, 2006.
- Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István és a magyarországi lóversenyek megalapítása. In: *Gazdaságtörténelmi Szemle* 1904. (11. évf.) 1-44. [Online-változat: Klimó Theca, http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt03093004/11_0_2_pg_1.html.]
- Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István a gymnasiumban. In: *Századok*, 1907. XLI. évf. 912-920.
- Viszota Gyula: *Széchenyi és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület*. Bp., 1910.
- Viszota Gyula: Széchenyi és a Pesti Hengermalom I-II-III. In: *Századok*, 1910. XLIV. évf. 265-282, 372-385, 441-459.
- Viszota Gyula: *A Széchenyi-híd története az 1836: XXVI. t.-c. megalkotásáig*. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1935.
- Völgyesi Orsolya: Királyi biztosi vizsgálat Békés megyében (1835). In: *Aetas*, 1999. 1-2. sz. 30-42.
- Zelovich Kornél: *A budapesti Lánchíd*. Bp., 1899.
- Zsámboki László: „Vérrel, vassal, értelemmel” – Gróf Andrássy György (1797-1872) és az Andrássyak az ország fölemelkedéséért. In: *Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémia*

megalapításáról (MTA Miskolci Akadémiai Bizottság, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolci Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár közös kiadványa). Szerk.: Dobrossy István. Miskolc, 1997. 91-116. Megjelent még: *Gömörország*, 2010. XI. évf. 3. sz. 45-53. p.

Zsupos Zoltán: Sziklay Viktor levelei Andrássy Györgyhez (1848/49). In: *Gömörország*, 2010. XI. évf. 4. sz. 2-16. p.

Lexikonok, kézikönyvek, gyűjtemények

A Királyi Könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, czimer, előnév és honosság adományozásoknak, 1527-1867. A M. Kir. Orsz. Levéltár felügyelete alatt összeállították Dr. Illéssy János és Pettkó Béla. Bp., 1895. [Reprint: Heraldika Kiadó, Bp. 1998.].

A magyar nyelv értelmező szótára. Szerkesztette a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete [Bárczi Géza és Országh László vezetésével]. IV. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1961.

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002. Főszerkesztő: Glatz Ferenc. I. kötet. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Bp., 2003.

A Pallas Nagy Lexikona. II, VII, XIV-XVI. kötet. Bp., 1893-1897.

Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk. Pálmány Béla. Magyar Országgyűlés, Bp., 2002.

Danielik József: *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény.* 2. kötet. Szent István - Társulat, Pest, 1858.

Deutsches Anonymen-Lexikon 1501-1850. Aus den Quellen bearbeitet von Dr. Michael Holzmänn und Hanns Bohatta. Band IV. Gesellschaft der Bibliophilen, Weimar, 1907.

Ferenczy Jakab – Danielik József: *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény.* 1. kötet. Szent István - Társulat, Pest, 1856.

Kempelen Béla: *Magyar nemes családok.* 1. kötet. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Bp. 1911.

Larousse du XXe siècle en six volumes. Szerk.: Paul Augé. Tome 5. Librairie Larousse, Paris, 1932.

Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990. II. kötet. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1969.

Magyar Nagylexikon. II, VIII, IX. kötet. Főszerk. Élesztős László. (később szerk. biz. elnök Glatz Ferenc). Akadémiai Kiadó – Magyar Nagylexikon Kiadó, Bp., 1994-1999.

Magyar nemzetségi zsebkönyv. I. Főrangú családok. Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. Budapest, 1888. [Arcanum DVD IV.]

- Magyar Törvénytár. 1526-1608. évi törvéncikkek.* Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1899.
- Magyar Törvénytár. 1657-1740. évi törvéncikkek.* Szerk. uő. Bp., 1900.
- Magyar Törvénytár. 1740-1835. évi törvéncikkek.* Szerk. uő. Bp., 1901.
- Magyar Törvénytár. 1836-1868. évi törvéncikkek.* Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896.
- Magyarország földbirtokosai. Az összes 100 holdnál többel bíró magyar birtokosok névsora, a tulajdonukban levő földterületek művelési ágak szerinti feltüntetésével.* S. a. r. és kiadta: Bellusi Baross Károly. Bp., 1893.
- Markó László: *A magyar állam főméltóságai.* Magyar Könyvklub, Bp., 2000.
- Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* I. Bp. 1857.
- Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* V. kötet. Pest, 1859.
- Petrik Géza: *Magyarország bibliographiája, 1712-1860. Könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak.* (Bev. Szilágyi Sándor). I. kötet. Bp., 1888.
- Révai Nagy Lexikona.* X. kötet. Bp., 1914.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* I-II, VII, XII-XIV. kötet. Bp., 1891-1914.
- The Cambridge Historical Encyclopedia of Great Britain and Ireland.* Szerk. Christopher Haigh. Cambridge [New York: Cambridge University Press], 1985. [Reprint: 1992.].
- The Dictionary of National Biography.* Szerk. Sir Leslie Stephen, Sir Sidney Lee. Vol. I, IV, IX, XVII, XIX. Oxford University Press, London, 1937-38. [Reprint].
- The Encyclopedia Americana.* Complete in thirty volumes. Vol. 20. Americana Corporation, New York, [1953.].
- The New Encyclopaedia Britannica.* Volume 2, 10, Micropaedia, Ready Reference. Szerk.: Robert P. Gwinn, Peter B. Norton, Philip W. Goetz. Chicago, 1974, 1989.
- Új Magyar Tájszótár II.* Főszerk. B. Lőrinczy Éva. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.
- Werbőczy István Hármaskönyve.* (Magyar Törvénytár sorozat). Ford., bev. és utalásokkal ellátta: Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Magyarázó jegyzetekkel kíséri: Márkus Dezső. Bp., 1897.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* (3. jav. és bőv. kiadás) Szerk. Dr. Ladányi Sándor. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Bp., 1977.

Egy főúri portré a 19. századból – Andrássy György gróf a reformkorban

Dolgozatunkban a 19. századi magyar főúri társadalom egyik, változatos elemekből felépülő szereprepertoárral rendelkező képviselőjének, Andrássy György grófnak az 1820-as évek derekán kezdődött, és a reformkor végével lezárult életszakaszát kívántuk vizsgálni. Célunk nem politikai életrajz megírása volt, hanem egy portré-együttes megrajzolása. Igyekeztünk tehát bemutatni a gróft politikusként, széchenyiánus reformmágnásként, racionálisan gazdálkodó nagybirtokosként és ipari vállalkozóként, közcélú adományozóként, s például Európát járó utazóként is.

Igen nehéz feladatot jelentett ugyanakkor az ő szerteágazó életpályájának arányos értékelése. Valamelyest könnyítette persze az ítéletalkotást, hogy – durva leegyszerűsítéssel – inkább kellett a dolgok, mint az eszmék rendjével kapcsolatosan keresnünk az őt elbíráló szavakat. Nem volt ugyanis politikai teoretikus (pártideológus), mivel nem rejtett benne nagy szellemi alkotóerő. Hiányzott belőle a lényeglátó képesség is, s gyakran veszett el az aprólékos megoldásokban. Munkaszerető ember volt azonban, és a gyakorlatelvű gondolkodás hatotta át cselekedeteit.

Kutatásaink mindemellett bizonyították, hogy politikai irányát tekintve sokrétű (igen ingadozó) volt az a pályaszakasza, mely alatt Széchenyi főrendi elit-társaságából a konzervatívok felé vezetett útja. Sokáig meghatározó volt számára a nemzeties reform, és olykor az ellenzéki argumentáció, de nem sorolhatjuk őt a liberálisok közé, minthogy már az 1830-as évek elején is tradicionális elvek és érték tükröződtek a más vallási felekezetekhez történő viszonyulásában, társadalomszemléletében, társas viselkedésében és ízlésében. Identitáskészletének rögzült elemei segítségével jutott el azután a politikai konzervativizmusig, amelynek terrénján reprezentált egy konzervatív főrend esetében a korban szokványosnak számított karriermintát is (adminisztrátori, főispáni hivatalviselés).

Politikai karrierjével szemben ellenpontot képeztek a modernizmus jegyeit magukon viselő nemzeti-közületi szerepvállalásai, valamint birtokosi és vasipari tevékenysége, mely utóbbi esetében olyan új, polgári elemekkel bővítette ki tradicionális értékkatalógusát, mint például a befektetői hajlam, a profitorientáltság.

Róla szóló biográfiánk, önmagán túlmutató célként, előrevetítheti a széchenyiánus arisztokraták pályájának modellvizsgálatát, továbbá adalékokat szolgáltat a konzervatív politikusok 1840-es évekbeli tevékenységének és az egyéni életutaknak a kutatásához.

An Aristocratic Portrait from the Nineteenth Century – Count György Andrásy in the Reform Era

In our thesis, we would like to examine the period of the life of Count George Andrásy (a member of the Hungarian aristocratic society in the nineteenth century, who had a various role repertory), which started from the mid-1820s and finished with the end of the Reform Era.

We aim to create a portrait collection, not only a political biography. Thus, we attempt to introduce him as a politician, a “széchenyian” reform magnate, a rationally farming landlord and industrial contractor, and, for example, a European traveller.

However, it is a really difficult task to appreciate his diversified career. There can be of some slight assistance to his judgement, nevertheless. To appreciate him, we have to search for the words in the frame of things, rather than in the frame of thoughts. That is, he was not a political theoretician, because he lacked abilities. However, he was a hard-working man, whose acts were guided by practical thinking.

Furthermore, our research has certified, that in political aspects, his career was quite wide-ranging on the way from István Széchenyi’s magnate-elite company to the conservatives. Even though national reform, and, sometimes, oppositism were defining for him for a long time, we cannot take the Count into account among the liberals, as traditional principles and values had already been glinted in his relationship with other confessions, in his outlook upon society, in his social behaviour and in his taste from the beginning of the 1830s. Afterwards, he reached political conservatism with the help of the fixed elements of his collection of identities. On that ground, he represented a typical career model for a conservative magnate of his era.

Out of accordance of his political career, there were his activities on the national-public scene, at his domains and ironworks. In the case of the latest, he amplified his traditional catalogue of values with some civil-like elements, such as the aptness for investment or the eagerness in making benefit.

Our biography about him can establish the model analysis of the “széchenyian” magnates’ careers, and, in addition to that, can add some information to the research of the conservative politicians’ activities in the 1840s, and to the inquiry of their lives.